

ИЛИЯС ЕСЕНБЕРЛИН

НОМАДИ

ОМАГЪОСАНИЯТИ МЕЧ

ИЛИЯС ЕСЕНБЕРЛИН ОМАГЪОСАНИЯТ МЕЧ

Превод: Валентин Корнилев

chitanka.info

Писателят историк Илияс Есенберлин (1915–1983) е не просто класик, но и основател на жанра „литературно-художествена летопис“ в съвременната казахска литература. Автор е на множество романи, повести и разкази. За повечето читатели той обаче си остава най-вече създателят на известната трилогия „Номади“ (1976), преведена на тридесет езика и с общ тираж над три милиона копия. Книгата се отличава с епичен размах, динамизъм на действието, с майсторски изваяните образи на прочути дейци от казахската история, с точен и изразителен език. Спирайки се върху повратни моменти от миналото на казахите, авторът ни запознава с живота на Великата степ, като съумява по един блестящ начин да свърже нишките на миналото с нашето съвремие.

Когато препрочитаме днес трилогията, разбираме с особена острота каква голяма заслуга имат за нашия суверенитет предците ни — ханове Абълхаир, Абълай, Кенесаръ, багърите Науръзбай, Кобландъ, мъдреците Толеби, Асан-Кайгъ, Бухар жърау... Те и техните съратници и последователи са обичали безгранично Родината си, вярвали са в нейното бъдеще и не са жалели сили и енергия за постигането на тази заветна цел.

Нурсултан Назарбаев

ТИМУР УРАЗАЕВ

КЪМ БЪЛГАРСКИТЕ ЧИТАТЕЛИ

Книгата на класика на казахската съветска литература Илияс Есенберлин „Номади“ за всички казахстанци е не само пътуване през историята на тяхната родина, но и художествен стимул за национална самоидентификация, за усещане на участието им във формирането на цял геополитически и културен пласт върху огромното пространство, наречено Евразия. Сърцето на Евразия е степта Дещ-и-Къпчак, представлявала едновременно империя (от историкодържавна гледна точка), субконтинент (от географска гледна точка) и гигантски етнокултурен анклав. Дещ-и-Къпчак се е простирила от Алтайските планини до черноморското крайбрежие на Крим и от Памир до Волга, обхващайки териториите на няколко съвременни държави, десетки национални култури и множество конфесии и вярвания, често отличаващи се „от небето до земята“.

Обаче именно Небето и Земята са станали основни философски категории за номадите, опора на жизнената им дейност, символи на езическата им култура и на мисленето им. Небето — Тангра — е дало вярата и е станало духовна опора за номада казах (тангрист) в безкрайната степ, миришеца на треви, наситена като с аромат с аруахите — духовете на предците. Земята — Ел — е родината на бащите, степта, напоена с кръв и пот, и то повече, отколкото от дъжд и от сняг. „Деянията на хората на Земята се отразяват по небето“ — така са смятали нашите деди. Вековете минавали, а неизменни оставали: Небето — над главите на номадите, и Земята — под копитата на конете им.

Великият руски учен Л. Гумилъв е един от първите, дал определение на този феномен, наричайки го „Великата степ“. Главната и отличителна черта на „Великата степ“ е начинът на живот и мислене на народите, които са я населявали, обобщени от известния термин „номади“, или „чергари“. Номадството е не само начин на чергарски, преселнически живот, свързан главно със скотовъдството и

характеризиращ се с липсата на уседналост на народа, на постоянно място за живеене, с традицията да се строят градове и т.н. Номадството е мощен исторически фактор, изразяващ се преди всичко в сложния процес на преселването на народите, във войни и робства, в рухването на стари империи и в създаването на нови, в търсене на други места за заселване и в строителството на държавни образувания. По подобен начин възниква и България, когато номадските племена на хан Аспарух пристигат на тази благословена земя.

Няма съмнение, че природата и географията до голяма степен определят икономическото и културното развитие на народа, по този въпрос вече никой не спори с А. Тойн-би, И. Кант или с А. Гумилев. Но как да бъде преодоляно това „проклятие“ остава един от основните въпроси пред съвременния човек, живеещ в плен на постиженията и противоречията на ХХІ в.: бедността и кризите на свръхпроизводството, гладът и преяждането, отчаянието и вярата и много други неща.

Учението за номадството е прекалено голяма тема, за да бъде разказано с две думи, но то не заслужава и забрава, като всеки исторически факт, дори и загубил практическата си актуалност по силата на промените, извървени от човечеството през последното столетие.

Днес е важно да знаем как са живели предците ни и какво наследство са ни оставили, изпълнявайки своя исторически и човешки дълг. Опитът на техния живот — това са нашите знания, насочени към утрешния ден. Само приемствеността между поколенията ще остане непреходна човешка ценност, защото раждането на човека е единственият и безусловен биологичен факт, от който засега не можем да се откажем. Така са живели и номадите, смятайки предаването на опита и знанията от уста на уста в ежедневието за основен стълб на битието си.

ХХІ в. на мнозина може да изглежда като век на отрицание, на отказ от догмите и нихилистично отношение към всичко, което ни се струва старо и непригодно.

Не бързайте... Та нали всичко това сме го преживяли и надживели.

Но да се върнем към книгата. Почти едновременно с представяната книга по световните киноекрани върви и едноименният

филм, заснет по инициатива на Президента на Казахстан Нурсултан Назарбаев от „консорциум“ казахски, руски, американски и европейски кинодейци. Екранизацията е още една форма за фиксиране на историческото и културното наследство, начин на комуникация, за изграждане на диалог. На диалог между цивилизациите.

Излизането на книгата „Номади“ на български език е нашият опит „да не бързаме“. На Изток е прието много от проблемите да се решават без бързване. За да се правят изводи също е необходима спокойна обстановка, освобождаване от другите грижи, от стереотипите и суетата. И тази книга трябва да се чете без човек да бърза по задачи, без да мисли за политика, а само — сред семейството, с мисъл за потомците и с благодарност към предците.

Тимур Уразаев

ПЪРВА ЧАСТ

I

Нима смъртта не е най-сигурното оръжие в ръцете ти? Нима не твоят предшественик Чингизхан го е извадил от ножницата, за да покори света?

На теб е завещано това проверено през вековете оръжие.

А жалостта? Кой от чингизидите някога е позволявал тя да се промъкне в сърцето му? И простите степни люде, ако ги пощадиш, с презрение се отвръщат от теб. Те затова и съществуват, да отиват на смърт заради тебе!

Абълхаир лежеше върху голяма барсова кожа и главата на озъбения звяр беше под неговия лакът. Той се обърна на другата страна и отново потъна в размисли...

Да, да... Смъртта преди всичко е оръжие. Великият му предшественик не се е шегувал с нея. Единствено така е поддържал желязната дисциплина в своята войска. Не само преданията са съхранили сведения за това, но и книгите на чуждоземците.

Навремето един от тях посетил стана на самия Чингизхан и записал всичко за прочутия Велик закон. Персите после превели тази книга на своя език. Там е казано: „Ако някой се осмели да се нарече хан, без да е избран от специален курултай — смърт. Смърт и за този, който бъде уличен в съзнателна измама, който три пъти се разори, който окаже помощ на пленник против волята на пленилия го, който не предаде избягал роб на господаря му, който самоволно напусне поверения му пост, който бъде уличен в предателство, кражба, лъжесвидетелстване или в непочтителност към по-възрастните... Смърт... смърт... смърт!“

Устните на Абълхаир започнаха да мърдат. Всичко, което прочетеше, той запомняше наизуст.

„За монголската войска. По височайшето разпореждане на Чингизхан десет воина се подчиняват на един десетник — онбасъ, а десет онбасъ — на един стотник — жузбасъ. Над десет жузбасъ стои един минбасъ, а начело на десет минбасъ — един темник. Войските се

командват от двама или трима нойона. Всички те се подчиняват на главнокомандващия...”

Такова построение на войската не беше случайно. Така по-лесно можеха да се държат в страх хората, защото бяха свързани от обща отговорност и само смъртта можеше да ги освободи.

„Когато войските са в битка и от десетте човека побегне един, или двама, или трима, то всичките се умъртвяват, а ако побягнат и десетте, а не побягнат другите от сотнята, се умъртвяват всичките; казано накратко, ако не отстъпват всички заедно, то всички се умъртвяват; по същия начин, ако един или двама или повече смело встъпят в бой, а останалите не ги последват, също се умъртвяват; ако от десетте един, или повече, попаднат в плен, а останалите им другари не ги освободят, то също се умъртвяват...”

Кървави следи са оставили по земята предците и на нас ни предстои да вървим по тях, без да криволичим. А това значи, че не трябва да има жалост към свои и чужди. Нима чингизидите са пожалили някого, когато са се стремили да постигнат целите си?

Четириима сина имал Чингизхан: Джучи, Джагатай, Угедей и Туле. Още приживе той разделил между тях завоюваните земи и всеки управлявал своя улус. Централната част на империята била за великия Чингизхан — Монголия и Северен Китай. Към залеза се намирал улусът на Угедей, в който влизали земите на изток и на запад от Алтайските планини; център на улуса бил районът на Чугучак. Третата част била улусът на Джагатай, включващ източните области на Средна Азия до Амударя. Център на този улус бил град Алмалък. Иран, Ирак и Закавказието влизали в улуса на Туле и на неговия син Хулагу, а център бил Тебриз. Последната, пета част от империята принадлежала на най-големия син — Джучи и представлявала улус, който включвал всички земи „до където са стигали копитата на монголските коне“ — от къпчакските степи до долините на Дунав. До смъртта на Джучи център на този улус били околностите на планината Улътая, а по-късно — град Сарай в долното течение на Едил — Волга.

Но след смъртта на Чингизхан между синовете му започнала борба за великия престол в Каракорум. И цялата степ се превърнала тогава в гробище. Тези междуособици продължили и при внуците, и при правнуците, без да отслабват нито за минута. Потомците на Джучи

и на Туле представлявали единия лагер, а им противостояли потомците на Угедей и на Джагатай.

Угедей се възкачил на престола в Каракорум, а след смъртта му велик хан станал синът му Гуюк. Сменил го хан Мунке — един от синовете на Туле. Когато го избирали за велик хан синовете на Угедей и на Джагатай не пристигнали за великия курултай, защото били от една порода с Мунке и знаели какво могат да очакват от него. Чак след година по-доверчивите дошли да го поздравят. Посрещнали ги с големи почести, а после ги изклали в един ден...

Мислите на Абълхаир блуждаеха през вековете и той не намираще нито един пример, когато доверчивостта и снизходителността да са помогнали на някого да остане жив или да победи врага... Синът на Джучи — Батий и синовете на Туле — Кублай и Хулагу заедно воювали срещу синовете на Угедей и на Джагатай. И как завършила тази дружба между потомците на Кублай и на Хулагу? Със същото непрекъснато кръвопролитие, с препирни, войни. Не можеш да вариш в един котел две овнешки глави наведнъж. И де се е чуло два вълка да не се сдаят заради агне? А сега целият свят е заприличал на това агне. Струва ли си да виниш предците, че са били кръвожадни?

Хич не са се обичали един друг роднините чингизиди. И когато през 1246 г. Гуюк все пак бил избран за велик хан, в степта отново замирисало на кръв. Батий, който се опирал на могъществото на Златната орда, не се подчинявал много-много на великия хан и това можело да завърши само с война. Като два свирепи вълка се душили един друг Гуюк и Батий. На третата година от управлението си Гуюк хан се спуснал от Тарбагатайските планини към покорената казахска степ и се отправил на запад начело на огромна войска. Насреща му тръгнали пълчищата на Златната орда. Батий обяснил това с необходимостта да нагледа владенията си в Саръ-Арка. Двамата ханове приличали на разярени бикове, риещи с копита земята. И като бикове чакали кой пръв ще отвърне рогата си...

Не им било съдено обаче да се сблъскат. Останалите чингизиди, които били затаили дъх в очакване на развръзката, ахнали. По време на похода Гуюк хан неочаквано се разболял и умрял...

При този спомен устните на Абълхаир лениво се изкривиха. От тогава чингизидите прекалено често умираха от подобни болести и

винаги в най-решаващия момент. Не, потомците на Чингизхан никога не са се гнусели от всички видове убийства. Той ли да бъде изключение?

И все пак времената се променят. Не е лесно сега да се решиш на такова дело даже спрямо не много знатен човек. И му се налага на него, на законния чингизид Абълхаир, да премисля преди всяко убийство. От такива мисли го боли главата. Или пък е остарял и всяка решителна крачка го тласка към размисъл, кара го да не спи по цели нощи. Или се страхува?...

Кожата на барса се стори на Абълхаир твърда като съдрана плъстена постелка и той се обърна на другата страна...

Самият Батий надживял Гуюк хан само с осем години. И още на следващия ден след смъртта му между чингизидите започнало кърваво боричкане.

Според завета на Чингизхан тронът трябвало да бъде зает от най-големия син. Батий имал четирима сина и на един от тях — Сартак — се паднало правото да ръководи Златната орда. Макар този Сартак да бил приел религията на гяурите, чингизидите не били чак толкова набожни, че да му придават първостепенно значение. Въпреки младостта си той съумял да се покаже като смел и енергичен пълководец. Освен това го покровителствал и самият велик хан Мунке. Но третият син на Джучи — хан Берке — не смятал да отстъпва на Сартак престола на Златната орда...

И тогава пак се повторило чудото, помогнало някога на Батий. Работата е там, че хан Берке приел исляма от ръцете на самия халиф и получил от него Коран и дреха от раменете си. И когато се върнал в Каракорум с височайше разрешение хан Берке два дена не ял и не пил, а само се молил. А молитвата била Сартак да не стигне до Каракорум. Бог я чул и премахнал неверния Сартак от пътя на хан Берке. Божие оръжие, гласи мълвата, станала болест на стомаха...

Да, Берке станал хан... Минало известно време и тронът на Златната орда отново се върнал при потомците на Батий. Един от тях, добрият и отстъпчив Жанъбек, бил заклан собственоръчно от родния си син Бердибек. А за да си няма главоболия в бъдеще, заедно с него Бердибек изклал всичките си по-големи и по-малки братя, които биха могли да претендират за престола.

Но и това не спасило от съдбата решителния хан Бердибек. Не се минали и две години и той самият бил убит от ожесточилите се роднини. От тогава останала поговорката: „Ето къде отсекли главата на камилата, ето къде загинал хан Бердибек.“

Със смъртта на Бердибек династията на Батий завинаги загубила престола на Златната орда. Но колко още потомци на Джучи били останали! Четиридесет сина и седемнадесет дъщери имал той и от тях произлезли безброй колена. Настъпвал ли е някога мир помежду им? Че нали и той, хан Абълхаир, е един от тях!

Да, през 1342 г. умрял ханът на Златната орда Узбек, който построил в Крим джамия и медресе, а територията Дещ-и-Къпчак започнала да се нарича на негово име Узбекска или Синя орда. През 1428 г. хан на източната част на степта Дещ-и-Къпчак стана Абълхаир от рода на Шейбани — петият син на Джучи. И той всеки ден мислеше за своите роднини чингизиди, които, като от засада, гледаха към бившия трон на Златната орда. Най-опасни бяха двата барса — Жанъбек и Керей, които водеха своя род от Токай-Темир, тринадесетият син на Джучи. Този род още през петото си поколение бе дал хан Урус, който отделил от Златната орда казахската Бяла орда и направил Съгнак своя столица. Със самия Тимур мерел сили хан Урус. Така че неговите потомци бяха сериозни противници.

Седемнадесет години бяха минали от рождението му, когато вдигнаха Абълхаир на бяла постелка в знак, че е провъзгласен за хан. Птицата на щастието кацна на рамото му и в жертва бе принесена бяла камила. Но колкото по-нагоре се качва човек по стълбата на славата, толкова повече стават враговете му. И те лакомо гледат към трона му от всички краища на степта.

От никого не се страхуваше така, както от Жанъбек и Керей. Всеки от тях имаше смели, жадни за власт синове, които му се зъбеха като вълчета. Сред тях вече се открояваха най-опасните: Касъм — син на Жанъбек и Бурундук — син на Керей. Какви чудеса трябваше да извърши, за да се отърве поне от тези най-опасни близки роднини?

Всичко трябваше да претегли хан Абълхаир, преди да започне да действа. Опора на Синята орда и дясна ръка на Абълхаир са къпчаците, а Жанъбек и Керей се опират на степното племе аргън. И с тях стреме до стреме вървят родовете конърат, найман, керей, уак, тарактъ. Трудно е да не се съобразяваш с такава сила...

А имаше и още по-дълбока пукнатина, която се появила в степта на Дещ-и-Къпчак преди много векове, когато древните тюркски племена, живеещи по средното течение на Амударя и Сърдаря, започнали да се премесват с местните ирански чергарски племена, а по-късно и с уседналото население на Согдиана. Останалите племена, които чергарували на север от Сърдаря чак до Жаик (Урал) и Едил, постепенно се отделяли от тях. Заедно с родствените племена, които от векове живеели в Седморечието, те образували единен съюз и се нарекли казахи...

И сега хан Абълхаир бе разположил стана си в казахската степ, но основното му внимание беше в по-голяма или в по-малка степен насочено към зависимата от него територия между Амударя и Сърдаря, наречена Маверанахър, и към Хорасан. От там подбираше жени и съветници, приемаше тамошните обичаи и церемонии. Той увеличи повинностите на подчинените чергарски племена и харчеше всички средства за издръжка на огромната армия и за възстановяване на разрушените градове по същите тези земи. Все повече и повече време той прекарваше в градовете, и все по-голямо недоволство изразяваха родените чергари — къпчаците. Те с презрение се отнасяха към уседналия начин на живот, предпочитайки древната свобода на степите. А на тези, които следваха хана в градовете, им се налагаше да пречупват своя начин на живот, традиции, нрави и обичаи, да стават придатък на отдавна регулираното стопанство на Маверанахър.

Точно с това не се съобразяваше хан Абълхаир. Ъмпрам — безсловесната тълпа — трябва безусловно да се подчинява на ханските заповеди, дори ако той ѝ заповяда да върви на сигурна смърт. Такова беше завещанието на „Разтърсващия вселената“ към неговите потомци и чингизидите са мислели винаги така. Абълхаир смяташе, че появилото се в степите недоволство е свързано с интригите на Жанъбек, и му се струваше, че то ще изчезне от само себе си със смъртта на неспокойния султан. Ето защо Абълхаир мислеше не за тълпата, а за тези, които я водят. На първо място бяха многочислените султани, но върху простолюдието не по-малко влияние имаха и бацьрите, такива като Каптагай, Борибай, Караходжа и други. Всеки степен род имаше такива и имената им се превръщаха в боен вик. Чрез тях, чрез султаните и бацьрите, трябва да се ръководи простолюдието, защото неуправляваната тълпа може изведнъж да се превърне в

страшна сила и да помете законната власт като побесняла придошла река.

Но колкото повече време минаваше, толкова по-трудно ставаше да намери общ език със своеволните султани, а още повече с багърите, които нямаха имущество и не признаваха над себе си ничия власт. И за да сломи непокорните, хан Абълхаир трябваше да действа. Ето защо се обърна той за съвет към предците.

Припомни си наставленията на Чингизхан към неговите синове. Когато ханът разделил между тях света на четири улуса, синовете му поискали да чуят от него добър съвет как да управляват хората си. Първи се обърнал към него най-старият син Джучи:

— Кажи, о притежателю на велика слава и покорителю на вселената, какъв трябва да бъде истинският хан?

— За да угоди на хората, ханът трябва да е умен, а за да му угодят хората — трябва да е силен! — отвърнал Чингизхан.

Вторият син, Джагатай, попитал:

— Как да направиш така, че хората да те уважават?

— Не се лишавай от трона си! — отвърнал Чингизхан.

Тогавя към него се обърнал третият син, Угедей:

— А как да съхраниш трона си?

— Не допускай в обкръжението си по-умни от тебе! — отвърнал Чингизхан.

Четвъртият син, Туле, попитал баща си:

— Какво трябва да жертва ханът заради славата си?

— Сина си! — отвърнал Чингизхан.

Съдейки по всичко, синовете помнели съветите на баща си и относително благополучно изживели дните си. Не е ли това още едно доказателство, че и той трябва да се вслуша в тях? От самото начало на управлението си Абълхаир се обкръжаваше не само с шейбаниди, но и с други потомци на Джучи. Издънките на останалите чингизидски родове също намираха място в стана му. Никой от тях обаче не беше по-умен от хана. Така поне му се струваше на Абълхаир, защото всички те ниско скланяха глави пред него и млъкваха, когато той започнеше да говори.

Но ето че сред тях се появи султан Жанъбек. Заедно със своя роднина Керей намислиха да отделят от Синята орда най-голямата — степната — част от територията и да управляват самостоятелно.

Каквото и да говореха, Абълхаир си обясняваше техните стремежи само с властолюбието им: кой друг, ако не той, познаваше притегателната сила на властта...

Не, не трябва да им позволи да го направят, защото Дещ-и-Къпчак е в основата на всичко. Държавата се строи като пирамида. Ако извадиш от нея един камък — ще се срутят и останалите. Тъкмо обратното, трябва да се мисли за по-нататъшното разширяване на ханството, защото и това е завет на дедите. Хиндустан, Моголистан, Иран, Ирак — ето на къде трябва да се насочи събраната в степта сила. И който и да се изпречи на пътя, трябва да бъде пометен!

Както туберкулозата разяжда гърдите на болния, страстта към завоевания разяждаше през вековете душите на чингизидите. Тя властваше над тях, ръководеше делата и мислите им, господстваше при решаването на семейните дела. Заразени от тази страшна и неумолима болест, хората престават да виждат света в истинската му светлина. Слепи стават те и вярват само в своето велико предназначение. Струва им се, че те заповядват на историята.

При това са най-обикновени, често дори посредствени хора. Безграничната власт погубва ума им, пречи трезво да се оцени обстановката, да се вникне в същината на събитията. И тогава е най-лесно да се изпълни заветът край теб да няма умни хора. В един прекрасен ден обаче от всичко това остава само позлатена обвивка и под краката на цял народ зейва пропаст...

Да, най-вече страда и плаща за всичко народът, щом се управлява от подобен властник. Какво струва за хана човешкият живот, ако пред очите се мержелее призракът на властта над вселената? Струва му се, че народът е създаден единствено за това — да изпълнява неговите предначертания. Дори умните владетели не успяваха да избегнат заслеплението от властта. То рано или късно ги застигаше. С хан Абълхаир това се бе случило отдавна. Той не можеше да разбере, че работата не опира до Жанъбек, или до Керей, а до дълбокото съпътстващо движение, което нарастваше в степта, без да зависи от никакви управници. Все повече се разминаваха интересите на родовете, които бяха уседнали и се смесваха с местното население, и на тези, останали да живеят в степта, отглеждащи добитък като бащите

си, и ползващи се с относителна свобода, далеч от ханския стан. Султаните Жанъбек и Керей бяха по-близо до степните хора и бяха съумели да оглавят това закономерно движение за отделяне на Синята орда и за създаване на самостоятелна държава в степта...

От доста време вече се дебнеха един друг хан Абълхаир и неспокойните султани. Откритото убийство най-малко им подходеше за разчистване на сметките. Сред чингизидите беше прието така да унищожаш противника си, че да не останат никакви свидетели.

Като опитен вълк и безпощадни вълкодави те се въртяха един покрай друг, очаквайки момента да се впият в гърлата си и да се затъркалят по земята в смъртна схватка.

Рано се отдаде на любовни забавления Хаиф-Жамал, седемнайсетгодишната дъщеря на Абълхаир от жена му мангътка. Такива работи се случваха в ханското семейство и всичко щеше да е добре, ако тя не беше пожелала младия и як султан Жанъбек. При едно от неговите пристигания тя му изпрати, както си беше реда, оправна сватовница. Красавицата му предлагаше да прекарат заедно времето, оставащо до скорошната ѝ сватба.

Султан Жанъбек мразеше хан Абълхаир не по-малко, отколкото ханът мразеше него. Ханската дъщеря не му харесваше особено, пък и той имаше други утешителки в стана, но как да се удържи да не направи зло на врага си? „Докато се докопам до кожата на стария бик, поне да одера теличката му!“ — реши младият султан и прие нейното предложение.

Но се случи така, че самият Жанъбек се хвана в мрежата. Много му допаднаха на сърцето горещите ласки на младата красавица и накрая той реши да се ожени за нея. За сват покани братовчед си Керей — другия враг на хана.

В такива случаи чингизидите обикновено с много голямо желание отиваха към сближаване. Тесните роднински връзки укрепваха положението им в степта. Дори стари врагове се сдобряваха, омъжвайки дъщерите си. Този път обаче нямаше да се получи. Хан Абълхаир вече бе разбрал, че подобна сватба само ще утежни положението. Враждата беше стигнала прекалено далеч, изходът можеше да е само един...

Ханът не отказа директно на султан Жанъбек, а както му е редът даде уклончив отговор. „Наесен, когато аулите са върнат за зимуване, тогава ще решим“ — отвърна той на Керей. Разгневеният Керей направо изтърси на хана, че дъщеря му не е толкова невинна и няма да е лошо, ако побърза със сватбата. Абълхаир само леко се подсмихна, но му се стори, че тигър разкъсва с нокти сърцето му. Въпреки това той се направи, че не е забелязал грубостта на Керей и със спокоен глас повтори отговора си.

След като султан Керей си замина, Абълхаир повика при себе си палача — прочутия Курибай. Слабият, блед човек, приличащ на мъртвец, мълчаливо застана пред хана и зачака заповедите му.

— Помниш ли каква смърт настига чингизидите, когато това стане угодно на бог? — попита ханът.

— Аз помня всички видове смърт! — тихо отвърна Курибай.

— Любимата ми дъщеря Хаиф-Жамал нещо боледува тия дни...

Палачът мълчаливо кимна с глава.

След три дни хората в стана научиха, че дъщерята на хана Хаиф-Жамал е намерена в степта със стрела в гърдите. Всички знаеха чие дело е това и учудено поклащаха глави. Никой не посмя да се обади, но през степта от аул към аул вече летеше вестта за това...

Хаиф-Жамал бе погребана както се полагаше с голяма тържественост. Беше направен седемдневен помен. А после ханът отново извика при себе си Курибай.

— Нали знаеш, че за помена на любимата ни дъщеря Хаиф-Жамал е пристигнал султан Жанъбек? — попита ханът.

— Знам.

— Утре отиваме с него на лов. Струва ми се обаче, че и славният султан не е много добре със здравето. Дано не му се случи нещо...

— Всичко може да му се случи — отвърна Курибай.

— И помни, че султанът не е девойка. С една ръка дърво изтръгва, тъй че с теб трябва да има сигурни хора...

Курибай се изплаши от заповедта. Абълхаир можеше после да отстрани палача като неприятен свидетел. Вече имаше такива случаи с хора на хана.

— Всички султани знаят, какво значи да изляза на хански лов — отбеляза палачът. — Не е ли по-добре, повелителю, този път да отиде

най-малкият ми брат Саръбай? Ръката му е здрава, а сърцето му тъгува за истинска задача...

Абълхаир даже се засмя вътрешно на примитивното и безпощадно коварство на своя роб. От страх за кожата си излагаше на опасност своя роден брат, като един истински чингизид.

— Нека бъде както казваш! — рече Абълхаир. — Но подготви всичко и лично поговори с брат си...

Колкото и да е странно, единствено султан Жанъбек не се досещаше за истинската причина за смъртта на Хаиф-Жамал. Тъй като беше млад и неопитен и през ум не му мина, че тя е убита по заповед на баща си, още повече, че през цялото време от неговия престой в ханския стан Абълхаир го обгръщаше с грижи и му оказваше особени знаци на внимание. Той не обърна внимание на предупреждението на Керей...

Едва неочакваното предложение на хана да отидат заедно на лов накара младия султан да застане нащрек. Още не бяха дошли есенните студове, когато е приятно за лов, а вече и до Жанъбек достигнаха някои слухове. Той се учудваше защо ханът не бърза да издири убийците на дъщеря си.

А в последния момент султан Жанъбек научи и още нещо. Съществуваше древна традиция, според която ханът преди лов изпращаше нарочни куриери до всички султани и приближени с покана да вземат участие. Този път покана бе изпратена само на Жанъбек и на Керей. Никой друг от степните султани не участваше в лова, но пък имаше много поканени от хората, които телом и духом бяха предани на хан Абълхаир и постоянно живееха в стана му.

От векове ханският лов беше най-големият празник в степта. Бековете и султаните на тези тържества можеха да демонстрират богатството си в пълния му блясък, да се похвалят с великолепни коне, с богати такъми и с оръжие. В същото време ловът беше нещо като военен преглед, на който всеки проявяваше мъжество, храброст, находчивост и точност в стрелбата. Немалко самохвалковци губят ума и дума, когато точно пред краката им изведнъж изскочи обезумял от страх заек. А какво остава, когато от близкия камъш се чуе ръмженето на тигър или на свиреп барс. Някои бягат ужасени, захвърлили оръжието си, а се случва и прочути стрелци, които на състезание от сто

крачки откачат завързана за клон кесия, от три крачки да не поразят грамаден звяр.

Пак там, по време на лов, се проверява и утвърждава смелостта на младия джигит, излязъл за пръв път с мъжете.

Когато няма война къде, ако не по време на лов, можеш да се проявиш? Тоз, който без да трепне може да забие острата триръба стрела на четири пръста дълбочина в челото на тичащия към ловеца огромен глиган с половинметрови зъби, ще успее и срещу защитения от броня враг в близък бой. Неслучайно в степта наричаха лова панаир на мъжеството.

След като се посъветва с Керей султан Жанъбек все пак реши да приеме ханската покана, още повече, че нямаше видими причини да откаже. „Да бъде каквото бъде! — помисли си той. — Нали казват, че и в златен сандък не можеш да се скриеш от предречената ти смърт. Пък ако е съдено да останеш жив, то от хилядите летящи към теб стрели нито една няма да те засегне!“ — „Да, трябва да отидем на лова и да се преструваме, че не подозираме нищо — съгласи се Керей. — Но трябва да вземем и най-сигурните джигити, които няма да се отделят дори на крачка от нас. Ако не отидем сега, този вълк Абълхаир ще разбере, че сме разгадали замислите му и рано или късно ще намери начин да ни отстрани. Нали е казано — който се е съблякъл непременно ще скочи във водата...“

Грижливо се подготвяше за предстоящия лов Жанъбек. Както всички жители на степта той най-много обичаше бързоногите коне и ловните птици. Младият султан беше един от най-прочутите в цялата степ на Дещ-и-Къпчак кушбеги — дресър на орли и соколи. Редом с бялата му юрта стоеше редица малки черни шатри и всяка се обитаваше от различна граблива птица. Истинските ловни птици не трябваше да се държат заедно в едно помещение...

Въпреки традицията султанът ловеше хищните птици не когато са малки, а като станат мощни оперени бойци. Макар че такава птица се опитомява много трудно, ползата от нея е неизмеримо по-голяма. Порасналият на свобода орел е по-силен и безпощаден от този, хранен от ръка.

На никого не доверяваше султан Жанъбек своите орли. Обикновено те по цяла година не се поддаваха на дресировка, но той упорито и търпеливо повтаряше всичко от начало. На главата на

гордата птица се надяваше кожен калпак и я слагаха на люлка, за да свикне на конския бяг. После полека започваха да я хранят от ръка с изкиснато във вода месо. Гладът принуждаваше орела да се покори и той постепенно свикваше да приема храна само от ръката на господаря си. Въпреки качулката той познаваше стопанина си отдалеч.

Чак след много време махаха превръзката от очите на орела и господарят му започваше да го храни вече с червено месо. Орелът надаваше нетърпеливи крясъци при вида на месото, но го вземаше само от господарските ръце. После започваше препускането из степта. Жанъбек пускаше орела и скоро го викаше обратно, като всеки път му даваше да яде. Така птицата окончателно се опитомяваше и ставаше ловна.

Колкото и да е питомен орелът, щом види бягащата по земята огненорижа лисица, той като камък пада върху жертвата си, забива в нея нокти и се издига във въздуха. В този момент прозвучава зовът на господаря, орелът литва към него и получава двойна или тройна награда. Като запомни това, той вече сам с нетърпение очаква лова.

Жанъбек имаше няколко такива птици. По време на лятото те си бяха отпочинали и сега се измъчваха без работа. Султанът избра за ханския лов своя прочут, възпят от акините, сокол на име Сомбалак. А под ловджийския халат Жанъбек облече тънка, но здрава стоманена ризница, добре наточи меча си и постави нови пера на стрелите...

Стройна редица от конници със зурли се изкачи на хълма и над степта се понесе сигнала за сбор на ловците. Султани, бекове, емири, украсени с пера, с блестящи скъпи доспехи, започнаха да прииждат от всички страни.

Изведнъж по пътя от стана към небето се изви облак прах — голяма група конници препускаше към хълма, а начело, върху необикновено красив дорест жребец с бяла звезда на челото и сплетени на възли грива и опашка, яздеше самият хан. Конете на съпровождащите го ездачи също бяха със завързани гриви и опашки. От прекомерна игривост те хапеха стоманените мундщуци и приклякаха от нетърпение. Цялата свита беше облечена в леки ловджийски брони, върху главите проблясваха украсени сребърни шлемове. Зад тях, без да изостават и крачка от хана и неговите приближени, препускаше охраната от верни батъри и телохранители нукери.

Сред тази блестяща група се виждаха три-четири жени. Всички погледи бяха привлечени от една от тях, облечена най-добре и яздеща златистия ахалкетинец, известен на цялата степ и носещ името Ортеке, което означава „Танцуващ бик“. Красотата ѝ заслепяваше всички мъже наоколо и всеки искаше тя да го забележи.

Това беше четвъртата жена на Абълхаир — дъщеря на великия учен, султан Улугбек, внук на Тимур. Тя се казваше Рабиа-султан-бегим и разправяха, че на света няма по-красива жена. Беше облечена цялата в злато, като седлото, чапрака, юздата, стремената също бяха украсени със злато. Перата върху островърхата ѝ шапка, обточена с кожа от видра, се полюшваха от насрещния вятър, скъпата огърлица блестеше на слънцето, преливайки във всички цветове, но още по-прекрасно изглеждаше светлото ѝ чисто лице с изписани като месец тънки вежди и черният водопад от коси, заплетени на плитчици...

Когато ханът и блестящата му свита наближиха хълма, откъм откритата степ се понесе още една група конници. Най-отпред върху тъмносиви аргамаци препускаха султаните Жанъбек и Керей и всеки имаше сокол на рамото.

Жанъбек и Керей носеха леки ловджийски кафтани, обточени със самурена кожа, и с казахски шапки на главите. Сред ездачите, които препускаха подире им, също имаше жени. Най-красива от тях беше Жахан — втората поред жена на Жанъбек, майка на младия султан Касъм. Тя беше дъщеря на багър от чергарския род Керей, но царствено яздеше млечнобял жребец, наречен Киикаяк, което означава „Крака на сайга“. За разлика от красавицата Рабиа-султан-бегим нейното седло, чапрака и всичко останало беше украсено само с ковано сребро, но именно среброто подхождаше на степната ѝ красота и осанка.

И още по-нещо се отличаваше от жената на хан Абълхаир прекрасната Жахан. Дясната ѝ ръка твърдо стискаше тънка островърха пика. От гордата, стройна фигура на ездачката лъхаше смелост. Хората в подножието на хълма я посрещнаха с възторжени викове. Самият Абълхаир не пропусна да погледне към нея и красотата на Жахан сякаш го опари. „Нищо, ако господ позволи, утре тя ще бъде в ръцете ми!“ — помисли си ханът и пришпори коня. Той не я виждаше за първи път и отдавна бе решил, че тя е достойна за юртата му...

Но султан Жанъбек беше нащрек и внимателно следеше хана. Смяната на чувства върху лицето на хана не му убегна и той вече не се съмняваше, че врагът му е замислил нещо. Погледът на Жанъбек се плъзна по разноцветната блестяща тълпа, опитвайки се да определи на кого е заповядано да го убие. Изведнъж той забеляза трима по-просто облечени конника. Те се държаха по-настрана от другите и султанът усети върху себе си погледа на този, който беше малко по-напред. „Тези невзрачни хора не са били на никой предишен лов! — помисли си той. — Пък и не приличат на хора от ханската свита. Точно от тях трябва да се пазя!“

Заедно с огромния керван, натоварен с мехове кумис и всякакви други припаси, ханът потегли с нарасналата си свита на север, към планината Улътау. Преспаха по пътя и опънаха леки походни шатри в подножието на Аргънати, в едно от най-красивите места на златната Саръ-Арка. Тези земи били някога люлката на древната култура на казахите. И до сега там са се запазили руините на дворци, около които се търкалят парчета керамика и глазура. Точно за тези прекрасни планини се пее в прочутия древен епос:

*Като най-скъпото нещо на света си ни дадена
в наследство.*

*Нашият прадядо Аргън се е радвал на красотата
ти.*

*На изумрудените поляни с ручей
като сребърни нишки,
от век на век ти се любуват аргъните, о планина
Аргънати!*

Тук нямаше много кристални езера и пълноводни реки, способни да напоят огромни табуни, затова през топлото време на годината не се срещаха много хора. А най-вече защото тези земи от много отдавна принадлежах на рода на султан Жанъбек, но опустяха, от както баща му Барак ги напусна и се премести в Орда-Базар, в стана на хана. За сметка на това имаше страшно много всякакъв дивеч: елени, сайги, големороги архари, дропли, тетреви, диви гъски. Цели три дни знатните ловци го изтребяха по всякакъв начин. Биеха барабани, за да

подплашат яребиците и тетревите и веднага пускаха по тях соколите. С неизразима наслада прерязваха гърлото на уловената птица, гордеейки се един пред друг с успехите си. Преследваха архари и елени, пронизвайки ги със стрели направо от седлото. А тримата незабележими конника начело с брата на ханския палач Саръбай водеха свой лов, но все не успяваха да уцелят. Султан Жанъбек нито веднъж не остана сам и те не се решаваха да го нападнат. А какво ги очаква в случай на неуспех те знаеха добре...

Но последния ден, когато ханът обяви, че утре всички се връщат в стана му, щастието най-последно им се усмихна. Увлечен в преследването на бързонога сайга, султан Жанъбек навлезе далеч навътре в гъсталака. Верните му джигити препуснаха след него, но конете им се бяха поуморили след три дни лов, пък и не можеха да се мерят с прочутия султански аргамак. Препускайки през горичката, Жанъбек изведнъж видя недалеч от себе си самия хан Абълхаир с неколцина верни люде, а отстрани вече приближаваха тримата, които беше забелязал по-рано. Ханът току-що бе сменил уморения си кон, а този на Саръбай беше пълен със сили, защото не взимаше истинско участие в лова. Заедно с Жанъбек те препуснаха след сайгата и султанът вече не можеше да се отклони, за да не се покаже страхливец пред враговете.

Скоро само трима се озоваха напред: султан Жанъбек, хан Абълхаир и братът на ханския палач — Саръбай. Всички други останаха далеч назад и не се чуваха дори гласовете им. Препускайки още малко те най-последно настигнаха обезсилената сайга. Забравил за миг грозещата го опасност, в сляп ловджийски устрем Жанъбек скочи от седлото, хвърли настрана боздугана и извади ножа, за да заколи сайгата. И чак тогава забеляза Саръбай, който замахваше към него с боздугана си.

— Не я пипай, това е моята сайга! — злобно извика Саръбай.

Султанът скочи към коня му и го свали от седлото. Рухна заедно с тежкия противник в гъстата трева, но при падането успя да го измести под себе си. Горящите от злоба очи се озоваха пред лицето му и изведнъж в тях се появи радостна надежда.

— Удряй... Удряй по тила! — извика той на някого.

Без да изпуска Саръбай, султанът отвърна поглед и видя изправения до него хан Абълхаир...

Абълхаир така и не разбра защо не удари по тила султан Жанъбек. Нещо за миг удържа ръката му, а после иззад храстите се показахора и вече беше късно да се направи нещо. Първи до мястото на произшествието пристигна Керей. Тогава Жанъбек пусна Саръбай.

— Този път ти прощавам, защото не ти си главният виновник! — през зъби процеди той и така погледна Абълхаир, че ханът изтръпна.

А сайгата все още лежеше жива. Жанъбек я погледна и махна с ръка.

— След като простих на човека, който посегна на живота ми, защо да не простя невинното животно! — каза той на Керей, закачи боздугана на колана си и яхна коня. Те заедно препуснаха към своите, а хан Абълхаир мълчаливо гледаше след тях...

Станалият от земята Саръбай също сложи крак на стремето. Ханът му обърна гръб.

— Защо не го ударихте отзад с боздугана, повелителю мой? — зашепна му в гърба братът на палача. — Ако беше паднал, веднага щях да му счупя врата. Така става винаги, когато някой падне от коня, и никой нямаше да се досети...

Той не успя да довърши, защото главата му се търкулна от раменете. Абълхаир с погнуса избърса острието в дрехата на Саръбай и нареди да свирят сбор. Първи пристигнаха Жанъбек и Керей и видяха в тревата глава с изцъклени от страх очи.

— Такава смърт очаква всеки, който посегне на живота на верните ми султани! — каза хан Абълхаир.

Жанъбек и Керей обаче едва ли повярваха в искреността на думите му. Двамата султани мълчаливо изпратиха хан Абълхаир до стана и скоро заминаха за своите лагери. А ханът от тогава съвсем загуби покой, по цели дни лежеше върху барсовата кожа и обмисляше създаването се положение. Път назад нямаше и дълбокото съжаление, че не довърши Жанъбек, измъчваше душата му. Сега едва ли скоро ще има такава възможност...

„На шестнайсет години със собствените си ръце убих сина на самия Едиге — твърдоглавия Казъ бий — припомни си Абълхаир и устните му се изкривиха от гордост. — На седемнадесет стана

прочутият ми двубой с хан Жумадек, който управляваше степта Дещи-Къпчак. Той ме обичаше като роден син и от малък ме възпитаваше като баща. Нима трепна ръката ми, когато го прободох, след като го свалих от седлото? Пък и самият той прие смъртта с лекота, разбирайки, че такъв е законът на живота, че по същия начин ще постъпвам и с враговете си. В сигурни ръце предаваше той своя трон. И ето че сега тези ръце не се вдигнаха срещу най-опасния враг — Жанъбек! Този, който води хората и поема пред бога отговорността за тях, трябва да има лъвско сърце. Защо се отпусна то този път? Един-единствен удар по главата на омразния султан и нямаше да има никакви неприятности. Прав беше убитият роб: никой нямаше да посмее да изкаже съмнения, че Жанъбек просто е паднал от коня по време на лов. Хората щяха да знаят, че ако е паднал Жанъбек, то всеки от тях може да падне по същия начин. Страхът е най-сигурният катинар за приказливите усти! Казват, че моят родоначалник Чингизхан съветвал: ако си вдигнал ръка срещу врага си, то удряй смъртоносно, защото няма нищо по-опасно от недоубития враг. А да простиш на врага е престъпление, за което ще плащаш цял живот. Врагът ще сметне твоето великодушие за слабост и ще те напада с десетократно по-големи усилия!“

II

Майка на Джучи беше Борте-Фуджин от племето кондурат и самият той се женеше за кондуратки. От втората му жена Укихатън се роди Батий.

Джучи доста добре усвои степната мъдрост, която гласи: „Нека окапят ръцете на този, който не милее за роднините си.“ Казахските племена се превърнаха в опора за по-нататъшната му политика и обикновено го обкръжаваха казахски султани и бабъри. Дори в народните песни и сказания, в които винаги се подчертава жестокостта и коварството на другите чингизиди, за Джучи се говори със съвсем друг тон. Той е суров, но справедлив и винаги е готов да изслуша мъдър съвет. Специално се споменава, че умее да обуздава гнева си, а това вече съвсем не е малко за един син на Чингизхан. Дори само това, че Джучи не се е стремял към пълното унищожаване на казахските племена, го е направило в очите им защитник и добър роднина. Прекалено пресни били други примери. Неслучайно през вековете се е запазил епосът „Аксак кулан — Джучи хан“, който все още се пее в степта. Разбира се, след векове, лошите постъпки на един или друг владетел понякога избледняват в народната памет, но ето че не се е заличил от нея страшният образ на Чингизхан, с който още плашат децата в степта...

Монголските завоеватели, които завзеха казахските земи, не бяха многобройни. Един на сто се падаха те спрямо коренните жители на степта Дещ-и-Къпчак и бързо се разтвориха в общата маса, като шепа сол, хвърлена в река. Не се мина и век и монголските султани по нищо не се отличаваха от казахите. Остана им единствено званието „тюре“, даващо право на султански и хански титли. Имаше ги във всеки казахски род или племе и най-жестокото боричкане за власт и влияние винаги ставаше между тях.

Първият хан на Златната орда — Батий — прекара почти целия си живот в степта Дещ-и-Къпчак. От рода къпчак беше и най-любимата му жена — Жулдъз. Неговите синове вече носеха имена, съзвучни със степта Дещ-и-Къпчак: Сартак, Тукухан, Аюхан, Улакчи.

Казахски племена чергаруваха около главния път към стана на великия хан и отначало нанасяха сериозни загуби на завоевателите, които волю-неволю трябваше да се съобразяват с тях. От политическа изгода хановете на Златната орда се сродяваха със степните жители.

От брака на чингизидка и джигит от рода мангът се роди прочутият Ногай, когото наричаха инал, тоест нечистокръвен. Не го смятаха за чингизид (монголите не вземаха под внимание кръвта на майката) и нямаше право да заеме ханския престол, но цели четиридесет години той диктуваше волята си на хановете от Златната орда.

След смъртта на Батий Ногай продължи да командва войските на Златната орда, като ловко подбираще и качваше на трона хановете на ордата. Властта на Ногай свърши чак когато хан стана Тохтагул — петият син на Мунке. Като се възползва от междуродовите разпри в степта Дещ-и-Къпчак, от която Ногай черпеше сили, младият хан Тохтагул разби войските му и престарелият пълководец със седемнадесет верни воители избяга в земите на башкирите.

Заради раздорите в Златната орда и потомците на Ногай заедно с близките им родове бяха принудени да се преместят към източните предели на Казанското ханство. Тази област, принадлежала някога на волжските българи, бе нееднократно разорявана от Батий и неговите приемници. Накрая там пристигнаха войските на къпчакските завоеватели и основаха ново ханство. След тях там се преместиха близките по език и обичаи ногайлинци, които бързо се смесваха с местното население.

След като обаче заживяха в Казан, те непрестанно нарушаваха спокойствието в предишните си владения. Започнаха да изпращат при казахските родове свои хора да им напомнят за свързващите ги кръвни връзки и им предлагаха да се отделят от Абълхаир. Стигна се до там някои батъри да събират джигити и да крадат ханските табуни.

След един подобен набег побеснелият Абълхаир изпрати срещу им тридесетхиляден наказателен отряд начело с каракъпчака Кобландъ батър, който разгроми аулите на виновните, а заедно с тях и на техните съседи, за да ги отучат занапред от подобни дела.

Дори появата на Кобландъ батър всяваше ужас в сърцата на хората. Той беше човек с грамаден ръст, с огромна глава, с ръце като ковашки чукове. Многобройни песни разказваха, че костите му са по-

големи от камилски, а пръстите — по-твърди от рогата на архар. Прадедите на Кобландъ батър живеели край река Тургай, а самият той бил роден там, където се сливат реките Аръс и Бадам, край подножието на планината Караспан.

Съвсем скоро се бе върнал Кобландъ батър, след като разпръсна по вятъра пепелта от ногайлинските аули. Той откара всичкия добитък от тях, като взе със себе си и множество красиви жени и девойки. Не беше срещнал съпротива, толкова неочаквано и дръзко бе нападението.

Три дни пируваха в ханския стан по случай победата, сякаш страшният батър бе опожарил не мирни аули, а най-малкото бе превзел с пристъп Стамбул. Но така беше прието в степта. Към края на празника хан Абълхаир запита за тези, които са се отличили особено по време на похода, за да разпредели по справедливост добитата плячка и преди всичко жените.

Кобландъ батър започна да изброява отличилите се в похода батъри и джигити, но изведнъж замлъкна. Той сърдито засука краищата на дългите си до ушите черни мустаци. Очите му, големи колкото длан и изпъстрени с червени жилки, се вторачиха в хана:

— Предлагам да се даде на всички батъри целият полагащ им се дял — каза Кобландъ батър. — И съм двойно доволен от младия и смел батър Саян. Беше начело на сотня и е достоен за награда. Но аз ще поискам за него, почтени хане, смърт!

Всички замряха. Вуйчо на Саян беше прочутият Акжол бий. Огромен ръст и чудовищна сила притежаваше този певец и златоуст, син на Котан жърау. Той седеше по право редом с хана и погледите на хората се насочиха към него. Като чу думите на Кобландъ батър той само побледня, но не загуби самообладание.

— За какво? — хладнокръвно попита Акжол бий, като измери с поглед Кобландъ батър от главата до петите.

— Той наруши закона на великия Чингизхан. Скара се заради пленница със славния Кара батър.

Потомците на Чингизхан във всичко следваха неговите яси. А там се казваше, че смърт чака война, който се е карал с другар заради трофеи. Това беше едно от най-тежките обвинения и нищо вече не можеше да спаси младия батър.

— С какво ще го докажеш? — все така спокойно попита Акжол бий. — Кара батър ли ти разказа или друг човек е бил свидетел на

спречкването им?

Кобландъ батър наистина не бе присъствал на случката. За нея му съобщи един от ханските люде, но на батъра наистина много му се искаше тази лъжа да е истина. Какво да се лъжем, в някои случаи дори и при най-достойните надделяваха интересите на рода...

— Кара батър загина от меча на Саян при спречкването. И човека, който е видял боя, също бе посечен от батъра Саян!

— Може би Саян сам ще потвърди вината си? — замислено продума Акжол бий.

— За да признаеш пред всички вината си, трябва да си истински батър! — сурово рече Кобландъ батър.

— Ти, достойни батъре, искаш да кажеш, че славният племенник на аргъните се е превърнал в жена?

— Само жена може да се кара с другаря си заради някаква жалка пленница.

Двамата пълководци се гледаха един друг готови да се хванат за гърлата и да се затъркалят по пода в смъртна схватка. И двамата обаче притежаваха самообладанието на истински батъри и умееха да спазват приличие в присъствието на хана. Те млъкнаха, обърнаха се към Абълхаир и леко наведоха глави.

Хан Абълхаир чудесно разбираше какви чувства ръководят Кобландъ батър. Когато един човек с цялата си душа иска да очерни някого всички средства са добри. Гневът и жаждата за мъст ще му подсказват такива неща, които човек не би си и помислил при други обстоятелства. Тук вече няма значение дали младият батър е виновен или не...

Ханът изпитателно огледа своя съвет и въздъхна. Колко се беше променил неговият състав. Когато вдигнаха Абълхаир на бяла постелка над степта Дещ-и-Къпчак, го обкръжаваха съвсем други хора. На същото място, където сега седят почтените бийове от аргъните, по-рано седяха знатните люде от найманите. А отляво, където сега седят знатните къпчаци, по-рано се разполагаха батърите от племето уйсун.

Млад и невъздържан беше той в онези незабравими времена и не се озърташе предпазливо около себе си, както прави сега. Младостта прилича на пълноводна река, която не признава никакви брегове. Две години след възкачването си на ханския трон той се срещна на стръмния бряг на Тобол с другия претендент — Махмуд ходжа. Над

степта се понесе грохот, когато двете войски се сблъскаха, а той собственоръчно свали от плещите главата на врага си. Жената на Махмуд ходжа, ненадминатата красавица Аганак-бике, той взе за съпруга. На никой от своите султани и батъри не отстъпи тази ясна месечина. Очите ѝ бяха като бездънно езеро в спокоен ден, а по-бяло от сняг светеше прекрасното ѝ лице...

Не беше съдено да се наслади на ласките ѝ. През цялото време му се струваше, че в леглото му лежи студена змия и всеки момент ще го ухапе. Очевидно всичко беше заради това, че заповяда да убият и тригодишния ѝ син. Но как можеше да постъпи другояче? Щеше да расте законен претендент, готов да мъсти за баща си. Ханският трон е такова нещо, че и роден син може да свърне от правия път. А как да се довериш на чужд? Щеше цял живот да живее с отворен бръснач опрян до гърлото му.

Така и умря от мъка прекрасната Аганак-бике, без нито веднъж да му покаже своето благоразположение. По-късно той разбра, че смъртта ѝ е настъпила от специална степна трева. Тя непрекъснато пиела отвара от нея, за да не забременее.

Нима той някога бе щадил враговете си? Той превзе Хорезъм, Самарканд, Бухара, Съгнак, десетки други градове и във всеки обилно напояваше земята с човешка кръв. Наложил му се един след друг да громи непокорните казахски родове. Там, където мина, напоил с кръв дори родната си степ. И сега е принуден страхливо да се озърта.

Дясната му ръка във войската е този, когото почитателно наричат Акжол бий. Зад гърба си той има цялата мощ на многобройните и войнствени аргъни. А лявата му ръка е Кобландъ батър, който има зад себе си също толкова многобройните и мъжествени къпчащи.

Ако накаже със смърт този нищожен джигит Саян къпчащите ще се зарадват, но аргъните ще се почувстват жестоко обидени. Кого от тях да предпочете?

Ами ако прости на Саян? Няма ли хората да приемат такава постъпка на хана като слабост?

Цялата орда на Абълхаир чака ханската му дума. Жанъбек и Керей също чакат и ще действат в зависимост от това как ще бъде решен този деликатен въпрос...

Вече за кой ли път Абълхаир трябва да избърше потта от челото си, защото от подобни размишления му става горещо. А нали великият

му предшественик никога не се е потял в такива случаи! С едно движение на веждите е изпращал на смърт хиляди хора и повече не е мислил за тях. Нима толкова са се променили времената, че дори един живот получава някаква цена?

С всеки изминат век става все по-трудно да управляваш хората. До какво ще доведе всичко това?

Докато сянката на Чингизхан витаеше над синовете и внуците му, все още можеше да чувстваш властта в ръцете си. Например същият този Мунке, който не пожали всичките си близки и далечни роднини заради собственото си утвърждаване. Той винаги мълчал и само по израза на очите му ексекутирали неугодните. Дори не трябвало да го заповяда...

Абълхаир си спомни поучителната легенда за погребението на хан Мунке... В сравнение с другите народи монголският погребален обичай има две особености. Първата е, че заедно с господаря в дълбоката гробница слиза и неговият най-любим и предан роб. Слагат го под тялото на господаря и го погребват жив. След половин ден го разкопават. Оставят го да се съвземе, да се подкрепи и отново го заравят. Това се повтаря три пъти и ако робът не се задуши, това означава, че той наистина е бил най-близкият човек на покойния. Тогава завинаги го освобождават от робство и му дават всичко каквото си поиска, защото според монголците той се явява приемник на всички грехове на господаря си. А самият господар, очистен от отговорността за всичко, извършено на земята, се отправя към отвъдния свят...

Тялото на господаря най-после се погребва окончателно. Заедно с него в гробницата пускат котел, пълен с месо, и голяма стомна с мляко, като също така слагат и огромно количество златни и сребърни украшения. Колкото по-знатен и богат е бил човекът, толкова повече скъпоценности се слагат в гроба. Когато той започне да оживява в отвъдния свят, то злите сили, които чакат този момент, ще бъдат привлечени от блясъка на скъпите вещи и няма да докоснат тялото и душата му...

Втората особеност на монголския погребален обряд се състои в това, че никой не трябва да има и най-малка представа за мястото на погребението на знатния човек. Веднага след погребението убиват всички, които са били свидетели, а след това през мястото се прекарват конски табуни, които изпотъпкват всички следи. Това се прави не

толкова за защита от разбойници и осквернители на гробници, колкото заради озлобени роднини. Който не се е решавал да мъсти приживе, може да отмъсти след смъртта. Такива случаи е имало не само при монголите. Неведнъж следващите властелини са осквернявали гробовете на предшествениците си, като са ги извличали от саркофазите и са ги изгаряли. Монголите най-много се боели от такова кощунство...

И когато през 1259 г. умрял хан Мунке по заповед на братята му Арък-Буги, Кублай и Хулагу били изтребени, без да се вземат предвид род и заслуги, десет хиляди души, участвали в погребението. Прекалено много хора желаели да отмъстят на покойника, за да могат да оставят жив дори един човек, който знае гроба му. Освен това според монголските вярвания колкото повече жертви има при погребението, толкова по-приятно ще бъде на покойния, особено на такъв достоен човек като великия хан Мунке.

Погребалната церемония била много по-тържествена отколкото дори тази на Чингизхан. Причината била, че принасяйки в жертва десет хиляди души, чингизидите искали да наплашат не само роднините си, но и цялото човечество. Те искали да покажат, че нищо не им струва и напълно да изтребят всичко живо на земята, тъй като тя се намира под пълната им власт.

И ето че сега най-важният потомък на тези велики хора трепери като жалко врабче над един нищожен живот! Абълхаир се изплю от яд. Нима толкова е издребняло неговото поколение? Не целият свят, а някакви султани от завоюваната казахска степ карат законния хан да се съобразява с тях — натрапват му волята си!

Без да иска, Абълхаир погледна към правнуците на хан Урус и съвсем му се развали настроението. Мустакатият красавец Жанъбек и квадратният, приличащ на гранитна скала Керей неподвижно седяха пред своите аръни. Лицата им бяха студени като наточени кинжали...

Да, тези двамата са по-опасни от всички останали, взети заедно. Те никога няма да му простят завоюването на родовото им гнездо — Съгнак, столицата на цялата Бяла орда. Особено се ожесточиха, когато той си взе за жена правнучката на Куция Тимур, дъщерята на учения Улугбек. В техните очи това беше измяна на степта. Ако ги остави, те веднага биха напуснали с хората си неговия стан, ставайки

самостоятелни ханове. Те сънуват този миг и най-лошите им врагове са уседналите бухарски и самаркандски бекове!

Той обаче никога няма да им позволи да осъществят желанието си. Никой не ги подкрепя, освен роднините им. Мълчаливата степна маса няма да ги последва, защото силна е още ханската власт над нея. Тъй че им се налага да стоят в стана и безсилно да го следят с поглед!

Но как да се угоди на тази безлика степна маса? На чия страна са сега симпатиите ѝ — на страната на аргъните или на кърчаците? За кой ли път трябва да пресмята всичко отначало: силите, авторитета на султаните, безбройните противоречия. Опитай да не се съобразиш с думите на Акжол бий и срещу теб дружно ще въстанат аргъните, найманите, кокардите заедно с всичките си разклонения. Точно това чакат с нетърпение Жанъбек и Керей. Те отдавна вече са се сдобили със симпатиите на тези родове и минават за защитници на интересите им. Стига само леко да сгреши и те ще отведат в степта стотици аули, като пастири стадо пощръклели крави, ще оглавят многобройни родове и кой знае какво ще направят в такъв случай останалите...

Но как да откаже на кърчакския багър, още повече, че той се позовава на непоклатимия закон на предците? Сега именно кърчаците са опората на ханството и с техните боздугани са принудени да се съобразяват мнозина в степта. Те всеки момент могат да се издигнат над главите на Жанъбек и Керей. Трябва само да избере удобния момент...

Да, за хан Абълхаир е поучителен и примерът с Ногай. Когато пълководец от степта събира прекалено много власт, то ханът бързо се превръща в играчка в ръцете му. Като от огън трябва да се пази от такива хора. И се налага Абълхаир да се пази от собствените си султани от аргъните от една страна и от кърчаците — от друга. Кого от тях да подкрепи? Може, разбира се, да продължи да използва разногласията между тях, но това не може вечно да продължава. Прекалено далеч стигна разпрата...

Нищо друго обаче не му остава. Знайно е, че на света няма по-трудна задача от това да разрешиш междуродовите разпри при казахите. Защо пък и да ги разрешава? Тъкмо обратното, ще трябва да ги задълбочи. В това е спасението и изходът от създалото се положение. Трябва да изпреварва събитията, а не да чака те да го изненадат. Че нали точно с такава политика чингизидите до ден-

днешен запазват властта си и влиянието си в степта? Какво ще стане, ако някой прекрасен ден се намери човек, който да съумее да сплоти всички тези разединени казахски родове и да ги насочи към обща цел? Кой ще може да устои на такъв меч?

Този меч обаче е двуостър и трябва да се използва много предпазливо, за да не се нараниш сам. Не, по-добре засега да остане в ножницата. И за в бъдеще той, хан Абълхаир, ще продължава да насъсква едни срещу други степните родове и племена, но ще трябва да го прави с по-голямо усърдие и ловкост. Той има опит, пък и пожарът гори отдавна. Остава само да му подхвърля по-сухи клонки.

По друг начин мислеше султан Жанъбек, който отдавна мечтаеше да откъсне от ордата на Абълхаир чергарските племена от степта Дещ-и-Къпчак. Той чудесно разбираше в какво трагично положение се намира хан Абълхаир. „На неговата орда ѝ липсва миналото величие... — мислеше си той. — На югозапад отново се усилюва Хорасан, ожесточава се съпротивата на народа от Маверанахър срещу набезите му и засега тайно, но все по-настойчиво изказват претенциите си тимуридите... Не е по-добро и положението на северозапад. Все повече са отделя неспокойната Ногайска орда. Расте могъществото на Казахското и на Кримското ханства, където отдавна мразят Абълхаир. Все по-често насам се заглеждат султаните от Астархан... Ами вътре в самата орда? Неимоверно високите данъци и най-различните повинности все повече предизвикват недоволство сред обикновените чергари. Всички в степта са готови да се отделят от ордата на Абълхаир. Сега е моментът да се насочи това назряло решение по желания път.“

Жанъбек беше умен политик и разбираше, че когато желанието на масата съвпада с желанието на честолюбивия вожд, то неговите замисли се сбъдват по-лесно. Пред очите на Жанъбек напоследък все по-често изникваше една и съща неотдавна видяна картина.

Той се връщаше от лов. Изведнъж чу женски плач, приличащ на воя на смъртно ранена вълчица. Жанъбек препусна с нукерите и се изкачи на хълма. Пред него в низината лежеше аул. Война нямаше, но му се стори, че врагът току-що е бил тук. Основите на юртите бяха прекършени, тук и там се търкаляше простичкото имущество на чергарите. Оцелелите стояха край убитите и ранените. Чуваха се плач и нареждания.

Когато Жанъбек пристигна, насреща му излезе белобрад прегърбен старец.

— Какво е станало тук, уважаеми? — попита султанът, забравяйки дори да поздрави.

— Кога ще свърши това?! — сурово каза старецът, гледайки султана в очите. — Съвсем скоро се преместихме тук от Едил. Там не ни оставяха на мира ногайските бийове, астарханските султани, татарските и башкирските аламати. Беше разбираемо. А тук изведнъж — вълците на Абълхаир... Не искахме да дадем джигитите си във войската му и не можахме да платим навреме тежките данъци. И ханът ни изпрати своите войници. Те разгромиха нашия аул. Грабят и убиват сякаш сме чужди. Спаси ни, сине на хан Барак...

— Как да ви спася?

— Трябва ни наше си ханство! — твърдо каза старецът. — Защо ни трябват на нас, чергарите, повинности и данъци? Всичко отива за издръжка на Абълхаировата орда. Виждаш как постъпват с нас!

Да, така беше навред — и на китайската, и на джунгарската граници. Народът разбираше вече необходимостта от създаването на свое, казахско ханство. Ябълката започваше да зрее и султан Жанъбек бе готов да действа. Старата казахска поговорка казва: „Събори старата юрта, за да издигнеш новата.“

Абълхаир имаше нужда от разприте между родовете, за да удържа своенравните чергарски племена в своята орда, той действаше по принципа: разделяй и владей. Жанъбек имаше нужда от същите тези разпри, за да разруши Абълхаировата орда.

Вратата изскърца в настъпилата тишина и в ханската юрта влезе красиво седемгодишно момче. Това беше внукът на Абълхаир, синът на неотдавна починалия Шах-Будах. С гордо вдигната глава момчето отиде направо до трона. То дори не погледна многобройните придворни: бекове, султани, емири с обшити със злато дрехи. Опря в коленете на хана своята остригана, с оставен за късмет кичур, глава.

— Оказа се, че Тарланкок не е много послушен кон — каза то, явно гордеейки се с думите си. — През цялото време искаше да ме хвърли на земята, ама не успя. Ще мине малко време и ще започне да ме слуша за всичко!

— Добре, момчето ми, сега сме заети с важни дела, така че иди си поиграй! — Абълхаир помилва внука си по главата. — Като пораснеш и ти ще трябва да гориш на този адски огън. Хайде върви, засега можеш да не мислиш за нищо!

— За какъв адски огън говориш, дядо? — момчето учудено се озърна. — Когато порасна и стана хан ще заповядам на земята да се направи рай!

Абълхаир добродушно се усмихна, но веднага се намръщи, защото улови погледа на седемнайсетгодишния Бурундук, син на султан Керей, вперен във внука му. Толкова студена омраза имаше в него, че чак тръпки го побиха. А причината беше тази, че след втория син на хана — Шах-Хайдар, законен наследник можеше да стане малкият Мохамед-Шейбани, който каза тези глупави детски думи за бъдещия рай на земята. Нямаше никакво съмнение, че след смъртта на Абълхаир именно към Шах-Хайдар и към Мохамед-Шейбани ще бъдат насочени вражеските стрели...

Ханът изведнъж прегърна със страстна нежност любимия си внук, сякаш за да го защити от враждебните погледи. Нима тези вълци могат да вдигнат ръка срещу невинен младенец? Кому е сторил някакво зло, че да изпитват към него такава злоба? Тогава обаче Абълхаир неволно си спомни как постъпи самият той с малолетния син на Махмуд ходжа. Момченцето беше на три годинки и също не можеше да направи нищо лошо на могъщия и пълен със сили хан Абълхаир!

Само един човек от присъстващите се досети, защо хан Абълхаир изведнъж започна така бурно да прегръща малкия си внук. И това беше най-големият враг на хана — султан Жанъбек. „Опасенията ти са справедливи, хане — помисли си той. — В края на краищата това дете е последният ти наследник и твоят род свършва с него. Като последно снопче суха трева ще бъде той в загасващото ти огнище... Какво пък, за седемгодишен той е достатъчно умен и обещава да стане истински хан. Но всичко е в божиите ръце и ние сме само изпълнители на помислите му...“

Въпреки природния си ум и проникателност султан Жанъбек не можеше да знае, че именно благодарение на това момче огънят в родовото огнище на Абълхаир щеше да гори още дълго.

— Хайде, върви си, милото ми! — ласкаво повтори Абълхаир. — Ако непокорният Тарланкок ти е избягал, то малко ли коне има в твоите табуни. Избери си който ти хареса...

Абълхаир вече бе взел решение, то дойде от само себе си. В никакъв случай не трябваше този спор сега да стигне до открита междуособица. Лошият мир е по-добър от хубавата разпра. Пък ако това се случи, ханът трябва да се намеси само като посредник. Нека аргъните и къпчаците сами си издават смъртни присъди. И колкото повече глави отреже на тяхна отговорност, толкова по-хубаво!

— Нима от времето на великия Майхи бий от рода на уйсуните не съществува правото на народа сам да решава въпроса за живота и смъртта на свободните джигити? — запита той и огледа сурово съвета си. — Дори Чингизхан не е нарушавал тази традиция. Как ще посмея аз, неговият потомък, да се намесвам в това свещено право на моя народ? Нека се съберат знатните и достойните люде измежду аргъните и къпчаците и нека обявят присъдата си относно багъра Саян. Вашето решение ще бъде заповед за мен!

Всички одобрително кимнаха, защото нерушима е ханската воля.

— Тъй да бъде, милостиви хане. Пак ще се съберем.

... Цели три дена спориха бийовете и аксакалите на аргъните и къпчаците. Авторитетно и важно се изказваха старейшините на едната и на другата страна, лееше се прочутото степно красноречие, чуваха се славеевите песни на мъдреци и на гадатели, но единство нямаше. И тогава, както и следваше да се очаква, започнаха да си показват един на друг първо тайно, а после и открито остри ножове. Спираше ги само това, че силите на двете страни в стана на хана бяха приблизително равни и старците съветваха да не се започва открито клане.

Работата свърши с това, че решиха отново да се обърнат към хана, който в нищо не се намеси и се държеше така, сякаш изходът на спора не го интересува. Ханският съвет се събра отново. Изход не се намираше. Всички чудесно разбираха, че ако са се сдавили два песа, то стопанинът трябва да хвърли копието си по едното, за да реши спора. В противен случай рискува да остане без двете. Но в кого от биещите се ще се забие хвърленото наслука копие? При такава бъркотия можеш да целиш едното, а да прободеш другото...

Студените очи на хан Абълхаир гледаха някъде в далечината. Той в никакъв случай не можеше да хвърли сега това копие по къпчаците.

На хана властелин му предстоеше да обяви присъдата на простия казах Саян. Но нима не простолюдin от клона барлас на степния род мангът, прочутият Тимур, неотдавна едва не обърна целия свят наопаки? Само при спомена на името му Абълхаир изтръпна.

Противоречията раздираха Златната орда. Нейните ханове сами копаеха яма под краката си, а през 1380 г. на Куликовското поле Дмитрий Донски превърна тази яма в зейнала пропаст. Тогава Златната орда не падна в нея и продължи да воюва със съседите си. Куция Тимур беше този, който измърмори над Златната орда заупокойна молитва...

Именно Тимур подкрепи рода на джагатаите срещу останалите чингизиди — потомци на Джучи. През 1392 г. той разруши основата на Златната орда, а през 1395 г. пълчищата на Тимур навлязоха в нея откъм Кавказ и превзеха Сарай — приказната столица, основана някога от хан Батий в долното течение на Едил. Хан Тохтамъш избягал накъдето му видят очите и с това свършило могъществото на Златната орда...

Този потомък на барласите Тимур бе намерил някакъв ключ към историята. Може би всичко стана така, защото той самият беше от храбрите степни жители и знаеше как да ги управлява. Ъмпрамът — степната маса, винаги е бил загадка за управниците. Тимур Куция го обузда като див кон и препусна към славата, и много страни легнаха в краката му. Тъй че сега не става дума за един живот, чиято съдба предстои да реши Абълхаир. Става дума за нещо много по-важно. Предстои му да завоюва сърцето на тази маса и тогава, кой знае, няма ли да повтори той, хан Абълхаир, пътя на Тимур?...

На капризен пролетен вятър прилича ханската политика и тя се променя в зависимост от обстоятелствата. Топло пламъче грейна в очите на хана. „А какво ще стане, ако реша въпроса просто по човешки? — помисли си Абълхаир. — Това трябва да се хареса на обикновените хора. Каквото и да разправят, всеки владетел се опитва да завоюва тяхното доверие. В края на краищата от тях зависи съдбата на ханството...“

Вече тридесет години хан Абълхаир управляваше огромната държава и чак сега му хрумна тази проста истина. Той реши преди всичко да разпита самия престъпник и да си състави собствено мнение за вината му. Той вяло махна с ръка, разпускайки съвета...

Ханът взе сребърно звънче и леко го разклати. Чу се тих мелодичен звън и веднага се появи слаб белолик старец — Оспан ходжа, довереното лице на хана. Той безмълвно допря ръце до гърдите си и почтително сведе глава, очаквайки заповеди.

— Нека ми доведат затворника!

— Кой затворник, повелителю мой?

В очите на Оспан ходжа имаше недоумение. „Наистина, кого от тях?“ — криво се усмихна наум Абълхаир. За тези тридесет години немалко хора бяха хвърлени в занданите. Той вече беше забравил голямата им част и не знаеше живи ли са там, под земята, някои от тях, защото е по-добре да си мъртъв в гроба, отколкото жив. А занданът е гроб, влажен и студен. И като добавка към всичко — тежки ръждясали вериги на ръцете и около гърлото.

Какво пък, той още помни името на джигита, заради когото е спорът. Казва се Саян и сигурно най-скъпи са му на света животът и свободата. А за хана този живот е равен на живота на комара, който бръмчи сега край ухото му.

Саян... Къде за последен път чу това звучно име?... Да, да, точно така беше. За него му говореше Рабиа-султан-бегим. Точно този млад джигит молеше тя да бъде назначен за аталик — възпитател и довереник на втория ѝ син Суюнчик. Защо ли така го молеше за това?...

Тогава той не изпълни молбата на Рабиа-султан-бегим, като ѝ отговори, че докато е жив тя не трябва да се безпокои за други довереници за синовете му.

Но защо все пак той не подкрепи тогава жена си? Нима заради клюките, които достигнаха до него, клюки, с които от веки веков са пълни ханските дворци? И все пак, макар че бе сигурен в кристалната чистота на любимата си жена, клюката остави някаква следа в душата му.

Как ли изглежда този Саян?

По време на един поход го мерна, но отдалече, пък и пречеше сложеният на главата на батъра железен шлем. Жена му повече не повтори молбата си и той забрави за този човек. От тогава минаха седем години... Хан Абълхаир обърна глава към приближения си.

— Нека доведат онзи джигит, който стана причина за разпратата между аргъните и къпчаците! — заповяда той, но кой знае защо не

изрече името на батъра Саян.

— Слушам, повелителю мой!

Не е ли старостта причината той непрекъснато да се връща в мислите си към миналото? Ето и сега, докато измъкнат от ямата и доведат при него този джигит със запомнящо се име, целият му блестящ и труден живот отново минава пред очите му... „Трона на Саин“, „Трона на Джучи“, „Трона на Батий“ — как ли само не наричаха това място, което той зае на седемнадесет години. Тогава станът на хана се намираше до устието на Иртиш в град Чинга Тура, където през зимата плюнката замръзва, преди да е стигнала до земята. От там започна той своите завоевания, като едно подир друго покоряваше разединените казахски ханства. Завладя цялото Приишимие, бреговете на Тобол и Нура. И без да бъде спрял от някого, стигна до планината Улъттау, на чиито връх някога се развявало знамето на Джучи...

После той премести стана си в град Орда-Базар, който е бил сборен пункт за войските на Батий преди похода на запад. Призна го цялата степ Дещ-и-Къпчак и той се обърна към четирите краища на света: на изток, оттатък Иртиш; на север, оттатък Есил; на запад, оттатък Жаик и Едил, и на юг, оттатък Сърдаря. Най-близо и най-богато беше Междуречието — Маверанахър. Там потомците на Тимур все не можеха да си поделят оставеното им от дядото наследство и той реши да им помогне за тази трудна задача. Прекалено голяма територия беше завзел на времето Тимур Куция. Съгнак, Сузак, Аркук, Аккурган и други градове им взе ханът, като значително намали бремето на техните грижи. По такъв начин Средна Азия се оказа поделена между потомците на Шейбани и потомците на Тимур. Той взе при всички случаи по-добрата част...

Какво още му предстои да направи през отпуснатото от съдбата време?... Моголистан! Шест месеца път на дължина и на ширина е тази богата страна. От джунгарите на изток до Ташкент и до Туркестан на запад, от Синьо море Балхаш на север до зелените долини на Кашгария на юг... Кашгария, Седморечието, приказният Турфан — има ли по-богати земи? А ги управляват ханове от рода на Джагатай и болшинството им поданици са от казахски родове.

Не е лошо да помни, че за аргънските бийове и за султаните от неговия стан, за същите Жанъбек и Керей, Моголистан се явява опора, тил. Ако потомците на хан Урус, Жанъбек и Керей, стигнат до

решението да създадат самостоятелно казахско ханство и решат да напуснат неговия стан, то те непременно ще отидат в Моголистан. А какво ще правят, когато и Моголистан влезе в неговата велика държава? Да, това ще бъде хубав и здрав намордник за вълците, които гледат към гората!

Едва чуто скръцна резбованата врата, влезе бледия Оспан ходжа, а след него двама нукери с извадени мечове въведоха арестувания джигит.

— Заповедта ви е изпълнена, повелителю мой!

Абълхаир все още гледаше някъде в далечината. Той бавно обърна глава и изведнъж побледня като мъртвец...

Като две капки вода приличаше синът му Суюнчик на стоящия пред него човек! Същите гъсти черни вежди, гърбав нос, бадемови очи. И естествена, като на барс, мекота на движенията. Синът му Суюнчик засега няма само мустаци, иначе биха могли да минат за родни братя.

Ето защо толкова настойчиво го молеше красивата му жена Рабиа-султан-бегим да назначи за аталик на малкия Суюнчик този красавец! Обзе го страшна ярост. Веднага се събудиха всички подозрения и се превърнаха в увереност. Само слепият не би разбрал каква е тук работата! Този джигит трябва да умре незабавно. Днес! Сега! Още тук, пред него!

Ръката на Абълхаир сама посегна към дръжката на дългия хорасански кинжал, закачен за колана му. Тихо, без никакви усилия се изваждаше той от канията.

Саян разбра съдбата си по промененото лице на хана. Погледът му не се откъсваше от ханската ръка, хванала дръжката на кинжала. Младият багър прехапа устни и погледна Абълхаир право в очите.

Ханът също го гледаше свъсено. Той си спомни древния закон. „Имаш право да отсечеш главата, но първо си длъжен да чуеш какво ще каже езикът на осъдения!“ Така бяха заветвали предците, а откъде другаде да черпиш мъдрост, ако не от тях?

— Признаваш ли това, в което те обвиняват?

Хан Абълхаир сам не позна гласа си. Беше някак слаб, треперещ, думите с труд излизаха от гърлото му. А джигитът мълчеше, сякаш

ханът не говореше на него. Гневът отново нахлу в главата на Абълхаир.

— Говори, ти казвам!

Сега ханът крещеше и очите му станаха червени от придошлата кръв. Джигитът леко наведе глава:

— Не. Може и да съм виновен за нещо, но не за това, за което казва Кобландъ батър. Помня воинските заповеди и не съм го извършил...

Джигитът говореше тихо, но с достойнство. Гласът му накара Абълхаир да се съвземе. „Може и да съм виновен за нещо...“ Е да, хан Абълхаир разбира цялата отрова, заключена в тези думи. Оскърбено е мъжкото му достойнство. И ако парне езика на този наглец с нажежено желязо, кой знае какво още ще си каже той...

— Нима смяташ, че каракъпчакът Кобландъ батър ще се опетни с лъжа?

Джигитът отново го погледна в очите:

— На теб, повелителю, трябва да ти е известно по-добре защо каракъпчакът Кобландъ батър постъпва така...

„Какво значи това?...“ Абълхаир втренчено погледна вързания джигит. Да, този не е от глупавите. Той чудесно знае защо точно него са наклеветили враговете. И разбира се, цялата степ отдавна знае, че в ханския стан има джигит, на когото ханският син Суюнчик прилича много повече, отколкото на баща си.

„Ама и Кобландъ батър си го бива! Знае колко са изострени отношенията ми с аргънските султани и ми пробутва този джигит — вместо факла към сухи дърва. Неслучайно аргъните така упорито се застъпиха за този юнак. И колко самодоволно се усмихваха Жанъбек и Керей! Не, не, гневът е подобен на побесняла река, която помита всичко по пътя си. Колкото по-силно бушува, толкова по-плитка ще потече след това. Прибързаното решение, и то под влияние на гнева, е първият враг на повелителя.“

Абълхаир бавно свали ръка от кинжала:

— От кои си ти?

— Мангът съм, от рода барлас.

Ханът отново впи поглед в лицето на младия батър. В очите му проблеснаха някакви непонятни за непосветените пламъчета... В края на краищата и това не е изключено. Нали Рабиа-султан-бегим някога му бе казала, че малкият Суюнчик прилича на роднините ѝ по майчина

линия. А те всички са мангъти. И обикновено всички джигити от рода барлас имат гъсти рунтави вежди. Нима този джигит е виновен, че се е родил с такива вежди, каквито има и синът му? Та нали и самият той, хан Абълхаир, прилича в лице на уседналите узбеки — роднини по майчина линия?

А защо не провери тези слухове, когато ги чу за първи път? Какво му каза тогава старият мъдър везир Сари-гип-Шиман от рода мангът? „Съпругата на хана повелител Абълхаир, който е море от радост и добродетелно слънце, е правнучка на великия и незабравим Тимур, а също така дъщеря на учения Улугбек, и трябва да бъде извън всякакво подозрение!“ После старецът помълча и добави вече с обикновен тон: „Това е нужно и за двете страни. Особено сега, хане мой, когато трябва да възцарим вашия син Шах-Хайдар на трона в Самарканд...“

Какво ще спечели сега, ако възобнови тези слухове? Нима се подобриха оттогава отношенията му с потомките на Тимур Куция? И какво ще кажат в степта, ако заповяда да екзекутират този джигит? Ще кажат, че, подозирайки жена си, е заповядал да убият невинен човек. Ъмпрамът не прощава такива работи. Хорската мълга очерня по-лошо от сажди. Дори ако се побоят да го кажат открито, то със сигурност ще си го помислят. И ще започнат да пеят песни за това край всеки огън. Ще го прославят за вековете, ще го направят за посмешище. Може ли смешен човек да бъде хан!?

Но как да прости всичко на този джигит, още повече, че Кобландъ багър чака удовлетворение? Нима може просто да си премълчи, все едно нищо не е разбрал? В такъв случай ще минеш в очите на хората за глупак. Или, още по-лошо, ще те сметнат за страхливец, който позволява на всеки коняр от простолюдието да се настанява в съпружеската му постеля!

Не, този джигит ще умре! Но това ще стане така, че хем никой няма да вини хана за нищо, хем честта му ще бъде спасена. Освен това ще се страхуват повече. И нека си говорят шепнешком във всеки дом. Съвсем друг ще бъде шепотът: плах, страхлив, без следа от подигравка. Такъв шепот никога няма да навреди на властелина!

Как по-рано не му хрумна това най-просто решение? Нима за първи път използва подобно средство? Лицето на хан Абълхаир просветля и той погледна джигита вече с топла бащинска загриженост.

— Добре, ще решим съдбата му, след като мине поменът за султан Шах-Будах — каза Абълхаир. — Защо да помрачаваме с още една мъка тези траурни дни? Отведете го, после ще видим какво да правим с него!

Джигитът безмълвно се обърна към изхода и нукерите тръгнаха да го извеждат. Но преди да излязат ханът силно и ясно каза:

— Само внимавайте да не му се случи нещо! Отговаряте с главите си за неговата безопасност!

Приближените сведоха глави:

— Слушаме, повелителю!

Абълхаир определи поменът за умрелия си първороден син Шах-Будах за след три дни. Според древния степен обичай поменът с нищо не напомня за погребението. Той се отбелязва с голямо пиршество, на което, сякаш е жив, присъства починалият. При това не е прието да се тъгува. Организиран се конни игри и надбягвания, състезания между борци и певци.

И този път бяха поканени всички знаменити хора. Приказваше се само за предстоящото състезание между известните по цялата степ певци разказвачи: къпчака Казтуган жърау и аргънския импровизатор Котан жърау, бащата на самия Акжол бий. Език от огън и зъби по-остри от меч имаше Казтуган жърау, макар самият той да беше, както казват казахите, по-дребен от полска врана. Котан жърау беше на повече от деветдесет, но гласът му звучеше както и преди петдесет години. За съдия на състезанието беше поканен великият Асан-Кайгъ, стогодишен мъдрец и прорицател, чиято слава беше останала през вековете. Той беше потомък шесто коляно на самия Майхи бий, великият законодател, и още приживе в степта го почитаха като светец...

Размишлявайки за предстоящия помен Абълхаир отново извика Оспан ходжа, отдаде няколко важни разпореждания и едва накрая, сякаш между другото, каза:

— А с онзи джигит ще се оправим на другия ден след помена, освен ако...

Оспан ходжа целият се напрегна. Този тон му беше добре познат.

— ... Ако този джигит сам не посегне на себе си. Често се случва виновните да го правят, страхувайки се от предстоящия съд. Той има горд поглед и едва ли ще му се иска да се излага на позор...

Устните на Оспан ходжа едва се помръднаха:

— Да, възможно е да се случи, повелителю...

III

Обичаят изискваше поменът да се прави в степта, на простор, където да бъде волно и радостно за успокоилата се душа на чергаря. Освен това предстояха надбягвания и конни игри, а за тях трябва много място. Ето защо хан Абълхаир реши да събере гостите на брега на езерото Аккол, което се намира на запад от планината Улѝтау. Всички без изключение бекове и султани от великата степ Дещ-и-Кѝпчак и от уседналия Маверанахър бяха поканени да вземат участие в помена.

Като изумруденосребърни вълни до самия хоризонт тук се люлеят от вятѝра тревите и конникът се потапя до гърдите в това дѝхаво, живо море. Чак в далечината над тях се извисяват сиво-сините силуети на планините Улѝтау и Кичитау, където са намерили покой останките на прочутия Едиге батѝр и на хан Тохтамѝш. На всяка крачка под краката пламват огненочервените стрѝкчета на степната ягода и на малината, крѝят се гerdаните на узрелия черен касис. Замайващо миришат под слѝнцето огромните божури, макове, камбанки, рози и лалета от всички цветове и оттенѝци. А сред този неповторим безкраен килим като лята сребърна чаша е застинало езерото Аккол...

Край езерото и в цялата околност няма жива душа — само рѝмжащи зверове и прелетни птици. Ден и нощ не стихва радостно-тревожният глас на най-разнообразен дивеч, а в самата среда на вѝлшебната езерна шир величествено плува задружно ято лебеди с едва оперили се пиленца и от време на време се чува нежният им зов, приличащ на звук от флейта...

На северозапад от него синее хѝлм, а на върха му стои надгробен камѝк вѝв формата на застинал идол. Този идол представлява странно човекоподобно същество с провиснали мустаци и чаша в дясната рѝка. От такива чаши в степта от незапомнени времена пият кумис...

Различни легенди се разказват сред народа за тези идоли. Една от тях гласи, че едно време кѝпчаците имали обичай, според който на седмия и на четиридесетия ден след смѝртта на някой достоен човек от дѝрво се прави кукла, която прилича на покойника, облича се с

любимите му празнични одежди и се слага да седне сред пируващите. Къпчаците знаят, че душата е безсмъртна и че тя винаги се намира край близките роднини на починалия. На нея, разбира се, ще ѝ бъде приятно да види, че живите не са я забравили. Тя се вселява в куклата и пирува заедно с тях, а роднините трябва да ѝ оказват всички необходими почести. Те връчват на куклата чаша с кумис и слагат пред нея всевъзможни ястия.

Съобразно възрастта и положението на покойния се принасяли жертви, като се започвало от едно животно и се стигало до двадесет и седем овце или коня.

Като спомен за погребението и за помена се изсичали и издигали каменни идоли — обатаси и балбали. Обатасът с чаша в ръка е самият покойник, а разположените около него по-дребни балбали — неговите близки съратници и роднини...

Една сутрин на северния бряг на езерото, като в приказка, израснаха триста огромни снежнобели юрти. Бяха дванадесетоъгълни, а вътре всичко беше приготвено за приемане на гости: върху постелките бяха застлани копринени килими, меки пухени възглавници и ватирани копринени одеяла седяха натрупани покрай стените. Предната вечер от Самарканд и Бухара пристигнаха девет големи кервана, натоварени с всевъзможни провизии.

А на най-красивия — западния бряг, в подножието на хълма с древните идоли, се бе разположила Ордата — ханският стан, и множество различни по големина бели юрти сякаш се къпеха в синята вода. По на юг се намираха юртите на ханските везири и на султаните чингизиди. Сред тях изпъкваше огромната, колкото ханската, юрта на Жанъбек и на Керей, увенчана с бяло знаме и със също бяла конска опашка в края.

По източния бряг се бе проточила верига черни юрти за многобройните готвачи и слуги, специално докарани от Маверанакър, а също и за ловните птици. Зад тях имаше двадесет редици жребчета, завързани със здрави, изплетени от конски косми въжета. Бяха докарани три хиляди дойни кобили, така че да има достатъчно кумис за многобройните гости. Всеки ден колежа цели табуни и стада охранени, лъскави коне и угоени, трудноподвижни от затлъстяване овни.

Пиршеството продължаваше вече цяла седмица. Още на първия ден от езерото Шоинди-Кол, което е разположено до най-отдалеченото разклонение на Аргънати, пуснаха да се надбягват триста отбрани жребца. Първа награда взе прочутият аргамак Тарланкок на хан Абълхаир, язден от седемгодишния хански внук Мохамед-Шейбани. Развълнуваният хан обеща да даде специален пир по случай тази знаменателна победа. После започнаха борбите и всички борци бяха победени от Каражал батър, който имаше ръце, по-дебели от краката на стара камила. Той получи тридесет и девет подаръка, както си беше обичаят, а главният от ханските подаръци беше дългокрака едногърба камила от рижа арабска порода, покрита от главата до петите със скъп хорасански килим.

На конните състезания обаче никой не можа да свали от коня каракъпчака Кобландъ батър. Известно време, колкото между две доенета на кобила, му противостоеше прочутият аргънски военачалник Акжол бий. Но неговият кон не издържа на натиска, приседна на колене и съдиите му отсъдиха загуба.

Едновременно се проведеха състезания с камили, женска борба, момчешки състезания, и чак тогава настъпи най-вълнуващият и тържествен момент — състезанието между акините. То криеше много опасности за славата на вождовете и на силните на деня, защото от край време в степта на акините беше позволено да осмиват слабостите и пороците на всички хора без оглед на тяхното родословие и на богатството им, и истинските акини в пълна степен използваха това си право. Този път състезанието обещавахе да бъде особено напрегнато, защото съдия щеше да бъде Асан-Кайгъ.

Стогодишният Асан-Кайгъ току-що пристигна от свое пътуване до бреговете на Синьо море, както отдавна казахите наричаха Балхаш. Той бързо слезе от своята бързонога и гладкокосместа камила и влезе направо в ханската юрта.

— Кажи ни, Асан-ата, можем ли да преместим нашата орда към бреговете на Синьо море? — запита хан Абълхаир след обичайните приветствия. — Това е сега въпросът, който ни занимава...

Старецът отговори веднага, при това по свойствения си маниер:

— Кой ще посмее да противоречи на мъдрия хан, ако вместо сочно пасбище си избере голо соленище? Що се отнася до мен, то мога да ти изпея за бреговете на Синьо море:

*Само камила ще премине таз пустиня,
ако мазолите на коленете ѝ са
дълги колкото палец.*

*И на земята, за която питаш,
можеш да изпратиш да доживее дните си
само безплоден старец!*

Преди да пристъпи към задълженията си на съдия на такова отговорно състезание, певецът се обърна към хана:

— От времето на нашия предтеча Майхи бий винаги се е получавало така, че първа награда неминуемо получава този, който най-добре величае ханската орда. Но аз минах стоте и мисля да наруша навиците на дедите. Все пак на тия години е време вече да съм сред тях. Тъй че правото ми е неоспоримо и ще се съглася да бъда съдия само при тези условия...

Дори ханът не можеше да откаже нещо на човека, когото почиташе цялата степ.

— Нека се изпълни желанието ти, Асан-ата!

И ето че Асан-Кайгъ представи своите условия. Първа награда ще се присъди на този, който бъде най-правдив и съумее в пълна сила да възвеличи мъжеството и храбростта, умът и благородството, радостта и мъката на своя род. Втора награда ще вземе онзи акин, който бъде правдив спрямо управляващия хан и султаните, носещи бремето на властта над хората. Трета награда ще получи онзи, който предугади бъдещето на Дещ-и-Къпчак...

Но новото не беше толкова в това, колкото в разделянето на състезаващите се акини на двойки. Ако единият пее за мъжествените деяния и подвизите на своето племе или на своя род, то другият акин трябва да разкаже за тъмната страна на тези деяния за другите родове или племена. Същите условия важат и за борещите се за втора и трета награда. Твърденията на единия певец жърау трябва да бъдат опровергани от другия, и ще победи този, когото подкрепят болшинството слушатели...

Къпчаците може би повече от другите степни родове бяха пострадали от монголското нашествие, а още повече — от

непрекъснатата борба за власт в Златната орда. Накрая единното племе се разпадна. Една част от него се премести към долното течение на Едил, друга част отиде на изток. Силен плач се носеше при тази раздяла и Казтуган жърау се прочу сред народа със своята песен за прощаването на къпчаците с Едил, която той изпя направо от седлото на косматия си аргамак:

*Край трите ясни реки, досущ като скъпоценни
висулки в женски накити,
се издигаше някога величественият ми дворец.
Край тези реки слабо, дръгливо конче
бързо се превръщаше в могъщ жребец.
И ако в крайречните тревии се загубеше млада овца,
то на другата година намираха там огромно стадо!*

Сега на певица му предстоеше да възпее мъжеството и богатството на къпчаците. Противостоеше му почитеният старец Котан жърау от аргъните и това слагаше особен отпечатък върху състезанието. Самият той беше от древен род на певци и прорицатели и още баща му Сипари жърау оплакваше съдбата на своя народ, върху който се бяха изсипали такива нечувани злини:

*Как може змията да живее
без ръце и без крака,
как може да живее дивият кулан
без опашка и без грива?*

И ако всеки от тях по един или друг начин искаше да представи в по-изгодна светлина точно своя род, то с цяла глава по-високо от тези прочути певци беше мъдрият Асан-Кайгъ. Бездънни и печални бяха песните му и както могъщата река приема в себе си безбройните потоци, те събираха в себе си надеждите и копнежите на всички казахски родове и племена.

Край юртата на хана се събраха хиляди хора. Тези, които бяха най-близо, седяха върху килими и на украсени постелки, по-далечните — върху прости плъстени постелки, а най-назад сядаха направо върху сочната зелена трева. Старият Асан-Кайгъ огледа всички с дълъг, проникновен поглед, после вдигна очи към хоризонта на родната степ и запя:

*Истинските богатства и скъпоценности
се пазят на дъното на дълбокото море.
Истинското благородство и мъдрост
се пазят в дълбините на човешката душа...*

*Бисерите, скрити под водата,
се изхвърлят на брега от урагани.
Мъдростта се разкрива при мъка,
когато сърцето изнемогва от рани...*

Това бе прочутата му песен — размисъл за съдбата на родината, която народът запази през вековете в благородната си памет. След като я изпя като встъпление към състезанието Асан-Кайгъ избърса с кърпа потта от обветреното си, загрубяло от слънцето и годините лице и се обърна към акините.

Настъпи пълна тишина, чуваше се само една чучулига в небето. Асан-Кайгъ кимна с глава:

— Започвай, славни Казтуган жърау!

И дребничкият акин запя за волните къпчади... Когато през десети век те преминали река Едил, срещнали печенегите — далечни предци на каракалпаките и родствените им тюрки. Къпчаците безпощадно изтласквали отслабените си роднини и достигнали долните течения на Дон и на Днепър. Там на пътя им се изправили руските градове и започнала дългогодишна война с внезапни нападения, примирия, сродяване и нови нападения.

Благодарение на своята каленост, умението да яздят от деца, а също така и поради свойствената на чергарите подвижност, къпчаците въпреки относителната си малобройност представлявали сериозна заплаха за граничните крепости, а понякога дори за самия Киев.

Казтуган жърау си спомни старите песни за тези набези и ги обедини в една поема за миналите времена...

Момчето къпчак още не може да ходи, а вече седи върху коня, вкопчено за гривата му. А когато краката му свикнат сами да обгръщат конските хълбоци, освободилите се ръце започват да опъват лъка или да хвърлят примка върху всичко, което се мерне по пътя. Направо от седлото, без да се цели, сваля едва видима в небето птица, а бягащият елен за миг е хванат от сто крачки разстояние...

Щом порасне малко и му дават кривата дядова сабя. Сега вече е воин. Зорките му очи виждат плячката в чистото поле не по-лошо от степния орел, а опасността чува отдалеч. Малцина успяват да се доберат незабелязани до къпчакския стан.

От дълбока древност идва особената военна стратегия и тактика на къпчаците. Те винаги се хвърляли срещу врага като страшна конна лавина, обсипвайки го със стрели. Ако противникът издържи на техния натиск, те веднага обръщали послушните си коне и изчезвали в степната мараня. Окрилените от успеха врагове понякога не издържали и се хвърляли да ги преследват. И тогава цял ураган от стрели се изсипвал върху тях от всички околни падини и хълмове. Върналите се конници довършвали разгрома, защото нямало нищо по-страшно за бягащия враг от прочутите къпчакски саби от синя стомана...

Съществувала и друга тактика. При построяването на основните сили една срещу друга къпчаците образували прочутия си степен клин. Къпчакската войска се строявала в няколко реда, с острието напред. В острието на клина били най-опитните и силни батъри, а между редовете слагали плътно една до друга големите степни каруци, способни да задържат контраатаката на врага. Зад тези редове се криел резервът, готов всеки момент да полети и да се хвърли в боя...

Още по-находчиви били къпчаците в отбрана. Когато противникът ги превъзхождал по сила, те със същите каруци организирали кръгова отбрана от няколко реда, като оставяли тесни криволичещи проходи за своите контраатаки. Когато първата линия на нападателите се разбивала срещу каруците и всичко се оплитало в едно кълбо, от проходите изскачали воините с остри тежки палаши, които с един удар можели да отсекаят главата на грамадна камила.

Смаяният враг се отдръпвал от такава крепост, а от проходите отново нахлувала конницата и специално обучените коне излитали иззад каруците, като щуки от тръстиките на степно, недокоснато от хора езеро. Те се чувствали като в чисто поле между каруците, докато попадналите там вражески коне чупели краката си и падали заедно с конниците. Всичко довършвали дългите къпчакски стрели с тежки накрайници, които можели да пронижат изцяло тялото на врага заедно с бронята или да свалят от седлото всеки рицар.

Голямо значение имало мястото, избрано за отбрана. Ако то с нещо не харесвало на къпчакските военачалници, то след кратък сигнал тренираните ездачи закачали за конете си стръките на каруците и за един миг цялата „крепост“ се премествала на по-удобен хълм. Това се правело в период на затишие или привечер, и докато противникът се прегрупирал, вече всичко била готово да го посрещне.

Трябва да се каже, че опитният противник, запознат с къпчаците, обикновено дори не се опитвал да пробива тези подвижни укрепления. След като видел поставените в кръг каруци, покрити с волски и камилски кожи, той обикновено се оттеглял, очаквайки по-удобен случай...

Използвайки своята подвижност и относителната си неуязвимост, къпчаците почти всяка година извършвали набези срещу своите съседи и преди всичко срещу руските земи.

Междусособиците сред многобройните руски князе помагали на къпчаците при тези нападения. Не по-малки разпокъсаност и разпри имало в степта и князете също се ползвали от това. Когато били сплотени, руските владетели нанасяли чувствителни удари на чергарите, особено при Владимир Мономах, който безпощадно наказвал къпчакските ханове, нарушили установените граници.

Мономах умрял и с още по-голяма сила избухнала вечната война между чергарите и Рус. Скоро след това обаче в степта се чул мощният тропот от копитата на дребните космати монголски коне и бившите врагове застанали на пътя им...

Много кръв беше видя през живота си столетникът Асан-Кайгъ. Той знаеше не по-зле от дребния, висок колкото врана Казтуган жърау за дръзките къпчакски нападения, които сега възпяваше певецът,

въртейки се върху конската кожа. И сърцето му се свиваше, защото не от това се нуждаеше родината му...

Какво ще противопостави на тази необуздана стихия другият певец — Котан жърау? Ще съумее ли да намери слабо място в това откоleshно уважение към смелостта и дързостта, което от векове процъфтява в степта? Ще разберат ли хората неговите доводи в днешното проклето време, когато всички са обезумели от кръв и разпри, а мъдростта е заспала в душите им, отстъпвайки място на страстите?

Да, Казтуган жърау възпяваше кръвта и набезите, виждайки в тях смисъла на живота. Той вдигаше над главата си старата борова домра и с красив силен глас зовеше към нови битки, към война заради самата война. Само така, според него, може да се утвърди човек. Сякаш на кон Казтуган жърау летеше напред в боен екстаз, подскачаше, въртеше се и отново и отново се връщаше към основната си идея. „Това бяха презиращи смъртта лълове... Това бяха хора, непознаващи жалост... Кой народ може да се сравни с гордите къпчаци? Къде по земята има други такива баъри?!“

И насядалите хора почти танцуваха заедно със своя певец. Човек би казал, че ако някой им даде сега саби в ръцете, те ще започнат да секат наляво и надясно съседите си, без да изпитват жалост. На седмото небе от радост седеше страшният великан Кобландъ баър и ноздрите му се разширяваха при всеки призив на Казтуган жърау към война. С горда снизходителност се оглеждаха и другите къпчакски баъри. Всички те зашумяха одобрително, когато певецът завърши първата част.

Асан-Кайгъ се обърна към другия певец:

— Сега е твой ред, Котан жърау!

Потъналият в мислите си старец вдигна глава, сякаш боен кон, чул сигнала за атака. И веднага невъобразимо тъжна мелодия се понесе изпод пръстите му, докосващи простите струни. Висока тържественост имаше в нея и състрадание към хората. Асан-Кайгъ не издържа и кимна с глава, сякаш потвърждаваше, че е очаквал точно това.

А старият мъдър Котан жърау запя с тихия си, леко треперещ глас, който хората отдавна не бяха чували. Вече бе станал друг, не като едно време, но думите бяха все същите. „Не във вечните нападения е щастието — пееше той. — И не този е герой, който донесе след похода

повече плячка и жени. Някъде майки плачат за децата си и един ден, връщайки се от набег, човек ще намери разграбен собствения си дом. И тогава ще плаче неговата майка... Да, истински герой е само този, който с цената на живота си не пуска грабителя и насилника до дома си!“

Веднага помрачняха къпчакските батъри, върнали се неотдавна от поход. Тяхната слава помръкна пред очите им. Котан жърау намери най-уязвимото място в деянията им. Макар ногайлинците да бяха виновни пред хан Абълхаир, прекалено жестоко беше отмъщението срещу тези роднини, отпътували към други земи. В тази светлина съвсем по друг начин изглеждаше провинението на младия батър Саян, застъпил се за пленница...

По-нататък Котан жърау се съгласи, че къпчакските воители са смели и неведнъж са побеждавали превъзхождащ ги по сила враг. Но на война всичко се случва — понякога и те са бягали пред многобройния противник.

— Къде?... Кога?! — веднага подскочиха къпчакските батъри при тези думи, а Кобландъ батър страшно сви вежди.

Котан жърау успокоително вдигна ръка и запя първо за голямата победа на къпчаците над руските князе през управлението на Изяслав — синът на Ярослав Мъдрия. Малко преди това утихнала свадата между синовете на Ярослав и полоцкий княз Всеслав. Синовете на Ярослав хвърлили Всеслав и децата му в тъмница, а в този момент огромна къпчакска войска тръгнала на поход срещу Рус. Край река Алма къпчакският пълководец Шерухан нанесъл тежко поражение на руската войска. Въстаналият народ освободил Всеслав и спасил Киев от окончателно поражение...

Когато обаче след десет години къпчаците отново тръгнали срещу Рус, станало другояче. Двадесетхилядната им конница обсадила Чернигов, а срещу тях излезли едва три хиляди руски дружинници. И все пак край река Синява къпчаците побягнаха, не издържайки натиска на руските батъри. Пропадали заедно с конете си под леда, измръзвали по пътя към дома и много от тях не могли да се завърнат по родните си места. Сред къпчаците още се пее песен-плач за това поражение. Всеки народ има такива песни и те трябва по-често да се пеят.

Нима поражението на руската войска край Алма не говори за това, че разединената страна е слаба, а народът ѝ — нещастен? А

победата им при Синява свидетелства, че колкото и да е смел врагът, още по-смели са хората, защитаващи родната земя.

Къпчакските батъри седяха замислени. Аргъните от своя страна започнаха шумно да възхваляват своя мъдър певец: „Точно така! Такъв е той, нашият велик Котан жърау! Кой може да се сравни с него по мъдрост?“

Самолюбивият, с пламенна душа Казтуган жърау не можа да го понесе. Той приличаше на жребец, когото са пернали с камшика и иска да се хвърли в боя. Той отново подхвърли към небето своята домра и пак подкара войнствените, пълни с огън мелодии.

— Добре, че ни напомни за Шерухан, мой стари приятелю и учителю! — възкликна той. — Враговете го наричали „Шерухан-великан“ и той е достоен за песента си!

И дребният певец запя с цялата сила на дробовете си за безбройните победи на Шерухан. После взе да изброява множество други ханове, прославили се със своите походи срещу руските земи, волжските българи и Византия.

Слушателите пак зашумяха. Само Жанъбек се беше замислил: „Ами ако не враждуваме, а се съюзим с тези неверници, каква ли велика казахска държава можем да създадем? Тогава няма да се страхуваме нито от Ногайската орда, нито от Астарханското, нито от Казанското ханства...“ В това време Казтуган жърау извика:

— Кой ще посмее кощунствено да ги обвини в страхливост, щом дори враговете уважават храбростта им в своите песни?! — и огледа с възпалените си очи седналите, като ги задържа на Котан жърау.

— Говори сега ти, мой Котан жърау! — разреши Асан-Кайгъ, и отново настъпи тишина.

— Да, за тях се пее по чуждите земи, но не са добри тези песни! — каза старият певец. — Били са храбри хора, но всички са загинали в чужбина. Малко ли им е бил просторът на родните степи? Жаждата за богатство ги е тласкала към набези, а какво по-лошо от ненаситен търбух! Лесно добитото чрез нападения развращава и най-достойните хора! Те се отдават на празен живот и затъват в безделие. И когато за родната им страна дойде време на тежки изпитания, те се мятат като разтревожени кулани, без да знаят къде да се диянат...

Така че да не пеем днес в прослава на онези, които са били смели при набези! — гласът на стареца изведнъж укрепна, в него се появи

млади нотки. — Нека да възпеем истинските мъжество и смелост, които се проявяват при защита на родната земя! Нима кърпаците имат малко такива примери?

Кърпаците отново мълчаха. Кобландъ багър гледаше настрани и нетърпеливо подръпваше мустак. Всяко ново напомняне, че истинската доблест не се проявява при набези, разрушаваше впечатлението от скорошните му подвизи. Най-лошото беше, че последният от тях бе срещу сродници.

А старият Асан-Кайгъ не бързаше, сякаш даваше на хората време да проумеят мислите, изказани от Котан жърау. Та нали набезите се извършваха най-вече между самите казахски племена. Нямахте година, без степните родове да си крадат един на друг добитък и коне. За какво единство можеше да се говори, ако най-близки съседи се нападаха посред нощ? В степта никой не можеше да спи спокойно, а хан Абълхаир го поощряваше, защото така по-лесно се справяше с метежните султани...

Асан-Кайгъ най-после наруши мълчанието. Той бавно погладил дългата си бяла брада и като присви зорките си очи, се обърна към Котан жърау:

— Сега, достойни жърау, разкажи ни за предците си и за техните славни деяния, за да можем да определим победителя...

Котан жърау отпи малка глътка кумис, постави на място разрисуваната дървена чаша и отново взе в ръце своя кобиз. Над степта се понесоха прекрасни, чисти, успокояващи сърцето звуци. Сякаш самата тя бе заговорила с всичките си треви, езера, реки и хората изведнъж усетиха по разгорещените си лица тих, мирен вятрец. Сякаш техните сърца се освободиха от нещо тежко и почувстваха радостта от живота...

И когато старият певец запя, всички изведнъж разбраха, че гласът му изобщо не е треперещ, а просто е пълен с мъдра съдържаност. Може би се прояви благотворното влияние на изпития кумис или пък това, че певецът не искаше да засегне никого, но сега гласът му се харесваше на всички — и на аргъните, и на кърпаците.

— Аргъните, както и кърпаците, имат древна история. Искан да възпея не воинското им умение, а тяхното неукротимо желание да се обединят и да живеят в мир с всички казахски родове. Има ли нещо по-важно за нас сега? Кой може да се възпротиви на подобно естествено

желание? И аз призовавам всички: стига сме проливали кръвта на братята си, нека нашите жени и деца спят спокойно, без да се страхуват от нощни нападения, които някои считат за подвиг, достоен за истински мъж. Помнете, че един разединен народ никога не е бил щастлив. Мъка и гибел ни чакат, ако не съумеем навреме да се осъзнаем!

До най-високи ноти се издигна гласът на стария певец и заехтя из цялата степ. Хората седяха, без да помръднат, струваше им се, че Котан жърау гледа през вековете.

Но ето че гласът му пак стана спокоен и тих:

— Аргъните отдавна се славят с мъдрата си разсъдителност. Те уважават воинския дух, но заедно с това почитат високия човешки ум. Те са пазители на древната ни музика, на песните и хубавите обичаи. В нашите юрти има стари книги, разказващи историята на целия ни народ. Нима всичко това не е главното при обединението на народа в едно цяло?!

О, Асан-Кайгъ! Ти си представител на най-старото от нашите племена. Кажи, прав ли съм, дето именно за тези му качества възпявам своя род, а не за взаимните нападения? Какво е нужно сега на народа ни?

Старецът бавно заглуши своя кобиз. Хората мълчаха замислени. Изведнъж се чу млад развълнуван глас:

— Живей хиляда години, скъп наш жърау! Да разчопли дупка в бента може и сам човек. Дори слабо дете може да подпали вековна гора. А колко хора ще бъдат необходими, за да върнат реката в коритото ѝ или да загасят пожара! Така е и при нас: достатъчна е една неразумна постъпка, за да се разруши мирът между племената... Да, ние, аргъните, ще направим така, както казваш ти, нашият мъдър певец!

Толкова страст и добра човешка вяра имаше в този глас, че хората простиха дори прекалената младост на говорещия. Това беше Касъм, синът на султан Жанъбек, и в паметта на степните родове завинаги останаха тези думи, изречени преди старците. А той — смугъл, с гърбав нос, с красиви бадемови очи — изобщо не се смути, виждайки хилядите вперени в него очи. Само страстни пламъчета горяха в черните му зеници и леко потръпваха тънките му ноздри.

Болшинството хора одобриха смелата му постъпка, извършена в присъствието на самия хан. Хареса им, че въпреки младостта си юношата гледа на живота като зрял мъж. Имаше и такива, на които не се харесаха изказаните от него мисли, но никой не посмя да го прекъсне, защото беше наследник на чингизидите...

Хан Абълхаир бе впил очи в него. „Ето какъв си значи, сине на султан Жанъбек! — помисли си той. — Изглежда, че ще отидеш в стремежите си по-далеч от баща си. Разбира се, ако ти позволят другите султани...“

Абълхаир дори се усмихна наум при тази мисъл, но лицето му остана безизразно. Цялата власт сега принадлежеше на Асан-Кайгъ, който в този момент вдигна глава.

— Хората от всички времена са се стремели към мир — каза той тихо, но го чува до един. — Ти ни възпя това велико желание на своя народ и първата награда ти принадлежи по право!

Тиха вълна на одобрение се люшна от ханския килим към степта и колкото по се отдалечаваше, толкова по-мощна ставаше тя.

— Велико е изкуството ти, Казтуган жърау! — с цяло тяло се обърна към дребния певец белобрадият старец. — Ти правилно пъ за смелостта и мъжеството на баърите от своя род и песните ти приличаха на бурна река. Ти наистина си ненадминат в тях, но допусна една грешка. Певецът, както и воинът, трябва твърдо да знае в името на какво се извършва подвигът. Смелостта и мъжеството още нищо не значат сами по себе си, а се случва да служат и на недостойно дело. Колко забележителни примера на саможертва в името на родината са показали кърчаците, но ти кой знае защо се спря само на това как са нападали съседите си. Вечно ли ще пеем тази вълча песен?

От мир и спокойствие се нуждае сега нашата степ. Само така ще можем да се умножим, да се укрепим и да отблъснем враговете, които гледат на земите ни като на път за преминаване. Само в името на единението и защитата на бащиния дом трябва да вадим меча от ножницата. И тогава нека най-добрите певци да възпяват достойните!

Вярвам в теб, мой Казтуган жърау! Струва ми се, че още не си ни показал и малка част от голямото си умение. Защо да не послушаме песни за други легендарни сражения за славата на родната ни земя и чак тогава да присъдим втората награда...

Нищо в степта не беше по-ценно от тези награди и аргъните ликуваха. Но всички събрали се останаха доволни от решението на мъдрия Асан-Кайгъ. Самият Казтуган жърау, истински певец и благороден човек, изобщо не се засегна, защото по-стар и по-опитен беше прочутият Котан жърау. И само Кобландъ батър не преставаше да суче дългия си мустак. Враждата с Акжол бий се бе изострила до краен предел и присъждането на първа награда на аргънски певец му се струваше поредната интрига на противника.

Асан-Кайгъ, който здраво държеше в ръцете си юздите на състезанието, махна с ръка към Казтуган жърау и сам му подаде домрата:

— Говори, жърау!

И Казтуган жърау не ги накара да чакат... Веднага запя необходимото встъпление. Но тъй като искаше да пее за отдавна отминали времена и историята се отнасяше до нашествието на Чингизхан в степта, той предварително се обърна към хан Абълхаир:

— Велики хане, тази песен не е моя измислица, а правдив исторически разказ. Всичко в него е оставена така, както се е случило в действителност. Прости ми, ако нещо изречено за твоите деди не ти хареса!

„Когато имаш власт в ръцете си можеш да минеш и без мъдрост.“ Тази пословица се появила в степта много по-късно, а в онези времена след умело извинение още можело да се говори какво наистина е ставало. Чак по-късно се появили различни наказания за онези, които споменавали исторически събития, за които по една или друга причина властниците не искали да си спомнят. На тези късогледи властници им се струвало, че ако пренапишеш или прикриеш историята, всичко ще бъде наред. Но рано или късно самата история жестоко ги наказвала за причиненото ѝ насилие...

В онези времена ханът бил принуден да се съобразява с волните степни хора, защото се облягал на султаните. Съществувал неписан закон: „Можеш да отсечеш глава, но не можеш да отрежеш език.“

Ето защо, макар хан Абълхаир да предчувстваше, че песента на Казтуган жърау ще му бъде неприятна, той с нищо не го показва и милостиво махна с ръка:

— Поетът при нас е по-волен от птица!

И дребният певец запя съвсем по различен начин. Като добре обучен равналия той започна препускането си през векове и събития, като постепенно засилваше темпото. Там, край далечните брегове на Орхон и Керулен преди два века и половина започнала трагедия, на която било съдено да се разпространи по целия свят. Чак до сега родната степ е пълна с отгласи от нея и хората тук помнят всяко събитие...

Праотецът на хан Абълхаир Темучин се провъзгласил за Чингизхан и покорил казахските родове керей, алшън и найман. Подобно на кипяща лава се изливали монголите върху околните на тях малки племена и народи. Всичко, което не се стопявало в този котел до единен метал се превръщало в дим и пепел. Киргизите, бурятите, ойротите последвали участта на казахските родове. Тогава по горните течения на Селенга и на Енисей се добивало най-доброто желязо в света. С мечове от това желязо Чингизхан въоръжил пленените от него народи и започнал да ги изпраща във всички посоки за завоюване на все нови и нови земи. При най-малкото неподчинение народите се унищожавали и на хората им се струвало, че във всичко това има някакъв скрит смисъл. Смъртта винаги е свещена. Започнали да смятат Чингизхан за син на небето.

Чингизхан унищожил тунгуското царство Си-Си. Море от кръв пролял той там, но най-добрата и най-предана конница във войската му станали именно ездачите си-си. Същото се случило с племената та-та и с казахските родове, които чергарували заедно с монголите. След като покорил за три години Китай, Чингизхан повел на запад своята единна племенна войска и казахските батъри в нейните редици с безпощадна жестокост стоварвали мечовете си върху братските родове, изпречили се на пътя на монголите. Наистина божие наказание бил „Разтърсващия вселената“.

Разединената степ не можела да противостои на тази сила, а великият Хорезъм бил пред разпадане. Един след друг паднали Ургенч, Самарканд, Бухара, Мерв, и черни пепелища оставали там, където неотдавна имало живот...

Конниците на Джучи навлизали все по-навътре в казахската степ. Те преплували Иртиш, Ишим, Тобол, Нура и побии в сърцето ѝ, на връх Улътан, знамето на своя улус. Всички, които се опитали да се

противопоставят, били унищожени. Останалите живи станали воители на Джучи и във всяко казахско племе скоро се появили чингизиди...

Но това била само половината от вселената. Многохилядна войска начело с багатурите Джебе и Субудай заобиколила Каспийско море и навлязла в Кавказ. И на всяка крачка монголите коварно нарушавали своите клетви, защото за тях нямало нищо свято, освен смъртта. С измама избили за един ден тридесет хиляди грузински воители. Пленили посланиците на Ширван-шах и със заплахи ги принудили да им покажат обиколен път към Дербент. А когато аланите се обединили с кыпчаците за отпор срещу монголците и те видели, че няма да могат да надвият обединената войска, изпратили при кыпчаците свои хора. „Ние сме ваши кръвни братя, а аланите са ни чужди!“ — казали те на кыпчаците и кыпчаците им повярвали. Цялата храбра аланска войска била унищожена, защото останала без съюзник...

А кыпчаците жестоко платили за своето лековерие. Когато те разпуснали войската си по домовете, монголите неочаквано се върнали в степта и започнали да ги преследват. Останалите живи кыпчаки избягали по руските земи и в Крим и чак там им дошъл умът. Когато приближава самата смърт, кръвното родство пред нея е нищо. Къде по-близки по дух се оказали аланите и русите, с които кыпчаците воювали от век и половина. Съвсем скоро Казтуган жърау възпяваше набезите срещу руските земи, а сега сякаш осмисляше своите песни...

Казтуган жърау пееше за славния кыпчакски багър Бошман и силна гордост сияеше в очите му... „Всички, които не бяха покосени от кривите саби, се преклониха пред съдбата!“ — написал един персийски историк за времената на монголското нашествие. Всички, но не и багър Бошман. Той събрал около себе си няколко кыпчакски багъри, изплъзнали се от ноктите на смъртта, и започнал неравна борба. Стотици разединени кыпчакски джигити се присъединявали към него, после почнали да идват башкири, алани, българи. Той приемал всички при себе си и скоро за отряда му заговорили по целия Едил. Ден и нощ го преследвали сотните на Батий, но той бил неуловим. Въстаниците намирали убежище по островчетата и в камъшите край бреговете на Волга и оттам нападали отделни монголски отряди, разбивайки ги поотделно. Накрая един от военачалниците на Батий — бъдещият хан на Великата орда, Мунке — събрал двеста съда, качил

във всеки по сто войника и тръгнал да прочисти брега. Таман бил проплувал и хората на батъра Бошман нападнали опашката на колоната и избили множество монголи. Чак след като батърът Бошман попаднал в засада на един от островите, те успели да се справят с него. На монголите им помогнала буря, която оголила дъното на подстъпите към острова. Монголите пленили ранения Бошман и го съсекли на две.

Но вече на борба се вдигали други батъри. В песните са останали имената на Баян и Жику, които оглавили движението на другите къпчакски родове за самостоятелност, срещу монголското иго...

Някаква мисъл все не даваше покой на Казтуган жърау. Той запя за ужасите на монголското нашествие, за които се предаваше от род на род. Хората били одирани живи, хвърляли децата в огъня. Тогава още нямаше думата, с която по-късно хората започнаха да определят такива действия, и дребният Казтуган жърау млъкна, не знаейки как да ги нарече...

Той отново неуверено докосна струните, огледа се наоколо... Да, монголските ханове са правели това в името на завоюването на света. Но за какво им е трябвало да завоюват света?... И какво се получи от това? Нима поднебесната империя не се разпадна на хиляди парчета още на другия ден след смъртта на Чингизхан? Щастлив ли е великият завоевател със своите потомци, остатъците от които сега се доизколват един друг?...

Казтуган жърау така и не се доизказа. С отворена уста той стъписано гледаше хан Абълхаир. И всички останали се бяха вторачили в него. Само Асан-Кайгъ гледаше някъде в степта и замислено клатеше глава...

От самото начало на историческото повествование на певица хан Абълхаир седеше, без да помръдне, сякаш бе каменен обатас. Само смуглото му лице леко се смъкна и стана по-бледо, но това можеха да забележат само хората, които добре го познаваха. А такива сред ханското обкръжение бяха малцина, защото при избора на приближените той спазваше известния завет на Чингизхан.

Казтуган жърау изведнъж бе видял очите на хана!

Абълхаир вдигна заповеднически ръка. Събралите се, които до този момент подкрепяха певица с бодри викове, изведнъж млъкнаха и

притихнаха, като достигнал до вода огън. Самият певец седеше втрещен, сякаш го бяха ударили с чук по главата.

— Стана време за намаз... — каза тихо Абълхаир. — После ще можем да чуем до края басните на този весел разказвач!

Макар че ханът се считаше за мюсюлманин, не бяха забелязвали досега при него излишна набожност. Той бързо стана на крака, след него се изправиха и всички останали...

Като се възползва от объркването, Каптагай батър тихо се отдели от тълпата. Той стигна до голямата си бяла юрта и приглушено заговори със стоящия на пост до входа едър рижав джигит. Стражът беше с чекмен и малахай, а в ръката си държеше тежко бойно копие.

— Още ли не е пристигнал? — попита за някого Каптагай батър.

— Не, не е...

Главният батър на найманите взе да се тревожи. Той тихо се разходи из юртата, после се показва навън:

— Дано не му се е случило нещо по пътя... Според моите сметки трябваше вече да е тук!

— Да отида да проверя? — попита джигитът.

— Върви!

Каптагай батър имаше за какво да се безпокои. Той беше батър борец, направен, както казват в степта, от камилски кости. За такъв човек казват още, че не познава страха и лови кобри с голи ръце. И не беше облечен лошо, но ако говорим откровенно, прочутият батър си беше направо сиромас...

Петнадесет кибитки на свои бедни роднини съмишленици хранеше Каптагай батър със спечелените в бой трофеи и от лов на елени. През редките мирни години той взимаше да пасе и добитъка на по-богатите си роднини като обикновен чобанин.

Преди две години, когато бе тръгнал на лов за архари към Улѝтау, той попадна на силен ураган и бе принуден да прекара три дни в лагера на пастирите, които се грижеха за ергелетата на хан Абълхаир. Там той се запозна с прочутия ловец от рода керей Орак. Този Орак беше известен из цялата степ познавач на конете и можеше да убива вълци, преследвайки ги с коня докато изнемогнат.

Свързани от общи съдби, двамата бедни батъра се сприятелиха и си дадоха клетва за вярност. Орак трябваше да пристигне тук още

преди три дена. Той смяташе на предстоящото надбягване да пусне своя аргатак Акбакай — „Белокрак“ — и да спечели наградата.

Идеята му даде точно Каптагай батър. Като видя как Орак настига с коня си вълк в равно поле, той каза:

— А защо не си опиташ късмета в предстоящото състезание? Ако поне малко разбирам от коне, то твоят Акбакай не е по-лош от конете на самия хан!

Орак се съгласи, но каза някак неуверено:

— Добре, ще дойда, но се страхувам някой от онези там да не ми напакостят...

Тогава Каптагай батър не обърна внимание на опасенията на другаря си, но сега, когато Орак закъсняваше по неизвестна причина, батърът изведнъж си припомни думите му. Тежко предчувствие стегна гърдите му. „Защо спомена за някакви хора, които могат да му напакостят?“ — мислеше си Каптагай батър. Не можейки да си намери място от тежки тревоги, той реши да изпрати своя джигит при Орак, който пасеше наблизно табуните.

Още един човек чакаше с нетърпение пристигането на пастира. Той също знаеше, че Орак възнамерява да пусне в състезанието своя великолепен кон. Това беше Аккозъ, снахата на самия хан Абълхаир, вдовицата на султан Шах-Будах, в чест на когото се организираше поменът. Цялата в черно, тя седеше на един малък хълм и с копнеж се вглеждаше натам, откъдето трябваше да се появи батърът Орак...

Не, нищо греховно, нищо, което би дало на хората храна за одумвания, нямаше между тях. Всичко стана, както често се случва в степта. Те се познаваха от деца, но никога не бяха мислили за любов. После Аккозъ изведнъж се издигна високо, до подножието на ханския трон, но Орак го възприе спокойно, като нещо неминуемо. Дори не му мина мисълта, че всичко е можело да бъде различно. А после умря Шах-Будах, знатният съпруг на Аккозъ, и когато преди няколко дни тя пристигна в ханските табуни, за да си избере кон за помена, срещна там батъра Орак. И той просто, както се прави всичко в степта, ѝ каза за своето желание да я поиска за жена. Въпреки своята бедност той е от добър, достоен род и има право на това...

— Не искам да бъда грешна пред бога и да петня честта си пред хората — отговори му тя. — Нека мине поменът по мъжа ми и ще

помоля неговите родители за разрешение да живея с теб. Ако се съгласят, то ще съединим съдбите си според закона...

— Ами ако откажат? — разтревожено попита Орак батър. — Каквото и да говорим, хан Абълхаир владее половината свят, и макар да съм свободен батър, аз съм само негов слуга. Ще се съгласи ли да те даде на обикновен, че и беден батър?

— Какви причини може да има за отказ? — Аккозъ смръщи красивите си, извити вежди. — Ако откаже... Какво пък, въпреки това ще се сгодя за тебе. Никой не се ражда втори път. Кълна се да се омъжа само за теб, батъре мой!

Орак батър усети такава огромна радост, че сякаш запяха всички мускули на могъщото му тяло. Почувства лекотата на птица, устремила се към бездънната дълбина на небето.

— Готов съм да дам за тебе, моя Аккозъ, всяка минута от живота си! — каза тихо той. — Ще отида и на помена за бившия ти съпруг, за да не кажат хората, че не уважавам паметта му. Заедно с това ще опитам късмета си в надбягването с отгледания от мен кон Акбакай!

И ето че сега Орак батър не пристигна за помена. Това означаваше, че с него се е случило нещо лошо, защото малко хора биха могли да препречат пътя на могъщия батър. Затова, след като напусна състезанието на акините, самотната Аккозъ се качи на хълма и напрегнато започна да се взира в далечината. Никой не ѝ обърна внимание, смятайки, че скърби за починалия си мъж...

Хан Абълхаир спря Казтуган жърау съвсем не за това, че непредпазливият певец неволно бе изобличил чингизидите. Многобройните потомци на „Разтърсващия вселената“ от много отдавна бяха забравили далечната си монголска родина.

Хан Абълхаир беше умен човек и веднага долови онова общо настроение, което умело направляваха старият Асан-Кайгъ и Котан жърау и което сега отрази къпчакският певец Казтуган жърау. В политиката си ханът най-много се опираше на къпчаците и сега изведнъж техният представител също зове към обединение, но не за нови завоевания под мощната десница на хан Абълхаир, а за да защитават родината си. Това всъщност беше пътят към самостоятелността на казахите, нещото, на което така се противеше ханът...

Да, те вече бяха започнали да се сближават един с друг! И не само потомците на Джучи играят тази игра. По всичко личеше, че Жанъбек и Керей са намерили общ език с управниците в Моголистан от рода на Джагатай. Това означава, че тилът им винаги ще бъде подсигурен. Неслучайно все повече аули се преместват в пределите на Моголистан, при роднините си. Ето защо толкова тържествено светеха в дълбините си иначе спокойните очи на Жанъбек и Керей...

Едва тогава, след състезанието между двамата жърау — аргъна и къпчака — хан Абълхаир видя цялата дълбочина на разтворилата се пред него пропаст и разбра, че бавенето е равносилно на смърт.

Всеки ден живот, подарен на противниците му, приближава към гибелта самия него. Да, те и тук вече са се сдушили с всичките му врагове — явни и тайни. Той добре ги знае и ги търпи, защото силният владетел не може без врагове. Присъствието им само подчертава неговото могъщество и пренебрежението му към тях. Но когато те се сплотяват, че и дърпат към съседите, трябва да се действа решително и безпощадно!

Ето ги, стоят и се държат близо един до друг — степните батъри от различните племена. Много са и сякаш са излети от гранит, ненапразно султан Жанъбек уж случайно поглежда към тях... Трябва да ги изпревари!

Хан Абълхаир понечи да тръгне заедно с плътно обкръжилите го телохранители към юртата на четвъртата си жена Рабиа-султан-бегим. Тогава обаче към него се обърна старият Асан-Кайгъ. Продължавайки да седи върху почетната възглавница на главния съдия на състезанието, той продума към хана в настъпилата тишина:

*Гъската, разглезена от езерото,
няма да оцени прелестите на пустинята.
А дроплата, влюбена в пустинята,
ще умре от мъка, ако я пуснеш в езеро!*

Това беше мъдро изказано недоволство от пренебрежението на хана към любимото състезание на хората. Абълхаир бе принуден да се спре, но тъй като мъдрият певец не се обръщаше директно към него,

той също не му отговори направо, а само загрижено погледна към небето.

— Всички много сме се затъжили за хубава песен, разказваща за предците ни, повелителю мой — му каза тогава Асан-Кайгъ. — Рядко почнахме да се събираме на такива състезания. Ако за теб днешната обедна молитва е задължителна, то позволи ни да останем и да се насладим на прекрасното изкуство...

Ханът беше затруднен. От една страна трябваше да се бърза и в юртата на жена му вече го чакаше главният везир Вахти ходжа, с който той се съветваше по всички въпроси. От друга страна този белобрад старец се ползваше в степта с такава любов, че показаното към него неуважение можеше да има плачевен резултат за всеки властник. Нали той на времето си тръшнал на земята най-жестокия от всички ханове на Златната орда Бердибек само с една строфа, превърнала се в легенда:

*Познах те по навъсеното чело,
Бердибек хан!
Къде бързаш със своя керван?
Искаш да издигнеш юртите си край Едил?
В човешки сълзи плуващ,
но никога няма да се спасиш...
Теб, убиецо на баща си,
никоя земя няма да те укрие!*

Хан Абълхаир стоеше мълчаливо пред стареца и мислеше как да постъпи. Асан-Кайгъ прочете нещо зловещо в очите на Абълхаир. Той изведнъж се надигна от възглавницата, впи поглед в лицето на хана, който за пръв път през живота си отвърна поглед. Хората наоколо замряха.

— Ето защо спря песента на жърау... — тихо каза прорицателят Асан-Кайгъ. — Кървав намаз си решил да извършиш, мой повелителю!

И изведнъж сякаш лавината гневни думи проби бента на разума, великият Асан-Кайгъ вече не можеше да я удържи. Той изрече в лицето на надменния хан всичко, което се беше насъбрало в душите на хората през тези години:

*Дори ханът, ако се отрече от справедливостта,
няма да има гроб!
Ребрата ми са готови да се отворят,
смъртта ми е близка...
Разпръсни мъката ми, хане,
не бързай да увеличаваш греховете си!
Искаш да извършиш най-големия от тях:
да запалиш родния си дом!
Искаш да разсечеш на две части
единния жив плод.
Горчива самота чака онзи,
който вече не вярва на своите приятели...
Забрави родната си степ,
и стария певец го боли душата...
Не внасяй раздори и братоубийство
в задружното семейство!
Кривите пътеки, хане мой,
водят към мрака...
От теб зависи сега
да бъдеш светла заря или черна буря!*

Какво трябваше да стори ханът? Щеше ли да затвори пробойната в бента, която сам отвори? А през нея вече напират съкрушаващата дива вълна на историята и бентът всеки момент може да се разхвърчи на трески!

Единственото, което може да предприеме сега, е да се погрижи да не бъде отнесен още от първата вълна. Трябва веднага да намери начин да се измъкне на брега от безпощадния ревящ поток. Как да отвърне на думите на стареца, казани право в лицето и изразяващи скритите мисли на всички тези хора, които седяха от самия хански хълм чак до хоризонта и чакаха?

Той така и не можа нещо да измисли, когато се чу нечий развълнуван глас:

— Кой е това?... Дано бедата подмине нашата орда!

В онези жестоки времена на непрекъснати междуособни войни и стремителни набези дори ханът не можеше да бъде опазен от

неочаквани вражи нападения. Навсякъде където може, използвайки отсъствието на управник с войска, все някои неспокойни съседи, или просто големи шайки разбойници нападаха опразнения стан на ордата и грабеха всичко, което могат да отнесат. Ето защо хората впериха тревожни погледи към мястото, което сочеше извикалият джигит.

В далечината се показва препускащ в кариер ездач с резервен кон на повод. Синьо-зелената степ веднага стана тревожна.

Конникът стигна право пред хан Абълхаир, скочи от седлото и падна с лице в тревата. Едва след това вдигна глава и рече бързо и развълнувано:

— Повелителю мой, ето езика ми — отрежете го, ето главата ми — отсечете я! Аз съм виновен, защото не го опазих. Батърът Саян, който беше под стража, избяга заедно с двамата, които го пазеха...

Това беше същият този Оспан ходжа, на когото ханът бе заповядал да пази подсъдимия като зеницата на окото си.

Абълхаир най-после успя да преглътне буцата, заседнала на самото му гърло:

— А кой го пазеше?

— Джигити от рода аргън, повелителю мой!

Раменете на Кобландъ батър гневно трепнаха. Той стисна дръжката на кинжала си и мрачно погледна Акжол бий. Аргънът обаче стоеше, сякаш нещо не се е случило и дори не погледна врага си, само намести кривата сабя, която висеше на пояса му.

Хан Абълхаир гледаше към тях. Асан-Кайгъ премести погледа си от кинжала на Кобландъ батър към сабята на Акжол бий. Всички останали също гледаха към тях...

И в този миг сякаш се сбъдна страшното пророчество на мъдрия Асан-Кайгъ — чу се гръм и като че ли цялата земя се разцепи на две. Ясната синева на небето започна бързо да се покрива с черни облаци. Огнени стрели ги раздираха без прекъсване и тревата се наведе към степта, сякаш молеше небето за спасение.

Хан Абълхаир неспокойно погледна към приближаващата буря и мълчешком тръгна към юртата на Рабиа-султан-бегим. След него се проточи свитата. Той дори не погледна Асан-Кайгъ и другите жърау, които с голи глави очакваха бурята.

— Днешният пир бе пир на скръбта... — каза Асан-Кайгъ. — Дано всичко приключи благополучно!

Хората вдигнаха ръце към небето.

IV

На южния склон на планината Улѣтау, в самото сърце на степта Дещ-и-Кѣпчак, се намираше град Орда-Базар, столицата на хан Абѣлхаир. Ако не смятаме не много високите планини Улѣтау и Кичитау, то и на юг, и на север, и на запад, и на изток се разстилаше безбрежна степ, в която живееха само кулани и елени. На юг най-близкият град беше Туркестан, когото степните жители наричаха постарому Яси, а на север — Тумен (Тюмен), в далечни времена наричан Тара. Поне десет денонощия път имаше до най-близкия от тях...

Преди години Орда-Базар служел за сборен пункт на безбройните войски на Батий преди поход на изток. Като мравки от всички краища на степта се събирали полковете и подобно на съкрушителен поток се устремявали натам, където залязва кървавото слънце. Наоколо се простирала зелената степ със сочни ливадни треви, които можели да изхранят стотици хиляди коне едновременно. До ден-дневен насред този земен рай се издигат могилни хълмове, в някой от които е погребан Батий...

Наричаха Орда-Базар град само защото бе седалище на хана. В него нямаше присъщите на истински град улици и площади, пък и постройките не бяха много. Тѣй като хан Абѣлхаир управляваше главно чергарски и получергарски народи, той не се решаваше окончателно да изостави степта и да се премести в някой от прочутите древни градове на Маверанахър. Ханската орда, която се състоеше от пет големи аула, не нарушаваше вековните традиции и цяло лято прекарваше в степта Дещ-и-Кѣпчак, като чак наесен се преместваше в Орда-Базар. През лятото тя достигаше до реките Жем и Уил на запад и до Тобол, Ишим и Нура на изток. Неведнѣж хан Абѣлхаир разпѣваше белите си юрти на пясъчния бряг на Сейхун, а следващото лято ги виждаха вече край Синьо море — Балхаш.

Мястото, където отиваха ханските аули не зависеше само от времето, както е при обикновените чергари. Всяка пролет ханският съвет се събирал и решавал къде и кога това лято е най-необходимо

присъствието на хана с войската му. На едно място трябваше да се сватоса с някой влиятелен султан, за да си осигури неговата поддръжка; на друго ханските юрти се опъваха близо до онзи род, който внушаваше опасения на хана. В една прекрасна нощ всички аули на този род биваха разгромени „до последното копито“, както казват в степта. Така че пътищата на хана към летните пасбища бяха неведоми, за тях знаеха само най-доверените хора...

Явно затова Орда-Базар не стана голям град като Самарканд, Бухара или Герат. Той наброяваше около двеста каменни и глинобитни къщи, около тях стояха безброй юрти и шатри, които се появяваха и изчезваха за една нощ. В центъра имаше няколко малки двореца, изваяни от най-добрите източни строители от прочутия червен кирпич, който не се бои от времето. Венец на всичко беше белокаменната джамия със златен полумесец, която можеше да се мери с най-красивите джамии на Стамбул и Багдад. Неуловим рисунък от каменни орнаменти, които напомняха за древната степна шевица, я отличаваше от построената в Туркестан от Тимур джамия над гробницата на шейх Ходжа-Ахмед-Ясави. Такава шарка нямаше и джамията, построена от Узбек хан в Крим, недалеч от Феодосия. Никой обаче не знаеше името на великия майстор, изтъкал това каменно чудо...

Най-вероятно Орда-Базар не се разрастваше, защото Хан Абълхаир искаше да премести своята столица по примера на победоносните си предци в някой от завоюваните градове. Той обаче все още не се решаваше да го направи, за да не остави степта без надзор. Освен това той имаше тайната надежда, че раздорите и напрежението в степта постепенно ще отслабнат, метежните султани ще бъдат смазани, и той ще предаде властта над казахите на един от порасналите си синове, като самият той завинаги ще се премести в Отрар или Съгнак. Тогава степта Дещ-и-Къпчак ще стане сигурна опора на огромната му империя, която ще го снабдява с храбри и предани воители...

След неочаквания ураган през цялата седмица валя необичайно силен дъжд. Без да дочака да свърши поменът по сина му, хан Абълхаир се върна в Орда-Базар и заедно с него по-близо до столицата се преместиха знатните люде от родовете на къпчаците и на аргъните, а също така и султаните чингизиди от другите казахски родове и племена.

Хан Абълхаир се върна в главната си квартира пълен с мрачни мисли, а в очите му припламваха мълнии. Още повече помрачня той, когато научи подробности за бягството на бащата Саян.

Всички приближени знаеха, че назрява нещо страшно. Но мнозина биха се учудили, ако разберяха, че не бягството на бащата Саян стана причина за гнева на хан Абълхаир...

За степния жител няма нищо по-важно от конските надбягвания и състезания. Понякога цялата степна политика се гради върху тях и най-малкото отклонение от правилата има дълбок смисъл. Години след това се обсъждат едни или други моменти от надбягването, правят се прогнози за следващото. И ето че сега добре обмисленото начинание е заплашено от провал заради някакъв прокъсан баща, който си изкарва прехраната с коне и лов, като изгладнял вълк.

Още от самото начало на приготовленията за помена сред народа плъзна слух, че бащата пастир Орак, който пасеше ханските табуни, смята да пусне на ханското надбягване своя жребец Акбакай. Родовити и богати хора вземаха участие в придворните конни игри и състезания, а тук ставаше дума за човек, който така или иначе беше обикновен хански слуга.

За помена на ханския син се бяха събрали знатните люде от цялата степ Дещ-и-Къпчак. Как можеше да се осмели някакъв си Орак да се пъха тук с единствения си кон! Най-лошото бе, че на хана вече му съобщиха всички сведения за коня, наречен Акбакай. Жребецът бил по-бърз от вятъра и срещу него няма да устои нито един от чистокръвните хански коне...

Цялата степ ще му се присмива, ако в надбягването победи Орак със своя Белоног. Простолюдието ще ликува, стъпквайки в пясъка силата на ханската власт. За него това ще бъде именно победа!

Най-важното бе, че самият Абълхаир добре познаваше качествата на Акбакай. Ханът имаше, както се казва, „конска“ памет и не можеше да забрави един случай от преди две години. Тогава той лично обяздваше своя любимец Тарланкок и веднъж отиде да нагледа табуните си. Там всички ловяха един подивял кон, който принадлежеше на пастира Орак, но вече три дена никой не можеше да го настигне. Увлечен, ханът отначало лично го подгони със своя Тарланкок, а после даде коня си на най-добрия ездач. С дълга пръчка с

примка в края, с каквато се ловят дивите коне, ханският човек се спусна към белоногия кон, който сега пасеше настрана от табуна.

Но не се получи! Щом се чу тропотът от копитата на приближаващия Тарланкок, дивият Акбакай наостри уши и в миг изчезна в степната мъгла. Като вятър летеше след него ханският жребец, нямащ нито грам мазнина и трениран специално, но умореният от тридневната гонитба Акбакай леко и свободно му се изплъзваше. Едва успяха да го хванат тогава...

Сега Акбакай трябва да е на седем години. Това е възрастта, когато на коня напълно му порастват опашката и гривата и той става най-издръжлив и най-бърз. Тогава Орак батър скромно стоеше настрана, но сега предизвиква самия хан!

И още една, вече съвсем невероятна вест бе чул от верни хора хан Абълхаир, владетел на половината свят. Орак батър, който нямаше дори бяла юрта, достойна за истински човек, се бил сблизил с овдовялата ханска снаха — красавицата Аккозъ, и имал намерение веднага след помена да съедини с нея съдбата си. А самата Аккозъ вече била дала съгласието си за това нечувано дело!

В навечерието на празника ханът извика при себе си верния везир Вахти ходжа. И привечер седем човека, облечени в тъмни халати, вече бяха на пътя, по който трябваше да пристигне за състезанието Орак батър...

През нощта те изненадаха Орак батър, който не очакваше нападението. Не го оставиха дори да извика, нахвърлиха се вкупом, запушиха му устата, завързаха му ръцете и краката. Слугите на хана завързаха безпомощния батър за опашката на Акбакай и започнаха да налагат коня с камшици. Стоманените копита на обезумелия жребец загърмяха по спечената земя. На сутринта доложиха на хан Абълхаир, че батърът Орак е завършил земния си път...

„Самохвалството ти навлече тази беда, глупако! — помисли си ханът, когато чу за смъртта на Орак. — Ханската снаха не е за мръсен голтак!“ Земята обаче се пълни със слухове, а особено надалеч се вижда и чува в степта. Аккозъ разбра какво се е случило с Орак веднага след като се върна от помена. Въпреки горящия в гърдите ѝ

огън тя изобщо не показва, че знае за това злодеяние. Само тежка болка стегна нейното сърце и не ѝ даваше да диша.

От страх да не направи още някоя необмислена постъпка ханът прати свой човек, който да ѝ предаде следващото:

— И бог, и ние сме ѝ благодарни за мъжеството, с което тя дочака да отмине траура, без с нищо да оскверни паметта на скъпия ни син. Тя е още млада и не ни се иска да остане самотна до края на дните си. Ето защо трябва да се омъжи.

По-малкият брат по закон се явява наследник на по-големия. Макар нашият любим син Шах-Будах да си отиде без време, ние, слава на алаха, имаме още десет сина, и всеки от тях е способен да задоволи чувствата на една жена. Давам ѝ право да избере в чий дом да влезе...

— Добре, аз ще помисля и след три дни сама ще отговоря на своя повелител! — отвърна Аккозъ.

След три дни Абълхаир покани видни придворни, бийове и бабъри. В тяхно присъствие той лично се обърна към Аккозъ със същия въпрос:

— Скъпа и уважавана снахо, ти явно вече си стигнала до някакво решение. Съобщи го и на нас сега, за да можем да се приготвим за веселия пир!

Всичките десет сина бяха там и с нетърпеливо очакване гледаха красивата вдовица. Погледите им бяха подлизурски, а очите им светеха, като намазани с масло. Тя равнодушно погледна към тях и леко се усмихна:

— Като стоманени кинжали са всичките ви десет сина и мои братя, повелителю. Те са един от друг по-достойни и ми е невъзможно да избира измежду тях. Затова, мой повелителю, имам към вас една малка молба...

— Кажи! — разреши изненаданият хан.

— Ще я кажа... Но според обичая трябва да обещаете, че ще изпълните молбата ми!

Ханът се замисли. В степта наистина съществуваше такъв обичай.

— Мисля, че нашата снаха няма да иска нещо, което може да легне като черна сянка върху рода на шейбанидите... Давам ти дума, че ще изпълня молбата ти, стига да не е противоестествена!

— Не, това няма да оскверни ничия чест, тъкмо обратното, ще умножи славата на ханския род...

— Добре, нека я чуем... — ханът въздъхна с облекчение. — Говори!

— Искам да се закълна в Корана! — възкликна Аккозъ и извади от пазвата си малка книга с черна подвързия. — Ето моя Коран, повелителю. Вдигам над главата си тази божа книга и се кълна на вас и на всички тук, че завинаги ще остана вдовица!

Ханът гневно вдигна глава и Аккозъ коленичи пред него:

— Умолявам ви, повелителю мой, не ме карайте да наруша този обет, за да не заслужите моето проклятие!

Хан Абълхаир веднага се досети, че тя е научила тайната за смъртта на батъра Орак. В страшния си гняв той понечи да наруши дадената клетва и сам да й избере съпруг измежду десетте си сина. Вбеси го това, че Аккозъ бе предпочела пред тях някакъв си жалък пастир. Но подобно прибързано решение щеше да донесе безчестие за ханския дом. Наложил се да се вземе в ръце.

— Ще изпълня желанието ти, снахо!

Той издума това без да вдига глава и всички разбраха какви усилия му е струвало да го каже.

Аккозъ се изправи на крака, очите й блеснаха. Давайки клетва тя не знаеше, че Орак багър е още жив!

Сякаш чудо спаси нещастния багър. Акбакай препускаше по нощната степ и с ужас усещаше чудовището, което го държеше за опашката. Главата, гърбът, раменете на багъра се удряха в земята, струваше му се, че краят е неминуем... Но Акбакай изведнъж влетя в някакво степно езеро. Влаещото се след него тяло на багъра се закачи за крайбрежно коренище, а конят затъна в тинята и не можеше да се измъкне. На сутринта пастирите, докарали табуна на водопой, намериха полуживия багър и го измъкнаха на брега. Лицето му беше обезобразено, едното око бе изтекло, а той самият едва дишаше. Като разбраха по чия заповед е извършено това дело, приятелите пастири тайно закараха другаря си в една от многобройните пещери на планината Улѝтау, където той оздравя и укрепна...

Чак пет години по-късно хан Абълхаир научи за оцеляването на Орак. Някакъв отчаян едноок батър оглавил отряд казахски голтаци, който нападал единствено керваните на хана и отвеждал само ханските табуни и табуните на богатите, жестоко обидили бедни хора. Ханските слуги се бояха от батъра като от огън, а скоро съобщиха на Абълхаир и неговото име...

Но в онези дни ханът още не подозираше, че Орак батър е жив, и затова се смири с клетвата на снаха си. Десетте си сина, родени от трите първи жени и от наложница, не би сменил за своя любимец Суюнчик, роден от Рабиа-султан-бегим, дъщерята на Улугбек. А цялата си любов към покойния първенец Шах-Будах ханът пренесе върху останалите след него двама хански внука. Съдбата и личният живот на другите му синове малко интересуваха хан Абълхаир.

Своя гняв към Аккозь ханът донякъде усмири именно заради любовта си към внуците, особено към по-големия от тях — Мохамед-Шейбани. В момчето вече се усещаше бъдещият властелин чингизид и на дядото му бе приятно да научи, че то не знае пощада нито към слугите, нито към връстниците си. Дори змията обича своите змийчета и им желае доброто, тъй че не си струваше заради минутен гняв срещу майката да причини болка на децата...

Все по-често и по-често хан Абълхаир мислеше за бъдещето. Всеки път той преценяваше на ум достойнствата и недостатъците на вероятните си наследници. Те трябваше да станат опора на създадената от него Велика орда, а за това трябваше да притежават всички качества на един управник.

Хубави, здрави заложи има за това Суюнчик. Той бе наследил всичко необходимо от працядо си по майчина линия — от страшния Тимур, пък от него, потомъка на самия Чингизхан, бе взел другата половина от характера си. Най-малко от всичко слуша сърцето си и внукът му Мохамед-Шейбани. Животът всеки ден потвърждаваше правилността на негласния избор на хан Абълхаир. Кой по-добре от бащата и дядото ще прозре в децата и внуците си истинските лъвове и барсове!

Но още им е рано за трона. По закон след Шах-Будах бащиния трон ще наследи следващият син Шах-Хайдар. Ще се съобразят ли

синовете с волята на баща си? Няма ли да се наложи лично да им отрезви главите?

Пък и по изпълнения със студена омраза поглед, който Бурундук, синът на султан Керей, хвърли към малкия Мохамед-Шейбани, беше ясно какви изпитания го чакат по пътя към трона. „Ще може ли да издържи всичко това Мохамед-Шейбани? — мислеше си ханът. — Има прекалено гореща кръв, а това понякога вреди...“ Преди да извика от гнездото малките за първи полет старият орел трябва да се погрижи да отстрани опасностите, които ги дебнат край гнездото. Ако наоколо има змии, орлицата никога няма да пусне орлетата да излетят, докато не унищожи змиите. Така е и при управниците.

Трудно е да забрави зловещите искри в очите на квадратния Бурундук. Ето го — змийското потомство на Урус хан, което трябва да се изтръгне от корен, преди да е пуснал своите орлета в полет! Ако искаш внукът ти да не бъде смачкан още при първия мах на крилата си, живи не трябва да останат не само султан Керей, но и неговата челяд!

На пътя на Суюнчик има още по-големи опасности. От всички страни ще заплашват враговете любимия му син, дори от братята си не трябва да очаква пощада!

Хан Абълхаир скочи от мястото си и започна да се разхожда по мекия килим. Изведнъж той отново си спомни лицето на избягалия багър Саян. Сега, когато и да си спомни за сина си, неволно от паметта му изплува това проклето лице. Взрив от ревност към Рабиа-султан-бегим, любимата му съпруга, изкриви лицето на Абълхаир. Никой не го вижда, но той въпреки това се овладява. Лицето му става безстрастно и спокойно, както винаги...

Още една мисъл глождеше хан Абълхаир. По-миналата година след поход в прикаспийските степи той доведе три петгодишни дорести коня туркменска порода, изумителни по красота и стойка. За такива силни жилави коне обикновено казват, че могат да прескочат през златна венчална халка. При подялбата на трофеите той великодушно подари и трите коня на любимата си жена Рабиа-султан-бегим. „Като се местим ще ги яздиш заедно с двамата ни сина, както и се полага на правнучката на незабравимия Тимур!“ — каза ѝ той.

Въпреки че на времето превзе столицата на Тимур, че воюваше с потомците му и насила се ожени за неговата правнучка, хан Абълхаир

почиташе паметта на великия владетел, пред когото някога трепереше цяла Азия. И за Рабиа-султан-бегим той се ожени донякъде от уважение към кръвта на Тимур, макар много от неговите приближени и всичките му жени да бяха против това...

Сега конете бяха на седем години и ханът поиска да ги включи в състезанието. В навечерието на помена той се обърна към Рабиа-султан-бегим:

— Ханъм, доведете трите ни дорести коня за помена. Искан ми се да ги пусна заедно с Тарланкок...

На седемнайсетгодишна девойка приличаше четвъртата жена на хана, макар вече да беше на повече от трийсет. Тя погледна хана изпод гъстите си мигли с онзи особен, присъщ само на нея поглед и отвърна:

— Не го прави, мой скъпи хане. Това са толкова прекрасни коне, че всички ще пристигнат първи. Ще стане глупаво, ако се случи така. Ще пропадне целият интерес на хората... Освен това сега е невъзможно да ги пуснем на надбягването. Единият кон взе да куца, вчера го гледа чакръкчията Кабилбай. Другите два коня също няма да тичат, защото са научени да бъдат заедно, като лебеди...

— Добре, така да бъде! — съгласи се с нея ханът.

Същата нощ младият багър Саян и двамата аргъни, които го пазеха, избягаха с тези коне в посока към Съгнак. По степта, както си му е редът, плъзна разпространена от враговете мъгла: „Щастливец е този Саян багър! Не само можа да се възползва от младата жена на хана, но и откара трите му най-добри коня... Добре подреди нашия хан!“

Слуховете, естествено, се предаваха шепнешком. Но, както се казва, бог чува и най-тихия шепот, а щом бог знае нещо, той го споделя с хората. Естествено слухът бързо достигна и до ханските уши. Пък и самият Абълхаир вече подозираше нещо...

Щом се сетеше за това, ханът яростно стискаше юмруци и бе готов да стъпче целия свят. Но благоразумието взимаше връх и той отпусна ръката със звънчето, с което искаше да извика палача. Чрез везира Бахти ходжа той разбра, че ханският конски знахар Кабилбай не е преглеждал дорестите му коне. По всичко излизаше, че Рабиа-султан-бегим по някаква причина го беше излъгала. А по каква причина знае целият свят, освен измамения съпруг.

Интересно беше и това, че отначало знахарят потвърди думите на ханъм, но после учениците му разказаха, че нея вечер Кабилбай не е бил в града. След това той сам си призна за всичко. Явно ханъм го бе подкупила, или му бе обещала да го надари. На хана и през ум не можеше да му мине, че верният му везир може да преиначи нещата или пък че учениците могат поради свой интерес да наклеветят конския знахар...

При всички случаи цялата тази история изгаряше душата на Абълхаир като нажежено желязо. Той вече изобщо не се съмняваше в измяната на жена си. От любов към красавеца Саян батър се бе решила на всичко: да подкупи стражата, да го снабди с най-хубавите хански коне, да лъже и да увърта пред мъжа си.

И въпреки всичко ханът щеше да ѝ прости всичко, както ѝ бе прощавал досега, ако не бе едно обстоятелство, което започна да се прояснява при разследването на бягството на батъра. Според доклада на Бахти ходжа именно Рабиа-султан-бегим настояла охраната на Саян батър да бъде възложена на джигити от рода аргън. Това означаваше, че тя се е сдушила по някакъв начин с метежните аргънски султани Жанъбек и Керей!

Какво пък, когато всичко се потвърди окончателно, ръката му няма да трепне. Той ще отмъсти така, че черното петно на позора ще падне върху всички тимуриди. Ако те са потомци на Тимур Куция, то той е чингизид и ще им докаже чия чест е по-скъпа!

Какво по-позорно може да има за една жена от това да се сдуши с кръвните врагове на мъжа си! Подобно обвинение е достатъчно, за да лишиш от живот любимата жена, защото всички предания клеймят такива жени. И трябва да ѝ се измисли такова смъртно наказание, каквато още никой не е прилагал. Нека за векове да остане разказа за ханското отмъщение, тогава всички ще забравят другите, позорни за него слухове, които сега бродят из степта Дещ-и-Къпчак...

По-черен от облак, хан Абълхаир се разхождаше по килима и измисляше наказание за прекрасната си жена. Най-интересното беше това, че достойната Рабиа-султан-бегим, която бе повече дъщеря на великия си баща — учения Улугбек, отколкото правнучка на жестокия Тимур, дори в мислите си не бе извършила всичко това, за което я подозираше султанът...

Вярно бе, че тя помоли хана да назначи за аталик младия багър Саян, вярно беше и това, че именно тя му помогна да избяга, но всичко това бе сторено от съвсем други подбуди. Трудно можеха да ги разберат и везирът Бахти ходжа, и заслепеният от несправеден гняв хан Абълхаир.

А ханът, колкото и да мислеше, не можеше да измисли нищо по-добро от това да отреже главата на невярната си жена. Особената прелест на тази екзекуция за него беше в това, че щеше да бъде извършена според закона, установен от собствения ѝ пралядо Тимур — едно наистина ханско отмъщение. Абълхаир дори си позволи да се усмихне, когато си помисли за това...

От всички закони, установени на казахска земя от завоевателите, най-страшен и жесток след тези на Чингизхан беше „Сводът от закони за престъпниците“, съставен от Тимур. Сред членовете на този свод се открояваше членът „За наказанията за децата, престъпни пред майките си, и за майките, престъпни пред децата си“.

Децата сами трябваше да изберат от каква смърт да умре майка им. Какво по-жестоко от това може да се измисли? Още по-чудовищно изглеждаше това наказание, ако майката не бе виновна с нищо пред децата си, а беше просто жертва на козни и клевети.

„Ако моят Суюнчик се убеди във виновността на майка си, без да се замисли ще я осъди на смърт! — размишляваше Абълхаир. — И нека той първи хвърли камък... Да, да, нека това древно наказание настигне безпътната жена! Нека я убият с камъни. След сина ѝ ще започне да я замеря и жадния за това импрям. На тълпата също ще ѝ хареса, че ханът е определил за собствената си жена тази осветена от вековете екзекуция! Това ще бъде достойно отмъщение! Върху всички тимуриди ще падне несмиваем позор заради това, че са възпитали такава безчестна дъщеря. Но нали и моят Суюнчик е отчасти тимурид! Нищо. Дори всичко, което говорят за Рабиа-султан-бегим да е истина и в сина ми да няма моя кръв, работата не е там. Важното е, че ще престане влиянието върху него от страна на опозорените му роднини по майчина линия, и той като мой син ще управлява ордата. Разбира се, ако така е угодно на бог!“

Но не, няма място за съмнения — Суюнчик е негов кръвен син. На него в края на краищата това му е известно по-добре, отколкото на всички дърдорковци, взети заедно. И не затова, че плътски е изменила

на мъжа си, ще загине Рабиа-султан-бегим. Щеше да си е жива и здрава, ако не бе поглеждала към аргънските султани. Съпругата е задължена да бъде част от мъжа си в омразата му към враговете си. И за да запази трона на хан Узбек за потомството на Шейбани, трябва да бъде безпощаден. Ушите се жертват, за да се запази главата!

„Ами ако моят син Суюнчик не поиска да осъди родната си майка на смърт? Нали имам и друг син — Кушкинчик... Не, именно по присъда на Суюнчик, когото обича по-силно, ще срещне смъртта си. И аз го обичам повече от първия си син. Така за нея ще бъде по-тежко, а за мен — по-приятно. Освен това така Суюнчик ще има повече влияние, когото заеме престола. На всяка цена трябва да бъде склонен да произнесе смъртна присъда на майка си. В него е семето на Чингизхан и на Тимур Куция и той от малък не трябва да познава милост. В това се състои цялата мъдрост да се управляват слабите хора!“

Той разклати сребърното звънче и влезе самият велик везир Вахти ходжа. Той се наведе към хана и му докладва, че виновният за бягството на батъра Саян Оспан ходжа се намира под стража в очакване на ханското решение...

Абълхаир показва с поглед на везира да се приближи още и очите на Вахти ходжа светнаха. Така беше винаги, когато ханът стигаше до някакво важно решение. Наклонен до самото ухо на везира ханът прошепна няколко думи. На някой отстрана можеше да му се стори, че не хан и везир, а двама разбойника замислят поредния грабеж. Но изглежда ханът имаше основания дори в двореца си да разговаря така.

Лицето на Вахти везир изведнъж стана мъртвешки бледо. Не чу добре всичко казано от хана, но той беше истински везир и се досети за останалото по движението на устните му и по блясъка на очите му.

— Слушам... слушам, повелителю мой! — прошепна той в отговор. — Всичко ще бъде изпълнено така, както заповядате...

За миг пред везира се появи окървавеното лице на замеряната с камъни Рабиа-султан-бегим, проснатото на земята ѝ тяло. Сърцето му радостно трепна. Защото, като всички незначителни хора, Бахти ходжа силно мразеше всичко необичайно, в това число и красотата. Отгоре на всичкото Рабиа-султан-бегим се опита да разубеди хана да назначи Бахти ходжа за главен везир. „Сега ще видиш ти, моя красавице! Ще

направя всичко така, че дълго да не умреш. Ще изпиеш до дъно цялата чаша, а на дъното ѝ ще има смърт и вечен позор!“

— Как да убедим сина ми в смъртния грях на майка му? — едва чуто попита хан Абълхаир. — Само след като се увери твърдо можем да го обявим на хората!

— Вашето желание за мен е над всичко, повелителю! — везирът се наведе чак до килима. — Ще направя всичко възможно и невъзможно за това. Но вие още не сте ми казали всичко...

— Какво не съм ти казал?

Ханът подозрително изглежда своя везир. Баhti ходжа поклати глава и пак се приближи до ухото му:

— Как да постъпим с Акжол бий? Той също е виновен за бягството на своя багър. И не само той. Всички аргънски султани така или иначе са виновни за него...

Да, добър слуга беше този Баhti ходжа и умееше докрай да прочете мислите на господаря си. Жаждата за мъст по отношение на любимата жена за известно време пропъди от главата на хана другите грижи и той отначало погледна съветника си с недоумение. Изведнъж обаче страшно подозрение озари ума му. Хан Абълхаир внимателно слушаше думите на хитроумния везир, а в душата му вече се бе навила като пружина готова за скок змия...

Баhti ходжа обаче също почувства, че някъде е допуснал грешка. Може би не трябваше така открито да назове името на своя враг Акжол бий. И бият, както и Раbia-султан-бегим, се опитваше да разубеди хана да го назначи за главен везир. Ханът можеше да свърже двете неща и да стане подозрителен. А сега му е необходимо пълното доверие на хана...

Ханът наистина застана нащрек. „Може би сбърках, като доверих съдбата на Раbia-султан-бегим на този сладкогласен слуга? — помисли си той. — Мрази и нея, и Акжол бий и може да прекали някъде. А за такава важна работа са нужни разум и хладнокръвие...“

А свилата се на пружина змия в душата на хана така и не се отпускате. И всичко беше съвсем не заради това, че верният му везирът каза нещо излишно. Просто прекалено предан се стори той на хана, а всичко, което се прави без мярка, обикновено предизвиква подозрение. Сега тази змия редовно ще напомня за себе си, докато

един ден не се впие във везира Бахти ходжа. И какво значение има дали е виновен или не? Такава е съдбата на хора като него...

„Наистина, как да реша съдбата на Акжол бий? — размишляваше през това време ханът. — Нямаше съмнение, че той беше помогнал за бягството на този багър. Вярно е и това, че през последно време се е приближил до четвъртата ми жена и целта ми е известна. Около мен денонощно се плетат паяжини: едни знаят защо, други го правят от глупост или от присъщата на хората подлост. Така или иначе всички те са виновни и вече е време да късам изплетените нишки, преди да съм се омотал в тях! Ето го и решението за съдбата на Акжол бий. Ако се справи с него по един или друг начин, веднага ще изтръгне зъбите на всички аргънски султани. А после няма да е трудно да се докопа и до кожата им!“

За миг пред очите му пак възникна злобният поглед на квадратния Бурундук, насочен към внука му... „Ние, султаните и хановете от рода на Джучи, във всичко си приличаме един на друг като ашици за игра. Нима самият аз пощадих някого от джучидите по пътя към бялата ханска постелка? И Бурундук един ден ще постъпи така. Зад него стоят аргъните, които искам да обезглавя... Тревата, изтръгната от корен, никога повече няма да зелене. Само стръкчетата не са достатъчни. Ако започнеш да скубеш от корен, трябва да доведеш работата до край. Щом не искаш своята орда да се разпадне и на нейните развалини да възникне нова, Бяла орда, то никого не трябва да жалиш. Акжол бий е готов да изпълнява заповедите на Жанъбек и на Керей, значи — смърт за него! Жена му прекалено се е сближила с аргънските султани, значи — смърт за нея! А ако сега, мой везире, те подозирам в нещо, то имаш късмет, че не е в тайни връзки с аргънските заговорници. За сега ти си мое вярно псе при лова им. С теб ще се оправям по-късно!“

В последния момент в главата на хана се мярна образът на човек, настъпил спяща змия по опашката. В такъв случай змията веднага се събужда и ухапването ѝ е смъртоносно, защото е натрупала отрова, докато е спяла. Кой знае колко отрова е насъбрал Акжол бий и дали няма да я изпусне цялата отведнъж, ако улучи със зъби незащитено място... Всичко трябва да се прави по реда си...

— Първо изпълни всичко необходимо по отношение на жената! — студено продума той. — Ще решим по-късно съдбата на Акжол бий.

— Слушам, повелителю мой!

Той излезе, отстъпвайки назад, приведен повече от обикновено. Хан Абълхаир го изпрати със замислен поглед. Това, че везирът се стараяше да бъде прекалено раболепен, отново го направи предпазлив.

Изведнъж Бахти ходжа пак се появи на прага:

— Мой повелителю, великият воин на каракъпчаците Кобландъ батър желае да ви види! Той иска да ви се поклони...

— Добре, нека да влезе!

Абълхаир махна с длан пред лицето си, сякаш гонеше натрапчивите мисли, които от всички страни пълзяха към него и му се нахвърляха, както кучетата се нахвърлят върху случайно влезлия в нощния аул пътник. Ако прогониш едните, веднага налита нова глутница — още по-зла и свирепа...

Сега на смяна на грижите за аргънските султани и невярната му жена изведнъж се появиха неканени мисли за управителя на Самарканд — султан Абдусаид, негов далечен роднина. Всичко му дължи султанът, но преди няколко дни, без дори да поиска съвет, е предприел пореден поход, за да завладее окончателно Хорасан, Мазандеран и други области на Иран. Ако завърши успешно този поход, ще укрепне и първата му работа ще бъде да се опита да пререже примката, на която иска да го държи хан Абълхаир.

Не, това не бива да се допусне. Султан Абдусаид сам насили събитията. Ще се наложи още сега да се намеси, за да предаде властта в Самарканд на някой от потомците на Тимур. Така ще бъде по-спокоен. А главата на султан Абдусаид точно е узряла за брадвата...

След това мислите на хана се насочиха към Моголистан. Иса Буга хан, който властваше там, нямаше да се зарадва особено на предстоящата разправа с аргънските султани и с Акжол бий. Той отдавна вече е заедно с Жанъбек и с Керей. Ох, каква добра работа би свършила здрава върлина с яка примка в края, за да откара този моголистански владетел на отреденото му в конюшната място...

Рано или късно, но сблъсъкът с него е неизбежен. Може би вече е време да започне поход срещу тази страна? Но там, в Моголистан, има планини, сняг. Ще издържи ли здравето му? Прочутият лекар дервиш Абдразак Нахчивани, чиито предци са били докарани от Кавказ от Тимур Куция и са приели мюсюлманството, едва вчера го беше преглеждал. „О, велики хане, солта започва да се натрупва в костите

ви... Трябва по-малко да яздите и повече да седите в горещите извори, дето ги има в Маверанакър.“

Може ли да пренебрегва здравето си? Недостатъчно опитни бяха още наследниците му. Но пък когато умреш, гробът ти ще бъде дълъг само три стъпки. Струва ли си да се безпокоиш приживе, да воюваш, да строиш държава, да езекутираш?

Спомни си една притча за Чингизхан. „Разтърсващия вселената“ бил вече преминал четиридесетте и по това време започнал да оправдава гръмкото си име. Веднъж по време на лов младият нойон Субудай багатур извикал и посочил подножието на висока скала:

— Вижте там, повелителю!

Изпод скалата извираше звънящ ручей и стадо елени пиело от него вода. Тъй като вятърът духал от тяхната посока, красивите животни не забелязали, как хората се приближили до тях. Нойонът Субудай багатур опънал лъка и се прицелил във водача, но Чингизхан повелително вдигнал ръка, забранявайки да се стреля.

Работата била там, че в този миг ханът видял не по-малко удивителна картина. Той дори се навел с цяло тяло напред, за да вижда по-добре случващото се. В този момент и свитата му видяла огромната пъстра боа, дълга повече от шест метра, която се промъквала към елените от другата страна.

Нетърпеливият Субудай багатур бързо се прицелил в змията, но ханът отново спрял ръката му. В този миг елените явно усетили опасността, тревожно подскочили и се спуснали в различни посоки. Но било вече късно: грамадното тяло на питона се развило като изпусната пружина, блеснало във въздуха, едно еленче жално избляло и се затресло в смъртоносните му обятия. Не могло да изблее втори път: костите изхрущали и то се превърнало в торба топло месо. А боата се опънала в цялата си дължина, широко отворила страшната си уста и се приготвила да закуси.

Трети път опънал тетивата Субудай багатур, но и този път Чингизхан му забранил да стреля. Едва боата докоснала главата на еленчето и я закрила грамадна сянка. Като изневиделица върху боата се стоварил планински орел. Започнало единоборство на великани, защото орелът бил достоен противник на змията.

Те се преплели в такова кълбо, че било невъзможно да се види къде е змията и къде — орелът. Това наистина била битка на царете:

повелителят на змиите встъпил в бой с небесния господар. Те се душели, разкъсвали се един друг, и парчета месо летели във всички страни. Явно орелът толкова дълбоко бил забил острите си нокти в тялото на змията, че въпреки цялата си могъща сила тя не можела да направи нещо. Когато боата най-после се изпълнала в смъртна агония, хората видели, че орелът е забил ноктите си в гръбнака точно зад главата и го е прекършил. Всъщност с орела се е сражавало само мятщото ѝ се тяло.

Орелът разкъсал с острите си и дълги нокти тялото на змията и започнал лакомо да кълве кървавото месо. Като се наситил, той вдигнал лежащото наблиз еленче и с могъщи махове на мощните си криле и с победен крясък го заиздигал към висините, натам, където на скалите го чакали неговите орлета. Хората го изпратили с очи.

Когато орелът отлетял, те отишли да огледат сразената змия. Сигурно била на сто години, за да достигне такава големина. Един от багатурите попитал Чингизхан:

— О, велики хане! Можеш ли да ни кажеш, защо орелът първо се нахвърли върху месото на старата змия и чак после се върна към еленското, което е по-младо и по-вкусно?

— Няма нищо по-вкусно от месото на врага! — отвърнал Чингизхан. — А още по-вкусно става то, когато сам го сразиш в смъртен бой...

Притчата обаче не свършва тук. След много години, малко преди смъртта си, Чингизхан отново бил на лов по тези земи. Когато минавали край познатата скала, Субудай багатур, вече възрастен мъж, пак посочил с ръка нагоре:

— Виж, велики кагане!

Същата гола черна скала се извисяваше към небето, а по нея, извивайки цялото си тяло, нагоре пълзеше триметрова змия. Тя вече беше стигнала средата на пътя, но се виждаше колко сили ѝ струва всеки метър нагоре. Ако се откъснеше и паднеше, долу щеше да стане на пихтия...

Без съмнение това беше рожба на същата онази боа, която загина преди години от ноктите на орела. Какво я теглеше нагоре по непристъпната скала? Хората се вгледаха и видяха на самия връх орлово гнездо. Беше средата на лятото и там, високо горе, седяха още неоперените орлета. Често се чуваше тревожният им призивен крясък,

сякаш те усещаха приближаващата се смърт. И хората разбраха, че порасналата змия иска на всяка цена да отмъсти на орела за смъртта на майка си, като убие орлетата...

И тогава за четвърти път опънал своя лък Субудай багатур. И Чингизхан го спрял за четвърти път...

А младата змия все пълзяла, бавно и упорито. До гнездото вече оставало съвсем малко. Трябвало само още едно усилие и щяла да се напие с топлата кръв на орлетата. Тя се изправила над гнездото, отворила уста, но в това време се чуло свистене на орлови крила...

Но крилете на стария орел вече не били същите. Махът им не бил така широк, не се усещала старата сила в ноктите на краката му. Но, смел по природа, той не отстъпил и се хвърлил с гърди да защити родното гнездо. Орелът хванал младата силна боа, откъснал я от скалата и те заедно политнали в пропастта. Орелът се опитал да се издигне нагоре с горд победен крясък, но змията успяла да го поразии преди смъртта си. Пречупеното в основата крило не издържало втория мах и орелът рухнал върху скалите. Той падал, губейки пера, оставяйки алена червена диря по камъните. За последен път се преобърнал, паднал и затихнал...

Хората мълчаливо се доближили до мъртвата птица. Всички били под впечатлението на току-що разигралата се пред очите им трагедия. Чингизхан погледнал орела и възкликнал:

— Ето го върховното щастие! В първия случай, когато бе млад и могъщ, той победи врага в смъртен бой. А на стари години загина, пиейки за последен път от кръвта на детето на своя враг, без да позволи да погубят потомството му! Докато пораснат за мъст нови змийчета, неговите орли ще станат големи и сами ще могат да защитят себе си и децата си...

След това Чингизхан се обърнал към синовете си и ги призовал във всичко да бъдат като орела: да унищожават безмилостно всеки, който може дори в далечно бъдеще да навреди на чингизидите, а да напускат тленния свят, впили нокти във врага си, като със страшен крясък възвестяват победата си.

Хан Абълхаир седеше и гледаше нанякъде през тесния прозорец. „Много притчи е оставил Чингизхан и всички са от живота на птиците и зверовете — мислеше си той. — Нима в това не се крие великата мъдрост на моя предтеча? Всичко се повтаря при хората и винаги

печели този, който следва законите на природата. Затова са тъй големи завоеванията на Чингизхан, защото във всичко е подражавал на лъвовете и на барсовете. Когато е било необходимо е ставал като лисица, а понякога не се е притеснявал да бъде и хиена...”

Кой знае защо в този момент ханът отново си спомни състезанието на акините. Нещо друго се опитваха да прокарат столетният Асан-Кайгъ, старият Котан жърау, а покрай тях и дребният Казтуган жърау. Беше някаква непонятна мъдрост. Излизаше, че човек трябва да се държи различно, не като орлите или вълците. Сякаш не е една и съща природата на човека и на звяра!

Той разбра, че тъкмо това го бе разярило най-много. Вечните аргънски умници мътят водата — разни жърау, музиканти, певци, книжни мъдреци. Такива хора винаги действат срещу властта и неслучайно великият му предтеча първо преследвал тях в завоюваните страни. Из корен трябва да се унищожава това отровно семе!

Но защо ъмпрамът — безликата степна тълпа — с такъв възторг приема фалшивата им мъдрост? Може би те са правите и има сила в мъдростта им? Те искат да обединят казахската степ, а това означава разпад за ордата му. Какво пък, ще видим кое е по-силно: мъдрите притчи на Чингизхан или песните на тези опърпани жърау!

Какво попита този Казтуган жърау, подучен от аргъните? Къде са сега монголите? Къде е великата държава, създадена от неговия предтеча? Но той, хан Абълхаир, е още жив и много земи има под властта си! Така и ще пребъде във вековете, защото само онези владетели ги чака успех, които плюят на разни умници и са верни на чингизхановата мъдрост...

Сякаш има някаква друга сила, освен страха от смъртта, която може да обедини хората? Той, хан Абълхаир, верен на заветите на предците, ще създаде държава, която ще живее хиляда години!

А хората? Какво хората! В същата притча се намеква от кого е възприел Чингизхан прочутата си екзекуция. Обръщат човека с главата надолу, леко натискат и гръбнакът му се чупи още по-лесно от този на змията, която се бие с орела...

— Повелителю мой!

Абълхаир трепна от изненада и хвана висящия на пояса му кинжал...

Това беше Кобландъ батър. Като влезе в залата и видя умисления хан, той не се реши да му пречи и дълго стоя безмълвен на самия праг. Въпреки почтената си възраст, батърът беше все така нетърпелив. Освен това работата, която го беше довела тук, не търпеше отлагане. И каракъпчакът наруши тишината.

Гласът на батъра сякаш идваше от грамадна празна делва, в каквито пазят зърното в Маверанахър. Такива звуци издава още надутият от децата празен стомах на кон или на бик, когато го удрят с пръчка. Така или иначе, но ханът, който гледаше през прозореца, неволно хвана оръжието си и батърът забеляза този жест.

— Не се страхувайте, не съм ви враг, хане мой! — възкликна той.

„Да... да... Той е враг на Акжол бий“ — помисли си Абълхаир. В себе си той горчиво съжали, че показва страха си пред подчинения му батър. Такива грешки са опасни за владетеля. И нова вълна от досада нахлу в сърцето му. „Половината свят е в краката ми, пък аз вечно треперя, като последен заек в дупката си! С повод и без повод се страхувам от всеки влизащ. Но такава е съдбата на притежаващите власт!“

— Минаваш да ме видиш ли, мой батъре? — запита ханът с обичайния си безпристрастен глас.

— Дошъл съм по важна работа, повелителю мой... Става дума все за този проклет Акжол бий!

„Значи и този храбрец се досеща, какви са ми грижите!“ Хан Абълхаир погледна батъра в очите. В тях светеше нескрита омраза към вечния му съперник Акжол бий. Да, така и трябва да бъде. Подчинените трябва да се борят помежду си за благоволенieto на господаря. Нека псетата се ръфат заради кокала, който държи в ръката си. Нека всеки път се душат едно друго и се задавят от собствената си кръв. Ханската власт има само полза от това. Наистина той знае, че нито народ с народ, нито род с род ще враждуват помежду си, ако не ги насъскаш един срещу друг. Но нима не за това съществуват хановете и султаните? Само трябва да си нащрек и да не изпуснеш подходящия момент... За това се споменава и в една от притчите на Чингизхан.

Само тези родове да не се сплотят. Тогава над неговата орда наистина ще надвисне опасност. Дори е страшно да си го помисли!

Вече от години, изхождайки от тези съображения, ханът подливаше масло в огъня на раздора между двамата прочути батъри.

За сега обаче борбата между батърите си оставаше тяхна лична работа. Родовете аргън и къпчак живееха в мир и съгласие. Свикналият с това, че подобни сблъсъци бързо прерастват в междуособици, ханът бе неприятно изненадан.

Той дълго време не успя да направи нищо по въпроса. Ако не споменаваме конските надбягвания и поетичните състезания, по време на които понякога избухваха караници между аргъните и къпчаците, още нито веднъж не се беше стигало до сериозен сблъсък с кръвопролитие. И ханът отново видя в това козни от страна на Жанъбек и на Керей. Точно те искат да сплотят срещу него казахските родове и племена. До най-висока точка бе стигнала омразата му и сега, каквото и да се случеше в държавата или в собственото му семейство, хан Абълхаир навсякъде виждаше ръката на метежните султани...

Истинската причина обаче за сегашния мир между родовете беше съвсем друга. Скотовъдството беше единственото средство за съществуване за казахските родове, а при чергарските станове, разхвърляни на хиляди километри из безкрайната степ, просто е невъзможна прекалената централизация, която се мъчеше да наложи ханската власт. Там непременно трябваше местно самоуправление, а това влизаше в непримиримо противоречие с държавата, образувана набързо от успешния хан Абълхаир от отломките на подобни, предшествващи го империи.

Заедно с това казахите не можеха да не чувстват, че ако продължат да враждуват помежду си, ще станат лесна плячка за завоевателите, както се е случило по времето на Чингизхан и на Тимур. Степните родове и племена не можеха да се отбраняват поотделно от укрепналите врагове и все по-често се обръщаха за братска помощ един към друг. Хан Абълхаир не го отчиташе, но това добре се усещаше от най-умните степни султани.

Все още не ставаше дума за сплотяването в едно на всички казахски родове и племена. Работата се ограничаваше със съюзи между тези, чиито чергарски територии бяха съседни. В тази историческа мешавица вече явно изпъкваха три съюза на родствени племена, или три жуза, както наричаха тези обединения. В подобни условия особено важни бяха мирът и дружбата между двата най-могъщи рода, аргъните и къпчаците. Бийовете и батърите, които разбираха това, не позволяваха да избухнат между родови кавги

въпреки противоборството на Кобландъ батър с Акжол бий. Специална миротворческа роля играеха такива авторитетни певци и прорицатели като Асан-Кайгъ, Котан жърау и техните многобройни ученици и подражатели. Те се ползваха с огромно уважение сред всички родове и песните им отразяваха стремежа на целия народ към обединение...

Верните на хан Абълхаир люде при всеки удобен случай повтаряха, че непокорните аргънски султани и техните съобщници са виновни за враждата между двамата видни батъри. Самият хан вземаше активно участие в разпалването на кавгата. Той и сега не измени на този си навик.

— Защо ми напомни за невъздържания език на бия? — тъжно попита хан Абълхаир и наведе глава. — Той понякога споменава с лоши думи не само теб, но и мен...

Каза го сякаш между другото, но Кобландъ батър веднага стисна юмруци.

При цялата си осведоменост ханът не знаеше, че освен очевидните причини има още една, която правеше двамата батъри непримирими врагове. Той винаги раздухваше огъня от една и съща страна. Надявайки се на развързка, ханът търпеше дори онова, което понякога му налагаха двамата противници.

— Щом този изрод се подиграва с нас, трябва да го накажем по достойнство! — прогърмя Кобландъ батър.

— Акжол бий е доста силен... Пък и влиянието му сред казахите е огромно. Няма батър, когото хората толкова да уважават...

— Кой го уважава, освен аргънските тъпаци! — изригна Кобландъ батър. — А вие само му помагате за всичко. Простихте му дори бягството на Саян. Това си беше негово дело!

— Знам...

— Щом знаете и ако имате истински доказателства срещу него, то защо не му прекършите врата?

Абълхаир се усмихна и разпери ръце:

— Това не бива да се прави... Нали ти казах, мой батъре, че е доста силен!

Кобландъ батър стана целият морав:

— Че какви сили има той? Какво може да направи тъпа аргънски джигити, за които думите са по-важни от делата? Песни и красиви приказки — само за това ги бива! Дайте ми вашето съгласие и

аз с десет мои джигити ще разгромя посред бял ден аула на този Акжол бий!

— А нима аултът на Акжол бий не се намира в съседство с аулите на Жанъбек и на Керей? — осведоми се делово ханът, показвайки, че сериозно обмисля предложението на Кобландъ батър. — Султаните няма да стоят настрана, ако видят как громиш аула на бия...

— В такъв случай моят боздуган няма да отmine и тях! — извика невъздържаният батър и заплашително разтърси вдигнатия си юмрук. — Нека само посмеят!

Но хан Абълхаир вече не го слушаше. „Не, така не бива да се прави, — мислеше си той. — Дай днес на простолюдина да помирише султанска кръв и той още утре ще иска да опита и ханската. Не бива работата да стига до крайности. «Сняг пада върху сняг, един хан сяда на мястото на друг хан.» Всички сме чингизиди и не е изгодно да привличаме когото и да било при решаването на споровете между нас! Да, да си пускаме един на друг кръв е наша си работа, и аз сам ще се разправам със султаните. Но какво да отговоря на този прославен батър? Нали чака, а тежкият му боздуган е готов да смаже всяка глава, знатна или проста... За добро или за зло, но трябва да го оставя да се позабавлява!“

— Мисля, че ако Акжол бий го няма, Жанъбек и Керей веднага ще се усмират... — ханът направи движение, сякаш избърсваше несъществуваща пот от лицето си. — Но как да не сбъркаш и самият ти да се окажеш в трудно положение?

Сякаш чужд и безразличен му въпрос обсъждаше с Кобландъ батър хан Абълхаир. Той дори уж малко съчувстваше на Акжол бий и се съгласяваше на крайни мерки само от дружеско благоразположение към каракъпчака. Батърът обаче беше чужд на добрия тон и си караше своето:

— Ако е така, моля за вашето разрешение да унищожа само Акжол бий. Ще види той!

— Как мога да ти дам разрешение? — ханът дори разпери ръце от учудване. — Осен това, необходимо ли е да нападаш с десет джигита цял аул? Човек ще рече, че един истински джигит не може да срази един бий в двубой. Вярно, че в наши дни истинските джигити май изчезнаха. Ти самият спомена нещо такова, когато говореше за простъпката на беглеца Саян...

Кобландъ батър мрачно погледна Абълхаир. Той се овладя и повече не повиши глас. Както и се полага при разговор с хана, каракъпчакският батър наведе глава и попита:

— А какво ще стане, ако този бий не поиска да влезе в двубой с мене, повелителю мой?

— Да, това е сериозно възражение... Наистина, в добрите стари времена батърът причаквал врага си на някоя тясна пътечка, и единият от тях не се завръщал вкъщи. Но сега това е невъзможно. Аз самият потвърдих смъртната присъда за разбойническо нападение и жестоко ще накажа всеки, който наруши закона. Ако, разбира се, съм убеден във вината на батъра, който може просто да е защитавал честта си... Обикновено аз сам решавам тези дела...

Хан Абълхаир гледаше Кобландъ батър право в очите. Каракъпчакът най-после проумя и очите му взеха да се изпълват с кръв. Смугъл по природа, той целият посивя и лилави жилки се издуха на слепоочията му.

„Нима за да убия някакъв батър трябва да го причаквам в степта като разбойник? — възмутено си мислеше той. — Не, Кобландъ батър не е предател или страхливец. Да убие или да бъде убит той може да си позволи само в открит бой!“

Ханът също се досети, че е засегнал Кобландъ батър. Без да му дава време да осмисли нещата, той каза с повелителен тон:

— Откритият бой ще разруши мира сред народа и аз ти го забранявам. За ханската орда е важно преданите нам народи да живеят в мир и дружба. Ако искаш да отмъстиш на врага — твоя си работа. Не ни намесвай обаче в работите си!

— Слушам, повелителю мой!

Сега простодушният батър отново повярва в своя хан. Наистина нищо хубаво нямаше в това, ако заради разпратата му с бия Акжол аргъните и къпчаците се сбият. Той, разбира се, ще го убие още при първата среща, но ще го направи насаме. Сърцето му иска отмъщение и той просто не може да не убие врага си. Боят между тях ще бъде по всички правила, както се полага между честни батъри...

— Отсъдихте мъдро, хане мой... Сега всичко ще се реши от силата на батърските ръце и от остротата на двуострите копия!

— Бог да помага на този от вас, който е прав! — тихо си каза хан Абълхаир.

Батърът се поклони ниско, после се обърна и излезе.

Хан Абълхаир беше премислил всички подробности. Щом слухът за убийството на Акжол бий се разпространи, Жанъбек и Керей ще се метнат на конете и ще долетят в двореца да искат кръвен откуп за убития. В този момент, преди още да са сварили да разбунят многобройните аргъни и да придвижат своите сили от далечните аули, може да ги обвини в опит за метеж. Те ще се опитат да се съпротивляват, а в бъркотията ще бъде по-лесно да приключи и с двамата. В очите на тълпата всичко ще бъде оправдано. Ханът е длъжен да се грижи за единството на своя народ и жестоко да наказва сеещите размирици. Освен това и двамата султани ще бъдат мъртви и няма да има кой да оглави недоволните...

Щом стигна до това решение, хан Абълхаир веднага се зае да го осъществи. Привечер той извика при себе си главния багатур на ханската охрана, батъра Кара-Оспан от рода найман, и му заповяда да държи в бойна готовност всички налични сили.

— Слушам, повелителю мой! — Кара-Оспан се поклони.

След няколко минути вестоносци на бързи жребци напуснаха в различни посоки града със заповед всички конни сотни да се съберат към сутринта до двореца. Един от вестоносците бързаше особено. Той носеше съобщение за необичайното разпореждане на хан Абълхаир, което бе адресирано до аргънския султан Жанъбек. Найманът Кара-Оспан предупреждаваше приятелите си, че трябва да се приготвят за нещо неочаквано, и обещавахе да ги държи в течение на всичко, което става в ханския дворец. Разтревоженият султан Жанъбек веднага предупреди Керей и заповяда на джигитите си да бъдат нащрек...

Преди два дни Акжол бий излезе на лов със соколи по посока на планината Аиртау заедно с двама джигити. Червенооките стръвни соколи и ястреби, зажаднали през време на помена за прясна кръв, зарадваха ловците с богат улов...

Те ловуваха цяла седмица, като се местеха от място на място, и резервните коне бяха натоварени с връзки огненорижи лисици и черно-кафяви степни лисици. Към края на седмицата най-после ги намери вестоносецът на султан Жанъбек. „В ханския стан става нещо

извънредно — съобщи той. — За да не ви сполети някоя беда, Акжол бий, по-добре се върнете в аула.“

Акжол бий знаеше, че султан Жанъбек няма да го безпокои за дреболии. Още същия ден той бързо тръгна обратно. След като се спусна от планината заедно с двамата джигити, те дадоха по пладне почивка на конете на южния бряг на река Джангабил, там, където някога се е намирал станът на хан Джучи. Всичко в степта беше спокойно, но изведнъж изневиделица се появи каракъпчакът Кобландъ батър, съпроводен от десет опълченци. Лицето му — по-мрачно от облак, целият обгърнат с ризница, без да слиза от коня си, красавецът Коксандак.

— За къде си тръгнал, прославени Кобландъ батър? — запита го Акжол бий, който спокойно лежеше на тревата до самата вода.

— Ако не си жена, излез на смъртен бой! — извика с гръмовния си глас Кобландъ батър. — И в двата случая те чака само смърт!

И той завъртя над главата си страшния боздуган, чийто край, голям колкото детска глава, беше залят с олово.

— О, батъре, нима може да се предизвиква на единоборство сред голата степ? — учудено възкликна съпровождащият Акжол бий млад черномустакат джигит. — Такова нещо при нас се прави пред всички!

— Ей, пале, да не искаш първо теб да цапардосам с боздугана? — избумтя Кобландъ батър. — Бързо се махай от пътя ми и не се бъркай в чужди работи!

Акжол бий добре знаеше колко е силна омразата на къпчакския батър към него и дори не му отговори. „Ще видим какво ми е отредил Бог!“ — тихо продума той и нареди на джигита да доведе спънатия му кон Акжанбас. Тъй като нямаше под ръка друго оръжие, той взе обикновената брезова тояга, с която ходеше на лов за лисици и вълци. Нетърпеливият Кобландъ батър обаче не му даде време да се подготви и пришпори коня си към него...

Акжол бий едва успя да се обърне, когато къпчакският батър налетя с цялата, своята и на коня, маса. Акжол бий замахна с тоягата си, но уцели защитеното от броня рамо на противника. В този момент конят на батъра удари с гърди коня на Акжол бий, който не бе успял да се засили, а Кобландъ батър от движение удари с боздугана си прикритата само от кожен малахай глава на врага си. Черепът на Акжол бий се пръсна на малки парчета, а грамадното му тяло рухна в

тревата. Без дори да спре коня си, Кобландъ батър препусна към степта. Опълченците го последваха...

Двамата джигити, потресени от станалото, се свързеха чак след време. Те едвам вдигнаха върху коня обезглавеното тяло и поеха към Орда-Базар. Още по пътя изпратиха куриер до аргънските аули с вестта за случилото се...

През това време ханът разговаряше в двореца си с везира Бахти ходжа. Съветникът подробно докладваше как напредва замисленото дело...

Отначало султан Суюнчик не повярвал в престъпната дейност на майка си. Той май дори се хвърлил към везира с изваден кинжал в ръката, викайки: „Гнусен пес, клеветиш жената, която ме е родила!“ Но когато чул, че за това знае и баща му — ханът, той се успокоил. „Ако те обземе страх и не се осмелиш, както подобава на мъж батър, да я осъдиш на смърт, то все едно, ще го направи баща ти!“ — рекъл му везирът. Бахти ходжа още му казал, че трябва да бъде достоен потомък на Чингизхан, който не знаел какво е това жалост. Тя прилича само на жените и само страхливец може да изпита това подло чувство...

В края на краищата султан Суюнчик се съгласил публично да осъди майка си на смърт. Коварният везир обаче скри някои подробности от хана. Той бе разговарял малко по-иначе с младия султан, който, за разлика от другите хански наследници, беше в близки отношения с Бахти ходжа.

Използвайки дружбата си, везирът Бахти ходжа извика младия султан настрана и дълго седя, без да смее да започне разговора. Суюнчик усети това и сам му дойде на помощ.

— Говори, учени Бахти ходжа — каза той. — Струва ми се, че криеш от мен нещо интересно!

— Кое си е вярно, вярно си е! — уклончиво отговори везирът.

— Ако тази тайна е предназначена само за мен, то ушите ми са на твое разположение, а ключът от устата ми е в твоя джоб!

— Това е предназначено само за теб. Няма по-страшна тайна и от нея зависи твоето бъдеще...

— Хайде, казвай! — възкликна Суюнчик.

Още от рождение той се беше сблъскал с всевъзможни дворцови интриги и сега застана нащрек. Първата му мисъл беше за себе си:

„Нима ме заплашва някаква опасност?!“ А хитрият везир четеше мислите му като разтворена книга.

— Затова идва на този свят орлето — за да стане орел! — наиздателно започна той. — Твоят велик баща — хан Абълхаир, беше едва на седемнадесет години, когато царуваше над цялата степ Дещ-и-Къпчак. Ти си по-млад само с четири години, но още не можеш да се отървеш от изкушението да се киприш по цели дни на коня и да се люлеееш на люлката. Птиче, което не се е излюпило навреме от яйцето, ще се задуши в черупката. А наследникът, който не е заел навреме ханския престол, е осъден на вечно страдание. Денем и нощем му се привижда изтърваната от ръцете власт, и няма нищо по-страшно от това!

При споменаването на ханския трон очите на Суюнчик моментално пламнаха. Везирът добре познаваше тези хищни пламъчета в зениците му и нарочно се стараеше да ги предизвика. Сега той замълча за няколко минути, сякаш потънал в размисли, и само крадешком наблюдаваше своя ученик. Както и очакваше, Суюнчик не издържа.

— Как мога дори да мечтая за ханския трон, когато имам други братя, които са по-големи и се считат за по-умни? — възкликна той. — Нали и те са с ханска кръв...

Бахти ходжа важно кимна с глава.

— Синът на простолюдина е син на баща си, нищо повече — каза той, продължавайки прекъснатия разговор. — Синът на хана е наследник на престола и на държавата. Във всички времена и при всички народи е било трудно да заемеш престола, защото той е един, а претендентите обикновено са няколко. Само мъжествените, силни хора са достигали заветната цел. А по пътя към нея винаги са лежали трупове и се е леела кръв. Колкото повече кръв са проливали, толкова по-здравое било тяхното управление.

— Добре, но защо говорим за това, когато нашият хан още няма и петдесет години?

— Ханът се смята за млад, докато синовете му не сметнат, че са станали пълнолетни. Ако те до стари години се считат за деца, то и ханът остава вечно млад. Стига обаче наследникът да се покаже достоен за ханския боздуган, ханът веднага се превръща в грохнал старец!

Суюнчик помрачня.

— Ти искаш... — започна той.

Везирът се усмихна мазно:

— Потърпи малко, още не съм се доизказал... Не, аз в никакъв случай не искам да те противопоставям на властващия ти баща. Младият жребец в табуна без чужди съвети прогонва старата кранта, когато му дойде времето. Тепърва ще имаш време да докажеш колко почиташ баща си. Но мой дълг е да те предупредя...

Бахти ходжа приближи устни до ухото на наследника и заговори тихо и убедително:

— Там е работата, че високоуважаемият хан Абълхаир страда от неизлечима болест. Не е изключено един или друг ден той да се окаже прикован към леглото. Лично бог ни взима това, с което ни е дарил — здравето, и няма място за недоволство. Никой от смъртните не може да го защити пред съдбата. С една дума, великият хан е здрав само външно, а отвътре има хиляди рани, като проядена от молци постелка...

— О-о!

Във възгласа на Суюнчик се чу единствено изумление. Очите му станаха като нагорещени въглени. Везирът доволно кимна с глава и продължи:

— Нека любимият ни хан живее хиляда години! Но, ако не дай си боже, нещо се случи... — той наведе глава, сякаш потиснат от приближаващото нещастие, после бодро я изправи. — Всяко зло за добро, както се казва. Ако с нашия хан се случи беда, то цели десет наследника е оставил той на земята. Все някой от тях ще заеме бащиния трон!

Суюнчик отдавна беше забравил, че баща му е жив и здрав. Той вече се виждаше как се издига върху бялата постелка над всички народи, населяващи необятното ханство, виждаше се начело на войските, щурмуващи градове и покоряващи различни страни. Струваше му се, че сърцето му ще изскочи от гърдите.

— А вие, наш учителю, кого бихте искали да видите на ханския престол? — запита той, като дишаше учестено.

Везирът очакваше този въпрос и, като добър шахматист, мислено премести следващата фигура. Той обаче започна отдалече:

— Знай, мой султане, че нашият повелител не би те сменил за нито един от другите десет. А мнението на хана е и мое мнение. Ти си нашият бял лебед, израснал сред ято черни врани. Стара поговорка гласи, че първият враг на умния наследник е царуваният му родител. Но в дадения случай не е така. Не баща ти е смъртният ти враг, а майка ти!

Суюнчик трепна от уплаха.

— Не... не може да бъде... — Гласът му трепереше, пък и той самият беше жалък и объркан. — Не, ако на този свят има само една майка, която обича сина си — това е моята майка!

— За един джигит с велико бъдеще няма нищо по-пагубно от досадната и безсмислена любов от страна на жена, все едно дали съпруга или майка... Да, Рабиа-султан-бегим те обича толкова силно, че се страхува за тебе. Тя знае какви опасности заплашват хана и затова е решила да предаде златния трон на другия си син — Кушкинчик, когото обича по-малко...

Бахти ходжа произнесе тези думи със спокоен, безпристрастен тон. На султан Суюнчик му се разшириха зениците, а устните му пресъхнаха от вълнение. Той трескаво сви юмруци:

— За какво ми е такава любов, ако тя не ми дава трона! Излиза, че ме е лъгала, когато ми казваше, че аз ще стана хан. Сега разбирам, че тя обича истински само Кушкинчик!

Везирът това и чакаше.

— За този, който твърдо е решил да стане хан, не съществуват нито роднини, нито близки. Тъкмо обратното, точно роднините и близките са основното препятствие пред величието. Спомни си великите си победоносни предци, султане мой. Имало ли е сред тях поне един достоен владетел, който да не е удушил или отсякъл главата на някого от роднините си? Дори „Разтърсващия вселената“ е скършил гръбнака на любимия си син Джучи. Истинският хан не трябва да има никакви жалки чувства. Властта над хората изисква жестока ръка и каменно сърце. Способността да управляваш се доказва именно по пътя към трона. Слабият никога няма да стигне до него!

— Аз ще бъда такъв! — извика Суюнчик.

— Ако успееш да бъдеш такъв от самото начало на пътя си, то аз и всички останали ще вървим винаги след тебе!

— Ще успея!

От този ден султан Суюнчик загуби сън и покой. В малкия му и зъл ум непрекъснато се рояха всякакви планове как да завладее трона на баща си. Той намрази майка си и вече не вярваше на нито една нейна дума. Всяка нейна ласка сега се възприемаше като коварно двуличие, а усмивката, изпратена към родния му брат Кушкинчик, само потвърждаваше думите на везира.

А Бахти ходжа умело и незабелязано подхвърляше съчки в този разгарящ се огън. „Виж какви грехове има майка ти, която реши, че тронът не е за тебе... — казваше той. — Ето ти още един пример за нейната хитрост и коварство... О, ти не знаеш на какво са способни жените! Докато тя е до нашия повелител, хана, няма какво да мислиш за трона. Нали виждаш, как радостно подскача около нея Кушкинчик!“

Бахти ходжа беше истински везир и не бе сбъркал в сметките си. Вълчицата е майка за вълчетата само докато не са пораснали. Веднага щом им порасне козина на врата, майка им става за тях една от многото вълчици. А Суюнчик беше от вълчето потомство на Чингизхан...

Везирът не разказа на хана нищо от тези разговори. „Не е ли все едно по какъв начин ще накарам сина да осъди майка си — мислеше си той. — Главното е да изпълня волята на хана... и своята!“

Всъщност хан Абълхаир не се интересуваше от подробностите. Той просто беше обещал на везира хиляда златни динара, ако всичко бъде направено чисто, без усложнения.

— Всички трябва да повярват в това, а не само аз — каза той. — Нека светът да види, че сме справедливи и че няма да позволим дори на любимата си жена да се гаври с правдата! Законът за нас е над собствените чувства и влечения!

— Слушам, мой повелителю!

Бахти ходжа скромно протегна към хана свитата си длан.

— Какво искаш? — не разбра ханът.

— Динарите, повелителю!

Хан Абълхаир погледна раболепно приведената фигура на слугата си и за пореден път му се мярна мисълта, че везирът знае прекалено много неща, които следва да знае само ханът. След това си каза, че хиляда динара са напълно достойна цена за такава услуга. Все пак ставаше дума за жена му, дъщеря на Улугбек и правнучка на Тимур. Пък и възпитанието на наследника, с което се занимаваше везирът, също е достойно за награда...

— Добре, мой везире, ще получиш парите в деня на екзекуцията!

Везирът Бахти ходжа вече се канеше да си излезе от залата, когато се чу някакъв шум. Втурна се вестоносец, поклони си и събщи за смъртта на Акжол бий — знаменит батър, военачалник и приближен на хан Абълхаир. Тялото на покойника току-що е закарано в неговия аул и жените вече плачат над него...

Хан Абълхаир яхна своя Тарланкок и, съпроводен от няколкократно усилен отряд телохранители, препусна към аргънския аул на покойника. Такива бяха древните степни обичаи и ханът винаги ги изпълняваше стриктно. Дори враговете в такива случаи изказват своите съболезнования, а ханът беше най-добрият приятел и покровител на великия батър Акжол бий.

След като отмина обкръжаващите Орда-Базар аули, ханският отряд се насочи към долното течение на Каракенгир, там където спешно вече бяха издигнати юрти във връзка с предстоящото погребение. На брега Абълхаир спря коня си и огледа многобройните аули, разположени по двата бряга на реката и около близките езера.

Колкото по-дълго гледаше, толкова по-мрачно ставаше лицето му. Около всеки аул на родовете аргън, къпчак, найман, конърат, керей, уак, привързани за дълги примки, стояха оседлани бойни коне, стърчаха редици от остри и дълги казахски пики. Къде изчезна мирният вид на всички тези юрти и шатри? Впечатлението бе такова, сякаш всеки момент се очаква враже нападение.

Ханът сериозно се обезпокои и си каза, че може би прекалено прибързано бе дал съгласие за убийството на Акжол бий. Дано не се случи нещо непредвидено!

Да, той явно бе сбъркал, смятайки, че метежните султани Жанъбек и Керей са толкова наивни, че под впечатление от убийството на Акжол бий ще отидат при него просто така, с голи ръце да искат откуп за смъртта на своя сподвижник. Те се бяха подготвили за всичко и чакаха необмислени действия от негова страна. А разплата те пак щяха да поискат.

Обзе го сляпа ярост, както на младини... Добре, нека да дойдат ако искат с цяло пълчище, той ще ги срази и веднъж завинаги ще им избие желанието да правят бунтове! Дори сега, в мирно време, около

Орда-Базар се намират поне двадесет хиляди верни нему нукери. А пък ако заповяда, след две седмици те ще станат десет пъти повече!

Но здравият разум веднага подсказа на хана, че по-голямата част от войската му, при това по-добрата, е точно от тези войнствени родове, чиито групи от юрти сега стигаха чак до хоризонта. Останалата част бяха нукери от Маверанахър, уйгури, монголски пришълци, джагатаи, киргизи, калмики. Наистина с него ще бъдат много от къпчаците, начело със самия Кобландъ батър, но кой може да гарантира, че в най-важния момент те няма да минат на страната на роднините си...

Силите са приблизително равни. Затова и аргънските султани се държат така напоследък. Какво да прави: да вика ли войски от Маверанахър, или да не вика? Те едва ли ще стигнат навреме, ако започне разправия. А Жанъбек и Керей без съмнение ще използват убийството на Акжол бей в свой интерес.

Но кой ги е предупредил за всичко? За да се приготвят така трябва време. За един ден не можеш да събереш от степта толкова войска.

Той продължи нататък. Скоро се показаха юртите, сложени специално за погребението на главния аргънски батър. Те се бяха скупчили тук, на брега на Черното езеро, опасно от тъмна ивица изсъхнал камъш, като тълпа скърбящи роднини. Бяха поне сто и до всяка юрта стърчеше забито в земята копие с черна лента и врана конска опашка.

На най-почетното място сред белите юрти, сякаш гмурнал се в ято лебеди черен орел, се издигаше синьо-черната, направена от вълната на специална порода овце, шестнадесетстранна траурна юрта. Само като я погледне и душата на човек се свиваше, а над купола ѝ отгоре на всичко се развяваше зловещият черен флаг с нарисувани човешки очи — символът на рода аргън.

Хан Абълхаир неволно спря коня си. Самият вид на юртата сякаш зовеше към безпощадна мъст заради това убийство. Той неволно си спомни за погребението на хан Мунке, за което си бе мислил неотдавна. Да не би аргъните да искат да повторят кървавият помен? Кой тогава ще бъде заложник за убития пред духовете?

Ханът и тук съзря ръката на Жанъбек и на Керей. Създава се впечатление, че са се приготвили за решителен бой. Нима няма да

уважат погребението? Абълхаир неволно си помисли, как би постъпил на тяхно място, и ръката му посегна към сабята. Но той веднага я дръпна и се направи, че си оправя пояса...

Не, никой не забеляза произволното му движение. Хората гледаха към черната юрта и дори не се обърнаха към него. Как обаче да се държи при създалото се положение? Той не успя да намери отговор на своя въпрос, защото трепна от неочакван вик. Огромна маса конници препускаше към аула, плачейки и виейки от нечовешка мъка.

— О-о, скъпият ни!

— Закрилнико наш... Бащи-и-ице!

Това беше древна казахска традиция — на галоп да се втурваш в траурния аул с викове и нареждания. Чингизидите не се придържаха към нея и гледаха на подобни неща с презрение. Казахите, които бързо накараха своите завоеватели да говорят на казахски и да спазват многобройните казахски обреди, до този момент гледаха през пръсти на това, че султаните чингизиди не вземат участие в погребенията съгласно древния ритуал на степта Дещ-и-Къпчак. Те от своя страна смятаха, че не приляга ханът или султанът да се втурват в подчинения им аул, викайки „О-о, скъпият ни!“ Този път обаче се случи нещо необикновено...

Хан Абълхаир още не бе имал време да разгледа добре приближаващата се лавина, когато от свитата му и от отряда, които следваха зад него, изведнъж се откъсна група нукери. Те с викове се присъединиха към препускащите към аула високо скърбящи конници. Неговият отряд взе да се топи пред очите му. Изведнъж той усети, че Тарланкок не слуша поводите. Конят изведнъж се хвърли напред и понесе объркания Абълхаир заедно с общата маса. Отпред, отзад, отляво и отдясно хората ридаеха, плачеха, викаха.

— О-о, скъпият ни!

С този всеобщ възглас те се приближаваха към черната юрта и безпомощният хан почти щеше да падне от коня стотина крачки преди нея. Едва тук го настигнаха телохранителите. Те хванаха хана подръка, отведоха и завързаха Тарланкок...

Случилото се потресе хан Абълхаир. „Ако сега сред моите готованци от свитата настана разкол, то какво ли ще се случи, ако бъдем подложени на по-сериозни изпитания? — мислеше си той. — Не, трябва да съм готов, като тетива на лък!“

Абълхаир отвори резбованата врата на черната юрта. Беше облечен с лека хорасанска ризница, върху която бе наметнат извезан със злато плащ, на главата му блестеше лята златна корона с изобразени рога на тур. Ханът се вгледа в полутъмното и видя, че вътре нямаше много хора. „С мен трябва да влязат също толкова телохранители!“ — помисли си той, когато видя сред седящите на почетни места Жанъбек и Керей...

Аргънските султани бяха облечени в черни плюшени кафтани с яки от черна видра. Опасваха ги златни колани. Заедно с тях седяха петнадесетина човека казахски бийове, батъри и певци жърау. Покойникът лежеше в лявата част на юртата. До него се намираше баща му Котан жърау, който за един ден бе изсъхнал и бе заприличал на жив мъртвец. Смъртта на сина му просто го бе покосила. С едва чуващ се старчески глас той пееше нещо неизразимо тъжно, като си акомпанираше на кобиз. Сякаш всичко около него беше умряло и само старият певец бе останал на земята...

Когато забелязаха влезлия хан, Жанъбек и Керей бавно се отместиха, правейки му място. Никой от седящите не го поздрави. Котан жърау продължаваше да пее. От съседните юрти долиташе истеричен женски плач.

Когато седна, ханът се огледа наоколо. Всичко в юртата беше черно. От високия купол висяха гирлянди от черни траурни ресни, изтъкани от камилска вълна. Дори въздухът в юртата изглеждаше черен и неволен хлад проникваше под дрехите, разливаше се по гърба...

Хан Абълхаир все не можеше да погледне към покойника, стори му се, че и седящите са го забелязали. С огромно усилие на волята той се насили да обърне глава към Акжол бий и потрепери. Върху белоснежната постелка, украсена с древен казахски орнамент на черен плюш, лежеше огромното тяло на батъра без глава. Само един бял гръбначен прешлен стърчеше там, където трябваше да бъде главата, и по него имаше кафява засъхнала кръв.

На педя над стърчащия от тялото прешлен лежеше познатият на всички батърски тумак със синьо кадифено горнище, обточен с кожа от видра. Той сякаш показваше къде е била главата на Акжол бий и толкова по-ужасно беше празното пространство между тях.

Хана започна да го тресе. Явно за Жанъбек и Керей неговото безпокойство не остана незабелязано, но те мълчаха. Той обаче през цялото време чувстваше погледите им върху себе си. За да скрие, че нещо го тревожи, той продължи да оглежда вътрешността на траурната юрта.

До тялото на убития висяха железен шлем и ризница, които толкова биха му помогнали в последния му двубой. Шлемът, който приличаше на малък котел, беше обвит отвътре с дебел слой плъст. До тях бе повесена черна самурена шуба, която покойникът обличаше при особено тържествени случаи, и стояха ургенчески ботуши със завити остри носове и шарени плъстени чорапи.

До краката му лежаха тежък боздуган и голям брезов лък, който никой, освен стопанина не можеше да изпъне. Сякаш всички тези вещи бяха сложени специално, за да напомнят на всеки влизащ: „Ето с какво трябваше да е облечен в момента на убийството... Кой би го победил, ако беше защитен и готов за бой!“

Хан Абълхаир разбра — всички знаят, че Акжол бий е бил сразен с предателски удар. Смъртта се е промъкнала неочаквано, като страхлив чакал до незащитена плячка.

Старият Котан жърау продължаваше да пее тъжната си песен:

*Защо се скара с каракъпчака Кобландъ,
сине мой?
Вече съм стар и немощен, скоро ще
мина деветдесет...
За синовете на Ногайлинската земя беше ти
пътеводна звезда!
Защо те изгасиха нещастните хора?
Защо се скара с каракъпчака Кобландъ,
сине мой?*

Сякаш тази еднообразно непоносима песен нямаше да има край. Кобизът продължаваше тихо да се оплаква, когато на стария Котан жърау не му достигаше дъх. След кратки почивки той започваше от начало...

Но ето че Котан жърау най-после млъкна, сякаш горчивият извор бе пресъхнал. И веднага се чу чистият, успокояващ глас на дервиша лекар Абдразак Нахчивани, който зачете Корана. Дълго, с чувство произнасяше той ритмичните редове.

Хан Абълхаир изказа задължителните съболезнования с пълен с величие глас. Щом той завърши речта си, заговори един от най-влиятелните бийове на род къпчак, прочутият степен мъдрец Куба бий:

— Върху мен лежи петното за смъртта на нашия славен син, съотечественици мои! — започна той. — В пристъп на гняв го убих аз и сега се намирам в такова положение, че не мога да погледна в очите убитите от мъка роднини. Да, аз съм жертва на онзи, който е извършил това. Ако искате ме убийте — ето ви главата ми! Ако искате да разсеете прахта ми по вятъра — ето ви моето тяло! И душата ми е във вечен ваш плен... Всичко това е така и вече нищо не може да се върне. Но все още е възможно, както е древният обичай, да се откупя.

— Да се откупиш можеш, но нима нашият велик бий ще стане от смъртния си одър! — огорчено въздъхна султан Керей.

— Първо да погребем нашия непрежалим багър и да му отдадем нужната почит — спокойно каза султан Жанъбек. — Пък след това ще обсъдим едно друго!

Хан Абълхаир усети заплахата в тези думи. След като напусна със свитата си траурния аул, той през целия път обмисляше създалото се положение. По всичко излизаше, че убийството на Акжол бий свърши работа не на него, а на Жанъбек и на Керей. Незаслужената смърт многократно увеличи славата на главния аргънски бий. Понякога става точно така. По този начин хората неосъзнато изразяват своя протест срещу несправедливостта. Те започват да приписват на невинно пострадалия дори такива достойнства, каквито той не е притежавал. И още по-голям позор пада върху виновниците за смъртта му. Колко светци са се появили на земята по този начин!

Но най-лошото бе това, че смъртта на Акжол бий не можа да послужи за повод да унищожи Жанъбек и Керей. Аргънските султани усетиха клопката и бяха нащрек. Тъкмо обратното, убийството на Акжол бий ще изостри положението в ханството и може да доведе до неговата гибел. Хан Абълхаир винаги трезво гледаше на нещата и не се нуждаеше от утешения. „Трябва да го имам предвид!“ — каза си той.

След като мина една седмица от смъртта на Акжол бий и направиха първия помен, аргънските султани Жанъбек и Керей доведоха всички воители от своя род, способни да носят оръжие, пред Орда-Базар. Строиха ги за бой, а самите те отидоха при хана за справедливост. Всичко се правеше спокойно, според утвърдения ритуал, и нямаше за какво да се залови. Султаните не казаха нито една излишна дума, на никого не нанесоха оскърбление. Както от край време бе прието в степта, те поискаха полагаемия се кръвен данък за убийтия.

— Вземете живота на трима кърчакски джигити и прекратете иска! — предложи хан Абълхаир.

— Не ни трябва животът на невинни хора — казаха те. — Трябва ни главата на Кобландъ!

С това хан Абълхаир не можеше да се съгласи и султаните го знаеха. Спорът нямаше да бъде разрешен само с главата на Кобландъ баър. Ако ханът пожертваше Кобландъ, щеше да се лиши и от поддръжката на кърчаците.

— Не, няма да ви дам Кобландъ баър! — отговори ханът.

Жанъбек и Керей станаха от възглавниците без негово позволение:

— В такъв случай ние си тръгваме!

И Абълхаир не се осмели да им кресне ханското „Стой, на място!“. Преди идването им той дълго разглеждаше от кулата на двореца строените в степта аргънски конници. Те бяха блокирали всички южни подстъпи към столицата и, ако се съди по блясъка на оръжието, бяха настроени решително. Ето защо Жанъбек и Керей спокойно напуснаха двореца.

Още същата нощ болшинството аули на родовете аргън, кърчак, найман, конърат и някои други започнаха да потеглят в посока на Моголистан. Водеха ги Жанъбек и Керей. Въоръжени до зъби джигити в боен ред прикриваха тяхното заминаване.

На сутринта отделилите се аули бяха вече далеч. Когато се събудиха, жителите на Орда-Базар видяха, че цялата степ се е оголила. Хан Абълхаир се направи на болен, за да не отговаря на многобройните въпроси на роднини и приближени.

Каракърчакът Кобландъ баър също не можеше да остане край ханския стан. Пет хиляди юрти тръгнаха заедно с него към бреговете

на Тургай. Това се случи, след като при него дойде група от влиятелни казахски бийове и батъри от различни родове...

Когато те дойдоха, той се беше проснал в своята дванадесетокрилна юрта.

— Идват ни знатни гости, ставай, батъре! — каза жена му.

Батърът обаче дори не помръдна. Той сякаш гореше в някакъв огън и човек не можеше да го изкара от това състояние. Тогава към него се обърна почтеният Аргън бий.

— Любезни човече, нима очакваше подарък от самия хан за смелата си постъпка? И какво сега: уби син на нашия род, отказваш да платиш положения кървав данък! Разбира се, ако съберем в едно всички наши глупости, от нас ще се получи един безумец, не по-добър от теб. Но не за това сме дошли тук, неразумни батъре. Искаме да говорим с теб за благополучието на цялата ни степ, а ти си ни обърнал гръб и сумтиш като дърт старец, обиден от снахите си. Я ставай и разговаряй като хората!

Когато чу властния глас на Аргън бий, Кобландъ батър разбра, че при него са дошли най-видните люде на казахските родове. Наложил му се да стане и да седне в кръг с тях. Жена му нареди да заколят една затлъстяла кобила и се върна в юртата, разклати няколко пъти огромния черен мях, ушит от пет конски кожи, и започна да пълни с пенест кумис големите дървени чаши.

Уморен от дългия път, Аргън бий изпи на един дъх почти половината чаша и започна да говори.

— Слушай, къпчако! — каза той. — Ние представляваме огромна страна. Западната ѝ граница е на Едил и на Жаик, на Орхон и на Иртиш е източната, китайските императори са обозначили южната с Великата стена, а северната се губи в студените гори на Тобол и Ишим. Ти, къпчакът, и алшините от векове сте ме пазили от запад; найман, керей и уак — от изток; уйсун, жалаиър и дулат — на юг. Навремето, когато хунну отвеждаха синовете и дъщерите ми в плен, ние, аргъните, бяхме принудени да отстъпим с бой към бреговете на Орхон и на Онон. Там, в тези чужди краища, в наша чест нарекоха една река Аргун. А когато хунну си отидоха, ние се върнахме по тези места, оставени ни според завета на предците, и отново забихме знамето си на върха на нашата Аргънати. Дори монголите не можаха да ни изтласкат оттук. Благодарение на вашата многовековна защита, на

казахските племена и родове, ние — аргъните, сме плът от плътта ви и кръв от кръвта ви, и съумяхме да запазим тук, в центъра на степта Дещ-и-Къпчак, всичко велико, което притежаваме заедно: мъдростта, обичаите, езика, музиката, писмеността. Всичко това е наше, мои братя, деца мои — казахи!

Какво ще стане тук днес? Нека всички заедно помислим над това, докато все още има време за размисъл. Утре вече може да е късно...

Кобландъ батър поиска да отговори, но Аргън бий му направи знак да замълчи:

— Юртата ти принадлежи, Кобландъ, ще имаш възможност да се наприказваш в нея. Остави да си каже думата този, който може би никога повече няма да престопа прага й... Говори, батъре Кара ходжа!

От рода керей бе най-възрастният от всички присъстващи, дългият като върлина батър Кара ходжа. Той кимна и се обърна към Кобландъ батър, макар да се обръщаше и към всички бийове и батъри:

— Всички знаем колко разумни и правдиви са думите на Аргън бий, и че в тях няма присъщото за някои от нас родово самохвалство. Та нали не само къпчакските майки са раждали батъри... Казват, че едно време не сме били правоверни, кланяли сме се на камъни и на дървета. Може и така да е било. Но аз знам, че откакто съществува родът керей, ние винаги сме били с вас, братя мои уйсун, дулат, аргън, къпчак, найман, уак, алшин, жалаиър и всички останали — големи и малки, щастливи и нещастни, защото всички ние сме казахи!

Моят народ се бори с кървавия Чингизхан цели десет години и от ръцете му тогава загинаха най-добрите ни хора. Ние знаем какво е свобода и не искаме повторение на неговия ярем, който с всички средства сега се опитва да ни надене Абълхаир!

— Говори, Каптагай батър!

Аргън бий даде думата на прочутия батър на рода найман едва сега, защото той бе малко по-млад от батъра Кара ходжа. От стари времена уважението при казахите беше според старшинството.

— Ще продължа речта, която започна батърът Кара ходжа — каза старшият найман. — След като сломи рода керей, Чингизхан тогава тръгна срещу нашия род. Нима се предадохме без бой? За наша беда ни предаде коварният съюзник, шахът на Хорезъм Мохамед, и всички

наймански конници, начело със своя хан Даян паднаха на бойното поле.

Найманите обаче и тогава не се покориха. Синът на хан Даян — славният Кучлук батър — двадесет години воюва с монголите. За отмъщение те изстребиха цялото възрастно население на нашите аули, но случайно оцелелите започнаха да строят нов живот, сякаш човек, спасил се от вселенския потоп. И за това им помогнахте вие, казахски племена и родове...

Как обаче се случи, че не успяхме да отстоим земята си? Отговор дават нашите стари сказания и песните на жърау. Докато найманите пасяха табуните си край Алтай, родът керей сам се изправи срещу врага край Орхон. Ние не му дойдохме навреме на помощ, защото не бяхме единни. След това пълчищата на Чингизхан се нахвърлиха върху нас, а ти, къпчако, беше зает с твоите набези срещу Рус и Византия. Нашите стонове не достигнаха до тебе, защото ти не се смяташе за един народ с нас. После обаче дойде и твоят ред...

Нима не се случи същото, когато ни громяха барласите на Тимур Куция? Той също насъскваше нашите родове един срещу друг и ни разбиваше поотделно с още по-голям успех, тъй като беше наш роднина. Издръжливият, жилав наш народ преживя и този погром.

Но каква е ползата, щом останахме разединени както по-рано и на кого ли само не се подчиняваме на таз земя: на Синята орда, на Златната орда, на Казан, на Астархан, на Крим. Какво от това, че всички са наши роднини? От това само камшикът бие по-силно и по-дълго не зарастват раните ни!

Слушайте ме, казахски племена и родове! Ако днес не се обединим, ще стане късно. Сега или никога! Чуваш ли ме, каракъпчако Кобландъ батър, който уби своя брат?

— Говори, Борибай от рода жалаиър!

Здравият и жилест батър Борибай беше на средна възраст. Той заговори от името на родовете от Седморечието и Турфан:

— Мнозина от вас не са виждали това, което преживяхме ние... Освен Чингизхан ние се борихме с китайските императори, с калмикските вождове, а дълго преди това и с гърците. Ние, които преживяхме всичко това, дойдохме при вас, нашите братя. Само с вас имаме общ път... Защо ти, каракъпчакът Кобландъ батър, стана наемна

тояга в ръцете на Абълхаир и биеш по нашата глава? Говоря ти така, защото главата на убития от тебе Акжол бий е наша глава!

— Говори, Карабура батър!

Най-младият от батърите — буйният Карабура от Тама — веднага се обърна към Кобландъ:

— И четиридесет човека не могат да надприказват твърдоглавец. Не мисли, че те уговаряме, Кобландъ. Четиридесет са си четиридесет и те могат да накарат всеки да ги уважава. Ако просто беше убил в двубой някой от нас, работата можеше да се уреди с откуп, както са правели дедите ни. И на братя им се случва да се скарат. Но ръката ти посегна не срещу един батър. Срещу целия наш народ вдигна тежката си десница. Защото убийството на Акжол бий ще остави дълбока следа и всички го знаем. И ти го знаеше, Кобландъ. Помни, че могъщата ти ръка може да се счупи в нас като сламка!

— Какво, това заплаха ли е? — Кобландъ батър изведнъж се надигна и огледа всички с кръвясали очи. — Каракъпчакът Кобландъ батър неведнъж се е изправял лице в лице срещу смъртта, но още нито веднъж не е останал жив този, който се е осмелил да го заплашва!

— Да, това е предупреждение, батъре, или заплаха, както го наричаш — спокойно отвърна Аргън бий. — Напразно се гордееш с това, че си убил Акжол бий. Конят рано или късно се връща при своите, и ние не те съветваме да се отдалечаваш прекалено от родното стадо. Разбира се, в конюшната на Абълхаир има много храна, но там ще те яхат чужди...

Да, Кобландъ, ние сме много и ако още не можем да съкрушим ордата на Абълхаир, то ни стигат силите да накажем един отстъпник и убиец. Жал ни е за онези хора от твоя род, които ще те последват при Абълхаир. Тежката им съдба ще лежи на твоята съвест, Кобландъ.

Запомни още едно нещо, неразумни къпчако! По-рано само Жанъбек и Керей милееха за Акжол бий и настояваха за разплата. Сега в наше лице говори цялата велика казахска степ!

Ако целокупният ни народ поиска от теб откуп за смъртта на Акжол бий, то няма да стигне богатство и кръв нито на тебе, нито на целия ти род, колкото и голям и силен да бъде!

— Какво искаш от мене? — със свит от ярост глас попита Кобландъ батър.

— Ти си престъпник, Кобландъ батър, и ние не можем да ти предложим да ни последваш. Но ако ти е скъпа родината, събери своите аули и отиди да лагеруваш към бреговете на Тургай, за да не може нашият враг да използва каракъпчакските саби. Не давай лош пример на слабоволните, когато започваме свята борба за самостоятелност. Сърди се на себе си, ако направиш нещо друго. Ще бъдеш прокълнат от народа си и неговият гняв ще падне върху тебе!

— Правилно казваш, Аргън бий!

— Нека върви на Тургай!

— Нямах друг изход, Кобландъ...

Бият вдигна двете си ръце:

— Казахме ти всичко, каракъпчако Кобландъ...

Когато всички излязоха от юртата, без да дочакат обеда, Кобландъ батър скочи на крака и грабна прочутия си боздуган. Искаше му се да ги настигне и да се бие, чупейки главите на хората, тъпчейки ги в земята и ръмжейки от ярост. Но разумът надделя. Спомни си думите за коня, който се е отделил от стадото. Само такива образи разбираше Кобландъ батър.

Гостите му отдавна вече се бяха скрили отвъд хоризонта, а той все още седеше и мислеше, подпрял с космата ръка голямата си глава. Прекалено късно се беше опомнил. Нечуваният позор вече бе паднал върху него и беше невъзможно да се поправи нещо. Той се замисли за коварството на Абълхаир, който го подтикна към това убийство. Каза си, че са прави батърите, които го посъветваха да тръгне към Тургай...

Все повече аули напускаха околностите на града и тръгваха след Жанъбек и Керей към Моголистан. Онези, които не искаха открито да последват метежните султани, просто навлизаха в безкрайната степ, за да бъдат по-далеч от неприятностите. Когато около Орда-Базар стана вече съвсем пусто, от южната му страна се показва самотен конник. Той с все сила препускаше върху грамаден кон и дългата конска опашка се рееше по вятъра. Това беше Кобландъ батър.

Когато чу, че повечето аули са напуснали ханския стан заради убийството на Акжол бий, той се метна на коня и полетя насам. Той препуска цяло денонощие със своя необикновен кон и по пътя се убеждаваше, че никой не е останал откъм тази страна. Само

изгасналите огнища и конският тор подсказваха, че до вчера тук е било многолюдно.

Кобландъ батър спря коня край Орда-Базар и дълго гледа опустялата долина. Изведнъж в очите му се появи живот, намръщените вежди се отпуснаха. Той забеляза друг конник на хълма и пришпори коня си.

Батърът стигна до хълма, слезе от коня и се приближи до ездача. Това беше девойка на петнайсетина години. Слънчевите лъчи играеха по бялото ѝ лице, червените устни бяха свити на малко сърчице, а черните очи отразяваха батъра Кобландъ с неестествено разтворени ръце.

— Какво искаш да ми кажеш, батъре? — попита тя.

По всичко личеше, че тя не бе много зарадвана от срещата.

— Вече ти казах всичко, ханска дъще! — отвърна Кобландъ батър. — Нима не заради тебе убих в двубой Акжол бий! Знай, че и батъра Саян исках да затрия, защото без теб не мога да живея на земята! Дори целият свят да излезе на бой с мен, няма да се изплаша, ако той е застанал на пътя ми към теб!

Девойката направи нетърпелив жест с ръка и батърът наведе глава. Той дълго стоя така, а когато вдигна очи в тях вече нямаше живот.

— Сега... сега цялото ми лъвско сърце се е свило като детско юмруче. То бие в гърдите ми, сякаш е заешко. Широката ми като степ душа се е събрала в малката ти длан, девойко. Не ми се подигравай и ми кажи цялата горчива истина!

Девойката решително кимна с глава:

— Не съм искала да ти се подигравам, батъре. Всичко, което казваш, е истина. Майка ми наистина искаше да ме даде за жена на Акжол бий. Но нима той е виновен за това? Истина е и това, че обичах батъра Саян, но какво е виновен той? Майка ми ме обича страшно много и е готова на всичко заради моето щастие. И Рабиа-султан-бегим ми е помагала във всичко. А щастieto ми не е с тебе, стар и безразсъден батъре. Никога няма да бъда твоя жена!

Гордият батър вдигна глава:

— Ами ако баща ти те даде на мен?

— В такъв случай ще трябва да умра... — Тя извади от дрехата си малък хорасански кинжал и го погледна замислено. — Този нож ще

се докосне до тялото ми преди теб!

— Нима съм толкова лош? — извика батърът.

— Нека това бъде последната ни среща! — твърдо каза момичето, обърна коня си и препусна, без да погледне застиналия в горестно недоумение Кобландъ батър.

Той неподвижно гледаше след нея, докато тя не влезе в града.

— Да, всичко е било напразно! — с въздишка продума той.

Той сега наистина приличаше на смъртно ранен лъв. Красавицата Гулбахрам, най-малката дъщеря на хан Абълхаир, заради която той извърши толкова безразсъдства, го отхвърли...

V

Колкото по приближаваше старостта, толкова повече хан Абълхаир се убеждаваше, че насладите в този свят са мимолетни и преходни като сън. Да, златният трон, богатството, любовта и горестите — всичко това е само зрителна измама. Реална е само смъртта. Прав е бил великият му предтеча, който е вярвал само на нея и на нищо друго...

В един прекрасен ден той също ще се прости с този лъжлив външен блясък и ще се върне в земята — постоянната обител за всичко, което някога е живяло, радвало се е и е страдало. Докато е жив обаче не бива да се отказва от земните грижи. Докато човек ходи по тази земя не го напускат страсти и желания...

Най-важното от тях беше — колкото се може по-добре да подреди многобройните си синове и подрастващите внуци. В главата си той отдавна вече беше разпределил властта между тях: кого ще направи емир, кого — султан или владетел на голям град. Създадената от него орда трябва да остане в ръцете му и след неговата смърт!

Обаче това желание далеч още не беше изпълнено, макар някои от синовете му да наближаваха тридесетте. Вярно е, че част от тях бяха станали емири и владетели, но никой от тях не бе участвал в трудни походи и във войни, не бе проявил лично мъжество и смелост, не бе управлявал самостоятелно, без подсказвания от негова страна. Какво ще стане, когато умре и няма да има кой да ръководи действията им!

Бащата е най-верният съдник за едни или други качества на синовете си. Най-голяма надежда ханът възлагаше на внуците си Мохамед-Шейбани и Султан-Махмуд, а от синовете си — на Суюнчик. И тримата бяха енергични, жестоки и като истински змийчета, не се оставяха да ги хванеш с голи ръце.

Внуците бяха почти връстници, синът му Суюнчик беше по-голям само с пет години. Така или иначе е нужно да издържи и да не умре, преди те да са пораснали и да са се оперили. Бремето на властта ще легне първо върху сина му Суюнчик и затова ханът се зарадва на съобщението на везира Бахти ходжа, че младежът е готов на всичко

заради властта. Опитният везир каза: „Въпреки младостта си султан Суюнчик прояви здрав дух, достоен за истински мъж. Той от половин дума разбра положението на нещата и е готов да осъди майка си в интерес на ханството!“

Да, много зависи от кръвта, която тече в жилите на човека. А в жилите на сина му се е сляла кръвта на чингизидите и на тимуридите. Има ли на земята по-благородно съчетание? Кой, ако не човек като него, да управлява хората?

Вчера при него дойде странният лекар дервиш Абдразак Нахчивани. Макар да бе приел правата вяра, у него бе останала някаква слабост от дедите му. Той каза, че е открил у султан Суюнчик сериозна болест.

— О, повелителю мой, синът ви страда от толкова страшен недъг, че е необходима решителна намеса!

В кафявите очи на роба се четеше ужас.

— И какъв е този недъг? — спокойно го попита ханът.

— Това не е случайна болест. Тя е предизвикана от намесата на някакви страшни хора, повелителю! Той е само на тринайсет години и това може да свърши лошо...

— Говори!

— Вчера приказвах с него... — Горкият притеснителен лекар изтри потта от челото си и късогледите му очи се разшириха до краен предел. — Той има само една натрапчива мисъл: как може по-бързо да седне на ханския трон!

Абълхаир не се сдържа и доволно кимна с глава. Колкото по-рано наследникът започне да се стреми към трона, толкова по-добре. Това чувство трябва да е у него още от рождение, а възрастните са длъжни да го поощряват и възпитават.

— И какво осъдително виждаш в това? — запита ханът.

— Това не е всичко! — възбудено заговори лечителят, без да обърне внимание на въпроса. — Ден и нощ, насън и наяве, момчето твърди, че иска да убие майка си. „Тя е престъпница... Ще я хвърля в прахта и ще я убия с камъни заради това, че иска да види Кушкинчик на ханския трон!“

Колкото и да бяха приятни за хана такива настроения на сина му, все пак го натъжи страстното очакване на бащината, тоест на неговата, смърт. Освен това какви са тези мисли относно Кушкинчик? Кой му ги

е внушил? Везирът Бахти ходжа нищо не му беше споменавал за тях. А чужденецът лечител прибави и собствените си разсъждения.

— Това нещастно момче иска да убие с камъни майката, която му е дала живот и го е отгледала — каза той. — И само заради подозрението, че иска да предаде вашия трон на по-големия му брат. Кой ще гарантира, че утре няма да се нахвърли върху вас? О, нечия престъпна подла ръка направлява ума му!

Тези думи накараха хан Абълхаир неволно да се замисли. Везирът явно беше пресилил нещата и спестяваше някои неща в докладите си. Пък и прекалено бързо бе постигнал успех. Трябва да бъде нащрек с този блюдолизец!

След два-три дни трябваше да се състои всенародният съд над Рабиа-султан-бегим. Везирът Бахти ходжа щеше да обяви на него престъпленията на ханъм и да произнесе присъдата. Трябваше поне едно одобрително кимване от страна на Суюнчик. Според думите на везира нямаше никакво съмнение, че той е решен да накаже майка си.

Какво пък, такива неща вече са се случвали неведнъж в двора на хана. Абълхаир сам го подготви и за нещо не съжаляваше. Виж това, за което разказа лечителят Абдразак... И какво! Сега е важно да езекутира Рабиа-султан-бегим и трябва да мисли само за това. Ако пък утре Суюнчик се окаже намесен в някакъв заговор срещу баща си, то ще последва майка си!

Тогава в заключение на разговора смешният лечител се просна пред него по корем и произнесе с прекъсващ от вълнение глас:

— Ако момчето клевети майка си, ще го обявя за лудо... Не може да се вярва на думите на едно болно дете. А това, че е болно, е сигурно!

Прочутият лечител Абдразак Нахчивани бе известен из цялото ханство не само със своето изкуство, но и с чудачествата си. Ето и сега, той явно се бъркаше в чужди работи. Като чу бълнуването на Суюнчик той разбра, че някаква змия е проникнала в мозъка на момчето, и ако не ѝ попречи, ще го доведе до безумие. Ето защо той счете за свой дълг да предупреди хана. И много се учуди на това, с какво спокойствие Абълхаир прие новината.

Ханът обаче не можеше да прекъсне лечителя и да му каже, че везирът Бахти ходжа обработва наследника точно по негова заповед. И не защото ханът се притесняваше от правдолюбеца Абдразак. Той

просто се страхуваше да остане без лекар, защото знаеше, че без него няма да изкара дълго на света със страшната си болест...

Освен другите си тежки болести ханът отдавна страдаше от астма. Абълхаир опита всевъзможни лекарства — от китайски билки до казахски заклинания, но ползата не беше голяма. Какви ли не прочути лечители, шамани, влъхви идваха при него от всички краища на света — от Тибет, Хорасан, Сирия, Рум и Индия, но всичко беше напразно. Болестта му се изостряше и когато наближи тридесет и пет се очертаваше скоро да бъде прикован на легло. Пристъпите зачестяваха и той всеки ден започна да очаква смъртта. Той, който бе изпратил толкова много хора на смърт без всякакво съжаление, изведнъж почувства, че животът все пак струва нещо...

И тогава изведнъж нукерите докараха от Мерв пленен роб — лечителя Абдразак, който за няколко седмици, използвайки най-прости средства, буквално вдигна хана на крака. Задухът му не изчезна напълно, но все пак можеше да диша с пълни гърди, без да се бои всяка минута от смъртта. Оттогава минаха десетина години, а ханът, който се канеше да мре, и до ден-дневен е жив и здрав...

С пристигането на Абдразак изведнъж изчезнаха и много други, по-леки болешки, които го мъчеха преди това. Неслучайно самият хан казваше, че ще живее, докато край него е изпратеният от бога лечител. Той искрено вярваше, че именно на бог дължи появата на Абдразак Нахчивани.

Познавайки упоритостта на своя лечител, ханът реши временно да отложи екзекуцията на четвъртата си жена. Работата не беше само в заплахата на лечителя. Ханът се обезпокои от предадените му от него думи на наследника Суюнчик. Ако Бахти ходжа криеше нещо от хана, това беше подозрително. Трябваше да провери всичко внимателно, но така, че да не събуди подозренията на хитрия везир...

А везирът Бахти ходжа тези дни правеше последни приготовления за предстоящия съд. Най-много той се занимаваше със султан Суюнчик, защото именно от момчето зависеше успехът на цялото начинание.

За да докара Суюнчик до необходимото състояние, той от сутринта го слагаше да седне в една от стаите на двореца върху специално направен „златен трон“ и му прислужваше, както везир на истински хан.

— Човек, който дори веднъж в живота си е проявил жалост към някого, и преди всичко към роднините си, не може да бъде хан! — казваше той, после падаше на колене и пълзеше към трона с изпънати напред ръце. После везирът се приближаваше до самото ухо на момчето и започваше за стотен път да изброява с едни и същи думи греховете на майка му.

— Какво ще заповядате да направим с нея, повелителю мой? — питаше той накрая, смирено допрял длани.

— Отрежете ѝ главата! — крещеше в изстъпление Суюнчик.

— Слушам, повелителю мой!

Везирът изпълзваше назад и повтаряше всичко отначало.

— Тя е обещала на Кушкинчик трона, на който седите вие, повелителю мой... Какво да направим с Кушкинчик?

— Отрежете му главата! — ревеше Суюнчик и в очите му блестяха безумни пламъчета.

Всъщност дори възрастен човек не би издържал такова нещо, а Суюнчик беше само на тринайсет, но природните му склонности напълно съвпадаха с това, на което го учеше везирът Бахти ходжа. Момчето вече насън и наяве се виждаше хан и толкова по-силна ставаше парещата му омраза към всички роднини и близки, във всеки от които виждаше претендент за неговия „златен трон“. Малкият и глупав султан Суюнчик не беше нито първият, нито последният престолонаследник, когото възпитаваха по този начин.

През тези няколко седмици момчето се промени дори външно. Стана бледо като мъртвец, бузите му хлътнаха, а в очите му се появи сух хищен блясък. То изостави игрите, ездата, по която се увеличаваше преди, и се страхуваше да се отдели дори за минута от своя „златен трон“. С викове и проклетия се нахвърляше върху всеки, който се опитваше да се доближи до него.

Горката Рабиа-султан-бегим също отслабна и повехна през тези дни. Без да знае какво да прави със сина си, който злобно се зъбеше на ласките ѝ, тя се обърна за съвет към Абдразак Нахчивани. За десет години придворен живот добрият лечител неведнъж бе ставал свидетел на всякакви домогвания и интриги. Ето защо той бързо постави диагнозата и бе принуден да разкаже за своите подозрения на хана.

Нея вечер хан Абълхаир заповяда на везира Бахти ходжа да изчака със съда над Рабиа-султан-бегим...

Още когато батърът Саян избяга от ареста, Абълхаир нареди да хвърлят в зандана неговия бивш съветник Оспан ходжа. Тогава обаче избухна скандалът с метежните аргънски султани, стана убийството на Акжол бий и ханът съвсем забрави за своя стар верен слуга.

На сутринта чрез старшата жена му бяха предадени думите на Оспан ходжа. Ханът не започна да проучва как е станало това. Бившият съветник молеше да бъде приложено правилото „Можеш да отсечеш глава, но не можеш да отрежеш език.“ Оспан ходжа уж бил казал още: „Знам, че ще изгния под земята. Но преди да умра искам да окажа последна услуга на своя хан. Нека ме извика и поиска да ме изслуша!“

Хан Абълхаир не можеше да отхвърли законната молба на човек, който му бе служил вярно толкова години. Освен това го заинтригува, какво може да му съобщи бившият съветник. Той заповяда да го доведат и неволно започна да си спомня, колко пъти същият този Оспан ходжа го е спасявал в трудни моменти...

Един от тези случаи бе преди много години, при превземането на Самарканд. Оспан ходжа, който служеше на самаркандския емир, не можеше да забрави, че навремето Тимур е разгромил техния дом и е пленил дядо му. И когато съгледвачите на Абълхаир проникнаха в града, той бързо намери общ език с тях.

Веднъж, когато Абълхаир пируваше с войските си в Орда-Базар след победата над своя предшественик, от Самарканд пристигна пратеник от Оспан ходжа с новината, че градът е останал без войски, тъй като мирза Улугбек — внукът на Тимур, ги е повел към Хорасан. Въпреки умората огромната армия на Абълхаир веднага напусна Орда-Базар. Веднага щом тя приближи Самарканд, управителят на града излезе да посрещне Абълхаир и падна на колене, сложил ръце на главата си в знак на покорност.

Войските влязоха в града без кръвопролитие. Абълхаир получи богат откуп и се договори за ежегоден данък.

Скоро след това Оспан ходжа оказа на хана още една неоценима услуга. Когато убиха Улугбек, дъщеря му Рабиа-султан-бегим остана сираче. Четиринайсетгодишната девойка притежаваше неземна красота. Освен това, въпреки установените спрямо жените закони,

великият мирза Улугбек даде седемгодишната си дъщеря в медресе, учеше я на персийски, турски и арабски, лично се занимаваше с възпитанието ѝ. Тя стана една от най-образованите жени на Изтока за времето си.

Оспан ходжа каза на Абълхаир за нея: „Ако искаш да отнесеш от Самарканд злато, то най-ценният къс злато тук е Рабия-султан-бегим!“ Когато Абълхаир я видя, то за пръв път през живота си се смути. Погледът на момичето започна да му се привижда денем и нощем и в края на краищата той го взе за своя четвърта жена.

С голяма тържественост го изпратиха тогава знатните люде на Самарканд, чудесно разбирайки, че сближаването с могъщия степен владетел рано или късно ще го доведе в техния лагер. Сред зестрата на Рабия-султан-бегим бяха четиридесет млади роба и четиридесет прекрасни робини, а най-отпред пристъпваше огромен бял слон, на който в копринен балдахин седеше невестата. Заедно с нея на постоянна служба при хана отиваше и новият съветник Оспан ходжа...

Доста години минаха оттогава и нямаше случай Оспан ходжа по някакъв начин да изхитрува или да не изпълни ханската заповед. Той усещаше опасността, заплашваща ханския трон преди самия хан, и винаги навреме предупреждаваше за нея. Сякаш добър ангел пазител, който седи невидим на дясното рамо на хана, той предпазваше Абълхаир от погрешни стъпки. Смело може да се каже, че много от успехите на хан Абълхаир през този период се дължаха на Оспан ходжа.

Що се отнася до Рабия-султан-бегим, тя роди на хана двама здрави сина и благодарение на ума, благовъзпитанието и красотата си стана негова любима жена.

Влезе главният везир Бахти ходжа и се поклони:

— Повелителю мой, доведоха този предател Оспан ходжа.

Абълхаир се намръщи... „Предател! Откъде знае, че Оспан ходжа е предал някого? Сигурно го гледа през моите очи, а аз мисля точно така... Правилно ли е обаче моето решение? Струваше ли си заради бягството на някакъв нищожен батър да пращам в зандана такъв слуга? Колко променлив е светът! Ами ако същото се случи един ден и с мен? Сега, докато животът им е в ръцете ми, се превиват до земята. Но я опитай само за минута да загубиш силата си! Ще се разбягат от теб като от прокажен и най-последният сред тях веднага ще

ти прекърши гръбнака! Но такъв е животът и нищо не може да се промени...”

Абълхаир кимна:

— Доведете го!

Двама пазачи въведоха затворника, придържайки го за ръцете. Оспан ходжа и по-рано бе слаб като скелет, за което хората му викаха скакалец. Но колкото и да бяха свикнали през тези години с неговата мършавост очите на хана, той неволно потрепери, когато го видя сега. Това не беше жив човек, а само сянка. Суха кожа покриваше голите кости, очите бяха толкова хлътнали, че не се виждаха.

Оспан ходжа заговори с хрипкав, едва чуващ се глас:

— Повелителю мой! Дори да ме освободиш сега, аз вече съм си отишъл от този свят. Никой от земните господари не може да наруши волята на Аллах, а на мен ми остават още няколко дена живот. Така че не моля за живота си, макар и да си хан над хората... Дори с минута не можеш да удължиш дъха ми. Ако пък пожелаеш да го съкратиш, също не ме е страх. Съвсем за друго исках да поговорим, повелителю мой!

— За какво тогава искаш да ме молиш?

— Да ме изслушаш...

— Говори!

— Преди всичко трябва да знаеш защо ти служих вярно през всичките тези години. Само луд би сменил чистия и благороден Улугбек с такова чудовище в човешки образ, каквото си ти, хане мой. Тъй че чуй истинската причина и не мисли за нищо друго.

— Добре... да я чуем!

— Всички знаят за десетте поколения твои деди... И аз имам десет поколения деди. И макар имената им да не са се запазили в паметта на хората, аз трябва да ги знам като всеки човек... Далеч съм от това да сравнявам моите предци с твоите, хане. Вие сте властелини, а ние — роби. Искам да разкажа за друго. Всички вие сте чингизиди, но и сред вас понякога са се срещали хора. Такъв човек, достоен за тази висока дума, е бил праядо ти от седмо коляно султан Иис-Буги. Той не можал да стане хан, но бил голям батър и смел пълководец. Негов роб бил моят праядо от седмо коляно — Кара-Нар.

Дори от супата на дъното на котела остава пяна. Така и Кара-Нар, макар да бил от простолюдието, също се славел като батър. В една от битките с калмиките, опитвайки се да спаси султана Иис-Буги,

бил свален от коня и пленен заедно с неколцина други батъри. Когато сражението свършило, започнала размяна на пленници. Калмиките искали откуп — по сто коня за султан и по десет за обикновен джигит. Наистина, сред пленниците имало батъри, за които калмиките искали колкото за трима султани закуп. Прекалено големи загуби им били нанесли те в боя. Един от тримата, оценени на триста коня, бил и моят працядо Кара-Нар...

Другите двама батъри произхождали от знатни казахски родове и веднага били откупени от богатите си роднини, но кой се интересувал от простия воин на ханска служба? Горчиво заплакал той тогава, но аулите, към които принадлежал, били пострадали жестоко от завоевателите и дори заедно не могли да съберат такъв табун. Чакала го смърт, защото калмиките веднага отрязвали главите на онези пленници, които не били откупени навреме. В най-добрия случай ги оковавали и ги карали на китайските пазари за роби, за да ги продадат в рудниците. Това било още по-лошо от смъртта...

Тогава обаче пристигнал благородният султан Иис-Буги. Без да каже нито дума той отброил триста чистокръвни дорести коня от своя табун и откупил моя працядо. Когато се върнал при семейството си, Кара-Нар дал клетва, че седем следващи поколения негови потомци ще служат беззаветно и предано на седем поколения от семейството ти, хане Абълхаир. Той оставил устно завещание да не ви се обиждаме, дори да бъдете несправедливи. С нас, хане, завършва клетвата на моя працядо Кара-Нар... Ето защо преминах от благородния Улугбек при тебе.

Абълхаир криво се усмихна:

— Виждаш ли колко назад във времето отиде... Освен това твоят предтеча е завещал да не ни се обиждате, нали?

— Това завещание при нас преминава от род в род... И няма да се обидя, дори ако заповядаш да ме заколят като овен!

— Виждаш ли, значи имам двойна власт над тебе, и присъдата ти е произнесена от твоя працядо...

— Това несъмнено е така. Ако ме убиеш собственоръчно без никаква вина от моя страна, няма да бъдеш отговорен дори пред Бога. Но работата е там, че аз съм виновен пред тебе, хане!

— И в какво си виновен?

— Аз организирах бягството на батъра Саян!

— Ти! В такъв случай ще заповядам да забавят смъртта ти с година, с десет години! Ще наредя да те хранят така, че да изкараш до дълбока старост в тази каменна дупка и да прокълнеш десет поколения от собствените си предци!

Гневът на хана изобщо не засегна затворника. Той продължаваше да гледа някъде през стената на двореца.

— Искаш всеки ден да умирам наново... — отвърна той. — Така да бъде, аз не се страхувам... Ако ханската воля е по-силна от божиято предопределение, ще трябва да се смиря. Не за това обаче исках да говоря...

— А за какво друго, старче?

— Защо не ме попиташ, хане мой, каква бе причината да организирам бягството на бащата?

— И божият ангел кривва от пътя, когато в очите му блесне злато!

— Не, повелителю, нито ангелите, нито робите имат нужда от злато. То е необходимо на царете. Съвсем по друга причина помогнах на бащата Саян да избяга. Работата е там, че той се явява най-малкият син на мирза Улугбек от негова робиня аргънка и е роден брат по баща на твоята съпруга Рабиа-султан-бегим. За това знаехме само аз и тя...

Рабиа-султан-бегим доведе тук незаконородения си брат сред четирийсетте роби. Другите наследници не трябваше да знаят, че той е син на Улугбек. Мисля, на теб, хане, няма нужда да ти обяснявам, че на тях нямаше да им хареса появата на още един претендент за престола. Щом не пожелаха баща си, това дете ще щяха да го заколят още в люлката.

Предчувствайки бедата, великият мирза Улугбек една година преди собствената си смърт ми заръча да пазя като зеницата на окото си любимата му дъщеря Рабиа-султан-бегим и седемгодишния му извънбрачен син. Дадох му клетва, че ще го направя. А ти вече знаеш, че съм верен дори на тези клетви, които са давали далечните ми прадеди...

Сега знаеш в какво съм виновен пред теб и на душата ми стана по-леко. Аз взех от султан Жанъбек часовои аргъни, защото само те биха се съгласили да избягат заедно с бащата, имащ отношение към рода им...

Можеш да решаваш участи ми, хане мой, вече ми е все едно. Спокоен съм, защото свято изпълнявах в този мимолетен живот клетвата на своя предтеча Кара-Нар и също толкова честно изпълних обещанието си към най-добрия от хората — учения мирза Улугбек!

Хан Абълхаир се стъписа, когато чу това признание. Той не знаеше дали да се радва, или да се ядосва. Защото когато възнамеряваше да осъди Рабиа-султан-бегим, той действаше не само от ревност. Нямаше търпение публично да опозори тимуридите, които той не обичаше. Причина за това бе поведението на Абдусаид — владетеля на Самарканд и негов зет, което напоследък все повече не се харесваше на Абълхаир.

Сложен навремето на престола от хан Абълхаир, емир Абдусаид го признаваше за свой върховен господар и дори построи в Херат дворец в негова чест. Той винаги изпращаше половината от събраните данъци в Орда-Базар, заради което ханските войски гарантираха безопасността на Самарканд. През последните години обаче всичко се промени. След като присъедини към Самаркандския и към Бухарския вилаети значителна част от Иран, включително изключително богатия северен Хорасан, емир Абдусаид престана да се съобразява с хана и правеше всичко посвоему. Като капак на всичко Абълхаир научи, че не друг, а родната му дъщеря, която даде на емира за жена, тласка мъжа си към непокорство...

Особено нагло започна да се държи самаркандският му зет точно сега, когато в резултат на заминаването на много от казахските родове начело с Жанъбек и с Керей, неговото могъщество отслабна значително. Този наследник на Тимур вече бе започнал да го заплашва с юмрук! Ако не го накаже сега, утре всички подвластни султани, емири и бекове ще започнат да правят като него и ханството му ще рухне като стар глинен дувар...

Не, той няма да го допусне. Далновидният, опитен Абълхаир ще им покаже железните си нокти. Нали навремето именно Рабиа-султан-бегим настояваше ханът да помогне на Абдусаид да седне на престола. Нека тя да отговаря за всичко, пък после ще дойде и неговият ред. Жалко, че сега няма достатъчно войска, за да обсади Самарканд.

Да, той отслабва, а враговете му с всеки изминат ден стават все по-силни. Жанъбек и Керей, този Абдусаид, Иса Буга — владетелят на Моголистан, към чиито предели тръгнаха много от степните аули. Какво пък, трябва да има търпение...

Такива мисли се въртяха напоследък в главата на Абълхаир и тогава дойде случаят с Рабия-султан-бегим. Това беше за него истинска находка за него, която му позволяваше да покаже на всички тимуриди, пък и на другите васални владетели, колко решително е настроен. Ето защо не го зарадваха особено показанията на бившия му съветник, които снемаха всякакви подозрения от Рабия-султан-бегим.

Но нейде в дълбините на душата си ханът усети и някакво освобождаване от ревността, която понякога се промъкваше в сърцето му. Все пак той обичаше своята още млада и красива жена, гордееше се посвоему с нейния ум, образованост и добри маниери.

Защо обаче Рабия-султан-бегим не му каза, че Саян ѝ се пада брат? Аргънските султани явно знаят за това, но от него всичко се крие. Не говори ли това за тайните ѝ отношения с аргъните? Кой знае какви мрежи вече са изплетени срещу него!

Ханът отново стана мрачен... Няма на света по-силно безпокойство от болезненото чувство, че те преследват. Точно от него страдат за наказание хората, приличащи на хан Абълхаир. Навсякъде му се привиждаха врагове. Той не вярваше на никого на света, освен на себе си. Ако прибавим към това, че той беше мнителен по природа, то става ясно каква жестока змия гризеше през цялото време сърцето му...

„Не... не... Те всички са се обединили, за да унищожат мене и моето ханство! — мислеше си Абълхаир. — Първата ми работа е да изтрия от лицето на земята тази змия Рабия-султан-бегим!“

Оспан ходжа разбра за какво мисли сега ханът.

— От мен аргъните разбраха, че Саян батър е от техния род — тихо продума той. — Казах им за него още преди пет години...

— Защо?

— Сиракът прилича на заливана от вълните в открито море лодка. Нима трябваше да крия от него, че има все някакви роднини на този свят!

— Нима нямаше на кой друг да се опре, освен на аргъните? Нали ханъм, тайната му сестра, искаше да му издейства топлото местенце на

аталик?

— Но нали ти не се съгласи, хане мой...

„Да, аз не се съгласих, — мислеше си ханът. — А нямаше да е лошо, ако родният син на Улугбек беше станал побратим на сина ми и живееше при мен. Какъв хубав камшик щеше да бъде това над главите на тимуридите! Всяка сутрин биха се оглеждат за мен. И наказанието, което ще наложа на гнусния Абдусаид щеше да бъде подкрепено от тълпата... Колкото и земя да завоюваш, ако не угодиш на хората, ханството ти ще прилича на мъничък халат, облечен от великан. При най-малкото несръчно движение той ще започне да се пука по шевовите...“

Оспан ходжа отново прекъсна мислите му:

— Ако бяхте езекутирали славния батър Саян, щяхте да се лишите и от дъщеря си Гулбахрам...

— Защо?

— Като всяка дъщеря на Ева и тя има чувства... Тя обича батъра Саян.

— Кой друг, освен тебе знае за това?

Оспан ходжа веднага се досети, че ханът не задава случайно този въпрос.

Той се замисли, после вдигна глава и изгледа хана:

— Раbia-султан-бегим... Тя спи и вижда насън, че тези две любещи се сърца ще се съединят.

„Значи Раbia-султан-бегим наистина е сестра на батъра — размишляваше Абълхаир. — Тогава защо го е крила от мене? Ако бях разбрал навреме всичко за този Саян, щях да го направя аталик на моя Суюнчик. Тогава всичко щеше да се нареди чудесно!“

— Раbia-султан-бегим първо искаше да те помоли да направиш Саян побратим на Суюнчик, но в такъв случай той трябваше винаги да се откаже от Гулбахрам, тъй като по закона на Мохамед не можеш да се ожениш за сестра си. Затова тя поиска за него само длъжността аталик... Тогава ти нещо се заинати, хане, а никой не се престаши да ти разкрие тайната на батъра Саян, познавайки характера ти. Нима би дал дъщеря си на някакъв бродяга, когато си я беше харесал главният батър на каракъпчаците. Пък и Кобландъ батър не е човек, който ще отстъпи плячката си на друг. Кой знае какво щеше да стане!

„Преди да управляваш ханството се научи да властваш в юртата си!“ Хан Абълхаир си спомни сега това изречение, което приписваха на Чингизхан. Как е допуснал всички тези неща и защо не знаеше нищо за тях? Той се смяташе за сърцето на ханството, през което преминава цялата кръв на безбройните вени. А сега изведнъж се оказа, че дори собственото му сърце е заключено за него!

Абълхаир не взе звънчето, а просто плесна с ръце. На прага веднага се появи Бахти ходжа и уплашено се вторачи в хана.

— Веднага доведете дъщеря ми Гулбахрам и извикайте бащата Кобландъ!

„Сега ще я дам на стария баща! — реши ханът. — Поне него ще впримча навеки заедно с войнствения му род. И заедно с това ще отмъстя на аргъните и техния Саян. Няма по-силен позор за млад баща! Може да е виновен пред мене, може да не е, но така ще направя. Сам си е виновен, че не каза навреме. Сега е сред най-злите ми врагове и вече не мога да го върна... А пък с Рабиа-султан-бегим ще почакаме. Тя наистина няма вина и още е в състояние да дарява радост...“

— Разреши ми, повелителю мой, да ти дам още един съвет. Едно време се вслушваше в съветите ми...

— Говори!

— Ханът, който е доверил тайна на своя везир, прилича на хванат в капана звяр. Съдбата му винаги е в ръцете на везира. Ако е приятел, ще му помогне да се измъкне от бедата, ако е враг — трябва да се пази от него. Каквото и да казваме, не е лесно да се отървеш от него...

— Защо ми го казваш?

— Пази се от Бахти ходжа, хане мой. Хората започнаха да се страхуват от него, а не от тебе. Така става, когато везирът вече здраво държи в ръцете си владетеля...

„Ама смъртникът е прав! — тази страшната мисъл прониза като мълния Абълхаир. — Да, Бахти ходжа знае всичките ми тайни, дори тези, които се боя да доверя на самия себе си. А какво ще стане, ако той въпреки цялото си нищожество се опита да ги използва срещу мене? Може би вече е станало нещо подобно. Неслучайно в последно време, щом го видя, имам чувството, че в дома ми влиза змия!“

Отново го заля вълна от страшна подозрителност.

Везир, който знае прекалено много, не трябва да остава жив!

Думите на бившия му съветник идваха до него сякаш от нейде далече и ханът замислено клатеше глава. Целият живот на този човек бе минал в дворците на разни владетели. Да, той има повод да се сърди на сегашния везир, но и самият хан вече неведнъж бе мислил за това. Да, да, прекалено много знае лукавият Бахти ходжа, че да умре от собствената си смърт. Той самият си избра да бъде везир и не може да не знае как ще свърши всичко това!

Влезе един от дворцовите служители и се поклони:

— Повелителю! Вашата многоуважаема старша съпруга не е посмяла да ви доложи, че от вчера търсят навсякъде Гулбахрам — светлата ви дъщеря. Сутринта е излязла да обяздва два сиви аргамака, които е трябвало да участват в предстоящото надбягване в долния аул. Но ги няма нито конете, нито дъщеря ви.

Ханът, свикнал в последно време с всякакви изненади в дома си, стисна камбанката така, че пръстите му побеляха.

— А Кобландъ батър?

— О, господарю! — В очите на придворния имаше страх. — Каракъпчакът Кобландъ батър напусна стана и тръгна с аулите си към Тургай...

Ханът помълча и вече тихо попита:

— Защо?

— Никому нищо не е казал. Джигитите му са въоръжени и никого не пускат до кервана. Хората приказват, че отишъл да гони избягалата Гулбахрам-Патшаим, но не можал да я настигне, защото била поела към Моголистан, закъдето са тръгнали и аргънските аули. Но това са обичайни лъжи. Никой нищо не знае!

„Не, не са лъжи! — Абълхаир стисна зъби. — Хората научават преди мен какво става... Излиза, че Кобландъ батър наистина се е надявал на ръката на дъщеря ми, а тя е избягала от него и от мене при аргъните! Ама и каракъпчака си го бива! В благодарност за това, че не го предадох в ръцете на враговете му, той ме оставя в трудна минута... Всъщност няма за какво да го виня. Това обаче означава, че всичко, казано от Оспан ходжа, се потвърждава. Заради момичето е искал да погуби Саян Кобландъ батър. От тук е и омразата му към Акжол бий... Какво пък, бреговете на Тургай още са ми подвластни. Поне това е добре, че батърът не е последвал Жанъбек и Керей в чуждите предели!“

— Явно е остарял кърчакският баър, щом не е можал да настигне едно момиче! — каза с подигравателна усмивка Абълхаир.

Той знаеше, че след пет минути тези му думи, с упоменавање на спокойната му подигравка, ще се разпространят из целия дворец. След час ще ги повтарят из града. А след три дни ще са обиколили цялото ханство. За тях ще знаят в Моголистан, в Самарканд и в Бухара, в Хорасан. Целият свят ще знае, за неговото могъщество няма никакво значение заминаването на някакви си аргъни, а след тях и кърчаи. Колко пъти са ставали такива работи в степта Дещ-и-Кърчак!

— Така е, повелителю! — подкрепи го зарадваният придворен и тръгна заднешком към вратата.

Абълхаир се извърна и с досада махна с ръка към Оспан ходжа. Трябваше да остане сам. Бившият съветник го хванаха под мишниците и го извлякоха от стаята.

— Сбогом, повелителю! — извика нещастникът, но ханът само сви рамене от досада.

Сега не му беше до правда и добрина. Владетелите обикновено забравят за такива неща и дори видът на хората, на които са с нещо задължени, предизвиква у тях раздражение.

Пък и какво го интересува хана на цялата степ Дещ-и-Кърчак някакъв си затворник, който по-рано е бил негов съветник? Абълхаир го е направил съветник, пак той ще го отстрани. Та нали самият Оспан ходжа му даде добър съвет за везирите, които знаят твърде много?

Да, той трябваше най-после да остане сам, за да премисли случилото се. Веднага щом охраната затвори вратата, хан Абълхаир прилегна на възглавниците и впери немиждащ поглед в шарката на килима. От време на време ръката му избърсваше от челото потта, избиваща от тежките размисли...

И тъй, Жанъбек и Керей решиха да станат поданици на потомците на Джагатай в Моголистан. Каракърчакът Кобландъ баър отведе своите аули край Тургай. В Маверанакър му обръща гръб подлият тимурид Абдусайд... И това не е всичко. Неотдавна му доложиха, че Казтуган жърау е решил да последва Жанъбек и Керей заедно с няколко кърчакски аула. Преди заминаването дребният певец благословил оставащите край Едил племена алчин и жапас със следните думи:

*Ако камила легне в тукашната крайбрежна трева,
никога няма да я намерят.
Когато плува ято риби, конете не могат да пият
вода!
Нощните шумове на зверовете
и чуруликането на ситите птици
няма да оставят човек да заспи и под земята!
Въпреки това напускам
твоите брегове, Едил.
Благославям тези, които остават,
и ви желая щастие
през всички векове!*

Защо продължават да отиват при Жанъбек и при Керей казахските племена и родове? Нима Великата орда, създадена с такъв труд, е на ръба на пропастта? Вече има десет сина, петнайсет дъщери и петдесетина внука. Нима това не стига, за да се замажат всички течове в лодката?

Той още е жив, а някои от синовете вече взеха да си показват нокътчетата. Какво ще стане с ордата, когато те останат сами и няма да се страхуват от камшика на баща си? Ще разкъсат цялото ханство на парчета! Да, докато не е станало късно трябва с желязна ръка да въведе ред както в собствения си дом, така и извън прага му.

Преди всичко трябва да направи свой верен съюзник Маверанакър. Тимуридите имат там тежест и влияние, следователно трябва да използва Рабиа-султан-бегим. Правнучката на самия Тимур и дъщеря на обичания от тях Улугбек трябва да е жива и здрава, още повече, че отпаднаха всички подозрения по отношение на съпружеската ѝ вярност. Чингизхан ни учи, че войната е необходима за завладяването на чужди територии, а кой може да ги управлява по-добре от неговите бекове и султани? Нека те бъдат от неговия род. Нека неговите деца бъдат владетели не в нестабилната променлива степ, където понякога всичко зависи от настроението на този или онзи баща и на неговия род, а в древните градове на Сърдаря зад дебелите им стени. Там рано или късно ще премести своята столица напук на

всички степни жители, които си тръгват, без дори да го предупредят за това!

А след като се укрепил там, ще може да въведе порядък и в степта. Преди всичко трябва да осъществи отдавна замисления поход към Моголистан. Скъпо ще си платят непокорните за самоволното си напускане, по корем ще допълзят обратно под негова защита. Всичките им съседи ще насъска срещу тях!

Вярно каза този Оспан ходжа:

„Везир, който знае прекалено много, не трябва да остава жив!“

Това се отнася преди всичко за него самия. Макар да е в дълбока яма и не му е останал много живот, не трябва да се уповава на Бога за такива работи. И земята има уши. Прекалено много тайни разказа днес. А колко още пази паметта му! Що се отнася до Бахти ходжа...

От този ден престанаха да дават всякаква храна на лежащия в каменния чувал Оспан ходжа. А главният везир Бахти ходжа изведнъж изчезна. Излязъл от дома с четирима нукери от личната си охрана и не се върнал. Ханските хора го търсили навсякъде, но той бил изчезнал без следа.

Скоро тръгнаха слухове, че Бахти ходжа е избягал в Моголистан. Ханът бе потиснат от това обстоятелство и гледаше накриво придворните и близките хора на избягалия везир. Те отначало си шептяха относно причините за изчезването на своя земляк, но после също се уплашиха от ханското отмъщение.

Хан Абълхаир се задоволи с това, че си взе за жена тринайсетгодишната дъщеря на изчезналия везир, която отдавна си бе харесал.

И все пак Рабиа-султан-бегим беше за хана по-скъпа от всичките му останали жени. Той продължаваше да обсъжда с нея много от работите си. И за нейна чест трябва да кажем, че тя даваше на хана добри съвети. Все по-редки ставаха неговите изблици на подозрителност спрямо нея. След като Бахти ходжа изчезна от хоризонта, тя започна да замества везира дори при решаването на дела, които не бяха женска работа. Тя притежаваше острия ум на баща си и се намесваше в живота на ханството без излишен шум, достойно и незабележимо...

Мина съвсем малко време и Рабиа-султан-бегим стана най-важният човек до съпруга си — хана. Той не взимаше нито едно важно

решение без нейния съвет. А тя се стараеше да ги дава по-рядко, защото чувстваше: ако хан Абълхаир зависи прекалено много от някого, това няма да свърши с добро. Примери имаше достатъчно...

Точно по това време дойде вестта, че към Орда-Базар пътува Мохамед-Джоки, внук на Улугбек. По разпореждане на Рабиа-султан-бегим го посрещнаха с голяма тържественост още пред града. С него пътуваха десет джигити. Всички те слязоха от конете пред портите на Орда-Базар и влязоха в града пеша. Оставиха пред входа на двореца оръжието си и се поклониха дълбоко пред хан Абълхаир...

Ханът трепна и стисна кинжала си: Мохамед-Джоки приличаше като две капки вода на избягалия батир Саян. Дори бенката им беше на едно и също място.

Рабиа-султан-бегим, която седеше до Абълхаир, леко наклони глава:

— Повелителю мой, това е вашият най-млад шурей, роден син на мирза Абду-Латиф!

После тя се обърна към госта:

— Мой роден и единствен Мохамед-Джоки, лек ли беше пътят ти?

Той кимна утвърдително и произнесе задължителните думи.

— Стоиш пред своя зет, високоуважаван и мъдър като пророка Сюлейман, страшен като Искандер-Зулкарнайн, пред хана на цялата страна Дещ-и-Къпчак, верен приятел на Маверанахър и Хорасан!

Тя първа стана от мястото си, приближи се до племенника си и го прегърна здраво. Абълхаир отново усети лек световъртеж. А когато тя доведе племенника си при него, ханът дори направи крачка назад и само му подаде ръка. Да го прегърне, както се полага между роднини, беше пряко силите му.

Сякаш омагьосан, хан Абълхаир не можеше да откъсне очи от лицето на госта си. Същите гъсти сраснали вежди, пронизващ поглед, същото бледо, благородно лице, като на бащата Саян. И движенията му бяха същите — меки, тигърски...

Тревогата не преминаваше. На хана през цялото време му се струваше, че срещу него се замисля нещо и, предрешен като Мохамед-Джоки, в двореца е проникнал избягалият при аргъните баща Саян. Той всеки момент очакваше от него удар с кинжал. Рабиа-султан-

бегим, която веднага разбра всичко, меко му се усмихна и успокояващо сложи ръката си върху неговата.

— Забравих да те предупредя, скъпи мой хане, че Мохамед-Джоки сякаш е повторение на бащата Саян! — прошепна тя.

Като видя, че ханът продължава да се тревожи, тя поиска разрешение да напусне заедно с госта, и Абълхаир се съгласи с облекчение. Рабиа-султан-бегим отведе госта в своята половина.

И през ум не ѝ минаваше да вини невинния Мохамед-Джоки за това, че баща му Абду-Латиф уби нейния баща Улугбек. Абду-Латиф не изкара дълго след отцеубийството и скоро беше заклан на същия този трон. Само враговете имаха полза от цялата тази работа.

— Дъщерята на Улугбек не трябва да враждува със сина на Абду-Латиф, защото въпреки всичко сме една кръв! — му каза тя. — Отдавна се знае, че „шестима, които се карат, отстъпват в битка пред един смелчак“. Сред останалите живи потомци на Улугбек ние сме най-близки. Нека дадем пример на неспокойната си рода. Потомците на великите завоеватели винаги трябва да се стремят към мир, за да не се разпространи и върху тях божие то проклятие!

Рабиа-султан-бегим неслучайно беше толкова мила с Мохамед-Джоки. Те израснаха заедно в двореца на Улугбек и племенникът беше само с пет години по-малък от нея. Като как тя се грижеше за него още от дете. Въпреки жестоките придворни нрави те от ранни години изпитваха един към друг любов и привързаност. Сега това чувство взе връх над всичко останало, което се бе случило между бащите им и между роднините им.

В чест на пристигането на Мохамед-Джоки четвъртата жена на хана организира голям пир. Отново се състезаваха джигити и борци, от сутрин до вечер в ханския парк се люлееха люлки.

Когато отмина полагащата се на госта седмица на забави и веселие, Мохамед-Джоки бе приет от Абълхаир. Той разказа на хана за целта на своето дълго и трудно пътуване и за плановете си. Като видя, че гостът е съвсем без оръжие ханът почти се успокои. Разговорът между двамата се получи. Разбира се, главна роля изигра присъстващата там Рабиа-султан-бегим. Абълхаир взе да свиква с вида на своя роднина и вече не се хващаше за кинжала.

А Мохамед-Джоки му разказа интересни неща. Оказа се, че народът и почитаните бийове не са доволни от управлението на

Абдусаид. Ханът се поинтересува от количеството и състава на войските в Самарканд, Бухара и Херат.

Мохамед му разказа подробно, направи оценка на състоянието им. А после без заобикалки поиска от хан Абълхаир да го подкрепи за предстоящата борба за престола на тимуридите.

— О, велики хане, затова съм дошъл при вас! — каза той. — Моят дядо Улугбек е наследил този престол от самия Тимур. А сега е дошъл моят ред, правото ми върху престола на дядо е неоспоримо!

— А как мислиш да го осъществиш? — попита хан Абълхаир. — Право има само този, зад когото стои добра армия...

— Знам, хане мой... Абдусаид сега е тръгнал на поход, за да довърши завоюването на Хорасан и Балх. Така той се стреми да укрепи своето могъщество, за да не зависи от никого. В Маверанахър расте недоволство, защото войната поглъща всички средства. Помогни ми да превзема Самарканд и всички ще обърнат гръб на Абдусаид. Такъв удобен случай едва ли ще имам друг път...

Абълхаир криво се усмихна:

— Когато трябваше да вземе властта от Абдалах, същото ми казваше и Абдусаид...

— Аз не съм Абдусаид! — възкликна Мохамед-Джоки. — Ако стана корехан на Самарканд, никога няма да забравя вашата подкрепа. Мога да се закълна върху Корана, че ще ви бъда като син! Нима моята скъпа Рабиа-султан-бегим не е най-близкият ми човек на този свят?

— Няма защо да те осиновявам... — замислено каза хан Абълхаир. — Имам достатъчно свои синове. Но аз искам ти да бъдеш на престола на тимуридите като някой от тях!

— Ето Корана, ето хляба — заклевам се, че ще бъде така. Ако наруша тази си клетва, можете да правите с мен каквото си поискате!

Абълхаир мисли дълго, после погледна към Мохамед-Джоки със съвсем други очи. Това бяха суровите очи на пълководец:

— Колко бойни слона, годни за битка, са останали в Самаркандския вилает?

Този въпрос винаги е занимавал степните военачалници, когато са започвали война с Маверанахър. След като Тимур завоюва част от Индия, във войските на всички по-големи или по-дребни владетели се появили бойни слонове. Значителен брой от тях имаше в Самаркандския и в Бухарския вилаети. Това беше най-действеното

средство срещу степната конница. Полудивите коне се плашеха от вида на тези чудовища и преставаха да се подчиняват. Пък и смелите джигити не се приближаваха много охотно до огромните слонове, върху гърба на които стояха защитени от укритие стрелци и обсипваха нападателите с град от стрели.

Хан Абълхаир обикновено избираше такъв момент за нападение срещу Маверанахър, когато слоновете участваха в някакъв поход. Като вълча глутница, която напада заспалите кошари само нощем, налиташе неговата конница върху оставените без нужната защита градове. А след тяхното превземане слоновете ставаха безполезни.

Наистина по това време слоновете в Маверанахър бяха останали твърде малко, но Абълхаир още от млади години изпитваше пред тях мистичен страх. Беше на двадесет и пет, когато за първи път наближи стените на Самарканд. Само три слона пуснаха срещу него жителите на града, но цялата огромна войска на хана се разбяга панически кой накъдето свари. Когато огромното животно тръгна срещу него, размахвайки хобот, той така се уплаши, че изтърва копие и побягна пеш, изоставяйки коня си. Добре че умният кон сам го намери в бъркотията и го изнесе от битката.

Оттогава, преди да тръгне към Маверанахър, хан Абълхаир винаги питаше за слоновете. Както се казва — „ухапаният от змия се страхува да прекрачва през пъстро въже“.

— Все същите три слона в целия Маверанахър! — успокои го Мохамед-Джоки. — Пък и те са вече толкова стари, че стават единствено за превоз на харема.

— Нима е трудно да се намерят други слонове? — недоверчиво попита хан Абълхаир.

— Работата не е в слоновете... За да се научат на бойно изкуство и да се използват за военни цели, трябва опитни водачи. По-рано с това се занимавали пленени роби от Индия. Много от тях остаряха и умряха, други избягаха в родината си. Двадесет от слоновете, останали без водачи, бяха отровени навремето от противници на Абдалах...

Абълхаир доволно кимна:

— И добре са направили!

Той вдигна очи към тавана, където бяха изписани различни мъдрости на арабски и с половин глас прочете: „Където може, върши

делата си без кръвопролитие. А където не може, нека аллах ти бъде съдия!“

Под това изречение на стената висеше множество оръжия: меч, извита степна сабя, триъгълно двуостро копие от силициева стомана, чугунен боздуган с глава на пъпки, няколко лъка... Точно с този меч бе отсякъл навремето главата на своя наставник и учител. А с копието бе пронизал сърцето на хан Мустафа...

Абълхаир неволно се усмихна... „... където не може, нека аллах ти бъде съдия!“ Сякаш не с божия помощ съм взел оръжието в ръцете си! Че нали бог не е допуснал съществуването на копия и мечове на земята, за да се забавлява“.

Да, бог винаги е бил с него, иначе нямаше да му върви така през целия му живот. Ето и сега е допуснал бойните слонове да бъдат пратени в Маверанахър. Не е ли това знак свише да нападне затлъстялите граждани! Нека клетвопрестъпникът Абдусаид се сърди на себе си! Аллах не може да бъде с него, защото е нарушил дадената клетва. А хан Абълхаир е избран от бога да му бъде съдия.

Той се втренчи в лицето на Мохамед-Джоки:

— „Милей за ближния си!“ Така пише в Корана и аз съм готов да ти помогна. Но има две условия...

Мохамед-Джоки склони глава.

— Първото от тях е... — Хан Абълхаир се обърна към Рабиасултан-бегим, показвайки, че това условие има отношение към нея. — Емир Абдусаид се ожени за дъщеря ми като потвърждение на клетвата. Как да накажа клетвопрестъпника, който смъртно ме оскърби, въпреки нашето родство?

Жена му, която го разбираше от половин дума, се усмихна и махна с ръка:

— Естествено връщането на дъщерята при баща ѝ от неверния мъж не е достатъчно за такова провинение. За наказание и за утвърждаване на властта си ти, велики хане, трябва да вземеш за жена тринайсетгодишната дъщеря на Абдусаид от първата му жена, Ибадат.

— Да, точно така! — потвърди думите ѝ Абълхаир и отново се обърна към госта си: — Значи първото условие ти беше съобщено от моята съпруга. И ти ще се закълнеш, че тази неразцъфнала пъпка, за чиято красота говорят из цял Маверанахър, ще бъде в моята ваза!

— Кълна се, велики хане!

— Второто условие не е сложно... Клетвата, нарушена от Абдусаид, сега ще дадеш ти!

— Кълна се, повелителю мой!

Скоро от Орда-Базар тръгна десетхилядна войска. С нея яздеха няколко прочути батъри, чиито имена бяха известни в Маверанахър. Заедно с войската пътуваше и Мохамед-Джоки, за да си върне принадлежащия му по право престол на тимуридите...

Хан Абълхаир знаеше, че в отсъствие на емира Абдусаид няма да е трудно да превземе Самарканд. И все пак, съгласно навика си, след седмица той самият пое към града начело на двадесетхилядна отбрана армия. Никой в Маверанахър сега не можеше да устои на такава сила.

По време на своето управление хан Абълхаир на няколко пъти мести столицата на своята орда. По едно време дори смяташе да я пренесе в Крим, недалеч от Кара-Даг. Там на топлия морски бряг се намираха джамията и дворецът на неговия далечен роднина Узбек хан. После се появи план да възстанови разрушения от Тимур град Сарай на река Едил. Но това беше далеч от Маверанахър, с който той все повече свързваше политиката си. На запад се образуваха и укрепваха нови държави и той разбираше, че скоро няма да има сили да се бори с тях. А в Маверанахър, този „земен рай“ според думите на поетите и на учените, той беше вече нужен съюзник.

Затова и се връщаше всеки път в Орда-Базар, за да не губи връзка с Маверанахър. Но този малък степен град стоеше далеч встрани от важните кервански пътища, в него имаше малко работилници, около него не растеше нищо. Огромното ханство се нуждеше от истинска столица, ханът и неговите везири трябваше да бъдат по-близо до основните владения. Освен това сега, след като значителна част от степните родове се преместиха към Моголистан и към Тургай, значението на Орда-Базар съвсем изчезна...

Пък и районът на Орда-Базар ставаше все по-опасен за търговците и за ханските чиновници. Напоследък зачестиха случаите на въоръжени нападения и на кражби от ханските табуни. Все по-често започнаха да споменават за някакъв народен батър и атаман, сплотил около себе си храбри джигити, който раздавал на бедняците отъмкнатите хански коне и добитък. Разправяха, че язди необикновен

вълшебен кон и го съпровождат само батъри бедняци, пастири на коне. И наистина, ханските патрулни отряди не един път бяха преследвали из пясъците този батир, но той за един миг изчезваше с джигитите си и бе невъзможно да намерят дори следите им...

„Едноокия батир“ беше не друг, а бившият хански коняр Орак. Той живя близо година в планинска пещера заедно с излекувалите го вълхви. Лицето му беше обезобразено от страшни белези. И той не желаше да се покаже в такъв вид на Аккозъ, предпочитайки да остане мъртъв за нея и за останалия свят. Орак батър прие друго име и малцина знаеха тайната му. Той дори не предполагаше, че една от причините, поради която ханът искаше да премести столицата си по-близо до зелените оазиси на Маверанахър, бяха смелите му набези.

След дълъг размисъл Абълхаир реши да направи своя столица Ургенч, разположен край Джейхун, или Амударя, както все по-често започнаха да наричат тази дива, своенравна река — една от най-големите реки на света. Недалеч, в предела на видимостта, се намирал град Хива. Наоколо се простираха запуснатите поля на древния Хорасан, който постепенно се съвземаше след страшния разгром, извършен от Чингизхан. От Ургенч се откриваше път към Каспийско море, към Маверанахър, към Хорасан и Балх. Наблизо живеяха родствениите каракалпаки, които не представляваха опасност за могъщото ханство, а неспокойната степ Дещ-и-Къпчак се намирал отгъток на пустинното Аралско море...

Точно от там, от Ургенч, ще тръгне да завоюва Моголистан, а когато завърши похода, ханството му ще бъде по-голямо от всички велики държави на древността. Славата му ще се мери с тази на гръцкия цар Искандер, с тези на самия Чингизхан и на страшния Тимур!

Може ли да се мечтае за нещо повече в този живот? От поколение на поколение ще предават името му, а потомството му ще управлява всички народи и ще бъде предпочитано пред другите хора. Не му трябва мъдростта на разни жърау, които заради презрения мир пренебрегват бойната слава. Всичко се споява с кръв, и колкото повече кръв се пролее, толкова по-силно ще звучи името му през вековете!

Да, хан Абълхаир бе решил да не се връща в Орда-Базар след този поход, но засега многобройните аули на подчинените му родове оставаха там. След седмица войската му спря на лагер край река Сейхундаря край развалините на древния казахски град Отрар, известен с героичната си съпротива срещу Чингизхан. Бяха издигнати шатри и юрти, за да си починат хората и конете да се напасат. През това време ги настигнаха изостаналите обози и керваните със следващите войската жени наложници. Можеше да започне преминаването през реката, което в онези времена не беше лека задача...

На това място Сейхундаря беше бурна и своенравна река. Бреговете ѝ бяха обрасли с високи гъсталаци камъш, тръстика и с брястове. В тях живееха множество птици и зверове и всяка нощ край ханския лагер се чуваше ревът на разтревожени тигри.

Още по времето на Чингизхан е съществувал интересен метод за преодоляване на широки реки. Всеки воин имал мека обработена кожа от козел или от теле, по краищата на която през дупчици минавало здраво и тънко въженце. В кожата слагали дрехите и оръжието, след което воинът затягал въженцето. Получавал се голям, добре затворен кожен чувал, пълен с въздух. Обикновено връзвали чувала за опашката на бойния кон и плували, държейки се за него. Израснали край бурни реки като Орхон, Керулен, Енисей и Иртиш, монголите лесно преодолявали по този начин всякакви водни прегради по пътя си. От тях някои казахи са заимствали споменатия метод.

Но основната маса казахи, в това число и кърчаците, от стари времена използвали съвсем друг начин. Те вкарвали във водата освободените от товар коне на цели табуни наведнъж, като отпред плували най-опитните и силни животни. В средата на табуна, пазени от майките си, прекосявали жребчетата. Хората правели салове от камъш и върбови клони и само малка част използвали надути бичи стомаси и изсушени тикви.

След едnodневна почивка Абълхаир заповяда на своите джигити да секат камъш и да правят салове, а той заедно с неколцина нукери и приближени отиде на лов сред гъсталаците. На това място напролет реката излизаше от бреговете си, а когато водата се отдръпнеше, оставаха множество малки езера и протоци. През сушавите години тук обикновено се настаняваха за лятото аулите от далечните планини

Казькурт. В блатната тиня тук се заравяха огромни, колкото човек, сомове и налими.

А когато аулите не пристигаха, тези места оставаха царството на зверовете и птиците. Особена ценност представляваха елените и маралите, които се въдеха тук в изобилие. Едва ли някъде другаде можеше да се намери по-хубаво пасбище за тях.

Хан Абълхаир яздеше верния си Тарланкок, когато бяха водили на повод през целия път до Отрар. Когато излязоха на малка полянка Тарланкок изведнъж тревожно изпръхтя и наостри уши. Право на поляната изскочи и профуча покрай него цяло стадо петнисти бухарски елени и няколко марала. Хората не бяха успели да се съвземат от изненадата, когато след елените и маралите на поляната се появиха вълци. Това бяха опитни люти хищници с настръхнала твърда козина по врата. Хан Абълхаир подвижна и полетя след тях със своя Тарланкок, оставяйки свитата далеч назад...

Пред него се откри равнина с хрусталаци, зад нея синееше Сейхундаря. От двете му страни блестяха на слънцето блатисти езерца. Над земята се стелеше белезникава мараня и му пречеше да вижда добре какво става около него. Елените пред него приличаха на изчезващ мираж и само тъмносивият вълк, който тичаше последен, вече беше пред самите копита на Тарланкок. Ето че той се обърна с цяло тяло към хана, блеснаха стъклените очи на звяра, и в същия миг ханската стрела се заби в сърцето му.

Вълкът се праметна във въздуха и тупна на земята, а ханът вече опъваше тетивата, догонвайки следващия. Скоро от стрелите му падна втори, след него и трети вълк. За няколко минути Абълхаир уби четири вълка. В колчана му оставаше една-единствена стрела. Още няколко вълка бягаха пред него и му се прииска да настигне водача — огромен сив звяр, който водеше цялата глутница.

Тарланкок сякаш летеше над храстите. Хан Абълхаир опъна до край тетивата и почти изцяло прониза водача със стрелата си. Вълците веднага прекратиха преследването и за миг се разпръснаха. Абълхаир не ги удостои с вниманието си, праметна лъка през рамо и извади кинжала си. Беше решил да отбие от стадото и да заколи поне един марал. Но елените и маралите, без да спират си пробиха път през стената от камъш и изчезнаха от погледа му.

Абълхаир дръпна юздите и бавно подкара коня покрай гъсталака. Изведнъж Тарланкок се изправи на задните си крака и изцвили тревожно. Ханът не очакваше това и едва не падна на земята, но обзелият го ужас го накара да се вкопчи с всички сили в гривата на верния си кон. Буквално на десет крачки пред себе си, край трупа на удушен марал, Абълхаир видя приготвил се за последен скок огромен тигър. В очите му имаше зловец пламък, мустаците играеха, а опашката му блъскаше земята. Щом Тарланкок отпусна предните си копита на земята, тигърът се изви във въздуха, закривайки половината небе с белия си корем. Страшната му ноктеста лапа беше вече над главата на Абълхаир, когато тигърът изведнъж рухна на земята. Ханът отвори очи и видя падналия по гръб звяр. Коремът му леко потреперваше, а близо до гърлото, точно срещу сърцето, стърчаха черните пера на стрела.

За да сразиш с една стрела такъв тигър трябва да притежаваш наистина юнашка сила. Кой ли е могъл да го направи?

Абълхаир се огледа и замръзна. От другата страна на долината сред гъстия храсталак той видя поне стотина непознати конници. А на петдесет крачки от него спокойно стояха два от дорестите коня от онези, които бе подарил някога на Рабиа-султан-бегим. Върху единия седеше избягалият от ханския зандан батър Саян, а на другия — родната му дъщеря Гулбахрам! По това, че лъкът на батира беше без стрела, той веднага определи своя спасител. Какво да направи? Да се поклони на младия батър и да му благодари, че го е спасил от вярна смърт, или да извика нукерите и да се нахвърли срещу него? Та нали този човек е избягал изпод стража, а после отмъкна и дъщеря му!

Докато ханът седеше в нерешителност, дъщеря му извади от колчана стрела с широк остър наконечник, опъна тетивата и спокойно се прицели в него. Ханът виждаше присвитите ѝ очи. Те приличаха на неговите. Сърцето на Абълхаир се сви. Ако той се беше опитал да се защити от разярения тигър с тънкия си нож, то сега стоеше неподвижно. Тялото му сякаш се наля с олово. За някаква част от секундата усети жалост към себе си, мъка по живота, горчиво съжаление, че тръгна на лов без броня и ризница...

Абълхаир стоеше неподвижно със затворени очи. След известно време той чу тропота на преминаващи наблизко коне и гласа на дъщеря си:

— Напразно задържа ръката ми... Ако ние му паднем в ръцете, няма да ни пощади!

— С жена, която е убила баща си, не бих могъл да прекарам и една нощ!

В гласа на говорещия имаше мъжко хладнокръвие и ханът разбра, че това е бацькът Саян.

— В такъв случай го убий сам!

— Коя жена с чисто сърце ще нарече съпруг човека, убил нейния баща?

Абълхаир отвори очи, но наоколо вече нямаше никого. Разбойниците, които очевидно предвождаше избягалият бацьк, бяха изчезнали в гъсталата. Неуде в далечината се разнесе гъстият сочен звук на медната тръба. Разтревожените придворни го търсеха. Свикнал със сигнала, Тарланкок изцвили силно и дълго в отговор...

След малко в долината навлязоха Бахтияр багатур заедно с другите бацьки и нукери. Като видяха убитите вълци и проснатия на земята тигър, те започнаха да възхваляват мъжеството и доблестта на хана. Но Абълхаир не пророни нито дума в отговор. Той сякаш се бе вкаменил. За пръв път в сърцето му се промъкна разкаяние и той си помисли, че скоро ще умре...

Те поеха обратно към лагера и ханът мълча през целия път. „Нима за повече от трийсет години управление не съм се научил да разпознавам хората? — мислеше си той. — Не трябваше ли по-внимателно да преценя този Саян бацьк? Какъв верен слуга и военачалник щеше да излезе от него. Да не говорим, че щеше да е като вдигнат меч в ръката ми над главите на тимуридите. Когато искаш да завладееш света ти трябва точно такива хора — верни, неумеещи да хитруват!“

Нукерите возеха одраните кожи на тигъра и на вълците праметнати през раменете им. Дрехите им бяха в кръв и капки от нея оставаха по прашния път. Те бяха весели след успешния лов. Ханът обаче продължаваше да язди мълчешком. Чак когато приближиха ханската шатра, той повика с пръст Бахтияр багатур.

— Ако хванете без мене бацька Саян и дъщеря ми Гулбахрам, да пуснете бацька с почести... — шепнешком каза той, като се оглеждаше. — Отрежете само нейната глава!

От тези няколко думи умният Бахтияр багатур, който напоследък заместваше везира, разбра, че сигурно бацьрът Саян е убил тигъра. Още повече извадената от сърцето му стрела не беше на хана. Излизаше, че неизвестно от къде появилият се батир е спасил живота на хана. Човек можеше да се досети за това, и само едно не беше ясно на стрия придворен: защо ханът заповядва да пуснат бацьра, ако го заловят, при това с почести. В миналото в такива случаи ханът правеше тъкмо обратното. По примера на всички чингизиди той смяташе чувството за благодарност за низко чувство, присъщо само на робите...

„Може би великият хан усеща смъртта си?“ — се мерна в мисълта на Бахтияр багатур. Той весело посочи тигровата кожа, която придворните вече бяха наобиколили.

— Никога не съм виждал такъв едър тигър! — възкликна той. — Страшно е да си помисли човек какво би станало, ако ръката ви бе трепнала, повелителю. Смъртта благополучно ви отмина и жертвата ми не се оказа напразна!

— Каква жертва? — запита ханът.

— Веднага щом препуснахте напред, ние се хвърлихме след вас. Но кой да настигне вашия Тарланкок! Тогава започнах да се моля на Бога за вашата безопасност, като обещах да му принеса в жертва белоглав овен...

— Да пуснете бацьра Саян, ако го хванете! — тихо повтори Абълхаир, гледайки багатура в очите и давайки му да разбере, че прекрасно разбира намеците му.

— Ами ако го хванем втори път?

— Тогава и на него му отрежете главата!

Бахтияр багатур се усмихна едва-едва. Сега вече му беше съвсем ясно, че тъкмо бацьрът Саян е спасил хана от смърт. В благодарност за спасението си той смята за свой дълг един път да спаси от смърт Саян. Глава за глава, сметката е чиста. След това не може да става и дума за прошка. По всичко личеше, че ханът изобщо не се кани да умира. Тази негова милост беше просто една минутна слабост!

И все пак, страхувайки се да не попадне втори път в такова положение, хан Абълхаир не излезе втори път на лов по тези места. След още седмица огромната му войска се прехвърли на другия бряг на Сейхундаря. Тогава на хана му доложиха, че преди три дена точно

на това място са преминали няколко казахски аула, които вървят към Моголистан, при Жанъбек и при Керей. Ханът заповяда да ги догонят и изстребят поголовно, с жените и децата.

Той реши да вземе лично участие в този кратък поход, но в този момент пристигна керван с дарове от току-що превзелия Самарканд Мохамед-Джоки. Внукът на Улугбек не можа дълго да остане на трона, защото върналият се от Хорасан емир Абдусаид отново си върна властта с помощта на съюзници. Но от радост Мохамед-Джоки сега му бе изпратил сякаш всички съкровища на Самарканд. Най-важното от тях беше тринайсетгодишната Ибадат, дъщеря на Абдусаид от старшата му съпруга. Преситеният хан веднага я съзря сред коприната, златните съдове и прочутите самаркандски килими, разстлани право върху червения речен пясък...

Абълхаир веднага отложи замисления поход с едно денонощие и остана в шатрата с тази напъпила роза, двойно по-приятна за него, защото беше дъщеря на врага му. Той усети на устните си вкуса на леко зелена ябълка, а големите изплашени черни очи го докараха до полуда, както в дните на далечната му младост. Над главата му беше синята шатра със сребърни стойки, а той се усещаше като орел, който разкъсва плячката си.

На следващата сутрин ханът искаше да заповяда на нукерите си да тръгват, но разузнавачите му докладваха, че вече е късно. Изглежда някой бе успял да предупреди казахските аули, които вървяха надолу по Сейхундаря. Те отново се бяха прехвърлили назад, на северния бряг, и сега вървяха по посока на Каратал. А саловете, с които се прехвърли войската на хана, са пуснати надолу по течението, защото не можеш да оставяш след себе си плавателни средства, от които може да се възползва някой противник. За да се направят нови салове трябва една седмица...

„Какво пък, нека отиват към Каратал — мислеше си Абълхаир. — Само да не е в Моголистан, при Жанъбек и при Керей. Когато се укрепя в Ургенч, ще разгромя Моголистан, а после ще се заема и със степта. Няма къде да ми избягат!“

Той дори не подозираше, че след двацет години синовете му скъпо ще платят за сластолюбието на баща им. Защото този голям керван от бегълци, който той се отказа да преследва, бе воден към Каратал от бъдещия казахски хан Касъм, сина на султан Жанъбек. Ако

хан Абълхаир го беше настигнал, кой знае как щяха да се развият по-нататъшните събития. Но младият султан Касъм бе жив и здрав и все повече се отдалечаваше с кервана си в степта...

След няколко дни войската на Абълхаир преодоля Червените пясъци и осолените почви на Междуречието и достигна Джейхундаря. Той продължи надолу по течението и видя безброй минарета, стени и кули. Започваха градовете на древния Хорезъм...

Той прекоси реката и лесно превзе Ургенч, когато смяташе да направи своя столица. В него се издигаше огромна джамия със син купол и полумесец, построена преди много години. Имаше и дворци, строени навремето от най-добрите майстори, докарани от Индия, Рум и Китай. Но въпреки плановите си Абълхаир не обяви Ургенч за столица на своето ханство, а продължи да чергарува с войската си по долните течения на двете велики реки, като от време на време тръгваше на юг към Маверанахър и се намесваше в непрекъснатите войни, които безбройните тимуриди водеха помежду си.

За главна цел на похода си Абълхаир все така смяташе завоюването на Моголистан, където всяка година се преселваха все повече степни аули. Той усещаше, че точно там зрее голямата заплаха за ордата му. Ханът смяташе, че може да пренесе столицата си в Ургенч чак след завоюването на Моголистан. А засега древният Хорезъм помагаше да се укрепи армията му, попълвайки я със свои джигити.

Обаче Абълхаир не можеше дълго да задържа внезапно превзетия Ургенч. След една година той бе принуден да го напусне и да тръгне с войските си към Съгнак.

Хан Абълхаир обмисляше плановите си дълги дни и месеци, преди да тръгне на поход, за да завоюва нечии земи. Готвеха се припаси, изпращаха се многобройни шпиони. И никой от обикновените хора не трябваше да знае за това. А после, в един най-обикновен ден, хората изведнъж виждаха своя хан разгневен от един или друг съседен владетел. И още него ден войската тръгваше на поход. Създаваше се впечатление, че само гневът на великия хан е достатъчен, за да се изтрият непослушните от лицето на земята.

Така стана и този път. Ханът изведнъж се замая из своя Съгнакски дворец като ранен тигър. А за да видят всички ханския гняв, още предната вечер бяха поканени в двореца първенците на града. Те седяха заедно с придворните из коридорите и по многобройните тераси и плахо се вслушваха в гласа на хана. Улиците също притихнаха, хората взеха де шептят, а пазарът бързо започна да опустява.

— Къде е Бахтияр багатур? — прогърмя в двореца.

— Бахтияр багатур!

— Бахтияр багатур!

Предаван от уста на уста, призивът напусна градските порти и пое към шатрата на командващия ханската войска. Веднага оттам се вдигна прах и се понесе към двореца. Като скочи в движение от коня, към двореца се затича едър смугъл мъж с оголени под халата гърди и крива сабя на колана. За да има ред, защото така беше прието, той отблъсна настрани двамата стражи, които стояха до вратата. След като избяга коридора и отново разбута телохранителите, той се втурна в приемната зала и приведен, със ситни крачки, стигна до мястото си до десния крак на хана.

— Кажи ми, Бахтияр багатур, имало ли е при нашия слънчевороден предтеча Чингизхан случай, когато някой род или племе са се осмелявали да напуснат неговата могъща орда? — сурово попита Абълхаир.

— Имало е веднъж такъв случай, хане мой!

— И как е постъпил тогава покорителят на вселената?

— Твоят велик предшественик изпратил подир бегълците войската си и тя изличила от лицето на земята неблагоприятните. Не е останало дори името им, защото слънцеподобният Чингизхан забранил то да се произнася!

— Тогава защо още търпим някакви подли бунтари, които се осмелиха да избягат от нас в Моголистан? Защо моголистанските владетели посмяха да приютят тези непокорни хора?

Бахтияр багатур ниско сведе глава.

— Какви са твоите заповеди, повелителю?

Както правеше някога като млад, в нощта преди тръгването на войските хан Абълхаир се преоблече като обикновен нукер и, съпроводен от двама верни телохранители, се упъти към огньовете, около които се топлеха воините. Не го беше правил вече много години и сега дрехата на прост войник стягаше напълнялото му тяло, драскаше изнежената му кожа.

Той добре си спомняше разговорите, подслушани някога край лагерните огньове. По време на първите му победоносни походи към Дещ-и-Къпчак и към Маверанахър воините край огньовете пееха и се радваха. Те приказваха за приказните градове със сини куполи на джамиите, за изнежените красавици в безбройните хареми на търговците, за богатата плячка, която тепърва ги чака. Първото, което този път порази Абълхаир, бе напрегнатата, тъжна тишина край огньовете. Никой не пееше, не танцуваше, не се веселеше. Воините тихо разговаряха. Толкова тихо, че ханът трябваше да се приближи плътно до един от огньовете, за да ги чуе.

— Какво пък, така е било писано! — сякаш убеждавайки себе си, каза един млад веждест нукер със стар, кърпен кафтан. — Все ще се намери нещо в торбите и сандъците на онези, които се осмелиха да напуснат ордата на нашия хан. Всичко ще ни бъде от полза за домакинството. Пък после ще стигнем и до Моголистан!

— А докато си на война, какво ще ядат своята Карашаш и трите ти деца? — сурово запита светлоок воин на около четирийсет, с белег през цялата буза.

Хан Абълхаир имаше изумителна памет за лица и той позна този червенокос воин, който се казваше Оръсбай. Беше участвал в почти всички походи, а саблениа удар го получи преди двайсетина години, когато спаси самия хан от налитащите врагове.

— Да, Карашаш...

Гласът на младия воин стана глух. На хана му се стори, че дори неговите войнствено настръхнали допреди малко мустаци провиснаха унило. Край огъня настъпи гнетяща тишина. Всеки от насядалите си спомни своето семейство, бедната юрта, изпосталелия от недохранване добитък.

— Каква полза имаме от тези непрекъснати походи... — продължаваше Оръсбай. — Поне да беше поход срещу чуждоземци. А

то — срещу кръвните ни братя, които не искат повече да търпят ханските псета, дето ни вземат и последния залък...

— А защо си отидоха? — запита някой от тъмнината. — Нима Жанъбек и Керей не са от породата на Абълхаир? И те ще дерат като него. Къде се е чуло хан или султан да не си взима своето?

— Така си е, но все пак своят ще ти смъкне само една кожа, докато вълците на Абълхаир дерат до последната, до седмата. Не, правилно постъпиха тези родове, дето тръгнаха с Жанъбек и Керей. Поне наши да ни съдират. Може пък поне да се погрижат да ни пазят от набезите на чуждоземците. А за нашия хан степта отдавна вече е станала мащеха. Ромонът на напоителните канали и намазът в градските джамии заглушиха спомена за родината му. Каквото и да си говорим, в степта се диша по-леко. И ако някой султан те е притиснал прекалено силно, степта е голяма, не си вързан за построена от глина къща и към нива. Вечерта натоварваш всичко на камилата, пък на сутринта — нека те търсят.

— Какво мислиш, че Жанъбек и Керей няма да построят свои градове? — се чу от тъмнината същият глас.

— Ще дойде време — ще построят — съгласи се Оръсбай. — Но това ще бъдат вече наши, а не завоювани градове. Я колко градове превзе Абълхаир. Казват, че вече дори не се облича по нашенски. А пък децата му изобщо никога няма да бъдат хора на степта!

— Обаче Жанъбек и Керей са вълци, не по-добри от Абълхаир!

— Какво пък, когато му дойде времето и за вълците се коват капани! — Оръсбай огледа седналите. — Нима са свършили в нашата степ добрите ковачи?

И тогава хан Абълхаир изведнъж усети, как ръката му сама е стиснала оръжието. Той вече бе извадил до половината кривото острие, за да отсече с един удар главата на Оръсбай. Само с усилие на волята си успя да разтвори ръка. Не му прилича на хана собственоръчно да наказва някакъв си простолюдин. Освен това из войската ще плъзнат лоши слухове точно преди похода... Но той няма да забрави Оръсбай. Няма да забрави и другите, седнали край огъня. Той има опитни хора за такива бунтуващи се голтаци. Абълхаир направи крачка назад в тъмнината.

— А пък аз нямам никаква собственост и пак не искам да участвам в този поход...

И него, своя роб, на име Кокуш, позна хан Абълхаир. Той беше вече над петдесетте, този роб воин, и в много битки бе заслужил похвала лично от хана. Преди десет години ханът го направи сотник, а сега този пес седи и слуша подстрекателски речи. И дори сам ги говори!

— Не искам да бъда грешен пред хората и пред бога, да вдигам меч срещу кръвните си братя — продължи през това време посивелият Кокуш. — Може да не съм равен на другите по благородство на кръвта, но и аз имам баща и майка. Не, този поход няма да ни донесе успех. Хрътката, ако я принуждават с ритници, никога няма да настигне лисицата!

Подобните огньове отвъд крепостната стена бяха много, но ханът се отказа да ги обхожда. Изпълнен с люта злоба вървеше той по нощната улица и две дълги сенки се плъзгаха след него.

Ханът се огледа. Може би и телохранителите му мислят като онези край огъня? Той изведнъж си спомни как стисна дръжката на сабята. Защо го направи? Та нали червенокосият Оръсбай говореше за вълчия капан, с който ще обуздаят Жанъбек и Керей. Защо искаше да му отреже главата? Да, каквото и да приказваме, Жанъбек и Керей са султани, ханска кръв. И колкото и той, Абълхаир, да воюва с тях, те винаги ще са му по-близки от някакви си безродни роби и голтаци!

Аулът, който се преместваше, се бе проточил на повече от километър. И не защото беше много голям. Прекалено измършавели бяха конете и камилите, а половината от жалката покъщнина бе натоварена върху кокалестите гърбове на няколко бикове и крави. Много от мъжете и жените вървяха пеша, което почти никога не се случваше при едно нормално преместване. Най-отзад вдигаше прах малко стадо овце. Наоколо се ширеше изгорената от слънцето безрадостна степ...

Начело вървеше висок сух старец с дълга брада и сурово лице. Целият му вид, внушителен и горд, никак не се връзваше с този мизерен и нещастен аул, който той водеше след себе си. Това беше същият онзи аксакал Конурбай, който някога се бе оплакал на султан Жанъбек от несправедливостта на хан Абълхаир. Накрая, разорен от нечуваните данъци, аулът тръгна последен по пътя на родовете,

последвали метежните султани. Работата е там, че аксакалът чакаше едни камили, които трябваше да пристигнат от бреговете на Чу, изпратени от вече преместили се там роднини. Но камилите така и не дойдоха и те тръгнаха на път всъщност пеша...

Точно този последен аул, който също го напускаше, видя пред себе си хан Абълхаир, когато конят му се изкачи на малък степен хълм. С него беше подбрана сотня телохранители и още двайсетина конни нукери. Сред тях бяха и тези, чиито разговор чу ханът в нощта преди похода. По двайсетина остри стрели бяха приготвени за тях в колчаните на телохранителите, тези стрели трябваше да се забият в гърбовете на недоволните още при първата схватка с врага.

Сотникът на охраната, който яздеше редом с Абълхаир, се огледа, даде знак и десетина конника веднага се отделиха и препуснаха към кервана. Те го заобиколиха и в галоп поеха обратно.

— Пътуват към Жанъбек и Керей, повелителю! — извика телохранителят, след като скочи от коня и опря коляно в земята.

— Докарайте ги тук! — тихо каза хан Абълхаир и посочи подножието на хълма.

Петдесетина от телохранителите препуснаха към кервана. Чуха се викове, женски плач, мучене на крави, жално блеене. Скоро целият аул беше събран в обрасла с бодли долчинка. Хората уплашено гледаха към върха на хълма, където се виждаше неподвижната фигура на хана. Само старият Конурбай гледаше гордо и спокойно и на лицето му нямаше страх.

Когато виковете утихнаха, аксакалът бавно тръгна към върха и спря пред самата муцуна на ханския кон. Той с достойнство склони глава и каза:

— Пред вас, велики хане, прекланя глава деветдесетгодишният Конурбай от рода Джабагайлъ!

— Закъде сте тръгнали? — тихо попита хан Абълхаир, без да отговори на приветствието на аксакала.

— Към река Чу, повелителю... Там, където отидоха всички наши хора!

— Защо го правите?

— Тук стана страшно за живеене, повелителю. Твоите събирачи на данъци са станали като гладни вълци!

— А нима там, където отивате, няма да събират натурален данък?

— Ще събират, но се надяваме, че ще бъде само един. А тук, освен че взимат родовите султани, взимаш и ти. И то така взимаш, че на хората им става черно пред очите!

— Но аз съм вашият хан. Хората от векове плащат на хана неговата част. Или си забравил основния завет на предците, старче?

— Не, не съм го забравил. Но според този завет ханът, като получи своята част, трябва да защитава поданиците си от врагове и несправедливости. Ти не правиш нито едното, нито другото. Отведе армията си в Междуречието и ни остави на произвола на съдбата. Останахме беззащитни от всички страни. А за справедливостта... Питай своите събирачи на данъци, колко хора и добитък бяха откарани за продажба от нашите аули миналата пролет. Тъй че вместо очакваната помощ ни се налага да се защитаваме от слугите ти разбойници!

Старецът говореше с равен, безстрастен глас, и в сивите му очи се четеше непоколебима твърдост. Жълтите пламъчета, които отначало блеснаха в зениците на Абълхаир, безсилно угаснаха. Той махна вяло с ръка. Сотникът бързо кимна с глава и жестока усмивка изкриви сините му устни.

— Обърни се, неблагодарнико, и виж гибелта на своето семе! — каза той.

Старецът бавно се обърна с лице към своя аул. В същия миг озверелите хански телохранители с оголени саби се хвърлиха върху невъоръжените и беззащитни хора. Многогласен човешки вопъл се издигна към светлото чисто небе. Изплашен степен орел направи рязък завой и бързо се отдалечи от това проклето място.

Мнозина от мъжете и момчетата хванаха тояги и ножове, но какво можеха да направят срещу въоръжените до зъби млади и силни воини! Жените прикриваха с тела и ръце децата си. Самите деца ужасени се криеха под коремите на кравите, и ханските телохранители ги гонеха с ритници от там. Двама държаха за ръцете аксакала Конурбай. Той стоеше все така изправен и само две малки старчески сълзи блестяха в ъгълчетата на очите му.

Затова пък очите на хан Абълхаир вече горяха с жълт неистов пламък като на младини. Човешката кръв, сълзите, насилието винаги

го възбуждаха, караха сърцето му да бие по-силно. Дебелите му устни се стекоха в усмивка.

— Какво си мърмориш, старче? — с хрипкав глас попита той.

Да, устните на стареца мърдаха беззвучно. Абълхаир се наведе почти до устата му, за да ги чуе.

— О, аллах, ако съществуващ във всичко, накажи този мръсен чакал... От всички зверове само ситият чакал може да къса със зъби чуждите рожби!

Разбрал по лицето на хана за какво говори старецът, сотникът се надигна върху стремената и силно удари стареца с камшика през лицето.

Старецът обаче дори не помръдна. Устните му продължаваха да повтарят:

— О, аллах, ако съществуващ, накажи...

Резкият вик на наблюдателя накара всички да обърнат глави на изток. Оттам, откъм степта, препускаха трийсет-четирийсет конници. В лъчите на залязващото слънце те приличаха на огнени джигити, появили се от нищото. Отпред върху огромен кон с дълга грива препускаше едноок великан с пика в ръка. Черна превръзка закриваше не само окоето му, но и част от страшното му лице.

— Орак!

— Орак отмъстителят!

— Батърът на простолудието!

Хан Абълхаир неволно погледна назад, там, където беше лагерът на огромната му войска. Но до него имаше половин ден път. Ханът бе тръгнал с телохранителите си напред, защото разузнавачите бяха докладвали, че на три дни път от лагера в степта няма ниции отряди. Откъде се взе този Орак, неговият бивш пастир? Не един път вече бяха съобщавали на Абълхаир за негови нападения срещу ханските кервани. И после раздавал всичко до грош на бедняците, на простолудието. Колко пъти се бяха опитвали да го хванат, но все без резултат. Освен това Абълхаир знаеше, че проклетият Орак се бе заклел да му пререже гърлото, на него, на самия хан!

Обаче разбойниците на едноокия не са толкова много. Ханът с облекчение видя, че телохранителите изоставиха клането, строиха се в равна редица и с насочени напред пики чакат нападението на метежниците. В този миг зад гърба им екна боен вик. Ханът трепна и

неволно се приведе към гърба на коня. Той се огледа изпод лакътя си и видя, че двайсетина джигити — същите воители, които разговаряха край огъня, атакуват телохранителите в гръб.

— Отмъстителю, ние сме с тебе!

— Орак! Орак!

Трепна и се разпадна линията на телохранителите. Налетелите от две страни джигити смазаха и погнаха ханските воители в различни посоки.

Но хан Абълхаир вече не виждаше всичко това. Заедно със сотника и един от десетниците той препускаше към своя лагер, под защитата на войските си.

— След мен, отмъстители! — с гръмовен глас извика Орак батър.

— Дръжте го!

— Орак! Орак!

Джигитите се устремиха след вожда си. Един след друг, сразени от стрелите им, падаха от конете ханските телохранители. Изсвистя примка и без дори да извика удушеният сотник вече се влачеше след коня на Орак.

Ханът го спаси само конят му, Тарланкок. С всеки скок той отнасяше все по-далеч господаря си от преследвачите и скоро Орак батър разбра, че уморените им коне няма да настигнат хана.

Орак батър с джигитите си се върна при хората от аула и викна на оцелелите след ханския погром:

— Ей, хора, всички коне на проклетите хански телохранители са ваши. Яхайте ги по-бързо и препускайте бързо към Чу, докато ханът не се е върнал с кучетата си!

След Орак тръгнаха всичките хански нукери, които удариха в гръб телохранителите. Самият Орак батър не язди дълго с отряда си. След като заобиколи хълма той обърна коня си и препусна в степта към други отряди на бунтовниците отмъстители, които се криеха в безкрайната степ...

Слънцето вече се беше скрило зад хоризонта и огромната фигура на Орак батър и коня му изглеждаше десетки пъти по-голяма, отколкото беше в действителност. Спасените жители на аула видяха, как конникът великан препуска сякаш по небето. Скоковете на батърския кон изглеждаха огромни, като самият невиждан жребец беше от едната страна сив, а от другата — червен. Порасналите и

остарелите после деца разказваха за това на своите внуци, а те — на правнуците. Така е дошла до нас народната легенда за славния баър отмъстител.

А хан Абълхаир отложи похода към Моголистан до следващата година. Той обаче не тръгна и тогава. Не тръгна и след две години.

ВТОРА ЧАСТ

I

Владетелят на Моголистан Иса Буга скучаеше в своя тих прохладен дворец. Нищо не можеше да развесели преситената му душа: нито приказните градини на древния град Алмалък, нито величественият вид на планината Алатау, нито веселите и звънки като момичешки смях фонтани и изкуствени водопади по улиците на столицата му. Душата му не се зарадва дори от вида на половин чувал злато, което бяха промили по бреговете на пълноводната в онези времена река Алтън-Емел и донесли му като подарък златотърсачите от рода джалаир. За да не остави без внимание такова усърдие, ханът нареди да се премери на всеки от джигитите златотърсачи по едно тепе земя покрай бреговете на същата тази река.

Той погледна през прозореца, видя скачащите от радост джигити, получили такъв неоценен дар, и се усмихна. Но веднага потрепери, сякаш студена хлъзгава змия е полазила в пазвата му. Спомни си за получената вчера вест...

Вечерта той едва дочака края на ханския съвет, а после веднага отиде при развалините на древния Алмалък, служил на далечния му предшественик Джагатай за столичен град. Тези руини бяха скъпи на хана. Тук той бе израснал, възмъжал, познал любовта. На това място той за първи път видя как баща му заповяда да убият човек...

Много отдавна, още по времето, когато баща му, султан Ваис, бил млад джигит, техният улус се намирал на десния бряг на Джейхундаря. Отсреща, на другия бряг се намирал град Мангит, построен още по времето на Тимур Куция. Той бил на разстояние един ден път от Ургенч.

Безкрайна, покрита с чакъл пустиня представлявал десният бряг на Джейхундаря, където живеели те. Там растял само горчив пелин, а в тази пустиня чергарували подвластните им каракалпаки. И досега на брега стои голяма тухлена крепост с високи и дебели стени. В средата се намират няколко двора от сиви тухли, до тях има стопански постройки. Два века е принадлежала тя на султаните чингизиди от рода на Джагатай, а после са я нарекли Султан-Ваис-Даг...

Ден и нощ шумеше отвъд стените бясната река, като ту тук, ту там наводняваше брега и заливаше нивите и градините, отгледани от хората с огромен труд. Те и без това не бяха много върху тази изпотъпкана от пълчищата на Чингизхан земя. Неугледен вид имаха изоставените, обрасли с тръни канали. След поредното наводнение всичко отново се превръщаше в пустиня...

Иса Буга слабо си спомняше тези места, където бе живял и воювал непрекъснато баща му. Когато вдигнаха баща му върху бяла постелка и го провъзгласиха за хан на цял Моголистан, те се преместиха в Алмалък до подножието на Алатау и след избелялия бряг на Джейхундаря градът се стори на момчето като приказно видение.

В сенчестите градини и по улиците на Алмалък растяха ябълки, круши, кайсии, по зидовете се виеше разноцветно грозде. Арьците бяха пълни с прозрачна студена вода и горещината не беше толкова досадна...

Иса Буга никога по-рано не бе виждал такова множество от хора. Човек можеше да оглушее на пазара и на съседните му улици от виковете на продавачите на вода и на сладки, от ударите на ковачите върху желязото, от воплите на дервишите и на сакатите. Тук за пръв път в живота си влезе в джамия с огромен син купол и като пълнолетен извърши намаз. И пак в Алмалък Иса Буга разбра, че освен исляма на земята съществуват и други религии.

Това стана така. Баща му хан Ваис беше много набожен човек. Веднъж на разсъмване, след първия намаз, той събуди синовете си Жунус и Иса Буга и ги поведе към стария град. Съпровождаше ги охрана от нукери. Наоколо стърчаха развалини от къщи, срутени дувари, а по средата се издигаше висока бяла постройка със зелен купол и блестящ меден кръст на върха. До него растеше стара овощна градина. Из градината сновяха молли, ишани, дервиши, харии и други хора с бели и зелени чалми. Срещу храма на гяурите беше издигната бесилка. Под нея в очакване на екзекуцията стоеше благообразен старец с голяма брада и сини очи. Беше облечен с дълга до коленете бяла ленена риза, ръцете му бяха вързани зад гърба.

Главният молла се качи на ешафода, прошепна молитва и се обърна към хан Ваис:

— О, защитнико на вярващите и покровител на исляма, многоуважаеми хане Ваис, позволете ни да изпълним високата ви

повеля, заверена със златния печат!

Ханът кимна:

— Разрешавам!

Главният молла, висок червенобуз мъж, сега се обърна към вързания старец:

— Ей, гяурино, нали чу! Справедливият като пророка Сюлейман, страшният като Хазрет-Али, най-великият от великите, хан Ваис разгледа греховете ти. Те са в това, че си поддържал на наша земя богуомразна църква, където с лъжа и коварство си примамвал правоверни мюсюлмани, за да ги отклониш от истинската вяра. За това, гяурино Даниел, ханът на цял Моголистан те осъди на смърт... За какво ще ни помолиш преди смъртта си?

Старецът отрицателно поклати глава:

— Нищо не искам да моля от другOVERCI. Моля само бог да ми прости греховете! Щастието ми е голямо: бях удостоен да се жертвам за вярата.

Моллата пак погледна към хана, който даде знак с ръка. Моллата се обърна към палачите, които стояха от двете страни на вързания старец:

— Такова е нареждането и волята на всевишния... От името на нашия милостив хан заповядвам да обесите християнина Даниел!

Палачите веднага надянаха примката на врата на стареца, праметнаха въжето през напречната гредна на бесилката и започнаха да теглят с всичка сила. Старецът постепенно се изпъваше и потрепери с цяло тяло само когато краката му се откъснаха от земята. Палачите деловито завързаха към стълба края на въжето и се поклониха на хана.

Тогава тази смърт изобщо не развълнува Иса Буга. Той гледаше на екзекуцията като на детска игра и дори запляска с ръце, когато старецът увисна във въздуха. Той не усети нито жалост, нито страх. Хареса му с каква тържественост говореше моллата, важният и сериозен вид на всички участници в екзекуцията.

Моллата отново се обърна към хана:

— О, най-велики от великите и светец на вярата! В продължение на много години тази църква служеше като огнище за развращаване на правоверните, като убежище на всякакви злини и коварства. От нея се разпространяваха еретически писания из цялата ви подвластна земя на Моголистан. Разрешете ни да разрушим това гнездо на порока!

Ханът одобрително махна с ръка. Всички ходжи, молли, харии и мюриди с песни и проклетия се нахвърлиха върху църквата от всички страни. Те първо хвърлиха примка върху медния кръст и го събориха на земята, после се заеха с купола и облак прах покри небето.

Слънцето не бе успяло да се издигне високо, когато от църквата бяха останали само купчина развалини. Не беше за вярване, че сутринта тук още стоеше висока бяла постройка, построено от неизвестни уйгурски и уйсунски майстори. А насреща все така се полюшваше от вятъра трупът на обесения старец.

Иса Буга тогава не знаеше, че тази църква е била строена от местни жители, част от които от край време бяха несторианци. Хановете и хакимите, управлявали Алмалък преди хан Ваис, бяха верни на обичайната мюсюлманска веротърпимост и не обръщаха внимание на старата църква в древната, рушаща се част на града. Но с идването на Ваис на ханския трон всичко се промени. Фанатичният хан Ваис реши да унищожи църквата и го направи с присъщата му жестокост.

Младият Иса Буга така и щеше да забрави това обичайно за тези времена събитие, ако не беше една среща...

Децата на хана често играеха в голямата овощна градина, която обкръжаваше разрушената църква. Един път Иса Буга изтича навътре в градината и се спря като вкопан. Под голямото разклонено дърво, където неотдавна беше заровен обесеният гяур, стоеше на колене плачещо момиче с черна рокля и с букет цветя. Тя беше на дванайсет-тринайсет години.

„Какво е това момиче? — учудено се запита юношата. — От къде се е появила тук?“ Той започна тихо да се приближава към нея. През това време момичето се изправи и Иса Буга хвана с ръка кинжала, който висеше на колана му.

— Спри! — извика той уплашено. — Знам кой си... Ти не си човек, а си породен от зъл дух — иблис!

По това време той бе прочел и слушал достатъчно приказки и не можеше да си представи, че хора могат да родят такова прекрасно създание.

Момичето имаше златисти коси и големи очи, сини и дълбоки, като водата на планинско езеро. Особено го поразиха косите ѝ: сплетени на две дълги плитки, те се спускаха като изляти слънчеви

змии до самата земя. Лицето, обрамчено от тях, изглеждаше още по-чисто и по-бяло.

„А може това да е русалка! — помисли си той. — Само русалките могат да имат такава бяла кожа и такива очи! Да, да, тя е изплувала от фонтана, за да ме омагьоса и да ме завлече под водата... Бисмилла! Бисмилла!“

Момичето пристъпи към него.

— Спри! — отново извика той ужасен.

Тя се спря.

„За нищо на света не трябва да говоря с нея! — трескаво си шептеше Иса Буга. — Ако ѝ проговоря, свършено е с мен... О, тя май отново тръгна към мен! Не, не, когато се приближи, ще хвърля по нея ножа си. Не трябва да ѝ позволя да ме докосне... Астагфиралла... Астагфиралла!“

Но момичето не се помръдна повече от мястото си и го гледаше с очи, пълни с тревога и отчаяние.

— Простете ми, сине на хана, че ме срещнахте на пътя си, — каза момичето и склони пред него глава. — Никога по-рано не сте идвали да си играете на това място...

— Виждаш ли, наистина си демон! — каза Иса Буга. — Откъде иначе ще знаеш кой съм аз... Бисмилла! Бисмилла!

— Не съм демон! — тихо каза то.

Приличаше на красив самороден къс и той не можеше да откъсне очи от нея. Не можеше и да остави това чудно видение, което толкова неочаквано бе срещнал в запуснатата градина. Но когато то поиска да мине покрай него, който бе застанал на единствената пътечка, Иса Буга отново извика:

— Не се приближавай! Не се приближавай и отговори, какво си ти: човек или джин? Или може би си русалка?

Момичето разбра, че той се страхува от него и се усмихна през сълзи:

— Не бой се, аз съм просто едно момиче!

— Момиче! — измърмори той неуверено, без да сваля ръка от кинжала.

— Разбира се! — Тя горчиво се усмихна. — Баща ти заповяда да убият моя баща, а сега ти искаш да убиеш мене. Защо? Всъщност кой го е грижа дали човек е виновен или не... Какво чакаш? Убий ме!

И тогава Иса Буга си спомни обесването на гяура на площада пред църквата. Той имаше същите сини очи като тази фея. Значи тя наистина е човек, а не зъл дух. Все пак трябва да се убеди в това окончателно.

— Ако наистина си боже творение, кажи заклинанието: „Аллахи, биллахи! Нека мен, правоверната, ме настигне божие наказание, ако съм излъгала!“

Момичето смръщи чело и повтори:

— Аллахи, биллахи! Аз съм човек, а не дух. Нека ме настигне божие наказание, ако съм излъгала. Но аз не мога да дам мохамеданска клетва, от друга вяра съм... От Христовата...

— Значи си гяурка?

— Според вас съм гяурка, а според нас — привърженик на истинската вяра!

— Слава на Аллаха, че не си зъл дух! — каза той с облекчение. — А да те направим от гяурка правоверна мюсюлманка няма да е трудно. Но това по-нататък!

Иса Буга веднага усети, че е готов на всичко заради това златокосо момиче със сини очи. Потискайки страха си и само тихо повтаряйки „Бисмилла... Бисмилла!“, той я докосна с ръка...

Да, тя беше дъщерята на обесения миналата година гяур. След смъртта на баща ѝ я спаси един уйгур дехкан, покръстен от нейния баща. Той бе скрил при себе си момичето, а сега чакаха кервана, който трябваше да го отведе във Флоренция при далечни роднини на баща ѝ.

Всяка седмица то идваше на гроба на баща си с цветя и така срещна там Иса Буга. Той беше висок и красив джигит. И най-важното в очите му нямаше злобната суровост на Ваис хан. В тях светеше доброта и съчувствие...

Те започнаха да се срещат всеки ден край гроба на баща ѝ. Скоро те не можеха да живеят един без друг. Той все така предпазливо докосваше ръката ѝ, но това вече беше преклонение пред нейната красота...

Веднъж султан Жунус, по-големият брат на Иса Буга, нещо се усъмни. Той се учуди, че брат му зарязва старите си игри и се крие от всички в старата градина. Веднъж Жунус проследи брат си и подслуша

разговора му с момичето. Още същия ден той разказа на баща си, че Иса Буга се среща с неверница и иска да се ожени за нея...

Ваис хан сериозно се разтревожи от това известие, защото без съмнение тронът трябваше да наследи роденият от дъщерята на монголски хан Иса Буга, а не Жунус, който бе син на къпчачка. Ако Иса Буга се ожени за християнка, кой може да гарантира, че тя няма да го привлече към своята вяра, още повече, че момчето има добра душа, неподходяща за хан. Това може да стане началото на края на рода на Джагатай, чиято история знаеше и почиташе хан Ваис.

Много неприятности бе имал този род с жените. Пък и не само родът на Джагатай. Още от самото начало всички чингизиди са патили от жени и в това очевидно е една от причините за упадъка на династията!

Но на него, хан Ваис, ще му стигне твърдостта да не позволи на сина си да повтори съдбоносната грешка на предците си, като се ожени за чуждоземка!

На следващата сутрин нищо неподозиращият Иса Буга бе извикан пред двореца на хана, където двама огромни палачи заклаха пред очите му златокосото момиче. Хан Ваис погледна сина си и остана доволен: момчето побледня, но не каза нито дума.

Оттогава младият хан загуби вредната за владетеля чувствителност и човешката кръв стана за него най-обикновена влага, каквато е водата в течащата през града рекичка...

Иса Буга бързо доказва, че урокът му е бил от полза. След седем години той седна на бащиния трон в Моголистан и веднага заповяда да хванат брат му Жунус. „Камъкът няма жили, ханове не нямат роднински връзки!“ Така казва народът. Обаче Жунус успя да избяга...

Скоро след това Иса Буга издигна паметник на гроба на момичето гяурка и когато му станеше самотно, идваше на него. В такива дни присъдите му бяха най-жестоки, наказваше и невинните, и виновните. Палачите знаеха това и когато ханът се върнеше от гроба, използваха най-изтънчените начини за екзекуция. Това бяха същите двама палачи, които преди години й бяха прерязали гърлото, и ханът за нищо на света не искаше да ги сменя...

Днес Иса Буга вече беше на гроба на златокосото момиче, но така и не му се прииска да види нечия кръв. Прекалено много грижи му се струпаха напоследък на главата. Кръвта се лееше като река по всички граници на Моголистан...

Много тревожно съобщение дойде от неговия племенник — емир Сеитали — наместникът на Кашгария. Вечният враг отново е започнал да действа. Несметни китайски пълчища са преминали границата и са нахлули в пределите на Кулджа и на Кашгария. Същото съобщаваше в донесенията си Аркалък багър от рода уйсун. Китайските войници на земята на уйсуните грабят и откарват пленници навътре в Китай. И двамата молеха за незабавна помощ.

Почти едновременно с тези неприятни съобщения от север пристигнаха пратеници на казахските родове найман и керей. От другата страна Черен Иртиш, явно подучени от китайците, пак са се размърдали ойротските владетели. А с тях шега не бива. Всъщност на китайските богдихани дори и на сън им се привиждат земите оттатък пустинята Гоби. Те са готови да се съюзят с най-върлите си врагове, дори със самия шейтан, само и само да ги завладеят! Неведнъж казахското опълчение от родовете уйсун, дулат и джалаир се е изправяло в защита на своите земи и е прогонвало алчните завоеватели далеч извън пределите на родината си. Но всеки нов век всичко започва отначало. Зелените долини на Седморечието не дават мира на богдиханите и те продължават да сънуват вечния си сън за Синьо море — Балхаш!

Цялата пустиня е постлана с кости, но нима богдиханите броят поданиците си? Мине не мине някоя и друга година и те с мравешка упоритост запълзават към Джунгарската врата. Но щом допълзят степната конница им избива от главите войнствения дух. И пехотата им бяга така, че и аргамците не могат да я настигнат.

Не, те никога няма да победят тези, които от векове живеят на тази земя. Тя е пропита с кръвта на дедите.

Хан Иса Буга едва ли жалеше своя народ. Но от непрекъснатото напрежение по границите страдаше хазната му. Пък и с какво право богдиханите претендират за принадлежащите му земи?

Освен това по всичко личеше, че нападението не е обикновено сплашване, а започваща война. Китайските владетели като хищни птици внимателно следяха какво става в Моголистан. Бяха избрали момент, когато особено силно избухнаха раздорите между емирите на Източна Кашгария и хановите от улуса на Джагатай. Врагът е двойно по-опасен, когато в държавата няма вътрешно съгласие.

Имаше обаче едно още по-сериозно обстоятелство, което тревожеше хана на Моголистан. Работата е там, че в последно време на запад укрепнаха и се размърдаха старите врагове — тимуридите. А откакто с помощта на стария вълк Абълхаир на самаркандския престол седна Абдусаид, всеки ден можеше да се очаква война. След победите в Хорасан този Абдусаид взе да се мисли за най-великия от великите. Неговите отряди все по-често нападаха границите на Моголистан. Обаче достатъчно решителният Иса Буга всеки път ги наказваше и ги прогонваше от пределите на страната. Но в последните години емирът на Самарканд съвсем изнагля и дори не криеше планове си по отношение на Моголистан.

Първото, което направи Абдусаид, бе да покани от Иран, да приюти и да обсипе с почести избягалия Жунус, брата на Иса Буга. Днес сутринта пред хана се яви един незабележим човек, пристигнал от Самарканд. Той разгърна пред Иса Буга изрисувана кърпа и по нея показва къде и колко са войските, предадени от Абдусаид в разпореждане на Жунус. По всичко личеше, че в близките дни Жунус ще тръгне към Алмалък. Най-вероятно войските ще тръгнат по реките Чу и Талас от градовете Яссъ и Сауран. Оттам трябва да очаква главната опасност.

Да, когато напада външен враг, е лесно да вдигнеш народа в защита на родината си. В такива случаи няма нужда от много приказки. Хората са готови на всевъзможни лишения и данъци, а при битка ръцете на воините не треперят.

Когато обаче се появява вътрешен враг, положението се усложнява. Простолюдието обикновено седи настрана от борбата за трона, останалите изчакват и пресмятат към кого да се присъединят. На тях сега им е почти безразлично на кого ще служат: на Иса Буга или на Жунус. В тази борба е трудно да се довериш дори на най-близките си роднини...

Какво може да бъде по-опасно от пожар в собствения ти дом! И няма съмнение, че той ще избухне всеки момент. Сигурно е истина, че той, хан Иса Буга, не е много справедлив владетел. Но как да обясни на хората, че предателят и доносникът Жунус ще бъде на трона по-лош от чума. За повечето роднини и поданици той е само един нещастен изгнаник, жертва на коварството на родния си брат...

Опасността наистина беше голяма. Откакто потомците на Батий загубиха престола на Златната орда, казахските степни родове взеха да клонят към улуса на Джагатай, за което си имаше причини. Първо, на потомците на Джагатай неведнъж им се налагаше да влизат в съюз с казахските родове за съвместно отблъскване на китайските богдихани и прислужващите им ойротски владетели. Второ, самите монголски ханове бяха наполовина чергари, многобройните им табуни пасяха редом с казахските. Освен това ги свързваха общи интереси.

Заедно с това действията на Абълхаир и на тимуридите все повече отблъскваха от тях казахите, които бяха принудени да търпят много несправедливости и гонения.

Въпреки непрекъснатото си боричкане, хан Абълхаир и тимуридите веднага се обединяваха, щом се появеше възможност да се намесят в работите на Моголистан. Нямаше ден да не докладват на Иса Буга за хора на Абълхаир, които сеят раздор сред подвластното му население.

Сега, когато тимуридите са решили открито да нападнат Иса Буга, хан Абълхаир позволява на войските им да преминат през земите му и кой знае дали конницата му няма да се присъедини към тях в последния момент.

Заклетият враг на Моголистан Абдусаид е готов на всичко, за да постигне целта си. Той май е решил дори да ожени сина си за дъщерята на Жунус.

Абдусаид не го прави от скука. Човек може да го разбере. Ако не предприеме никакви действия много скоро от владенията на тимуридите ще остане само спомен. Прекалено лаком и ненаситен е хан Абълхаир.

Какво трябва да направи той, хан Иса Буга? Само да се опита Абълхаир и мнимият му съюзник, емир Абдусаид, да се блъскат като

два разярени бика. Докато те са в относителна вражда, Моголистан е в безопасност.

Ханството приличаше на ранен тигър, който събира всичките си сили преди скока, и много неща трябваше да премисли Иса Буга...

Само половин век преди тези събития Моголистан беше една от най-могъщите държави. Обаче ханските междуособици изправиха държавата пред гибел...

Нима самият Иса Буга лесно получи ханството? Неслучайно казват, че носът е даден на човека, за да не се избодат едно друго очите. Кой можеше да бъде такава предпазна стена между синовете на Ваис хан след неговата смърт? Вече тридесет години продължаваше между тях борбата за трона. В нея бяха въвлечени всички многобройни султани и емири на Моголистан. С тяхна помощ Иса Буга отне престола на Жунус, но после бързо забрави за това и започна всячески да притеснява същите султани и емири, които го направиха хан въпреки претенциите на по-големия наследник.

Много от емирите и султаните се разбягаха — кой при ойротските владетели, кой при Абълхаир, а тези, които останаха в Моголистан започнаха да създават групички и да плетат заговори срещу хана.

През тези години той на два пъти успя да отблъсне нападенията на Жунус. Но този път брат му беше събрал много голяма войска. Пък и Абдусайд не е от тези владетели, които бързо се отказват от намисленото. Неслучайно коварният тимурид е решил да се сроди с Жунус...

Не, този път няма да се справи без съюзници, независимо кои ще са те.

Влезе главният наиб Кастек бий и доложи, че всички поканени на съвета са се събрали.

— Емир Сеитали също ли пристигна? — попита Иса Буга.

— Да, хане, веднага щом заповядахте изпратихме при него вестоносци.

— А Шейх-Мохамед?

— Пристигна едновременно с него!

Наибът учудено погледна хана, който питаше за очевидни неща. Когато чу за пристигането на емирите, които му бяха помагали в трудни ситуации, Иса Буга се почувства по-уверен. Той сложи подадения калпак корона, целият обшит със злато и украсен с брилянти, взе тежкия златен боздуган и тръгна към приемната зала, където щеше да се състои съветът. Кастек бий и чакащите до вратата приближени го последваха.

Когато той влезе в залата, събралите се емири, бийове, султани, бекове и хакими станаха от диваните и от възглавниците и ниско се поклониха пред хана. Иса Буга се спря на прага, както бе прието в неговия двор, и направи широк приветствен жест с ръка:

— Добре дошли, мои първенци!

— Как сте със здравето, велики хане? — дружно зашумяха първите хора.

— Всичко е в ръцете на Аллах! — Ханът отиде до мястото си и се обърна към своите гости. — Добре дошли, скъпи роднини. Моля всички да седнат.

Едва след това се изправиха и седнаха на определените им места поканените на съвета. Заедно с тях върху сребърния, инкрустиран със злато и скъпоценни камъни трон, се отпусна и ханът на Моголистан. Той седеше неподвижно и цялата зала също застина. В нея преобладаваха три цвята: бяло, синьо и златно. Всички знатни емири, султани и прочее приближени с чингизидска кръв бяха със сини кафтани и бели чалми. По-малко знатните, но владеещи градове или селища, бяха с бели дрехи, но пък със сини чалми. Вождовете на казахските родове носеха обковани със злато блестящи колани и ремъци. На главите си имаха калпаци, обточени с кожа от самур, златка или лисица.

За разлика от другите средноазиатски ханства и емирати, в улуса на Джагатай нямаше длъжностите „лява“ и „дясна“ ръка на хана. До хана, малко по-долу от него, седеше само главният наиб. Останалите сядоха според заеманото положение — по-близо до хана управителите на големите емиратства, бийовете и батърите на подчинените казахски родове, после хакимите на големите градове, служителите на култа: суфии, ишани, мюриди.

Иса Буга не захвана да говори за това, което всички и без това добре знаеха, а само попита:

— Какво според вас, мои първенци, трябва да направим: да съберем в един юмрук цялата войска на Моголистан или всеки хаким и султан да приема самостоятелно боя с неприятеля на подвластната му територия? И второ: да оставим ли столицата в слабо укрепения Алмалък или да я пренесем временно в крепостта Аксу?

Присъстващите ниско наведоха глави, сякаш тежестта на приближаващите събития ги смазваше. Всички мълчаха. Свикнали да им бъде заповядвано, те трескаво пресмятаха изгодите от създалото се положение. Всеки от тях най-малко мислеше за съдбата на Моголистан или за съдбата на хана.

„По-добри е да имаш свое теле, отколкото общ бик.“ Тази пословица се е зародила точно тогава. И тогава Иса Буга си спомни завещанието на Чингизхан, в което той зовеше потомците си незабавно да унищожават всеки, който дори си е помислил да противоречи на хана. Прекалено много свобода бе дал Иса Буга на моголистанските владетели и сега, когато настъпиха тежки дни, те мислят само за себе си...

Емир Сеитали смръщи вежди. Той огледа притихналото събрание и каза високо:

— Хане мой! Простете ни, но вашите неочаквани думи се стовариха върху нас като боздугана на Азраил. Дайте ни време да помислим и всеки ще каже какво мисли!

— Така да бъде! — махна с ръка ханът.

В залата се появи човек с клиновидна брада и щръкнали настрани мустаци. Той се приведе пред хана, който нетърпеливо кимна с глава.

— Хане мой! Още вчера вечерта пристигна пратеник от север, но нощната стража не го е пуснала в града!

— Нека влезе!

В същия момент на вратата се появи як брадат човек на средна възраст с бронзово от вятъра и слънцето лице. Носеше кафтан от камилска вълна, препасан с широк колан със сребърни украшения, на краката му имаше ботуши за езда с разширяващи си нагоре кончове. Едната му ръка държеше тежък вит камшик, другата той притисна към гърдите си в знак на уважение, след което подви коляно:

— Ассалаумагалейкум!

Прах покриваше лицето и дрехите му. Личеше си, че идва отдалече и че малко е почивал по пътя.

— От кой род, от кое племе си, човеко? — зададе ханът задължителния въпрос.

— От рода дулат съм... Идвам при вас, хане мой, по заръка на почтения мирза Суюндук, хаким на град Джанта.

— Нямам тайни от роднините си. Кажи, какво искаше да ми предаде твоят хаким?

— Хаким мирза Суюндук нареди да ви предам, велики хане, спешно донесение. В пределите на управляваните от хакима земи пристигнаха много хора, водени от султаните Жанъбек, син на Барак, и Керей, син на Булат. Хората, дошли с тях, са от родовете аргън, къпчак, найман, керей, уак, има от родовете конърат, алчин и от някой други...

В очите на хана на Моголистан блеснаха огънчета и той попита с нескрит интерес:

— И какво казват?

— Не са могли да се погодят с хан Абълхаир и молят от тебе милост, земя да се заселят и пасища за добитъка. Засега са на другия бряг на Талас, но към теб, начело на петстотин нукери, направо през планините яздат султаните Жанъбек и Керей. Препусках ден и нощ по други пътища, за да успея да те предупредя, хане мой!

— След колко време ще бъдат тук султаните?

— Най-късно утре, хане мой!

— Колко хора има на другия бряг на Талас?

— Несметно количество, хане мой! Когато първите отдавна вече бяха разтоварили камилите и варяха ядене, откъм степта продължаваха да прииждат керван след керван. Разположили са се покрай брега на разстояние от половин ден преход. Но това не е всичко. От планината виждах степта. И докъдето ми стигаха очите по нея към нас се движеха кервани. Сигурно съвсем им е отровил живота Абълхаир!

Иса Буга сърдито смръщи вежди и словоохотливият пратеник веднага млъкна. Той разбра, че е допуснал грешка и си каза, че „гарван гарвану око не вади“. За да се предпази, той пак наведе глава, сякаш иска разрешение да продължи.

— Говори! — рязко каза ханът.

— Хане мой! Предавам само заучените от мен думи на моя хаким мирза Суюндук. Той заръча да ви предам: „Нека най-

справедливият от земните жители и защитник на целия народ на Моголистан да знае, че причина за преселването на казахите на наша земя са жестокостите и гоненията от страна на хан Абълхаир и известната на цял сват справедливост на нашия милостив хан!“

Някои от присъстващите разбраха хитростта на пратеника и се усмихнаха наум. Ханът хареса неговите думи и настроението му се подобри. Виждаше се, че известието за идването на казахите повлия върху по-нататъшните планове на Иса Буга. Той махна с ръка към пратеника:

— Добре, почини си и се наспи. Утре ще чуеш нашия отговор за твоя хаким, ще го запомниш и ще му го предадеш!

Разбрал, че със своя отговор е спасил главата си от сабята на ханския палач, пратеникът възкликна: „Слушам, хане мой!“ и веднага изчезна през вратата.

Щом излезе на двора, той въздъхна облекчено с пълни гърди. „Който говори без да внимава, ще умре, без да е болен! — помисли си той. — Само глупакът се прави на умен пред хана!“

Всичко, което разказа пратеникът на хана, беше истина. И това, че хората, пристигнали в Моголистан, са несметно количество, също не беше преувеличение.

На четвъртия ден след изненадващото напускане султаните Жанъбек и Керей събраха всички вождове, бийове и батири от аулите, които тръгнаха с тях. Жанъбек беше по-красноречив и започна да говори първи.

— Не мислете, че ни чакат с отворени обятия! — каза султанът. „Съседът не се радва, когато си богат, но когато си просяк, няма да ти подхвърли дори храна. Не искам да предричам нищо, но не се знае как ще ни приемат в Моголистан. Затова трябва да изминем този дълъг път, като запазим силите и здравето си. Като видят, че сме силни, ще започнат да ни уважават, а ако пристигнем изтощени, само ще ни съжаляват. За гонене — може и да не ни изгонят, но каква радост е да си беден роднина?“.

От този ден, след като разбраха, че отрядите на хана не са тръгнали да ги преследват, вече вървяха по-бавно, оставяха добитъка да пасе.

След седмица Жанъбек и Керей събраха на семеен съвет своите синове, внуци, многобройните си по-големи и по-малки братя. Султан Жанъбек нареди на един от своите джигити да насече сноп тръстика. В древните легенди се говори за такова изпитание за синовете. Той първо се обърна към най-големия си син Джадик и към най-големия син на Керей — Бурундук.

— Вземете по едно стъбло!

Те взеха по едно, като гледаха съсредоточено Жанъбек.

— Счупете го!

Стъблата се пречупиха с лек пукот между силните ръце на джигитите.

— Сега вземете по две!

Наложи се да употребят усилие, за да пречупят сдвоените стъбла.

— Вземете по четири!

Те можаха да ги счупят само с помощта на коленете си.

— По шест! — заповяда Жанъбек.

Джадик и Бурундук взеха по шест стъбла и започнаха по всякакъв начин да се опитват да ги счупят. Успяха да го направят с големи мъки.

— Сега по десет!

Слабият и жилестият Джадик и квадратният, дългорък Бурундук отново се хванаха на работа. Те знаеха това степно предание и се стараеха с всички сили, за да се учат от тях по-малките им братя. След като се измъчиха достатъчно, те хвърлиха стъблата на земята:

— Не става!

Султан Жанъбек мълча известно време, после обходи всички с поглед. И макар дори децата да знаеха това наставление, той го повтори дума по дума, както го казваха на децата си другите бащи и султани, както от векове пееха за това жърау:

— Така е и с хората. Лесно могат да убият сам човек. Но когато те са сплотени, никой враг не е страшен. Заедно можете да затрупате море. Ако казахските родове се сплотят, те ще станат страшна сила. Десетте рода — това са десетте пръста на ръцете. Нека тези пръсти се свият в юмруци!

Бурундук бе най-голям от синовете на Жанъбек и на Керей, ето защо той каза от името на всички:

— Да, това ще бъдат добри юмруци... Но какво ще стане с онези родове, които са далеч от нас?

— Ако поискат да се присъединят към нас, какво са разстоянията за казахските коне!

— Разбрахме — каза Бурундук. — Но какво да правим сега?

— Сдъвканата храна не подхожда за кръвожадния вълк! — сурово каза султан Жанъбек. — Помисли сам!

— Не знам... — Бурундук погледна краката си. — Да нападнем и да разграбим онези, които не искат да вървят с нас, останалите да отведем!

На Керей му стана неудобно заради сина му, който в такъв важен момент не може да намери правилното решение.

— Ако направим това, което казваш, сине мой, ще наплашим хората! — каза той. — Не бива да ги караме насила...

— Нека всеки каже, каквото мисли! — предложи Жанъбек.

Казахите отдавна учеха така синовете си. И макар тази школа да беше проста, наученото оставаше за цял живот, а после то със същата настойчивост и нагледност се предаваше на следващото поколение.

По-младите не можеха да говорят преди по-възрастните и затова Касъм — средният син на султан Жанъбек, се въртеше на мястото си, без да сваля поглед от баща си.

— Добре, кажи ти! — разреши му Жанъбек.

— Да, татко, с ваше разрешение искам да споделя мнението си с моите братя!

— Казвай... казвай!

— Бурундук е донякъде прав, когато казва, че неразумните трябва да бъдат доведени до правдата насила. Така е било и така ще бъде. Но мъдрият ми чичо вече отбеляза, че такова предложение е изпълнимо. Можем ли да мислим за използване на сила спрямо когото и да било сега, когато самите ние се оглеждаме назад дали не ни гонят враговете? Освен това трябва да пристигнем в Моголистан като единен здрав народ!

— Говори, Касъм! — одобрително каза и султан Керей.

— Да, не като отделни аули, а като страна на казахите трябва да стигнем границата с Моголистан и Туркестан! — възбудено каза Касъм. — Нека потомците на Джагатай и на Шейбани разберат, че в бъдеще ще трябва да се съобразяват с нас, и че напускаме временно

родните си места. Много по-лесно ти подаряват нещо, когато знаят, че можеш да си го вземеш със сила. Те трябва да не се съмняват, че ако не ни дадат земи и пасища, сме в състояние сами да си ги вземем!

А засега предлагам най-смелите и красноречивите от нас да тръгнат с по десетина обикновени джигити и да се пръснат из степта. Трябва да обиколим аулите с призива да ни последват. Нека обясним на всички нашите намерения. Очевидно не всички ще ни последват веднага, но останалите ще се замислят. Нашият призив трябва да бъде прост и разбираем за всеки казах, независимо от кой род или племе е той, дали е богат или беден, знатен или обикновен човек: „Нека пребъде във вековете Бялата орда!“

Жанъбек и Керей кимнаха едновременно:

— Добре го каза, Касъм!

— Мисълта ти е добра, сине мой!

Всички братя и роднини, в това число и децата, размахаха одобрително ръце.

— Да, ти вникна в същината на въпроса! — започна Жанъбек, който одобряваше и всячески поддържаше у синовете си стремежа към самостоятелност. — Нашето преместване не е предизвикано само от недоволството ни от Абълхаир. Главната му цел е да възстанови Казахската орда, чиито основател преди сто години е бил нашият велик предтеча хан Урус...

Бихме могли да издигнем знамето на хан Урус в междуречието на Жаик и на Едил, върху развалините на Златната орда. Но това би било на самия край на необятната ни степ. Отвъд Едил са враговете ни: Ногайската орда, Казанското, Кримското, Астарханското ханства, а след тях волната степ свършва, хората са уседнали, и не е добре там да бъде станът на една чергарска държава. Така както това се случи с ордата на Абълхаир, столицата на ханството много бързо ще бъде привлечена от могъщите земеделски страни и неволно ще скъса връзките си с народа, който от хилядолетия чергарува из степта и живее от това...

Има обаче и по-удобно място, където нашият предтеча също е побивал знамето си — това е Съгнак. От него е много по-близо до основните пасбища на болшинството от казахските родове. Той засега е в ръцете на Абълхаир, нашият Съгнак, но ние няма да се

отдалячаваме от него навътре в Моголистан! В Моголистан пак живеят същите наши родове уйсун, дулат, джалаир.

Засега нека направим това, което предложи моят син Касъм. Той пръв ще вземе петима джигити и ще обикаля с тях от аул на аул. Така ще направят най-добрите от вас. И колкото повече аула доведете със себе си, толкова по-бързо ще се възроди Бялата орда. Ще се съберем по бреговете на Сейхундаря, и няма да ви уча как се прекосяват реки!

На сутринта тези от синовете на Жанъбек и на Керей, които бяха пълнолетни, а заедно с тях много бийове и батъри, се пръснаха в различни посоки из необятната казахска степ, за да призват аулите да напуснат ордата на Абълхаир. Точно няколкото аула, които водеше младият султан Касъм, бяха засечени край бреговете на Сейхундаря от съгледвачите на хан Абълхаир. Но ханът прекарваше първата нощ с младата си жена и потерята закъсня с един ден...

Сега, след основната маса, аул след аул вървяха към Талас. Бялата орда започваше да се оформя, но засега само като държава върху камили — без земя и без собствена столица.

След като разпусна съвета, ханът на Моголистан Иса Буга остана с най-доверените си хора. Пред Шейх-Мохамед, Сеитали и главния наиб Кастек бий нямаше нужда да се преструва. Душата на хана бе изпълнена с радост. Пристигането на войнствените казахски родове веднага разрешаваше многобройните проблеми...

Те дълго и подробно обсъждаха създаването на положение. Беше решено да заселят казахите по цялата граница на Моголистан със Синята орда и с тимуридите покрай реките Чу, Сарьсу, Талас и Бадам, а също така да им дадат северните склонове на планините Козъбас и Каратау. Те ще бъдат като боен щит срещу Абълхаир и емир Абдусаид, и няма да има по-предани защитници от тях.

Но това не беше всичко. Като отплата за получените земи и пасбища казахските родове ще осигуряват и напълно въоръжени отряди за другата граница — с Китай и с Ойротското ханство, ако там избухне война. Така че за Моголистан ползата от тях ще бъде двойна.

След като взе такова решение, Иса Буга изпрати най-знатните хора да посрещнат казахските султани, както се прави само за близки роднини. Той ги посрещна с разтворени обятия на прага на двореца.

Цял месец Жанъбек, Керей и пристигналите с тях бийове и батъри прекараха в непрекъснати пирове, ядоха и пиха от една чаша с хана на Моголистан. Неговите условия бяха приети от казахските султани без възражения и скоро първите хиляда смели джигити от пристигналите бяха изпратени на китайската граница — на най-опасния ѝ участък, към Джунгарската врата. Този отряд бе под командването на най-големия син на Жанъбек, султан Джадик. Когато пристигна на място, той увеличи силите си на пет хиляди души с помощта на джигити от местните казахски родове и бързо изгони проникналите отвъд тази врата китайски отряди. След пристигането на втори подобен отряд, воден от друг син на Жанъбек — Камбар батър, ойротският владетел бе принуден да сключи мир с Моголистан.

Казахските аули бяха така разселени по цялата северозападна граница на Моголистан, че в случай на нападение от страна на ордата на Абълхаир или от Маверанахър, те можеха за няколко дена да съберат конно опълчение. Част от батърите и от джигитите винаги бе на разузнаване.

„Какво пък, на границата с Китай живеят все същите казахи, макар и от други племена — мислеше си султан Жанъбек. — Нека се уверят, че винаги ще имат защитници. Това само ще ускори тяхното присъединяване към нас! Що се отнася до границата с ордата на Абълхаир, ние самите не искахме да се отдалечаваме много от нея...“

Султаните Жанъбек и Керей лично се занимаваха с нелеката задача по разселването на аулите и разпределянето на земята и пасбищата. И макар да се държеше строга сметка за броя на преселниците, тлъстите парчета, както си е редът, се падаха на бийовете и на многобройните султански роднини.

През това време при султан Жунус пристигна синът на владетеля на източна Кашгария султан Абдрашид, които също беше от рода на Джагатай. Жунус обикновено с удоволствие приемаше такива знатни роднини, разчитайки на тяхната помощ в борбата за престола на Моголистан. След неочакваната поява на казахите по границата той прекрати подготовката на похода към Алмалък и прекарваше времето си в пирове и веселие с пристигналият гостенин. За своя беда Абдрашид веднъж видя дъщерята на Жунус, красавицата Султан, и се влюби в нея. Тъй като вече я беше харесал и синът на емир Абдусаид, а

Жунус я обичаше повече от другите си дъщери, той ѝ предложи да си избере.

Султан сама дойде да види влюбения кашгарец и му се изсмя в лицето. „Не да легнем в една постеля, да мина покрай него ми е противно!“ — заяви тя на баща си и после повтаряше тези думи сред приближените на Жунус. Няма нищо чудно, че те стигнаха и до Абдрашид.

Проклинайки всичко на света, обиденият гост си замина за Кашгария. А девойката продължаваше да му се присмива пред приятелките си, без да знае какви шеги погажда понякога животът...

Щом кашгарецът си замина, емир Абдусаид извика султан Жунус при себе си в Бухара, където се беше преместил временно от Самарканд. Едва султанът беше заминал, когато изпратеният от моголистанския владетел син на Жанъбек султан Касъм връхлетя върху източния край на Ферганския оазис и откара три хиляди коня, които принадлежаха на Жунус.

Не се намери нито един истински джигит, който да преследва похитителите. Само петнайсетгодишната Султан скочи на коня си и препусна след тях с пика в ръка. Тя стигна брода на Талас преди джигитите на Касъм, а те щяха да изпадат от конете от смайване, когато видяха войнствената девойка. Опиянени от лесната плячка, те започнаха да се присмиват на мъжете от рода на Жунус, които са се изпокрили в миши дупки от страх, а са изпратили една от дъщерите си да върне откраднатите коне. Султан Касъм веднага съчини и изпя един куплет:

*Кажми ми името си, моля те аз!
Не го ли кажеш, тръгвам си завчас...
Колко е глупав жребецът водач, дете позволи
да се отбиеш от стадото си.
Кажми, о кажми, чия кобилка си ти?*

Девойката стрелна с поглед едрия красив султан и му изпя в отговор:

*По красивата реч познах, че си султан,
свикнал да язди всяка кобилка
до заран!
Но аз съм жребче на Жунус и дори в съня си,
не съм виждала жив товар на гърба си!
Всички наши мъже вчера отидоха да пируват,
иначе нямаше разбойници тук да върлуват!
нима е способен истински султан
да граби беззащитните — отговори ми сам!
Препуснах до тук да се жертвам за баща си.
Върни ни конете, те са наши!
Не прави султан Жунус за присмех
на врага;
присмей се на дъщеря му, ако имаш сили за това!*

— О, благоуханно цвете, неоткъснато от никой до сега! — възкликна султан Касъм. — Не мога да откажа твоето предложение и съм готов да ти се любувам дори с цената на три хиляди коня!

Какво е ставало между тях в бялата шатра, която Касъм заповяда да разпънат на брега на Талас, е знайно само на бога. Във всеки случай не се чува сълзи на девойка, но пък неведнъж в нощта ехтеше щастлив женски смях.

А на сутринта щедрият млад батър заповяда да върнат обратно трихилядния табун. При раздялата Султан плачеше на коня. Тъжни бяха и джигитите, лишили се от такава богата плячка. Без да смеят да укорят султана направо, те измислиха песен за тази случка, която ги преживя със столетия.

*Ако няма дърва за какво ти е секира,
хитрата коза само пречи на пастира,
щедростта на Касъм е просто безмерна:
Три хиляди коня за целувка, навярно!
измами ни съдбата, като лисицата космата,
нас, дете само чухме на славея гласчето,
нима певицата бе с лоно златно,*

щом за трелите такваз цена платихме?

Някакъв лекомислен джигит не се сдържа и през една почивка изпя на султан Касъм тази песен. Султанът само леко се усмихна, но по пътя към дома, начело на същите тези джигити, отвлеche пасящите наблизко коне на един от многобройните султани по границата, тъй че джигитите не останаха с празни ръце. Касъм ги помоли на никого да не разказват за случая със Султан, защото загубилата девствеността си султанска дъщеря щеше да загуби и достойнството си. Джигитите обещаха да мълчат, обаче някой не се сдържал и всички песни за тази случка са достигнали до наши дни...

Скоро Жунус реши да даде дъщеря си за жена на емира на Андижан Шейх-Омар, сина на Абдусайд. През това време в Маверанахър с разрешение на хан Абълхаир гостуваше жена му Рабия-султан-бегим. Как можеше да се удържи и да не се намеси в сватуването! Тя замина с пищна свита за Яссъ, взе от там Султан и тръгна с нея към Андижан.

Като разбра за това, султан Жанъбек извика сина си Касъм.

— Какво ще правиш с дъщерята на Жунус си е твоя работа — каза му той. — Страх ме е само да не отведе и собствените ти коне като отплата за втора нощ. А на мен на всяка цена ми докарай жива и невредима Рабия-султан-бегим. Тогава ще си говорим с хан Абълхаир по друг начин!

Султан Касъм тръгна с джигитите си да пресрещне сватбения керван и се сблъска с хората на кашгареца Абдрашид, които също бяха тръгнали с тази цел. Кашгарците обаче първи нападناха кervана. Султан Касъм успя да освободи от тях двете жени.

Касъм отново не изпълни желанието на баща си. Работата е там, че когато живееше в двора на хан Абълхаир, Рабия-султан-бегим се отнасяше към него с присъщата ѝ доброта. Изпитвайки към нея огромно уважение, Касъм я изпрати с почести и я избави от шантаж от страна на баща си, султан Жанъбек.

Заедно с нея той пусна и младата красавица Султан, но в старите песни се казва, че тя изобщо не искала да си тръгва от него. Дори се

намеква, че тя самата изпратила при Жанъбек таен пратеник с точните сведения кога и по кой път ще мине сватбения керван. После, бидейки вече омъжена, Султан още десет години чакала Касъм да нападне с джигитите си. И трябва да кажем, че тя го дочекала...

Султан Касъм не започна да се оправдава пред баща си, когато му докладваше за набега.

— Не исках да приличам на куче, което е прогонило от паницата друг разгонен пес, и почва да лочи чужда помия! — каза той. — След като освободих чуждата годеница от султан Абдрашид, не можех да постъпя като него...

— А защо пусна Рабиа-султан-бегим?

— От уважение към паметта на великия Улугбек!

Макар султан Жанъбек да смръщи вежди, вътре в себе си той одобри сина си.

— Сигурно колкото по старее човек, толкова повече се страхува, че няма да може да отмъсти на всичките си врагове! — въздъхна той. — Правилно си постъпил, сине, а пък аз явно вече се поддавам на тази болест. Старостта не е далече! Пък ти, докато съм жив, можеш да си позволиш и благородство. Дано бог ти помогне да запазиш това високо чувство до края на живата си!

Като тих черен вир беше нощта, безмълвна и страшна. И макар ниско над степта да висяха черни облаци, нямаше нито мълнии, нито гръм. Сякаш всичко в света беше замряло, не се чуваше надалеч дори пръхтенето на конете и тежкото дишане на конниците, както обикновено, когато въздухът в степта е чист и лек...

Те бяха петдесетина човека — безродни джигити, бедняци от простолюдието, които, макар и да имаха свои юрти в някой от близките аули, щом се появи Орак, оседлаваха нощем конете и тихо отиваха за няколко дни в неговия отряд. За да не ги познаят по време на поредния набег срещу господарските и ханските табуни, те надяваха на лицата си черни кърпи на отмъстителите.

Орак багър отдавна взе да се появява по тези места — в долините на реките Талас, Чу, Каратал. Наскоро тук ограбиха кервана на самия Жанъбек. Наистина, никой не беше убит или пленен, но

тридесет камили, натоварени със съдове и платове, разбойниците отведоха някъде в степта.

— Ако вие сте казахи, защо грабите своя султан?! — попита едноокия предводител главния кervанджия.

— За тези платове и съдове твоят султан смъква по две кожи от простолюдието — отговори той. — А пък ние ще разделим всичко справедливо. Ако наистина е справедлив твоят султан, нека провери и се убеди!

И наистина, тези съдове и платове се появиха наскоро в най-бедните юрти на преместилите се аули, а също и в юртите на робите туленгути. Жанъбек така и не се реши да отнеме от хората своите стоки, раздадени от разбойниците. Но твърдо реши да се справи с Орак батър.

— Когато грабеше кervаните на Абълхаир, тогава ни беше изгодно — каза султан Жанъбек. — Ала на мен в моето ханство разбойници не ми трябват. Простолюдието трябва да си знае мястото!

Една вечер султанът извика Бурундук и му заповяда да унищожи отряда на Орак батър. По неговите сметки, едноокият батър трябваше да е някъде в низините на Чу.

— Отдавна е време да се разправим с този голтак — мрачно каза Бурундук.

— Гледай да се справиш тихо, така че хората да не се разбунтуват! — предупреди го Жанъбек.

Бурундук само кимна мълчаливо с глава.

Не знаеше всичко това Орак батър, който яздеше пред своите безмълвни джигити, от време на време поглеждаше на изток, където вече се виждаше тясна сива ивица, предвещаваща разсъмване. Изведнъж отзад се чу шум. Батърът се обърна.

— Какво става?

— Сипаничавият Тенге изчезна! — отговориха му от тъмнината.

— Как така изчезна?

— Вчера беше с нас, а днес го няма. Каза, че ще отиде в падината за вързания си кон, но така и не се върна...

Орак опъна юздите на коня. Тенге не беше беден или безроден като другите му джигити. Ала май Бурундук беше обидил с нещо този Тенге и той дойде в отряда на отмъстителите. Орак батър още от самото начало се съмняваше в неговата вяръност, защото помнеше

пословицата: „Гарван гарвану око не вади.“ Но Тенге докара петнайсетина хубави коне и сърцето на бащата трепна.

Непонятното изчезване на Тенге преди самия набег срещу ханските табуни накара Орак да бъде нащрек.

Бащата вдигна ръка:

— Джигити, трябва да бързае. Ако Тенге е предател, трябва да стигнем, преди да усилят охраната!

И те като вихър се понесоха напред, без да подозират, че там ги чака гибел. Още преди няколко дни беше предупреден Бурундук за нападението на отмъстителите и ги причакваше. Сега Тенге му издаде и точното място, към което се насочваше отрядът на Орак бащата. Сто и петдесетина отбрани воители бяха с Бурундук, а на всички степни пътеки беше поставил засади.

Широката падина между два полегати хълма плуваше в предутринния млечен здрач. В самата низина и по склоновете на хълмовете пасяха или лежаха на групи с жребчетата си породисти снежнобели и дорести кобили от най-добрия султански табун. Жребците, досущ като съгледвачи във войската, стояха всеки до своето стадо. Те винаги първи усещат приближаващата се опасност и сега конете тревожно предяха с уши, ослушвайки се в нощната степ.

И изведнъж те всички запряхтяха, заобикаляха около своите стада в широки кръгове. Кобилите скочиха, тревожно зацвилиха, взеха да се събират на групи. Мъглата се вдигна над долината и в предутринния здрач взеха да се показват приближаващи конници. Те язدهа в разтегната редица, като захващаха в полукръг крайното стадо. През лицата си носеха черни кърпи и само един от тях можеше веднага да бъде разпознат — великанът Орак бащата. Вместо кърпа през лицето му минаваше кожена лента, закриваща мъртвото му око.

Не успяха отмъстителите да стигнат до султанските коне и от хълмовете, едновременно от две страни, напъко им излязоха други конници.

— Бурундук! Бурундук!

Ала и без този неистов вик, който се разнесе от край до край в падината, отмъстителите видяха кой е пред тях. Квадратният Бурундук, сякаш дъбов пън, седеше върху дорестия си кон и размахваше сабя над главата си.

— Засада!

— Назад!

Ала вече беше късно. Пред входа в падината се показва голям отряд, а по хълмовете се появиха стрелци с опънати лъкове. Орак батър рязко спря коня, почака минута, сякаш размишлявайки какво да прави по-нататък и посочи с оголената си сабя към изхода от падината. Сега отмъстителите се носеха в обратна посока, Орак батър яздеше последен. Не по-малко от стотина джигити ги чакаха там, а отзад настъпваха конниците начело със самия Бурундук.

— Напред, отмъстители! — страшно извика Орак батър.

Той пусна коня в галоп и изпревари своите воители, като пръв се вряза в строя на султанските джигити.

Няма нищо по-страшно от боя в степта, когато две конни лавини се сблъскват една с друга. Цвилят обезумелите от ударите коне, носят се диви хорски викове, в гъстия прахоляк се издигат тежки боздугани, святкат саби, мушат където им падне остри пики. Минута-две и вече се търкалят под конските копита обезглавени тела, стъпкват на земята ранените, влачат се подир препускащите към степта коне, задушени в примки.

Не беше ясно как ще завърши този неравен бой. Макар и да бяха три пъти по-малко отмъстителите, това бяха най-закалените воители. Само Орак батър повали в този бой поне десетина султански джигити. Може би на останалите живи отмъстители щеше да им се отдаде да избягат в степта, ала нов мощен вик разтърси долината:

— Касъм! Касъм!

На помощ на Бурундук пристигаше младият султан Касъм. Сотнята негови джигити реши изхода, като изпотъпка с конете си останалите отмъстители.

Но самият султан не се хвърли напред, а остана да чака изхода на битката на хълма. Той реши, че не приляга на бъдещия хан на казахите да взима участие в такова незначително сражение. Освен друго, това не бяха просто разбойници, и Касъм добре го разбираше. Не бива да започва с това — да се кара с ъмпрама — тълпа прости хора, от които тъй или иначе зависи славата му. Те са негови бъдещи поданици, а кръвта на поданиците може да се пролива само когато се утвърдиш на престола.

Касъм самотно стоеше на хълма и дори не гледаше към битката. А когато погледна, видя, че само един великан с черна превръзка през

окото беше останал на коня. Като косач с косата действаше той с огромната сабя и султанските джигити се страхуваха да се доближат до него. Съвсем малко вражески джигити оставаха между него и откритата степ. Но в това време Бурундук, яхнал тежкия си кон, отрязва единствения път за спасение. Сега те бавно се приближаваха един към друг — едноокият батър и султан Бурундук.

Касъм дори не успя да разбере какво стана. Сабите се кръстосаха и отлетяха на различни страни. В същия миг във въздуха се завъртя тежък боздуган и зашеметеният Бурундук излетя от седлото. А Орак батър вече яздеше към степта и на пътя му не се виждаше нито един джигит. Касъм, без да иска, натегна лъка си. Едноокият батър се намираше в ниското, на стотина крачки от него, и стрелата със закален връх можеше да прониза сърцето му. Касъм от малък нямаше равен в стрелбата с казахски лък.

— Стреляй де... Стреляй, пале!

Така извика изправилият се на крака Бурундук. Но Касъм отпусна лъка. Не, нямаше да трепне ръката му, нямаше да пожали той безредния батър. Но пред очите му този батър беше повалил с един удар на боздугана непобедимия Бурундук. А нали именно Бурундук ще бъде съперник на Касъм в борбата за ханството. Тогава ще му потрѣбват на султан Касъм такива хора като този отмъстителен батър.

А батър Орак вече беше далече. Бурундук, като ругаеше и проклинаше всичко на света, се втурна след него с петдесетина джигити, но всичко беше напразно. Щом се върна, той нищо не каза на брат си Касъм, само го изгледа с мътни червени очи.

На сутринта събраха труповете и с учудване установиха, че под черните кърпи на отмъстителите се крият познати лица. Всички те бяха голтаци, простолюдие, безродни туленгути. Бурундук заповяда да подпалят жилищата на виновните и да изколят семействата им. На различни страни се понесоха конните му отряди, за да изпълняват разпореждането. Но някой предупреждаваше по-отрано роднините на загиналите, те набързо събираха имуществото си и отиваха в степта. Цели аули такива безродни хора чергаруваха из казахската степ и бегълците имаше към кого да се присъединят...

Привечер султан Бурундук с едно кимване повика при себе си сипаничавия Тенге:

— Ей ти, изрод... Лягай до мене. Току-виж му се прииска на твоя едноок вълк точно днес да те заколи за отмъщение. Тъкмо тогава ще налети на моя нож!

Изменникът лежеше с отворени очи и трепереше. И когато в светлеещия отвор на султанската юрта се показва грамадна черна сянка, той от ужас не издаде нито звук. Как може Орак батър да проникне в самия център на султанския лагер си остана вечна тайна за сипаничавия Тенге. Султан Бурундук на сутринта само изсумтя, като видя край себе си мъртвия Тенге. Явно беше истински батър този безроден Орак, щом не беше заколил заедно с него и самия Бурундук. Според степните закони само предателят може да бъде убит като куче...

А джигитите, които през нощта охраняваха лагера, си мълчаха и само се споглеждаха.

Така, в пазене на границите на Моголистан, в набези и стълкновения, изминаха още три години. Бежанците се нагодиха към долината на Чу и Саръсу. На четвъртата пролет, когато аулите се готвеха да отиват към летните пасбища, султан Жанъбек каза на сина си:

— Не искаш ли заедно с Бурундук да отидеш на празненство в град Джангъ при достоен и учен човек?

— В такова тревожно време ли?! — удиви се Касъм.

— Нали знаеш, че според древния закон по време на празнични състезания се прекратяват враждата и войната!

Празненството, на което бяха поканени най-знатните хора от няколко ханства и емирати, се устройваше от един от най-богатите хора на Средна Азия и степта Дещ-и-Къпчак — търговецът Мохамед-Хаким ал-Тарази. Всяка година той изпращаше по няколко огромни търговски кервана в Китай, Монголия, Индия, Тибет, а също във Византия, Москва, дори във Велики Новгород. Този човек търгуваше и имаше връзки с целия свят. И за пирове не жалеше пари — празненствата укрепваха положението му и съдействаха за безопасността на керваните.

Този път търговецът имаше важна причина за празненство. Имаше си той всичко: сандъци, пълни със злато и скъпоценности,

многобройни стада овце, табуни породисти коне и стада камили. Заради богатствата му хан Абълхаир му беше дал титлата ишикатъ, глава на търговците. Едно не му беше дал Бог — деца.

И ето най-после токал — най-младата му жена, с едри гърди и налято тяло, му роди наследник. Истина е, че както винаги се намериха зли езици, който твърдяха, че момченцето наистина е от рода тарази, но като две капки вода си прилича с брата на търговеца — напетия Махмуд.

Каквото и да говореха, предстоеше истинско празненство. Бяха приготвени три великолепни награди за победителите — птици, отляти от чисто злато, всяка една от които трудно можеше да я повдигне среден джигит. Желаетелите можеха по избор да участват в три вида състезания: бягане пеша на разстояние шест фарсаха (един фарсах е около шест километра), надбягване с камили на десет фарсаха и надбягване с коне на двацет фарсаха. Първият вид беше заимстван от румийците, вторият — от арабите, а третият беше местен, степен. Освен това се разиграваха още много по-малки награди в разните видове конни надбягвания и борба.

— Ако тръгнеш, имай предвид, че бягането пеша не отива на султаните! — напътстваше сина си Жанъбек. — Затова пък конните състезания обещава да са интересни. От Крим, Иран, Хорасан ще пристигнат ездаци, а по тези краища аргамците са по-бързи от вятъра!

Жанъбек се оказа прав. За началото на празненството се събраха гости едва ли не от цял свят. Настаниха ги в сто грамадни бели юрти на зеления бряг на Талас. Хиляди хора идваха да гледат как преди състезанията слугите обздравят коне с невиджана красота. Засега враждебно настроените един към друг бабъри и султани от разните ханства и емиратства се състезаваха във великодушие. Чакаха ги конни надбягвания и игри, на които щяха да се надпреварват по юначност без обичайното проливане на кръв...

Спомените за това празненство са останали в песните и преданията.

Разправят, че първа награда в пешия бяг е завоювал сухият и дълъг като върлина египтянин ал-Мулк ибн-Зархум. Той беше вече на тридесет и пет години и цял живот беше строил мостове. Както всеки учен човек и той не се беше харесал нещо на емирите в своята страна

и му се беше наложило да бяга с търговски керван в Туркестан. И тук той се беше прочул със своята ученост и мнозина го гледаха накриво.

— О, благородни Мохамед-Хаким! — обърна се той към стопанина на празника. — Вие предупредихте, че победителят може да иска вместо златната птица каквото и да е на същата цена. И аз, нищожният, ви моля да ми дадете средства за построяването на прекрасен мост през Сейхундаря. Не можах да построя такъв мост през Нил и сега мечтата ми ще се сбъдне. Хората ще могат да ходят един при друг и тогава ще спре враждата помежду им. Колкото повече мостове се построят на земята, толкова по-малко воители ще има!

Очите на този човек горяха, докато произнасяше тези удивителни слова. Изведнъж обаче кой знае защо се начумериха всички ханове, емири, шейхове и хакими, поканени на празненството. Търговецът плъзна поглед по лицата им и кимна с глава:

— Добре, учени, аз държа на думата си. Трябва само да пресметна разходите за такова строителство!

Щастливият строител изтича към мястото, където искаше да построи мост, и се зае да изчислява, седнал на брега на мътната Сейхундаря. На сутринта намериха строителя мъртъв с пречупен гръбнак.

Втората награда спечели султан Бурундук с черна висока камила, но и той се отказа от златната птица.

— Дай ми по-добре последната си жена, която ти е родила наистина златно дете! — каза той, верен на солената степна шега и намеквайки за слуховете, които се носеха за нея.

Какво беше учудването му, когато търговецът се съгласи, и същата вечер изпрати в шатрата на Бурундук младата си жена.

Третата награда спечели петнайсетгодишния Мохамед-Шейбани с приказния кон Ахтангер — потомък на прославения Абълхаиров Тарланкок.

— Само на хановете им отива златна птица! — каза той на търговеца. — А аз съм само воин във войската на моя благоденстващ дядо Абълхаир, да му даде Господ много години живот. Моля те вместо наградата да въоръжиш за мене петстотин нукери...

Умният търговец внимателно погледна юношата в очите и в знак на съгласие кимна с глава:

— Ако вие пожелаете, то аз съм готов да въоръжа за вас хиляда воина! — каза той и, сякаш пред него стоеше хан, наведе глава.

Всички врагове на Абълхаир в този момент разбраха, че още е рано да погребват Ордата — расте силен наследник на Абълхаир.

Привечер бековете и султаните се наговориха помежду си и решиха да изпратят убиец при Мохамед-Шейбани. Бурундук веднага се съгласи с това, но султан Касъм изведнъж се възпротиви.

— Ние всички сме султани, а не нощни убийци — каза той. — Наследникът на ханския престол трябва да бъде убит в честен бой!

Същата вечер султан Касъм предупреди младия Мохамед-Шейбани да бъде предпазлив. Курибай, наемният убиец, на когото бяха обещани планини от злато, се промъкна през нощта с оголен кинжал до постелята на Мохамед-Шейбани и рухна, разсечен от него на две...

Така всичките три златни птици останаха при хитрия търговец Мохамед-Хаким.

Още две събития се случиха на този пир.

Заедно със синовете си на празненството пристигна вдовицата Аккозь, съпроводена от ханъм Рабиа-султан-бегим. Специално за тях вдигнаха на хълма две белоснежни юрти и маса народ се тълпеше наблизко, всички искаха да разгледат пищните облекла на жените и обсипаната със скъпоценни камъни сбруя.

Веднага щом Мохамед-Шейбани получи наградата и славата му изгря като факел в нощта, честолюбивият султан Суюнчик, запомнил за цял живот уроците на везира Бахти ходжа, стана по-бял от сняг от глождещата го завист. Тогава мъдрата Рабиа-султан-бегим взе да му обяснява до какво води враждата между роднините за власт и слава, разказа на момчето историята за убийството на своя баща и взе дума от любимия си син, който някога едва не я осъди на позорна смърт, че той няма да се стреми към ханския престол.

— Само смърт и нещастие чакат господаря! — каза тя. — А за да бъде щастлив, трябва всеки път да настъпва главата на змията на завистта, която причаква човека на най-неочаквани места. Ако й дадеш воля за миг, тя ще те изпохапе и тебе. Раните от зъбите ѝ не зарастват.

Второто събитие така и никой не го забеляза. Аккозь, вдовицата, снаха на хана, просто си седеше на меката постелка в бялата си юрта,

когато изведнъж широка сянка падна пред краката ѝ. Сърцето ѝ трепна, когато видя обезобразеното лице на човека, застанал на прага...

— Не бой се... Аз съм, Орак...

— Орак... Орак... — повтаряше тя в несвяст.

— Да, жив съм, но съм по-страшен от мъртвец, нали виждаш...

Все така, като стоеше на прага, той с тих и равен глас ѝ разказа историята за своето спасение, а тя го слушаше като насън.

— Хората казват, че ти пред Корана и хляба си се заклела да не се омъжваш повече, и аз съм ти благодарен за това, че ме помниш — каза той. — Дори когато черната земя приеме праха ми, няма да забравя твоята вярност. А сега те освобождавам от себе си, моля те в името на чистата ни любов да не се отказваш от дарените ни от Бога радости и да се ожениш за достоен човек. Лишавам клетвата ти от силата ѝ. За теб аз съм същият мъртвец, но за тези, които ме обидиха, за всички ханове, султани, емири и други богаташи с жестоки сърца, ще живея вечно!

— Почакай! — извика Аккозъ.

Но той вече изчезна. Тя изтича навън. Наоколо нямаше никого.

На следващата сутрин се вдигна тревога. Знаменитият безименен багър по прозвище „Едноокия“, начело на четиридесет джигити, беше отвякъл огромен табун аргамаци, който принадлежеше на търговеца Мохамед-Хаким ал-Тарази. Оставеният върху камък в степта надпис гласеше: „Като наказание за смъртта на строителя на мостове ибн-Зархум, да се радва душата му в райските градини!“.

През същото лято ханът на Моголистан Иса Буга окончателно премести своя стан в Акса.

— От външните врагове ни охраняват казахите — каза той на ханския съвет. — А ако враговете се промъкнат през техния заслон, то нека всеки емир и хаким сам мисли за отбраната си!

С такова решение ханът мислеше да угоди на своите вечно недоволни поданици. Вече нямаше нито сили, нито желание да им се противопоставя. Идването на казахите го беше избавило от безпокойството на западната граница. Той смяташе, че нито Жунус, нито Абдусаид, нито самият Абълхаир няма да рискуват сега да нахлуят в пределите на Моголистан, тъй като преди това ще им се наложи да преминат през враждебните за тях казахски аули.

Донякъде беше прав и моголистанския владетел. Жунус и неговият покровител Абдусаид наистина бяха слисани от неочакваното появяване на казахските конници на своите граници. Прекият път за Алмалък сега беше плътно затворен за тях. Те взеха да търсят други пътища за Моголистан и скоро ги намериха.

Преместването на ханския стан в Акса се оказа дори изгодно за плановете им. Не успя Иса Буга да се разположи там с двора си, когато му доложиха за нещо невероятно: на три прехода от Аксу са се появили конници на Жунус и на неговия пореден съюзник мирза Омар-Шейх.

А Жунус просто беше тръгнал надалеч, за да обходи заетите от казахите земи. Неговата войска, движейки се северно от тях, през безлюдната и безводна пустиня, почти до самото Синьо море, се озова в долното течение на река Или, и движейки се нагоре по течението, влезе в Яркенд.

Не оставаха много дни на нещастния хан Иса Буга. Месец преди идването на султан Жунус в Яркенд той се разболя и легна. Странна беше болестта му. Едва си обръщаше езика, тъмнееше му пред очите. Преживяното му изглеждаше като сън, а сънищата му се струваха като истинския живот. И само златокосо момиче със сини като небето над Алатау очи беше в сънищата. Струваше му се, че най-последно се е отървал от този страшен живот и след тридесет години се е срещнал с нея, все така млада.

Наобиколилите хана искаха да чуят чие име ще си спомни той преди смъртта си. Те се накланяха над постелята му и си шептяха със страх: „Астаргфиралла... астаргфиралла! Не дай, Боже, да повтори някой от живеещите греховете на нашия хан!“

— Теодосия!

Така се казваше дъщерята на гяурина, това име шепнеха устните на Иса Буга.

Султан Жунус, щом чу за смъртта на брат си, решително обърна конете обратно, въпреки уговарянията на своя съюзник и зет мирза Омар-Шейх.

— Никога повече в живота ви няма да има такъв удобен случай! — казваше мирза Омар-Шейх. — Сега те са объркани и не са готови да се сражават. Престолът е пред вас, а вие, като треперещ ученик на молла, който се страхува от пръчката, бягате от сражението!

— Не мога да ида с оръжие на погребението на брат си — тихо отговаряше султан Жунус. — Какво ще кажат хората!

Може би в този момент той си спомни как донесе на баща си за любовта на брат си към странното синеоко момиче. Тъй или иначе, в същия ден той се върна с войската си назад в Туркестан.

Това беше най-мъдрото решение. Без да дочака края на седемдневния помен за Иса Буга, неговите приближени единодушно провъзгласиха Жунус за хан на Моголистан.

II

Сякаш по средата между ордата на Абълхаир, Моголистан и Маверанахър лежи необятен сив край с бодливи треви, който от паметивека са нарича Туркестан. На запад граничи със Сейхундаря, с планината Каратау на изток, на север преминава в степта Дещ-и-Къпчак, а на юг го прекъсват реките Бадам и Чирчик. Само пустинята и липсата на вода го опазват от алчните съседи. Пясъчните хълмове се редуват със солени, напукани от слънцето равнини, от които, сякаш ковани саби, се издигат към небето невисоки каменни скали. Те сякаш предупреждават за скорошното появяване там, отвъд хоризонта, на могъщите планински масиви Тянь-Шан, Памиро-Алтай, Хиндукуш...

И в тази суха степ, на реките, извиращи от недалечните планини, се разполагат от незапомнени времена градовете Съгнак, Сауран, Яссь, Сайрам, Архук и знаменитият Отрар на Сейхундаря. Наблизо около тях през всички времена никнат неголеми предградия и селища, в които живее разнообразно население. Тези градове служат като културни, религиозни и търговски центрове във великата казахска степ и се свързват с всички страни от Изтока.

Точно на границата между Туркестан и степта Дещ-и-Къпчак тече една от най-големите казахски реки — Чу. Началото ѝ е в планината Тянь-Шан, в прозрачни езера. Ала водите ѝ се зараждат още по-нависоко, в ледниците Терскей-Алатау. Реката се изтръгва от теснините на Алатау и плавно, величествено продължава пътя си през пясъците, докато не попадне в мочурливите безплодни степи Дещ-и-Къпчак. Там, в силно осолена земя, се намират много полусолени и пресни езера, които се свързват едно друго с рекички и ръкави. В едно от тези езера се влива обезсилялата Чу, без да достигне само с един конски преход Сейхундаря. Съвсем наблизо има още едно езеро, в което се влива друга степна река Сарьсу, която тече през Дещ-и-Къпчак от североизток. Наистина, през сушавите години тя понякога изчезва на половината път в пясъците, но опитните хора винаги ще намерят прясна вода дори в пресъхналото русло.

А на пет конни прехода от мястото, където Чу за последно тръгва на запад, се намира Синьо море — Балхаш, в което се вливат пет големи реки.

Така цялата южна част на степта Дещ-и-Къпчак с близките до нея пустини на практика е свързана от обща верига реки и езера, покрай които дори в сушави години може да мине конница. Затова и са процъфтели някога градовете Съгнак, Тараз, Отрар, от които е могло по вода или покрай нея да се стигне до вътрешността на великата степ.

Досущ като щит по течението на реките Чу, Сарьсу, Талас и отчасти на Синьо море се разполагат дошлите с Жаньбек и Керей казахски племена и родове. В годината на преселването, още преди есенните студове, повече от двеста бежанци вдигат юртите си покрай бреговете и в удобните, защитени от вятъра предпланини. Някои аули отиват още по-навътре в планината, където тревата е зелена и през зимата. Самият султан Жаньбек със своя аул и с туленгутите преминава по леда на другата страна на Синьо море към делтата на река Каратал, където са летните пасбища на някои казахски родове. Там са построени зимовища за хора и добитък.

Авторитетът на султан Жаньбек е бил много голям сред местните казахи и те негласно го признават за свой вожд. Това е било добро начало — образуващата се казахска държава заема огромна територия — от езерото Теликол до Тарбагатай.

По такъв начин, като имат огромни площи за развитие на чергарско стопанство, казахите получават и отлични места за зимовища. Истина е, че из дивите, необитаеми места покрай реките, особено в низките блата по бреговете на езерата, по тези времена се въдят и много хищници, в това число барсове и тигри. Трябва да си отваряш очите на четири, докато пазиш добитъка, но казахите, родени ловци и воители, скоро изгонват хищниците от аулите си.

Но не беше толкова добър хан Иса Буга, само за една гранична служба да даде на бежанците такива прекрасни земи. Неслучайно се казва, че ако степният човек подарява нещо на ближния си, то му подарява или най-скъпото, или това, което не му дава покой. Колкото бяха великолепни тучните пасища край реките и езерата през зимата, когато плиткия сняг позволяваше дори в студа да се извежда добитъкът на пасбищата, толкова непоносими ставаха те през лятото, когато безбройни пълчища комари и всякакви насекоми превръщаха

живота на хората и животните в истински ад. Затова и не се заселваха тъдява хора от много години. Едва напичаше пролетното слънце и трябваше да се изоставят биваците, да отиват далеч от тези места, дето им видят очите. Жанъбек и Керей всяка пролет все повече се замисляха над това къде да намират летните пасбища. Сто и двайсет хиляди юрти бяха на тяхно подчинение и цялото богатство на казахите — добитъкът — изцяло зависеше от удобните пасбища.

Волю-неволю, отишлите с тях в пределите на Моголистан казахски аули всяко лято се връщаха в районите на запад от Синьо море, които още принадлежаха на ордата на Абълхаир. Но ханът нямаше време да стигне до тях, и много бързо тези земи взеха негласно да се смятат за отделени се от него. Казахските родове, които живееха из тях, също приеха властта на султаните Жанъбек и Керей.

Всички тези обединени родове, начело на които стояха решителни и дейни хора, станаха такава сила, с която трябваше да се съобразяваш. Пет години след масовото преселване от степта Дещ-и-Къпчак, съветът на бийовете и аксакалите от всички родове и племена, подчинени на Жанъбек и Керей, стигна до важно решение. В началото на пролетта султан Керей, като старши, беше провъзгласен по предложение на Жанъбек за хан на Бялата орда — ордата на казахите.

Това беше открита заявка за създаване на казахско ханство. Работата не беше във формално провъзгласяване на собствен хан. За същата пролет набелязваха преселване на главните аули на летните пасбища далеч в степта Дещ-и-Къпчак.

— От древни времена степта ни е принадлежала — казваха на съвета представителите на родовете и племената.

— Самият хан Абълхаир почти е напуснал родните си места със своя стан. А ние се връщаме у дома си. И ако Абълхаир се помъчи да ни попречи, то ще се бием с него като с чужд хан завоевател!

Наистина се наложи да се бият, но не със самия хан Абълхаир. Станът му беше сега на подстъпите към Маверанахър и той не можеше, както преди, да покори непокорената степ Дещ-и-Къпчак с един мълниеносен набег. Всичко, което можеше да направи този път, беше да изпрати десет хиляди лашкари начело със страшния пълководец Карачин. Войската доста бързо настигна бавно движещите

се през степта казахски аули, но да изпълнят заповедта на Абълхаир — да ги откарат в пясъците и да ги унищожат до крак — така и не можаха. След аулите в боен строй вървеше тридесетхилядна войска от отбрани джигити начело със самия Жанъбек.

Султан Жанъбек просто се направи, че не забелязва конниците на Карачин. А те следваха примера на дворните кучета, които на безопасно разстояние вървят след грамадния вълк. Дълго следваха те аулите, без да се осмелят да нападнат. Рядко предните патрули мятаха стрели по изостаналите, но само щом джигитите на султан Жанъбек забавяха конете си, лашкарите отстъпваха.

Изведнъж всичките тридесет хиляди казахски конници се обърнаха и като помитаща лава се нахвърлиха срещу лашкарите, залавяйки в примка войската им. Това беше стара степна хватка, забравена от Карачин. Докато пълководецът дойде на себе си, беше късно за отстъпление. Гола степ се простираше наоколо, нямаше къде да се скриеш, а тридесет хиляди джигити бяха опънали лъковете и само чакаха командата на Жанъбек, за да изпразнят колчаните за половин минута. Едва ли след това би оцелял и един лашкар. Ако ли пък беше оцелял, нямаше да избегне примката.

И тогава Карачин багатур поиска мир. Жанъбек, който не искаше да започва новите отношения с бъдещите съседи с проливане на кръв, се съгласи, но постави условие, че се освобождават желаещите да останат с него. Сред лашкарите имаше немалко хора, които теглеха към степта, и три хиляди воители останаха във войската на Жанъбек. Той пусна останалите, като ги качи по двама на кон. И досега се е запазил стар път през степта, който се казва „По двама на кон“...

Минаха още три години и всички привикнаха към това да се връщат за лятото по родните места. След поражението на Карачин побеснелият хан Абълхаир се закле каквото и да става да накаже отцепилите се от неговата орда казахи, но мислеше да го направи с един замах при завоюването на Моголистан. Ако успееше замисленият от него поход, всичките зимни казахски биваци, разположени сега в Моголистан, биха попаднали в негови ръце, а казахите от Бялата орда нямаше къде да се даят...

Скоро умря дълго боледуващият Керей и за хан на всички казахи беше провъзгласен Жанъбек. Когато го вдигнаха на бяла постелка, казахските родове вече твърдо заемаха всички земи в долините на Чу, Талас, Саръсу и около Синьо море на юг, а през лятото отиваха на север, в степта Дещ-и-Къпчак, стигайки до Есил, Нура и Тобол. Все по-често съседите наричаха новото ханство Бялата орда.

Ала хан Жанъбек прекрасно разбираше, че ако не се обедини казахската степ в най-скоро време, то бързо ще настъпи краят на възродената Бяла орда. Същият Абълхаир, озлобен, ще събере голяма войска и ще застане на пътя на аулите, отрязвайки пътя им към летните пасбища. В такъв случай изходът ще бъде или подчинение, или смърт.

Не, само създаването на единна силна казахска държава може да спаси народа от разпръсване и пълно поглъщане от други народи. И Жанъбек, по това време вече опитен политик, си представяше цялата трудност на съществуването на такава държава с редовна армия и единна данъчна система при чергаруващо стопанство. За такава държава беше необходимо да има градове, но не просто градове, подобни на Самарканд, Бухара, Мерв, а градове, които са свързани със степта и са едно цяло стопанство с нея.

Понякога Жанъбек, като размишляваше, се отдаваше на отколешната си мечта: за съюз с Рус и за градовете на Волга и Жаик, но веднага отхвърляше тази мисъл. Твърде далеч се намираше Рус от младата казахска държава, а и самата тя още прилича на орле, което не е съвсем укрепнало...

Можеше да става дума, в такъв случай, само за градове, разположени по края на степта и свързани с нея по воден път или осигурени с вода пътеки за кервани. При това тези градове трябваше да са близо до границата с тези страни, с които степта имаше най-оживени търговски отношения. На всички тези изисквания отговаряха напълно градовете на Северен Туркестан, построени някога именно с цел обмен с древните чергари. Но Туркестан принадлежеше на Абълхаир, и неговата войска беше къде-къде по-близо до тях, отколкото до далечните чергарски пътеки...

Съгнак, Сайрам, Яссъ и други древни градове в Туркестан някога бяха пометени от лицето на земята от монголските завоеватели. Изглеждаше сякаш никога няма да се въздигнат от руините и пепелищата, но хората възродиха Съгнак, и прародителят на Жанъбек

Урус хан пренесе там стана на Бялата орда. Сега на възродилия Бялата орда хан Жанъбек предстоеше да отвоюва от могъщия Абълхаир столицата на прадедите...

Да, много имаше да направи още Жанъбек. Първо, да сплоти в нова единна държава разпръснати, изпокарани се помежду си и теглени към различни държави казахски родове и племена. За да не задушат хищните съседи тази държава, трябваше да се организира единна силна войска. И най-главното — беше необходимо да възроди цялата степ Дещ-и-Къпчак и тази част от Туркестан, която принадлежеше някога на Бялата орда и без която беше немислимо самостоятелното съществуване.

А завладяването на градовете в Туркестан означаваше продължителна кървава война с хан Абълхаир и съюзилите се с него тимуриди. За тях казахските градове в Туркестан бяха този ключ, с който винаги се отваряше пътят към степта. Загубата на Туркестан за тях беше равностилна на отказ от всички завоевания на север и на изток, да не говорим за заплахата от страна на укрепналия степен съсед.

Работата беше не само във военното присъствие. За уседналото население от цяла Средна Азия месото, а най-вече вълната и кожите бяха толкова необходими, колкото за чергарите изделията на градските занаятчии. Та нали всички стоки, които в изобилие произвеждаше Средният изток за пазарите на Китай, Индия и Европа: прочутите хорасански, бухарски и хивански килими, най-добрите в света кожи, вълна и сукно, тъй или иначе бяха получени от чергарите. Местните животновъдни ресурси на Маверанахър или Хива едва ли биха стигнали за нуждите на собственото твърде скупчено население. За да произвеждат стоки, трябваше да търгуват с казахската степ. И тези, които владееха градовете на Туркестан, диктуваха цените. Както става обикновено, те се образуваха не в полза на основните производители.

За редица казахски родове северната част на Туркестан, особено оазисът при Сърдаря, беше важна не само за градовете. Едно е да отиваш на зимовище в пределите на отдалечения Моголистан, в Седморечието, а друго — с няколко прехода да се озовеш на Сейхундаря, където от древни времена казахите имаха отлични зимовища. Освен това градовете им бяха под ръка, там може без посредник да се продадат стоките от чергарското стопанство.

Казахският хан Жанъбек спеше и насън виждаше бъдещата си столица Съгнак, виждаше наново построените и укрепени Сауран, Созак, Яссъ, Сайрам. Като всеки хан, най-малко го интересуваха положението и интересите на местното население, а ако го интересуваха, то само от гледна точка на това, как да използва настроенятията на хората в една бъдеща война.

Трябва да се каже, че и тук той прояви далновидност. Във всички тези туркестански градове, заобиколени от широк пояс поля и градини, до пълно изтощение се трудеха роби и дехкани, които малко се отличаваха от робите. Бяха им наложени нечувани данъци, но още повече страдаха те от незаконните сборове, които взимаха сменящите се един след друг хакими. Тези управляващи градовете хакими и даруги, а наред с тях и безчислените бийове и други власт имащи деряха дехканите и занаятчиите така, че те бяха принуждавани да продават в робство собствените си деца, за да изплатят „гараж-гаражат“, както наричаха ханския данък.

Не стига това, ами хакимите и даругите бяха своенравни и продажни. Щом започнеше война, те сами решаваха на чия страна да бъдат, и избираха най-силния, този, който щом завладееше града, оставяше властта в техни ръце. Обикновено ханът или емирът слагаше за градски хаким предан човек, най-често свой роднина. Към тези правила се придържаше и хан Абълхаир. Негови роднини управляваха в Яссъ, Сауран, Сайрам.

Абълхаир, при цялата му подозрителност, обаче беше уверен, че всички тези хора по-скоро ще загинат, отколкото да предадат подвластните градове на неприятеля. Това беше наистина така, но само дотогава, докато към стените на тези градове не се приближеше враг, по-силен от Абълхаир.

Най-добре от всички разбираше това султан Жанъбек. Той правеше всичко така, че на неговите джигити, непривикнали да щурмуват градове, да не им се налага да се катерят по високите крепостни стени. Главното беше да доведе в Туркестан такава армия, че всички да видят неговото пълно превъзходство над Абълхаир. Владетелите на градовете ще се явят в нужния момент, като се има предвид роднинството им с Абълхаир и много пъти потвърждаваната вяност към него...

Сега в живота на Бялата орда настъпи най-опасното време. Докато пред казахските родове стоеше една обща цел — да се освободят от ярема на Абълхаир, разприте почти престанаха. Но сега, когато имаше хубави пасбища, на мнозина отново взе да им се струва, че могат да просъществуват сами, без обща държава. Та нали всеки бий или батър, изпълнен с родово високомерие, се смяташе за равен на Жанъбек, който доскоро беше прост султан. Освен това враговете отдавна не бяха безпокоили казахите и мнозина ги теглеше към дома. И те като другите хора искаха да пасат кротките си стада, да се веселят с песни и конни надбягвания. Трудно им беше да разберат, че само създадената от Жанъбек войска удържа всички врагове от кървава разправа с непокорните чергари.

Хан Абълхаир също не дремеше. Хората му се появяваха сред недоволните, насъскваха родовете един срещу друг, обещаваха поддръжка в междуособните борби. Жанъбек разбираше, че ако продължава така, всичките му усилия ще отидат напразно. Хан Абълхаир трябва да бъде удрян с неговото оръжие. Аргъните и къпчаците бяха дясната и лявата ръка на Абълхаир и на степната му политика. Жанъбек реши да вземе сам в ръце тези два боздугана. Нямахше защо да се церемони. Като не помагат доводите, трябва да има бой по главата!

Време беше да се премине към активна политика, затова хан Жанъбек се пренесе с ханския си стан и преданите му аули назад, към бреговете на Каракенгир. Там, наред казахската степ, събра той на съвет водещите бийове и батъри на двата най-силни съперничещи рода: аргъни и къпчади. Най-напред бяха поканени певци и разказвачи, сред тях бяха Котан жърау и дребничкият Казтуган жърау — „на ръст колкото врана“. И пак с огромно нетърпение всички чакаха пристигането на вечния Асан-Кайгъ — Асан-Несретника. Повече от сто години беше живял той, хората дори не можеха да си представят, че и той е смъртен също като тях...

Старият мъдрец, предсказател и правдолюбец слезе от бързоногата си камила желмай, прочута из цялата степ, и сложи длан над зорките си очи, за да се предпази от залязващото зад хълма слънце. Обикновени мирни звуци се носеха в топлия въздух: наблизно блееха

овце, мучаха минаващи крави с огромни рога и тежки вимета, прародител им беше, както разправят, приказният бик Зеги-Баба. Звънко цвилеха дългогриви степни коне, черни едногърби камили тръбно зовяха своите камилчета и ясен женски глас ласкаво викаше детенцето си: „Козъ-жан... Козъ-жан!“ — „Агънце мое... Агънце мое!“

Цялата необятна долина на река Каракенгир, обрасла със сочна ливадна трева, смесена с камъш, димеше. Стотици аули се бяха разположили тук и скупчените юрти изглеждаха отдалеч като играчки. Наоколо, от двете страни на реката, бавни прашни стълбове се издигаха към спокойното небе. Това бяха табуните и стадата, които привечер докарваха по-близо до аулите, чуваше се глух шум сякаш изпод земята. Съвсем наблизо се чу грохот на копита. Млад джигит, яхнал аргамак, се носеше с примка в ръка след необязден бял кон. Той все му се изплъзваше, и старият Асан-Кайгъ дълго гледа тази гонитба...

Щом чу за пристигането на Асан-Кайгъ, хан Жанъбек излезе от юртата си, за да посрещне с нужната почит народния певец. Заедно с него излязоха вече пристигналите бийове, аксакали и жърау. На прага Жанъбек неволно спря, страшните му гъсти вежди се раздалечиха. Някакво подобие на усмивка се появи на вечно загриженото, навъсено лице, въздишка се отрони от гърдите му...

Пък и не можеше да остане равнодушен към откритата се гледка. Някакво необикновено умиротворение имаше в нея, тревогата веднага изчезваше, не толкова тежки му се струваха грижите.

— Така ще си мине животът и повече няма да видиш това! — тихо каза Жанъбек.

През това време джигитът, който гонеше белия кон, се изхитри и хвърли на шията му примка, завързана към дълга дръжка. Белият кон се дръпна и повлече юношата с коня му покрай речния бряг. Ала юношата не се обърка и, опрял крака в стремената, взе бавно да намотава примката около пръта. Белият кон постепенно се умиряваше, докато не спря, притеглен досами седлото на джигита.

— Това се казва юнак! — каза хан Жанъбек. — Чий син е този джигит? Днес самият Асан-Кайгъ видя неговата храброст!

Един от нукерите побягна да разбере името на джигита, а Жанъбек рязко се обърна и тръгна към Асан-Кайгъ, когото вече държаха под ръка от две страни аргънът Котан жърау и къпчакът

Казтуган жърау. От всички страни към възвишението, на който се беше изправил великият старец, се стичаха хора, спираха се долу в безмълвна почит. Тази тишина значеше повече от най-шумните поздрави, зад които лесно могат да се скрият истинските чувства.

После се случи нещо невероятно. Ханът на Бялата орда Жанъбек, пред когото трепереха враговете, се доближи до възвишението, и като син пред мъдрия си престарял баща, се поклони доземи. Такова още не беше се случвало в степта — хан да се поклони на народен певец!

И думите за поздрав съвсем не бяха хански:

— Здравейте, дядо Асан!

Всички гледаха великия певец, очакваха неговия отговор.

— Здрав ли си, светлина наша?! — Мъдрият прорицател също за пръв път през дългия си живот произнесе такива прости и значителни думи по отношение на хана...

По древен казахски обичай, те три пъти се прегърнаха през раменете като хора, които вършат едно и също дело. После хан Жанъбек допря гърдите си до Котан жърау и до дребничкия Казтуган жърау, и всички се отправиха към бялата женска юрта, която приличаше на висока платноходка в откритата за всички ветрове казахска степ...

Щом влязоха в юртата, седнаха на вълнени юргани от дясната страна. Асан-Кайгъ седна по-високо от другите и дори по-високо от самия хан. Всеки детайл в степното гостоприемство има огромно значение и всички разбираха без думи този безсловесен разговор. Когато прислужващите воители, което също не беше случайно, поднесоха меките пухени възглавници под лактите на всички жърау, Асан-Кайгъ, след него и другите певци не се подпряха на тях, а останаха да седят с кръстосани крака, както се полага в степта, от уважение към хан Жанъбек.

Хан Жанъбек почтително наклони глава към тях и едва тогава те смениха позата.

— Добре дошъл при децата си, велики Асан-Кайгъ — каза Жанъбек. — Отдалеч ли идвате?

— За моята камила Аксирак не е далече, но за престарелия й стопанин не е толкова близо! — Старикът се усмихна младежки и всички се усмихнаха заедно с него. — Бях аз и в рая на земята, където дърветата цъфтят два пъти в годината и през зимата пеят славеи... В

Алмалък, при зелените планини Алатау бях, там, където е чергарувал някога моят праядо Майкъ бий. Да, много благини има там от Бога — Асан-Кайгъ поклати глава. — Дори роми са построили някога там църква като потвърждение за това... Много кръв ще се пролее още на тази земя, Жанъбек!

— Не са весели твоите предричания, жърау!

— Кой е виновен, че на всички пътища по земята са се заселили някога нашите предци. Ала най-страшният вятър духа винаги иззад тази планини — Асан-Кайгъ кимна на изток, натам, откъдето беше пристигнал. — Оттам ще дойде и този път главната беда за нашите чергари, и из цялата степ няма да можем да се скрием от нея!

— И какво предлагаш?

— Да не бягаш от опасността, а да я чакаш в Седморечието, до самата планина Алатау, на древните ни земи. Нека там да бъдат нашите градове и аули, за да знаят враговете, че винаги ги чака достойна среща. Ако затворим завинаги източните проходи, то и степта ще бъде по-спокойна!

— А как ще ни посрещнат там?

— По Седморечието живеят басъмели и уйсунни — предци на твои подчинени родове. Още преди двеста години те са построили там столицата си Алмалък... Обединявай казахите и се бори за земята на своите деди. Седморечието е за нас обетована земя. Ако не на тебе, то на потомците ти ще донесе щастие...

— Ще допуснат ли това сивите вълци от ордата на Абълхаир?

— Нищо, че сега те ни се зъбят. Ще дойде време и те ще се окажат в нашето положение...

— Докато настъпи това време, те ще успеят да докопат кожата ни!

— По-светли, може би, ще бъдат бъдните векове, но засега още силният се стреми да прегризе гърлото на слабия. Така че е по-добре да бъдеш силен, хане на Бялата орда!

— Ала и вълците са силни!

— Вълка не можеш да го промениш... По пътя насам се отбих в Яссь, за да прочета молитва в джамията на Ахмед ходжа. Това, което видях там, обля в кърви сърцето ми.

— Какво видя там, жърау?

— Казахските хора бяха докарали в Яссь добитък за продан. Хакимът заповяда да им отнемат добитъка, а тях да ги изгонят в пясъците.

— Да, те всеки път правят така.

Дребничкият Казтуган жърау скочи от мястото си:

— Ами къде могат да си купят тогава казахите басма-карбас, за да покрият тялото си, а платно за саван, за да го увият, когато умрат?

Може би този взрив от негодувание на дребничкия певец подейства на хан Жанъбек. Винаги спокоен и уравновесен, той така стисна дръжката на нагайката, та чак пръстите му побеляха:

— Всичко ще си вземем от Туркестан... Сами ще си го вземем, ако не искат да ни го продават!

Асан-Кайгъ замислено погледна Жанъбек:

— Светлина на очите ми, Жанъбек... Мъдростта на достойния ти предтеча Урус хан виждам в тебе. Ще ти кажа, че се съмнявах дали твоите замисли ще се осъществят. Това, че се отдели от Абълхаир, веднага ми хареса. Но в душата си не одобрявах твоето заселване в Седморечието. Едва сега разбрах колко надалеч се целиш... Разбира се, нужни са ни градове, които е завещал на своята орда, Урус хан. Не ни трябва грозде от Бухара или сушени кайсии от Ташкент, колкото и да са вкусни. Но без собствени градове, където бихме могли да докарваме коне за продан, не можем да минем...

— Туркестан е краят на моите бащи и не ми се иска да проливам братска кръв. Ала какво да правим, ако Абълхаир не върне нашите градове? Сега още силите ни са малко. Но през следващата година, когато дойдат подкрепления, ще трябва да заговорим на висок глас!

— Всяка работа си има своята хитрина — включи се в разговора Котан жърау. — Хората, уморени от непрестанните премествания, сега имат храна на воля. А когато хората са сити, не можеш да ги вдигнеш и с камшик.

— Когато врагът те хваща за гърлото, хич не ти е до ядене.

Котан жърау замислено поклати глава:

— Ситият не мисли за храна!

Хан Жанъбек дълго слуша разговора на жърау, които говореха за войната и мира. Не броя на копията и сабите брояха те и дори не броя на войската, а нещо неуловимо, и все пак най-важно. Много пъти вече му се беше налагало да види в боя как силният отстъпва пред слабия, а

малобройната войска побеждаваше тази, която я превъзхождаше няколко пъти. Това беше тази наука, без която няма истински пълководец, а жърау бяха в нея най-добрите учители.

— Благодаря ви за мислите, които изказахте тук, — каза той, обръщайки се към тях. — Те ме направиха много пъти по-силен и аз никога няма да забравя мъдрите ви слова!

За всеки жърау издигнаха бяла юрта и почти колкото ханската беше юртата на Асан-Кайгъ. Но нима живеят някога у дома народните певци! От юрта на юрта и от аул на аул минаваха те, а денят, в който посещаваха нечий дом, оставаше завинаги семеен и родов празник. А скоро тук, в аулите при стана на хан Жанъбек, пристигна от бреговете на Едил племенникът на астарханския властелин Темир бий, петнайсетгодишният Шалкииз жърау. Да, едва на петнайсет години беше, но вече в цялата степ се прослави със своята правдивост, находчивост и безпощадна смелост към силните на мира сега. Цялата степ му присъди добавката — жърау...

Големият хански съвет, който събра тези дни Жанъбек, също преминаваше с участието на жърау. За пълното обединяване на казахите ставаше дума на него, беше решено в местността Каратауз-Нура да се събере извънредно събиране на вождовете и баърите от всички казахски родове. Тук беше удобно да се стигне отвсякъде.

Три проблема — джаргъ, предстоеше да се обсъдят на този събор. Първият джаргъ: всички племена без изключение да влязат в единната орда. Вторият джаргъ: като се има предвид отдалечеността на казахските аули един от друг, да се образуват три племенни обединения — жуза, които да съответстват на заемащата територия, икономическата заинтересованост, родовите връзки и солидарността. Вече век и половина говореха казахите за такава организация, но вечните междусобици не даваха възможност да стигнат до някакво приемливо решение. Сега настъпи удобният момент. За всеки жуз се предполагаше свой бий или баър със стан, но с подчинение на главния стан на Бялата орда. До голяма степен такава организация напомняше разделянето на улуси на Чингизхан или разделянето на вилаети, предприето от Тимур, с тази разлика само, че не заради далечни завоевателни походи се правеше това, а заради собственото спасение...

Третият джаргъ произтичаше от двата предишни: обединеното казахско ханство трябваше да поиска от Абълхаир връщането на своите градове по южната граница на степта. В случай на несъгласие предстоеше война...

Мина лятото, а когато до насрочения ден оставаха две седмици, ханският аул, съпроводен от многобройни роднини, близки приятели и туленгути отпътува към езерото Саумал-кол. До местността Каратауз-Нура оттук имаше половин ден път с бързи коне.

Единствен път, обрасъл с твърди бодили и сухи тръстики, водеше към местността. От двете му страни се простира твърда като камък, бедна равнина. Всичко тук изглеждаше мрачно и тайнствено. Черен стълб, по който висяха бели парцали, човешки черепи, изпечени от многовековното слънце, напомняха за това, че в древните времена тези места са се смятали за свещени, тук са се извършвали жертвоприношения на суровите степни богове.

По-отрано хан Жанъбек изпрати специален керван за Каратауз. Бяха издигнати петдесет големи юрти за гости, изкопани нови кладенци, откъдето вадеха вода в кожени чували. Покрай дерето опънаха въжета, за които привързваха жребчетата. Голямо стадо кобили докараха за кумис. Ханът, съпроводен от синовете си Джадик, Касъм и сина на покойния хан Керей — Бурундук, пристигна по-рано от всички, за да може лично да посреща представителите на родовете и племената.

Скоро в Каратауз взеха да се стичат казахски бийове, аксакали и бацьри. Само избрани хора знаеха за събора. Почти всички те бяха вождове на родове и племена, а някои от тях имаха безбройни табуни коне и стада овце. Всеки от тях беше съпроводен от отряди бацьри и джигити от туленгутски сотни. Властта над степта беше в ръцете им, думата им значеше много за хан Жанъбек...

Петнайсети век беше тежък за казахския народ, именно през този век разпръснатите, изправени един срещу друг казахски родове и племена в жестока и междоусобна война разбраха, че най-накрая трябва да се обединят, за да оцелеят. Властолюбиви и честолюбиви бяха родовете вождове.

По природа те бяха противници на единната държава. Но и този път общият национален порив беше толкова велик, че неволно ги увлече след себе си. Когато се усетиха, беше късно да му се съпротивляват. Пък и хан Жанъбек вече беше твърде уважаван в степта.

Ето как няколко години по-късно пееше възмъжалият Шалкииз жърау за тези събития, осмивайки астарханският властелин Темир бий:

*Аз съм син на Тленчи, Шалкииз,
и Темир бий е моето слънце...
Той е толкова могъщ, този Темир бий,
че по негово време с рогата си достигах слънцето!
Така ми се струваше, а бях просто един самотен
кълвач,
който заради глупостта си едва не счупи рогата
си...*

Да, Темир бий, внукът на легендарния батър Едиге, само от името на когото се страхуваха хората, прекрасно разбираше, че ако се подчини на хан Жанъбек, то до голяма степен ще се лиши от неограничената си власт. „Вместо да съм гъсок сред гъсоците, по-добре да съм гъсок сред врани“ — реши той и се зае още по-силно да укрепва връзките си с Казан и Крим. През тази година той даде петнайсетгодишната си дъщеря за жена на сина на казанския хан. За в бъдеще той предполагаше да уреди отношенията си дори с далечните турски султани, които често взеха да навестяват Крим и астарханските степи, но правеше това не от желание да поддържа добросъседски отношения, а за да получи поддръжка в степната междуособица. Така от стари времена постъпваха степните властелини покрай границата, като се надяваха да имат колкото може повече власт. Между другото, щом се отдадеше удобен момент, те тутакси забравяха за клетвите си пред съюзниците и ги нападаха, сякаш бяха най-люти врагове...

„Каквото и да говорим — мислеше Темир бий, — хан Абълхаир след преселването на казахите в Моголистан отслабна, Московска Рус не е близо, с Казан ще се помъчим да намерим общ език, между Едил и Жаик се заселват верните ми алчини и част от ногайлинците. Така че

главната опасност за мен е хан Жанъбек, който реди благи думи, ама да не си скубем после косите!“

Но и Темир бий, както си му е редът, не му отказа напълно. Твърде голям беше стремежът на целия народ за обединяване, такъв отказ можеше да навреди на родовия вожд дори сред своите, още повече, че ставаше дума за война с ненавистната орда на Абълхаир, донесла немалко беди и на алчините.

— Това е добре, че степта е решила да стане единна! — каза Темир бий в началото на събора. — Отдавна е време да отнемем Туркестан от Абълхаир и да му избием зъбите. Алчините, жапасите, жагалбайлинците и всички останали, населяващи степта между Едил и Жаик, са готови да дадат в помощ на Жанъбек пет бойни тумена. Ала удобно ли ще бъде да се подчиняваме на хан, който е през девет планини в десетата, в Съгнак?

Уйсунецът Кара-Оспан, който се оказа най-старши по възраст, звънко се разсмя:

— Нима мислиш, че конят на хан Жанъбек няма да покрие лесно същото разстояние, което току-що измина конят на Темир бий?

Избухливият Темир бий разбра намека и по старинен обичай, в знак на своята готовност да влезе в спора, хвърли пред себе си на постелката плетена нагайка с дръжка, увита със златна тел:

— Не навсякъде, където може да си стигне с кон, всичко пада като окосена трева... И хан Абълхаир имаше дълги рога, а някои от неговите бабъри стигнаха чак до Едил, чак до Казан. Само че какво излезе от това? Те се върнаха там, откъдето са дошли, с проточени като върлини шии и донесоха вкъщи въшки, големи колкото врабчета!

Сега и Кара-Оспан хвърли нагайката пред себе си:

— О, ти все се надяваш на бързината на коня си. Но и други, не само като твоите, коне бяха уловени на времето. Гледай, Темир бий, да не се окаже примката на Жанъбек по-дълга от примката на хан Абълхаир!

Това бяха отгласи от стар спор. Макар и да се смятаха за поданици на хан Абълхаир, алчините, жапасите и жагалбайлинците населяваха междуречието на Едил и Жаик, но на практика тези войнствени родове никога докрай не му се подчиняваха. Неведнъж изпращаше Абълхаир войска да ги усмирява, а един от тези походи оглавяваше някога самият бабър Кара-Оспан...

По това време беше жив бащата на Темир бий — старият Тенсик бий, който, макар да не беше забележителен пълководец, притежаваше достатъчно хитрост и находчивост. Тъкмо той даде нужния съвет на сина си Темир, който тогава взе да придърпва властта в свои ръце. „В открит бой не ще победиш войската на Абълхаир, — каза той. — Направи се, че нямаш срещу него никакви враждебни намерения и си готов да се покориш!“ Темир бий послуша мъдрия съвет. Всичките аули, които му бяха подчинени, отидоха към Крим, а самият той с пет хиляди воители и обози остана на място.

Когато Кара-Оспан с огромна войска излезе към Едил, то видя там на брега на реката множество юрти и дим от безчислени огньове, който се издигаше към небето. Това можеше да са само непокорните аули на алчините, жапасите и жагалбайлинците, които той дойде да умирява. Без да даде отдиш на уморената от изнурителния преход войска, Кара-Оспан същата нощ започна преминаване на другия бряг. На сутринта войската беше вече на място, но на западния бряг на Едил нямаше никакви аули. Както разбра Кара-Оспан, те през същата нощ бяха преминали на източния бряг и сега отиваха в степта, към Жаик. Разяреният Кара-Оспан веднага заповяда да се върнат обратно и се втурна да ги преследва. Ала твърде бързо се отдалечаваха от него непокорените аули. Той съвсем не можеше да ги догони и едва след хиляда километра, в пясъците на Нарън, разбра, че преследва не аулите, а войската на Темир бий. Тя яздеше отпочинали коне и бързо се изплъзваше от преследвачите. Наближаваше зимата, а да се връща в Крим, за да накаже истинските аули, беше вече късно. Наложиха се да се връща с празни ръце при Абълхаир...

За този поход напомни сега на Кара-Оспан злопаметният Темир бий, на това Кара-Оспан отвърна със заплаха. Наистина, примката на Жанъбек можеше да се окаже по-истинска от тази на Абълхаир. С твърде голям авторитет се ползваше хан Жанъбек и му помагаша много по-охотно отколкото на Абълхаир. Това трябваше да се има предвид.

Вечният спор между родовете се разгаряше, заплашвайки да премине в открита схватка. „Този Темир бий явно не иска единство под моя боздуган — трескаво размишляваше хан Жанъбек. — Алчините и жапасите са по-надалеч, местоположението им ги кара да стоят настрана. Всички болести са заразни, освен счупването на костите.

Какво ще стане, ако повлекат след себе си и други? Това не бива да се допусне!“

Той отметна глава и погледна в упор Темир бий:

— Твоят прародител Едиге батър мислеше по-нашироко. А ти никак не искаш да напуснеш своите ногайлински предели. Пък и дали ще са съгласни с всичко самите алчини и жапаси? Нека покаже бъдещето. Ала нашият общ враг е Абълхаир и с него трябва да воюваме. Нали той закла дядо си Казъ бий, синът на самия Едиге. Затова кажи направо: ще отделиш ли двацет хиляди воители за тази война?

— Да! — твърдо каза Темир бий.

— Засега това е достатъчно, пък после ще видим.

Темир бий бавно вдигна нагайката си от постелката.

„Ти, Жанъбек, искаш да си хан на цялата степ! — помисли той. — Но това няма да го бъде. Ако на тебе ти трябва голямо ханство, на нас ни стига и малко — това, което имаме засега. Пред нас са още много спорове и битки, хан Жанъбек!“

Изведнъж всички извърнаха глави, изправиха се.

— Тревога... Тревога!

— Враг!

Конник на запенен кон препускаше от изток право към отворената ханска юрта, в която се провеждаше съборът. Неговият отчаян вик се подемаше от джигитите наоколо и се предаваше нататък. Сякаш викаше цялата степ.

Той едва удържа разгорещения кон, слезе от него.

— Откъде иде враг? — попита хан Жанъбек.

— Кой е врагът? Кой?

Суровите бийове и батъри неволно оглеждаха чистия хоризонт.

Вестоносецът беше съвсем млад джигит, висок, с едва наболи мустаци.

— Повелителю хане, врагът е близо! — извика той. — Идват откъм Кок-Джингил, Абълхаир ги праща. Големият син на Абълхаир Шах-Хайдар и Карачин багатур ги водят. Конете са от породите ахалтеке и теке-жаумът — по-високи са от нашите. На главите си

носят астраганени шапки. Въоръжени са с шашки и пики. Няма да мине време за едно доене на кобила и те вече ще са тук!

— Колко са? — попита Жанъбек като че ли между другото. Не се промени нито лицето му, нито гласът му.

— Около хиляда саби!

— А къде е нашият заградителен отряд? Керейте и найманите ни пазят от онази страна!

— Те са заобиколили през пустинята, оставили са нашите настрани! Сега керейте и найманите са зад тях...

— Съобщиха ли им?

— Моят другар препусна към тях!

За общия казахски събор в местността Каратауз-Нура хан Абълхаир разбра още преди две седмици от своите шпиони, но се направи, че не знае нищо за това. Въпреки това една нощ от ханския стан на Абълхаир тайно тръгнаха десет сотни от най-отчаяните главорези лашкари, събрани сред туркмените селджуки, мангът и барлас. Начело със сина му Шах-Хайдар и Карачин багатур те яздеха само нощем, а през деня се криеха в камъша, който растеше по бреговете на степните дерета. Беше им дадена проста задача: да разгромят с неочакван набег стана на Жанъбек, а праха на хората му да бъде разпилян от вятъра.

Хан Жанъбек, който вече неведнъж си беше имал работа с Абълхаир, разбираше, че той рано или късно ще разбере за събора и няма да пропусне удобния случай. Затова от четирите страни бяха разположени силни заградителни отряди. Точно от изток, от страната на Синьо море, охраняваха войните от родовете керей и найман на бойни камили от породата „желмай“ — „надминаващи вятъра“. Обаче опитните лашкари успяха на малки групи да се промушат през кордоните точно оттам, откъдето не ги очакваха. Въпреки това рано или късно, ала ги откриха...

Ханските лашкари от туркмените селджуки бяха наистина страшна сила и неведнъж бяха всявали ужас сред редовните части на Византия. Като поток лава се носеха те върху едри и силни коне и никога не взимаха пленници. При Абълхаир заемаха специално

положение и той им оставяше всички добити в боя трофеи. Те бяха негова опора дори вътре в собствената му орда.

Но на събора дойдоха най-добрите батъри от всички казахски родове. Щом чуха за приближаването на омразните хански лашкари, те незабавно облякоха военните си доспехи и се качиха на конете. И едва ли лашкарите биха потеглили по-нататък, ако знаеха с кого им предстои да се срещнат в бой...

Дори само фигурата на Кобландъ батър с огромния боздуган в ръка можеше да внуши страх и най-смелия човек. Не се отличаваше много от него един от синовете на Жанъбек — прославилият се в много схватки Камбар батър. Разказваха, че по време на похода той извадил от един кладенец падналата вътре голяма камила. Двама души лесно се събираха на раменете му, но талията му беше стройна и тънка като на девойка. За разлика от другите си братя, Камбар батър не беше честолобив и користолобив, заради което по-рано от тях сред народа взеха да го наричат батър. Специално за него оръжейниците изковаха според ръката му пика и сабя.

Този път Камбар батър зае място сред могъщите Кобландъ батър и Кара-Оспан. Те се построиха в клин, към който се присъединиха всички останали батъри. Хан Жанъбек остана да седи на постелката, като с целия си вид показваше презрение към приближаващия враг. Заедно с него останаха няколко съветници и жърау.

— Щом врагът е дошъл при нас, ще получи всичко, което му се полага! — с иронична усмивка произнесе Жанъбек. — Нима нямаме достойни синове, за да му дадем урок? А вие, дядо Котан, докато изметат врага от прага ни, изпейте ни песен за това, как сте съобщили за смъртта на моя прародител Джучи. Отдавна исках да я чуя, казваха ми, че вие добре помните това сказание!

Всички жърау и гости взеха да умоляват Котан жърау, сякаш не ги засягаше предстоящото сражение. Старецът взе в ръце вечният си спътник — кобиз, тихо погали струните...

Най-силно от всичките си деца обичал Чингизхан големия си син Джучи. Ала той взел да не се подчинява и „Разтърсващия вселената“ изпратил при него убийци в Ул்தау. По време на лов спътниците на Джучи прекършили гръбнака му и вестта за това стигнала до Великата орда.

Всички обаче знаели, че Чингизхан много обича Джучи и се зарекъл да прекърши гръбнака на този, който му съобщи за смъртта на сина му. Той искал да дочака собствената си смърт, без да чуе това печално известие. Какво пък, така постъпват всички властелини, които не искат да слушат за неприятни неща.

Старият певец жирчи се заел да спаси обърканите хански чиновници и да съобщи на Чингизхан за смъртта на Джучи. По време на пира старият жирчи запял:

*Морето се размъти край бреговете.
Кой ще успокои вълните, о хане мой?
Трепетликата е прекършена надве от бурята.
Кой ще я вдигне, о хане мой?!*

Чингизхан също отговорил със стихове:

*Щом се е размътило морето,
вълните ще успокои милият ми син Джучи!
Щом трепетликата е прекършена по средата,
значи е жив моят син Джучи!*

Тогава жирчи повторил пък същия куплет за размътеното море и прекършената трепетлика, сълзите като ручей се леели от очите му. А Чингизхан попитал:

*Защо плачеш, жирчи?
За какво е скръбта ти?
Нима е умрял Джучи?
Сърцето ми изстина!*

На това жирчи отговорил:

*Това, което не беше позволено на моите уста,
произнесоха твоите, хане мой!
Прави със себе си каквото искаш,
тъй като си досетлив, хане мой...*

Казват, че като малко дете заплакал за пръв път Чингизхан. Не самата смърт на любимия му син, когото той заповядал да умъртвят, а именно вестта за нея го сразила.

*Аз съм стар нещастен кон!
Загубил жребчето си!
Аз съм лебед, който пее песен
над загиналото си пиле!*

Така пеел Чингизхан, а най-страшното било, че сълзите му били искрени!

Толкова безнадеждна горест имало в тази песен плач, че всичките жърау, престарели батъри и съветници, и те самите взели да хлипат. Всички забравили за малко за надвисналата над тях опасност. А старият Котан жърау пеел песен след песен, и една от тях била песента на легендарния батър Орак.

*Само най-издръжливата камила
ще мине с товар през планинските хребети!
И само непокорният човешки дух
ще издържи това, което издържа Орак батър!*

Протяжна, жална, като безнадежден вълчи вой в нощта беше песента, тръпки побиха всички слушатели. Те си спомниха далечната младост, когато бяха готови на всякакви лишения и смърт в името на подвига и славата.

*... О, джигити, смели джигити,
пред вас е вражата войска:
а смъртта е само една!*

Гласът на жърау укрепна и сега той пееше толкова стремително и страстно, сякаш заедно с воините яздеше срещу врага. Из цялата степ се носеше песента и седящите на конете батъри неволно стискаха дръжките на мечовете и сабите...

С каменно лице седеше хан Жанъбек. Може би сега никой по-добре от него не разбираше значението на предстоящото сражение. Работата беше дори не в това, че най-отбраната войска на Абълхаир е хвърлена против тях, и силите им са общо взето равни. Главното е, че за пръв път от два века хората са готови да се нахвърлят един срещу друг не в името на древните междуродови разпри. Това беше такава проверка на създаваната от тях държава, от която зависеше много.

Да, ако те днес устоят и разгромят врага, това ще бъде първата обща казахска победа. В боя се закалява верността на батърите, а жърау ще заразказват и запоят за тази битка из цялата степ. Под боздугана на единния хан ще бъде извоювана победата!

И това, че той е хан на всички казахи, а не прост батър, доказва сега неговото спокойно неучастие в битката. Искане му се да яхне коня, да се хвърли в самия кипеж на сражението, но тогава той ще бъде един от многото. Нека после враговете му припишат колебливост, той е готов дори на това!

Не всеки ще намери в себе си мъжество да седи настрани и да слуша песните на жърау тогава, когато приближава смъртният враг. Така и трябва: да се укрепва вярата на другите в победата. Като виждат спокойния вожд, воините никога няма да изпаднат в паника, няма да има място за суета и съмнения...

Котан жърау вече премина към знаменитото сказание за Едиге. Гласът му кънтеше както на младини, подобни на заклинания бяха мъжествените думи.

В това време към строените в боен ред батъри на хълма се присъединяваха все нови и нови джигити от тези, които можеха да носят оръжие. По зова на Казтуган жърау пристигна една сотня къпчаци, отделени да охраняват обоза. Начело на своите две сотни от

охраната беше самият Темир бий с Шалкииз жърау. Всичките синове на Жанъбек и синовете на покойния Керей начело с Бурундук застанаха плътно до тримата водещи батъри. Събраха се всичко около петстотин души до мястото за сбора. И някак се получи така, че всичките разпореждания даваше Камбар батър, и никой, дори старшите батъри не протестира...

Отначало на североизток се показва пращен стълб. Той се увеличаваше пред очите на всички, приближавайки се стремително, изведнъж от прахоляка излязоха конници. Те изглеждаха като родени от нея — с високи овчи шапки с надвиснали над очите кичури. Червените им халати, гладките конски гърбове бяха станали кафяви от праха. Само дългите им остри пики блестяха на слънчевите лъчи. В стегнат строй, те яздеха в галоп, раздалечавайки се в движение и обхващайки в страшен полукръг сбора на хан Жанъбек.

Това беше любим похват на лашкарите на Абълхаир — да заградят цялата войска на противника, да я накарат да се върти на разни страни, блъскайки се един в друг и оплитайки в собственото си оръжие. И тогава не е трудно да я унищожиш, не изпускайки нито един човек от смъртния пръстен.

Този път всичко стана другояче, отколкото предполагаше Шах-Хайдар, който беше начело на лашкарите. Не успяха да се съберат краищата на подковата, когато едновременно на север и на изток се показаха два конни отряда, които се носеха с пълна сила срещу строя на лашкарите. Не можеше да има съмнение за техните намерения — копията им бяха наведени, въртяха боздуганите над главите си, носеха се войнствените възгласи на различни казахски родове. Това бяха пристигналите навреме заградителни отряди, изправени от хан Жанъбек на подстъпите към местността. От изток идваха керейците и найманите, а от север — аргъни и къпчази; Касъм, синът на Жанъбек, ги беше довел...

Ала лашкарите не смятаха да отстъпват. Те бързо се свиха в стегнат строй и, щом доближиха до ханския стан, където бяха главните казахски батъри, на една стрела разстояние спряха, насочиха оръжията си на двете страни. В това време двата отряда, които наближиха, ги заградиха от двете страни, така че сега самите лашкари се оказаха в смъртно обкръжение. Наистина, те можеха още да се изплъзнат, разкъсвайки тънкия обръч, но, ако се съди по всичко, те и не мислеха

за това. Досега те се срещаха обикновено с разпръснати отряди казахски джигити и не знаеха поражение.

Изведнъж строят на лашкарите се раздели, на свободното поле между враждуващите страни се изнесе огромен черен конник на вран кон, голям колкото едра камила. Конникът беше целият в черно: шапката, доспехите, шлемът, дълги черни мустаци висяха от двете страни на лицето му. Това беше знаменитият багатур Карачин — Черната скала. Той наистина приличаше на скала — страшен, непристъпен...

Два вида сражения имаше по тези времена. Най-често сражението започваха единични батъри, които извикваха на двубой някого от вражеския отряд. Останалата войска трябваше да не мръдва от мястото си, да чака изхода от двубоя. С вечен позор се покриваше този, който наруши правилото.

— Ей, някой да дойде да се бием! — извика с всички сили Карачин багатур. — На кого му е омръзнал животът?

— На мене!

Камбар батър излезе стремително напред на врания си кон с бяла звезда на челото.

— Стой!

Така властно извика Бурундук — синът на Керей. Камбар батър послушно спря коня си. На бяла бойна камила беше качен квадратният Бурундук, очите му страшно блестяха под начумерените вежди.

— Мое е правото! — каза той. — Няма такъв закон, дето помалкият брат отива на смърт преди големия...

Да, те бяха побратими, Бурундук и Камбар, и синът на Керей беше по-голям.

На дебел дъб приличаше султан Бурундук, огромните му ръце бяха като чугунени. Гъстите черни мустаци, по един лакът дължина, той завиваше зад ушите си, също като приказния Хезрет-Али. Само видът му всяваше непреодолим ужас.

Досуц като Бурундук беше и бялата камила, която той предпочиташе пред конете и я научи да влиза в двубои и битки. Щом видеше конник, камилата изпадаше в бяс и го хващаше със зъби, сваляйки го от седлото. Обикновено Бурундук само го доубиваше с боздугана си, който беше дълъг два сажена и имаше оловен накрайник.

— О, Черният Буян е възседнал Белия джин!

— Пази се, Черна скала!

С такива възгласи казахите насърчаваха своя боец. Те знаеха колко е опасен Карачин багатур с прославения си похват. С дясната си ръка той обикновено се пазеше от боздугана на противника, а с лявата отсичаше главата на коня му. След това нищо не му пречеше да се разправи с пешия воин. Само Камбар батър можеше да му противостои, защото самият той действаше така...

Не само от едното упорство искаше Бурундук да премери силите си с Карачин багатур. Освен законната ненавист към слугата на хан Абълхаир, Бурундук имаше и свои лични сметки с главата на ханските лашкари.

Работата беше там, че Карачин багатур имаше сестра — красавицата Тохтар-бегим. Тя беше като роза сред маргарити за простодушния Бурундук, когато я видя сред другите девойки. То беше тогава, когато Керей и Жанъбек не се бяха отцепили от ордата на Абълхаир. Ала Тохтар-бегим беше високомерна, гордееше се с брат си и не удостояваше с внимание многобройните синове на обикновените степни султани.

Когато стана на четиринадесет години, Бурундук със съгласието на баща си изпрати при нея човек с предложение тя да стане негова жена. Ако тя просто му беше отказала, нищо нямаше да се случи. Но тя рече на пратеника на Бурундук: „Не ми трябва този недялан камък... Само за слуга в къщата ми става това мъжище!“

Тогава вече от оскърбено самолюбие Керей и Бурундук се обърнаха към самия Карачин багатур и поискаха да даде малката си сестра за жена на Бурундук. Ала той, знаейки за създалите се отношения между аргънските султани и хан Абълхаир, им отказа, като се оправда с това, че Тохтар-бегим уж вече е сгодена за сина на някакъв емир. Скоро след това, когато Жанъбек и Керей се отделиха от Абълхаир, той я даде за жена на един от младите батъри от ханската войска. Такива обиди в степта не се забравят с години. Няколко години мечтаеше Бурундук за схватка с Карачин багатур, ето че сега съдбата му изпращаше щастлив случай...

Ето че Бурундук, без да каже и дума, се хвърли към Карачин багатур. Едва ли не доземи той наведе шията на свирепата камила, дълги снопчета вълна се носеха от вятъра, пяна на парцали падаше на

пясъка. Тромави, непохватни изглеждаха отдалече стъпките ѝ, но тя летеше по-бързо от всеки кон.

Тогава и Карачин багатур потегли напред с коня си. Хората затаиха дъх, защото тази схватка беше сякаш бой на черна скала с бял джин. Въртеше над главата си огромен боздуган, ала изведнъж изумено отвори уста. Едва сега той забеляза, че противникът му няма в ръце никакво оръжие!

В най-последния момент Карачин багатур замахна с лявата си ръка, стискайки в нея меч алдаспан, като искаше да отсече в движение главата на камилата. Но, без да достигне на няколко крачки, Бурундук протегна напред дясната си ръка и Карачин багатур изведнъж почувства смъртен хлад на гърлото си. В последния момент той се опита да пререже тънката примка, но беше вече късно. Камилата със същия мощен галоп вече тичаше назад, а Черната скала се влачеше след нея, вдигайки горчиво-солен степен прахоляк към небето...

Всичко стана толкова бързо, че никой не можа да се опомни. Видяха само как се изправи като свещ враният кон на Карачин багатур, защото ездачът му беше завързан със здраво въже за седлото. А сега конят също се влачеше в прахта заедно със стопанина си, без да може да се съпротивлява на камилската сила. Примката беше много здрава и също беше привързана към камилското седло.

— Арруах... Арруах!

Така викаше Бурундук, призовавайки за свидетели на победата си душите на предците. И главата на врага само заради това не се беше откъснала, защото примката беше попаднала върху железния гръб на шлема. Пред самия строй на казахските батъри примката все пак се скъса, и Карачин багатур се мяташе по земята, хващайки я с голите си космати ръце. Един от джигитите скочи от коня и с парче от примката върза ръцете на пленника. Освободеният кон зацвили и побягна в откритата степ...

Потресени от пленяването на Карачин багатур, лашкарите на хан Абълхаир взеха да обръщат конете. Пръв това стори Шах-Хайдар. Още не бяха успели казахските батъри да въздадат почести на Бурундук за славната му победа, и отново пращен облак се издигна към небето. Но сега той се отдалечаваше, скривайки зад себе си бягащия враг. Тънката редица керей и наймани не можеше да го удържи, а грамадните текински коне отнасяха в степта по-бързо от вятъра ханските лашкари.

Само няколко батъра върху дългоопашати степни коне продължиха преследването, сваляйки с примки от седлата изостаналите лашкари. Сред тях беше каракъпчак Кобландъ.

Разгорещен от преследването, Кобландъ батър остави далеч зад себе си своите другари. Силният му кон догони текинските дългокраки аргамаци, а огромният му боздуган един след друг поваляше лашкарите на земята. Накрая като видя, че ги преследва само Кобландъ, половин сотня лашкари неочаквано обърнаха конете и заобиколиха в кръг кипчакския батър. Какво може да направи и най-свирепият вълк, когато стотина такива свирепи вълци го обкръжават? Пък и Кобландъ батър беше вече над шейсетте, и макар силата да не му изневеряваше, нямаше предишната пъргавост...

Ала случи се чудо, за което пееха после жърау: верният кон изнесе Кобландъ батър, и още не опомнили се враговете, той вече препускаше към близкия ракитак до пресъхналото степно езеро.

Не му беше съдено този път на Кобландъ батър да избяга от потерята. В ракитака от две страни го настигнаха примките на ханските лашкари, които го нападнаха от страни. Сякаш вятър отвя могъщото тяло на батъра от седлото на коня, а конят вече без ездач избяга в ракитите. Докато падаше, чу Кобландъ батър нечий силен зов: „Акжол! Акжол!“ Той успя само да си помисли, че като наказание за смъртта на Акжол бий небето му изпраща такъв позорен край, и загуби съзнание...

Когато Кобландъ батър отвори очи, видя над себе наведен млад, напет и строен като бор джигит и жена с невиджана красота, която вече беше виждал някъде. А и джигитът му беше познат. С мъка се изправи на крака и позна и двамата. Това беше батър Саян, а заедно с него Гулбахрам, родната дъщеря на хан Абълхаир, която някога обичаше батър Кобландъ, а тя го отблъсна...

Батър Саян, след като спаси хан Абълхаир от тигъра на брега на Сейхундаря, а после и от дъщеря му, която пожела кръвта на баща си, продължи да граби, заобиколен от такива като него обидени от съдбата джигити. Като вълци скитаха те между Джейхун и Сейхун, отвличаха цели табуни от бековете на Маверанакър, ограбваха богатите кервани. И винаги сред тях беше и красавица с брезов лък в ръце, за която разказваха легенди.

Не грабеха от добър живот джигитите на Саян батър, пък и мнозина в тези тежки години. Щом разбраха, че предстои обединяването на казахите в една държава, Саян батър, жена му и петгодишния им син, съпроводени от сотня предани му аламани, се отправиха към долината, надявайки се, че Жанъбек още не ги е забравил. В раките до сухото езеро си почиваха те, когато чуха шум от преследване и видяха впримчения казахски батър. Без да мисли дълго, Саян батър скочи на коня и с бойния вик „Акжол! Акжол!“ се хвърли на помощ. Лашкарите, които решиха, че са пристигнали основните сили на Жанъбек, изоставиха Кобландъ батър и препуснаха след отряда си...

Сърцето на Кобландъ батър се сви, щом позна Гулбахрам. Но разумът надделя над чувствата. Току-що човекът, чиято смърт той искаше и желаше, го спаси от вярна смърт или позорен плен, който за истинския батър е по-лош и от смъртта. „Чувството за чест отличава човека от заека, който крие главата си в ракитака“ — помисли Кобландъ батър и погледна право в очите на бившия си враг.

— Батърите дружат истински само след като са се срещнали в схватка! — каза той. — Можеш ли да забравиш всичко лошо между нас, както го забравих аз?

— Нищо не помня! — отговори Саян батър.

Те се ръкуваха и тръгнаха начело на отряда към ханския стан.

През това време хан Жанъбек вече се беше разпоредил за празничен пир в чест на победата над войските на хан Абълхаир. И тъй, войната започна с поражението на Абълхаир, но главното беше, че в победоносната битка участваха всъщност представители на всички казахски родове. Връщането на Кобландъ батър редом с бившия му враг увеличи всеобщата радост от единството.

В разгара на пира при окования с вериги Карачин багатур, сякаш той бе мечка, в черната юрта дойде Бурундук. Той не беше свикнал да се церемони и веднага хвана бика за рогата.

— Чуй, Карачин — каза той. — Ако искаш да останеш жив и да видиш родното небе, изпълни само едно мое желание!

— Говори, Бурундук! — мрачно се съгласи Карачин багатур.

— Дай ми за жена Тохтар-бегим, високомерната си сестра!

— Та тя отдавна е омъжена! — извика пленения багатур. — Вече има и син...

— Разведи я с мъжа ѝ — хладно предложи Бурундук. — Може да оставиш детето на мъжа ѝ или го възпитай ти. Тази жена ми трябва!

— Ти не постъпваш по заветите на Мохамед!

— За нея аз не съм мюсюлманин!

— Не, не мога да извърша такъв грях! — извика нещастният Карачин багатур. — Това е против нашата религия. По-добре ми вземи главата, Бурундук!

— Добре! — каза Бурундук, изваждайки сабята от ножницата.

— Почакай, дай да помисля! — замоли Карачин багатур.

Бурундук идваше при него всеки ден след празненствата. Той отказваше да вземе за жена всяка от дъщерите на Карачин, които бяха по-млади и по-красиви от Тохтар-бегим.

— Тази твар ще бъде в постелята ми! — твърдо каза той. — Иначе ще изпия кръвта ти, Карачин. Ама ще я пия бавно, всеки ден по малко.

Щом разбра, че няма да се отърве другояче от Бурундук, Карачин багатур беше принуден да изпрати пратеници при братята си със заповед да разведат Тохтар-бегим и да я дадат на Бурундук. На Кудус багър, мъжа на Тохтар-бегим, Карачин предложи в замяна една от дъщерите си и по-малката си сестра.

Единната казахска държава беше провъзгласена на събора. Не може да се каже, че всичките родови вождове и багъри с еднакво желание се съгласиха на това. Само нуждата ги принуди да се съберат заедно. Особено се съпротивляваха вътрешно такива властни вождове като Темир бий. Те смятаха такова обединение за временно, докато не отмине опасността от Абълхаир. Освен това ги примиряваше възможното разделение на три жуза, във всеки от който можеше да вземат юздите на властта в свои ръце.

А без разделянето на жузове не е възможно да бъде управлявана такава огромна степна държава, каквато трябваше да стане бъдещата орда. В Старшия жуз трябваше да влязат най-древните родове уйсун, дулат и джалаир, чиито паметници и гробници сега бяха разпръснати из цялото Седморечие. Средният жуз обединяваше най-близките по

територия и битови особености родове аргън, къпчак, найман, конрад, керей, уак, тарактъ. Младшият жуз трябваше да се състои от родовете алчин, байули, алимули и жагалбайлини, които чергаруваха между Жаик и Едил. Предполагаше се, че ще се влеят в тези жузове и други по-малки степни родове и родове, останали с Абълхаир в пределите на Туркестан.

Дълго още продължаваха в степта споровете и разногласията по повод на такова делене. Аулите се преместваха от един жуз в друг, ставаха най-различни разделяния вътре в самите родове. Едва след осемдесет години, по времето на внука на Жанъбек — хан Хакназар, окончателно се групираха казахските жузове, всеки от които представляваше оттук нататък полусамостоятелна орда. Засега на този исторически събор великият прорицател Асан-Кайгъ даде на всеки род свой знак.

— Нашият прародител, великият законодател Майхи бий от рода на древните уйсунци, още от времето на Чингизхан, когато всички са се наричали монголи, ни е нарекъл казахи — каза той. — Нашето казахско знаме е издигнал той над степта. Нека знак на уйсунците да остане това знаме!

Всички одобрително зашумяха в знак на поздрав към знака на уйсунците.

— Сред всички наши родове живеят аргъните, които са запазили непокътнато нашето слово и мисъл. Очите — знакът на човешката мъдрост — отдавна им е известен. Нека да си остане този знак при аргъните!

Отново стотици глави се склониха в знак на съгласие.

— Кипчак тръгна пръв срещу вражеското нашествие. Нека неговият родов знак да бъде бойната секира, издигната над врага!

— Слава на Асан-Кайгъ! — отговори съборът.

Четиридесет казахски рода получиха родови знаци. Майстори туленгути издялаха върху огромен къс от черен гранит тези знаци и каменният стълб остана да стои в древната местност Каратауз. Оттогава така и се нарича сред народа това място — Знаците на Нура.

На другия ден самият Асан-Кайгъ благослови ханството на Жанъбек, и вече от името на всички до един казахски родове беше умит Жанъбек в мляко от четиридесет бели кобили и вдигнат на бяла постелка.

Вождовете на родовете се разотидоха по аулите си, като се договориха, че през пролетта на следващата година ще започнат съвместна война за освобождаване на градовете в Северен Туркестан. Не бяха твърде весели някои от тях, най-вече Темир бий. Още четиридесет години щеше да хапе устни, виждайки успеха на това дело, чието начало беше сложено тук, в местността Каратауз-Нура.

След три дни ханският стан се премести на брега на Чу и отново само вятърът вдигаше стълбове солен прах над опустялата степ.

В деня на пристигането на султан Бурундук в зимовището на река Талас братята на Карачин багатур му докараха Тохтар-бегим. В същия ден Карачин багатур получи свободата си и тръгна за дома.

Вечерта квадратният, със сплеснат нос Бурундук дойде в бялата юрта, издигната за новата му жена. Стройна като тополите в родината ѝ — Маверанахър, седеше тя зад копринената завеса и чакаше. Той взе да събува огромните си ботуши и из цялата юрта се разнесе воня на партенки. Дори без да си измие краката след похода беше дошъл той при нея, за да я унижи още повече...

По бледото гневно лице на жената, по погледа ѝ, изпълнен с ненавист, не беше трудно да се отгатне, че тя никога няма да му прости раздялата с мъжа и малкия син, оставен в Маверанахър.

Без да каже и дума, Бурундук сграбчи със страшната си космата ръка рижата котка, която седеше до сребърната закачалка. Чу се ужасният вопъл на нещастното животно. За едно мигване на окото султанът беше откъснал главата и лапите ѝ и ги беше изхвърлил през комина на юртата навън. После спокойно погледна Тохтар-бегим и жената, която преди минута изглеждаше недостъпна, послушна, треперееща от страх, легна там, където ѝ показва той с окървавения си пръст.

— Ако ми харесаш сега, някак си ще живееш! — каза той.

След година ѝ се роди дъщеря, наречена Жаухар-бике.

III

Следващата пролет хан Жанъбек дойде да летува в Саръ-Арка и взе да чака идването на обещаните в ханския стан войски. И тук тъкмо за пръв път се видя слабостта на новото държавно образувание. Нямаше необходимите за голяма война войски. Стига само да се каже, че от съюза на племената и родовете, влизащи в Младшия жуз, които чергаруваха между Жаик и Едил, се явиха не много повече от петстотин джигита. Истина е, че те бяха от войнствения род адай и се отличаваха с храброст. От цялата си душа воините от западните родове се стремяха към новото ханство, но те не можеха нито ден да оставят без защита аулите си, тъй като от три страни им точеха зъби казанския, кримския и астарханския ханове, а също и многобройни ногайлински бийове. И тъкмо това лято заплахата стана реална... Къпчаците, чергари от Тургай и Ори, също не го зарадваха с достойна войска. Кобландъ багър боледуваше, та по същество нямаше кой да организира изпращането на джигитите.

Изглеждаше сякаш родовете, заселени някъде близо до Едил или Ори, нямаха никакви интереси в Туркестан, заради които да проливат кръвта на джигитите си. Пък и новият хан още с нищо не им бе помогнал, а вече искаше да се бият във война против страшния Абълхаир. Ако ще се воюва, то да е на запад, с Казан, Ногайската орда и Крим, гдето може да се завземат нови пасища за добитъка и много всякакви благини. Така казваха отделните султани, но основната маса чергари се стремеше да се влее в новото ханство, да се сплоти с него и да защити своята степ. Обаче в това тежко лято дори от най-близкия род аргъни и съседите им — наймани пристигнаха къде-къде по-малко конници, отколкото очакваха. Тук се намеси и до някъде враждата между старшините на тези родове, подхранвана от близките събития.

Точно в навечерието се помина знаменития и почитан от всички Аргън бий, който се смяташе за глава на целия род. На погребението се събраха хора от всички краища на степта. От Хорезъм пристигна дори емирът Султан-Хусаин, потомък на аргъните. Многобройни подаръци донесе емирът на роднините, а заедно с тях и предложение за мир и

дружба, съставено не без участието на неговия стопанин — хан Абълхаир.

„Защо им е на великите аргъни да воюват и умират заради възделенията на някакъв си Жанъбек? — казваше той. — Туркестан не е нужен на аргъните. Ако ви трябва места за презимуване, преселете се при мен в Хорезъм и Хорасан. Безкрайни са там просторите и богати пасищата. Зимата там е къса и няма люти студове. Освен друго, всичко, което произвеждате, лесно и изгодно може да се продава в Иран, Ирак, Индия!“

И ето сега, загубили мъдрия си вожд, аргъните седяха в нерешителност. Повечето от тях никога не бяха напускали познатите преселнически пътеки, бреговете на Есил и Тобол. Ала твърде примамливи бяха предложенията на техния царстващ земляк... Пък и кой ли народ го привлича войната? Така и не се намери това лято сред тях нов вожд, който да може да ги събере и да поведе единно аргънско опълчение към Жанъбек.

По това време от найманите и керейте бе трудно да се иска изпращането на голяма войска. Самите те се отбраняваха от поредното нападение на ойротския контайчи. Освен това част от аула им беше на територията на Абълхаировата орда, трудно им беше да се противят на ханските хаками.

Не повече от трийсет хиляди конници събра през това лято Жанъбек. Кого ще уплашиш с такава войска? Само Абълхаир имаше стохилядна конна войска, която той можеше да увеличи, ако се съюзи с Маверанахър. А колко е войската на китайския богдихан и подчинените му ойротски контайчи, които само чакат сгоден момент, та да се хвърлят в казахската степ? А на запад нетърпеливо чакат своя час роднините — астарханските и ногайлинските бийове, кримските гирей, казанският хан Ибрахим. Казахската степ е голяма, на всекиму се иска да откъсне от нея по-голямо парче, още повече, че след напускането на Бялата орда всички те престанаха да се боят от Абълхаир. Оставаше да разчитат само на собствените си сили.

Ала градовете на Северен Туркестан трябваше на всяка цена да бъдат отнети от Абълхаир. Без това новото ханство не можеше да съществува дълго. Обаче, когато искаш да премериш силите си с лъва, трябва преди това да вардиш собствените си ребра. А за това има само един път, ако не стигнат собствените сили: да намериш съюзници.

Да, в Средна Азия сега има стотици всякакви ханове, бекове, емири, хаками, султани, всеки от тях е готов да се впие в гърлото на по-сполучилия си събрат или да се присламчи към по-силния, за да получи поне трохите от чуждата трапеза. Ако обединиш всички, които ненавиждат Абълхаир, то лошо му се пише. Ала нима можеш да се надяваш на всички тези вълци и чакали, които сега, преследвайки един елен, се хапят един друг за хълбоците? Дори вълците не правят така. Само с остри зъби можеш да подчиниш всички. Силата уважава те!

Ето защо, щом искаш да имаш тяхната преданост, имай и остри зъби! Цялата степ на Дещ-и-Къпчак трябва да се подчини не само на думи, а да плаща единен данък за издръжката на войската, трябва да изкарва по ханска заповед точно определен брой конници. Ханството е провъзгласено, и той, законният хан Жанъбек има право да изисква и да кара със сила да уважават заповедите му. Властта трябва да бъде жестока, няма друг път!

Това не му се отдаде веднага. Минаха още две години, докато привикналите към древната свобода в степта казахски родове редовно започват да изпращат нужните средства за издръжка на ханския стан и войската. Едвам когато по заповед на хана завързаха за конете и взеха да влачат по земята няколко старейшини, задържали данъка, останалите се замислиха. А там, където лекомислените старшини и бийове вдигнаха аулите на въоръжена съпротива, се наложи, по изпитан от дедите метод, да бъдат изгорени аулите. Смърдящите трупове останаха върху пепелищата, а гарваните кръжаха дълго там, където доскоро живееха хора. И тези хора бяха казахи...

Точно преди смъртта си мъдрият Котан жърау изпя:

*О, колко бодър и весел е пред хората Жанъбек,
ала следи от скрити сълзи виждам на лицето му!*

Дали е плакал или не хан Жанъбек, когато е заставял с желязна ръка да подчинява всички родове и племена, в края на краищата няма голямо значение. Във всеки случай, когато народният жърау пише за сълзите му, то това означава разбиране и съчувствие към политиката му. Низката, хилава трева читиркокпек, която расте в сянката на острицата, убива животните. За да предпазят животните, безпощадно

изскубват тази трева, където и да я видят. В степта порасна Жанъбек и знае тази степна мъдрост. Кой знае какъв щеше да бъде той, ако беше раснал по други земи и в друго време!

И ето най-накрая степта Дещ-и-Къпчак от Тобол до Есил до Чу и Синьо море и от Джунгарските врати до Жаик фактически му се подчини. Едва сега това обединение можеше да се нарече държава. Предстоеше война за градовете на Северен Туркестан и поход за Жаик, където заселниците между реките Жаик и Едил, племена на Младшия жуз така и не признаха властта му. Както отдавна е прието при степните ханове, предстоящата кампания хан Жанъбек реши да обсъди в кръга на най-близките си хора, преди всичко с братята и синовете.

Втори братовчеди по линия на общия им прадядо Урус хан бяха Керей и Жанъбек. Керей имаше четирима сина: Бурундук, Шайхин, Санджар-Жахан и Жахан-Бехтъ. Жанъбек имаше деветима: Жиренче, Махмуд, Касъм, Бусаид, Адик, Жаним, Камбар багър, Тинич, Усак и Жадик.

И все пак третия си син — Касъм, хан Жанъбек предпочиташе пред другите, когато трябваше да се посъветва по важни въпроси. По това време султан Касъм навърши двадесет и шест години. Снажен, широкоплещест, с големи бадемови очи, в които светеше изключителен ум, той от петнайсетгодишен побеждаваше във всички състезания на народни борци, в много конни състезания и надбягвания. От такива джигити обикновено израстват невероятни багъри — рядко съдбата събира в един човек такива физически данни с високи умствени достойнства. Този път обаче природата не се беше скъпила нито на едното, нито на другото. Дори, освен хан Жанъбек всички братя и роднини закономерно смятаха именно Касъм за наследник на ханския престол. Друго никой не можеше и да предположи...

Като стана дума, и майката на Касъм — Жахан-бике — беше най-любимата от седемте жени на хан Жанъбек. Тя се падаше родна сестра на вдовицата, снахата на Абълхаир — красавицата Аккозь, която отблъсна десетима хански синове в памет на обикновения багър Орак. Те бяха от рода керей. И ако от Жахан-бике се роди любимият син на Жанъбек — Касъм, то от нейната сестра Аккозь се родиха не по-малко любимите внуци на хан Абълхаир — Мохамед-Шейбани и Султан-Махмуд, които по-късно станаха средноазиатски господари.

Въпреки кървавата вражда между Абълхаир и Жанъбек, сестрите дружаха като по-рано, разменяха си подаръци и поздравления. Ала най-удивителното беше, наопаки на приетите сред чингизидите правила, че както султан Касъм, така и Мохамед-Шейбани и Султан-Махмуд във всичко се покоряваха на волята на майките си.

Трябва да кажем, че и хан Жанъбек, когато се съвещаваеше със сина си, обикновено канеше Жахан-бике. Този път той се отправи сам в белоснежната юрта дворец, където живееше тя. Пролетта си отиваше, ханският стан се беше преместил в южните краища на Улитауските степи, целият свят като че ли тънеше в цветя. Степта приличаше на шуба от енот, извадена от прашния сандък да се проветрява...

Жанъбек по навик постоя за кратко, послуша как пеят степните славеи, с пълни гърди пое въздух, пълен с дъх на треви и влезе при Жахан-бике. Както винаги в очакване на неговото идване, жената седеше наред юртата и преливаше от голяма широка чаша в малка ароматен пенлив кумис. Когато той влезе, тя стана и мълчаливо го поздрави като наклони глава.

— Бъди здрава, Жахан-бегим! — каза той.

Като сваляше избродираните със сребро кожени галоши, Жанъбек изпод око гледаше жена си. Необикновена за него любов и нежност светеха в очите му. Тя знаеше и чувстваше това. Стройна, с малка алена уста и огромни черни очи, Жахан-бике приличаше на девойка, макар да беше вече на четиридесет и една. Миглите ѝ бяха притворени, а когато вдигна глава, черните им стрели се впиха в сърцето на хана като преди много години. И каменното сърце на Жанъбек затупка, затрепка като уловено врабче...

Всеки път Жанъбек се учудваше на това, струваше му се сякаш едва вчера със свита от четиридесет джигити съпровождаше сина на Абълхаир — Шах-Будах — по време на сватбеното му пътешествие. Това беше, когато Жанъбек едва беше навършил двадесет години. Пътуваха към главния багър на родовете керей и найман Домбалък.

Жанъбек по право оглавяваше сватбения отряд от най-родовитите юноши от Абълхаировата орда. Те стигнаха до Алтай, където се намираха по това време аулите на Домбалък багър. Синьото като небето езеро Къдъркол беше заобиколено от белоснежни юрти, отразено във водата видя Жанъбек лице на девойка с черни мигли като

стрели. За пръв път трепна тогава сърцето му. А когато плахо вдигна поглед, само видя как се мярнаха в сенките на дърветата черни плитки, стигащи до тревата...

После беше пищното посрещане на жениха и Жанъбек се уплаши, щом видя годеницата на Шах-Будах Аккозъ, стори му се, че това е тази, чието отражение видя в езерото. Такива огромни бяха очите ѝ, такива дълги, дебели колкото ръка, черни плитки падаха доземи. И все пак това не беше тя. Сестрата на годеницата — Жахан-бике — той видя едва вечерта, когато заедно с братята си докараха конете аргамаци от нощна паша. Дъщерята на великия багър не се гнусеше да пасе коне. Така беше възпитал всичките си дъщери Домбалък багър, и едва ли в цялата степ имаше девойки с по-добро възпитание...

А на следващата нощ, използвайки свободата на древните казахски нрави, Жанъбек заедно с приятелите си също отиде да пасе конете. Много девойки се отправиха на нощна паша заедно с гостите, сред тях беше и Жахан-бике. За цял живот остана в сърцето му тази лунна нощ... Някъде наблизко в долината пасат и нежно пръхтят коне. Девойки и джигити подред обикалят табуна, но, кой знае защо, правят това по двойки. Звънки млади гласове пеят в сребрилата тъмнина песни за любовта и радостта от живота. А край колибата в голям котел за тях се вари прясно, ароматно месо на закланото предишната вечер жребче. Него специално за сватбата са го хранили с мляко...

Мами прекрасната нощ. И ето вече младият джигит взима лека брезова пръчка и се скрива в падината, за да намери някое заблудено жребче, което могат да изядат вълците. Но не за жребчето мисли той, и, отдалечил се на няколко крачки, спира със затаен дъх. Нито дума не е казал той на тази, която гледа цяла вечер и не знае дори как се казва. Но ето и тя става, дава вид, че се разхожда и неизвестно защо отива към близката бреза. Крачка напред прави джигитът, те безмълвно се хващат за ръце и отиват направо в лунната светлина...

През деня Жанъбек гледаше Жахан-бике и не вярваше, че именно към него се е доближавала в млечната лунна нощ такава красавица, че нейните тънки бели ръце е държал в своите. Всяка нощ се повтаряше това и нямаше на земята хора, по-щастливи от тях.

А сватбените празненства продължаваха, кокпар, борба с коне, надбягвания — всичко по реда си. Особено място заемаше стрелбата с

лък, в което участваха и девойки. Сребърна плочка джамба отрязаха от нагръдното родово украшение на булката и го закачиха на двеста крачки разстояние, взеха да стрелят с лъкове в тази едва видима мишена. Но, за проклетия, никой не можеше да уцели. Дори Жанъбек, който се славеше с точната си стрелба, няколко пъти не можеше да я уцели. Може би ръката му трепереше, защото от сутринта не беше виждал Жахан-бике. И изведнъж, за пореден път вдигнал лъка, чу той името ѝ.

— Жахан-бике...

— Жахан иде!

Той отпусна тетивата и общ смях се чу наоколо. Стрелата дори не долетя до дъба. Тогава се доближи на бял кон неизвестно откъде Жахан-бике. Той едвам я позна. Съвсем иначе изглеждаше Жахан-бике. Нощем беше сякаш изтъкана от лунна светлина и изглеждаше прозрачна. Сега той видя снажна, силна девойка ловец — точно такава, каквито рисуваха по стените на пещерите неговите предци — саки.

— Сторете място на Жахан-бике!

— Стреляй както винаги, Жахан!

— Тя и без да се мери ще уцели чучулига!

Жахан-бике взе от Жанъбек лъка, като докосна леко с пръсти дланта му. Да, почти без да се цели пусна стрелата с неговия лък и пластинката със сребърен звън се удари в твърдата кора на дървото и се търкулна, отразявайки слънцето.

Хората вече тичаха към нея от всички страни, вдигайки ръце.

— Живей хиляди години, славен стрелецо Жахан!

— Орлица е тя!

— Славна е казахката, която те е родила!

— Ти защити честта ни пред цялата степ!

Хората свалиха девойката от коня и сякаш бе статуя на предците я понесоха сред гостите. Плитките на Жахан се влачеха по земята, ресниците ѝ се притвориха като тогава, край синьото езеро, още веднъж прободоха сърцето на младия султан Жанъбек.

А на следния ден той видя как тя обяздва див кон. На грамаден космат звяр приличаше конят, кървав огън гореше в очите му. Ала щом девойката го притегли с един дълъг прът с примка накрая и скочи на гърба му, конят се успокои и само гледаше накриво към непознатия ездач...

Те така и не си казаха нито дума. Щом се върна в Улитау, Жанъбек изпрати при нея сватове и скоро я въведе в бялата юрта като трета жена. Четиринадесетгодишна беше тогава. Той като господар, както беше свикнал вече с другите жени, нави на ръката си прекрасните ѝ плитки и ласкаво докосна тялото ѝ. Тя седеше, сякаш беше от камък.

— Аз се ожених за теб, защото те обичам! — каза ѝ той и това беше истина.

Тя го погледна накриво и сви рамене:

— Защо нито веднъж не говорихте с мен за това? Може би имам своя Меджнун, както е имала някога прекрасната Лейла!

Кръвта нахлу в главата му и той гневно закрещя:

— Ей сега ще проверим!

И изведнъж той отпусна ръце. В сумрака на юртата видя, че тя се усмихва.

— Храната, дето е яло кучето, не става за ядене?!

Със зла насмешка изрече тя думите на пословицата, която той едва не ѝ каза. В степта беше прието обезчестената годеница да се връща с позор на родителите. Но той вече знаеше, че дали е така или не, той все едно я обича и няма да я замени за сто хиляди девственици.

— Ами ако аз съм чиста като майчиното си мляко... Ако е така, ще изпълните ли моето единствено желание?

— Ще го изпълня!

Той не произнесе това, а го издиша с въздуха от гърдите си. Тя погледна в очите:

— Когато ми се роди син, вземете му за атеке джигита от нашия аул на име Хасен!

Но той вече не я слушаше. Като две черни езера бяха очите ѝ, потънка от тръстика снагата ѝ, по-бели от лебедови крила ръцете ѝ...

Първият, когото видя хан Жанъбек, щом влезе в огромната двойна юрта на жена си Жахан-бике, беше остарелият вече джигит Хасен, атеке на сина му Касъм. Ханът си спомни съмненията си по отношение на този човек в първите дни на женитбата си и вътрешно се подсмихна. Той не разбра веднага каква е работата. Отивайки в чужд род, казахската девойка иска да има до себе си приятел от детството —

от същото племе, който е готов на всичко. Всяка девойка има такъв верен безмълвен обожател, който тя обича толкова беззаветно, че с радост възпитава децата ѝ от друг мъж. Той ѝ принася в жертва целия си живот, доволен от това, че я вижда всеки ден. Няма на земята по-предан човек и всичко, което се отнася до нея, е свещено.

Така е било винаги в степта и девойките приемали такава голяма жертва като нещо в реда на нещата.

Жанъбек отиде на мястото си и легна на хълбок, като смачка прохладните пухени възглавници, облечени с плюш. Опря гърба си на натрупаните вълнени плъстени одеяла. Жахан-бике му донесе кумис в широка купа, наля от нея голяма сребърна пиала и седна по-ниско от мъжа си. С бавни плавни движения тя съживяваше напитката, изпълнена с аромат на пелин и степни цветя. По стените на юртата бягаха слънчеви зайчета от сребърния черпак.

— Как спяхте, хане мой?

Отново се впиха стрели в сърцето му. Нескрита ирония имаше в гласа на Жахан-бике. Тъкмо тя, без съмнение, знаеше, че той е прекарал нощта в юртата на красавицата Жанбике от семейството на Акжол бий. По мрачния вид на атеке Хасен, Жанъбек още щом влезе в юртата, разбра, че тук всичко е известно. Честният Хасен се отвърна от него, защото ревнуваше заедно със своята госпожа...

А хан Жанъбек наистина беше виновен пред Жахан-бике. Миналата година той си взе седма жена — петнадесетгодишната Жанбике, и както е редно, взе да пропуска негласно установените дни за посещения при другите жени — всички, освен Жахан-бике. Вчера за пръв път в отредения за Жахан-бике ден той не дойде при нея...

— Казват, Жанбике-токал добре застила постелята, — тихо каза Жахан, като продължаваше да прелива кумиса. — Нейните пухени завивки са по-меки, отколкото при нас, горките. Какво да се прави!

И тя престорено въздъхна. След нея въздъхна и Жанъбек. Той помисли, че къде по-лесно е да сплотиш в едно ханство двайсет и осем размирни казахски родове, отколкото да направиш дружно семейство от седем жени. Скандалът, който можеше да вдигне, в който и да е най-неудобен момент една от тях беше равен на скандал в цял жуз. Само една от жените му никога не взимаше участие в семейните разпри, и това беше Жахан. Нима и тя не е пощадена от тази болест?

Хан Жанъбек се размърда неспокойно върху възглавниците и се помъчи да насочи разговора другаде.

— Заръчай да повикат Касъм! — каза той.

Жахан лукаво се усмихна, погледна в очите му:

— Заедно с нашия Хасен?

Тя така произнесе думата „нашия“, че ханът само дето не подскочи на мястото си. За миг му се стори, сякаш котки драцят сърцето му.

— Да... да, заръчай да повикат и него... Та нали той току-що беше тук...

— Нима не си го забелязал, хане, повелителю мой?

От такава наглост Жанъбек дори отвори уста.

— Нещо не съм забелязала!

С престорено равнодушие каза това Жахан-бике и тръгна към вратата с особената си походка. У нито една жена не беше виждал Жанъбек такава походка. И очите ѝ бяха твърде весели.

— Абен... Абе-ен! — повика тя нукера туленгут. — Абен... Нека повикат султан Касъм. Високият хан иска да го види... И моят Хасен не забравяй да повикаш, Абен!

Тя взе пиалата, едвам-едвам докосвайки с пръсти дланта му, и тръпка мина по тялото на Жанъбек, както тогава на нощната паша. Всичките му подозрения се пръснаха...

Жахан леко отблъсна Жанъбек, умело взе опушения кожен мех, пълен с пресен кумис.

— Този мех го опушиха и го подариха нашите керей... Специално за тебе!

Жанъбек се усмихна щастливо:

— Само ти знаеш какво ми е нужно!

Дойде султан Касъм. Той поздрави както е редно баща си и седна от дясната страна на Жанъбек. Поглеждайки косо сина си, ханът погледна жена си. „Досуц като майка си! — помисли той. — Ама носът и брадичката са наши, аргънски. И мустаците са мои!“

— Къде е този туткав Хасен? — вече с досада попита Жахан-бике. — Нали му беше заръчано да дойде с тебе!

Жанъбек не издържа и се разсмя.

Без да приказват, тримата пиеха кумис и Касъм с учудване поглеждаше към баща си. Той знаеше, че просто така няма да го покани ханът.

— Да, не съм те повикал просто така, султан Касъм! — каза Жанъбек, отговаряйки на мислите му.

— Каква работа ми предстои, повелителю? — с готовност се отзова Касъм.

— Не е дошло още време за работа. — Жанъбек помълча.

— И все пак вдигат юртата отрано, а по време на буря, когато вятърът изтръгва от ръцете ти постелката... Трябва да се посъветвам с теб, султане!

— Прав сте, повелителю. Подгизналата постелка не можеш да я метнеш върху юртата!

— Слушай ме, сине, и помни, че ти ще продължаваш започнатото от мене... сигурно и сам знаеш, че наближава решителна схватка. Абълхаир не дреме. Мине не мине ден и залавят негови шпиони в нашите аули. Значи, има хора, при които идват те... Да, не всички у нас са доволни от моето управление. Ала искат или не тези хора, ще трябва да се воюва. Не сме толкова слаби сега, за да не се защитим от Абълхаир. Той се бои от нас повече, отколкото ние от него!

— Откакто се отделихме, ние все се готвим за война с него, тате. Така че това няма да е неочаквано за хората. Най-добрите от джигитите вече отдавна са готови и само чакат вашата дума!

— Да, с Абълхаир всичко е ясно... Ала нима само оттам ни заплашват враговете? Такава голяма страна като нашата има врагове от всички страни. Нима Казан, Астархан, Крим, ногайлинските бийове не са готови всеки ден да се втурнат в нашите степи? А от изток нима не съска черната богдиханска хидра? Ойротският контайчи е само езичето ѝ. А тя чака удобен момент, за да раззине гнусната си паст... Сякаш се чува грохот на далечни вълни в света, готови като потоп да нахлуят в степта. Ние няма да чакаме и ще ударим там, където най-напред следва да очакваме нападение!

— Ти искаш да ме попиташ, татко, дали трябва пръв да пуснеш стрела срещу вълка?

— Да, за това исках да се посъветвам с тебе.

— Мисля си, че с вълка трябва да се разбираш по вълчи. Надали той разбира друг език. Пък и ние не сме жалки сърни. Няма да

попречи, ако, освен мене и ти поговориш с Камбар, с Бурундук. Всеки знае някакви неща по-добре от другия. А като почваш такава война, трябва всичко да се предвиди. С ум може да се победи не само вълка, но и яростния лъв!

— Ще поговоря и с Бурундук, и с Камбар, и с другите роднини, бийове и батъри. Но какво би предприел ти сега като хан на Бялата орда?

— Първият ни враг днес е Абълхаир. Той неведнъж е стигал до нас с конницата си, а сега събира армия около Съгнак. Мишка, която е родена в мелница, не се страхува от грохота. Така и на него му се струва беззащитна нашата степ...

— Но хан Абълхаир не крие, че войската му се готви за поход към Моголистан...

— И Моголистан му е нужен, и Дещ-и-Къпчак. Ако тръгне за там, то ще бъде, за да ни откъсне от зимовищата и да ни раздели с казахите от Седморечието и Източен Туркестан. Трябва да действаме. Докато той събира войската си, трябва неочаквано да завземем Съгнак, Сайрам, Яссь, Сузак и Отрар. Нека се опита тогава, като му висим на шията, да стигне ако ще до Моголистан, ако ще в Дещ-и-Къпчак!

Очите на султан Касъм горяха, но гласът и лицето му оставаха безстрастни. Жанъбек неволно взе да се любовува на сина си.

— Значи мислите ни са еднакви! — каза той.

— Ние само ще вземем това, което ни принадлежи по право! — Касъм решително подпря ръка на коляното си. — Кой живее по-лошо от нашите братя в тези градове и около тях? Те са роби на собствената си земя. Нима не е наш дълг пред Моголистан, приютил ни в труден час, да му помогнем сега в борбата срещу кървавия Абълхаир? Та нали неговата мъст ще се стовари най-напред върху казахите, които живеят там!

Жахан-бике през цялото време местеше погледа си от бащата към сина и печал покриваше лицето й.

— Нима не може да се избегне тази война? — тихо попита тя.

— Не може!

Така отговори за себе си и за баща си султан Касъм.

— Нима е възможно да се справиш с цялата орда на Абълхаир!

— Е, какво, вече сто и повече години продължава тази война. Куцият Тимур я започна против нас някога от Маверанахър. Сега

Абълхаир е заел мястото му. Не ни остава нищо друго, освен да воюваме!

— Значи пак ще се пролива кръв?

— Няма войни без кръв, мамо...

— И може да стане така, че синът на любимата ми сестра Аккозъ ще се срещне на бойното поле с тебе, сине мой?

— Да, може да стане така!

Жахан-бике свъси вежди, гневно замахна с ръка:

— Това няма да се случи!

Бащата и синът се спогледаха смутено, без да знаят какво да кажат.

— Но... война е, мамо — прошепна Касъм. — Ако не аз, той ще убие мене!

Жахан-бике вече не го слушаше.

— За нищо на света! — Тя отново замахна с ръка, сякаш отхвърляше всички възражения. — Ние с Аккозъ сме деца на един баща и една майка. Не бива вие да се убивате помежду си. Нищо не ви оправдава!

— Въпреки това аз отивам на тази война! — разгорещено заговори Касъм. — Заради нашия народ, заради бъдещето вадим мечовете. Отказвам се доброволно от живота, ако ме чака робство. А Абълхаир ни носи робство. Ние ще бъдем изтрети от лицето на земята, ако отстъпим сега победата на неговата орда. Как мога да пощадя, който и да е от враговете!

— Нима само войната разрешава споровете между народите? При нас казват, че „с добра дума дори змия можеш да извадиш от дупката ѝ“. Не вярвам аз, че не може да се намери общ език с децата на скъпата ми сестра Аккозъ!

Хан Жанъбек, който безмълвно слушаше този разговор, рязко вдигна глава:

— С децата — не знам... Но да се намери общ език с Абълхаир, това означава да му дадеш да изпие кръвта ни до капка!

— Но Мохамед-Шейбани или Султан-Махмуд не ще пият кръвта на нашия Касъмжан! — твърдо изрече Жахан-бике. — Те са дали клетва за това на майка си, когато тя лежеше на смъртен одър!

Хан Жанъбек учудено я погледна. Той за пръв път чуваше за тази клетва.

Миналата година, в началото на есента след празника, устроен от търговеца ал-Тарази, Аккозъ пристигна в Яси, за да поръча специална молитва в джамията и да принесе жертвите, които се полагат за спасяването на синовете си от уроки и болести. Като подаяния ханъм раздаде на моллите, мюридите и бедните десет топа коприна и кадифе, две каруци сушени кайсии и стафиди, направи курбан от четиридесет овена, пет охранени неожребени кобили и едва след това се върна в шатрата си. Щом влезе, тя падна в несвяст и повече не можа да се вдигне.

Повикаха различни знахари и влъхви. Те спореха, препираха се помежду си, ала така и не можеха да определят болестта, застигнала ханъм в светия град.

Когато Жахан-бике, получила известие от баща си, пристигна в Яси, Аккозъ вече тихо гаснеше. В изсъхнал скелет се беше превърнала една от първите красавици на Абълхаировата орда за една седмица. Жахан-бике, щом видя сестра си в такова състояние, се хвърли към нея и не можеше да сдържа риданията си. Аккозъ едва чуто прошепна:

— О, сестро... Не искам да отивам на онзи свят с товар от грехове!

— Какво искаш? — тихо попита Жахан-бике.

— Зная някои тайни и искам да ти ги кажа, ама само насаме. Ще можеш ли да ги пазиш като душата си?

— Защо говориш така, Аккозъ? Нима твоята тайна не е моя тайна? Нима не дотичах при теб при първия ти зов?

Аккозъ стисна ръката ѝ и помоли всички да излязат.

— Говори, сами сме! — каза Жахан-бике.

— За моята смърт не е виновен никой, освен мен самата! — Тя едвам говореше. — Сигурно и до вас са стигнали сплетните, които разправят за мене. Ти знаеш каква клетва дадох пред хляба и пред Корана след вестта за смъртта на бащата Орак. И ето, Орак се оказа жив, а любовта се оказа по-силна от сегашната му грозота и по-силна от шариата. Два пъти се срещах с моя нещастен баща. Не можех да опетня честта на синовете си и изпих отвара, приготвена от един знахар... Това е всичко!

Тогавя по волята на умиращата бяха поканени синовете ѝ Мохамед-Шейбани и Султан-Махмуд. Те искрено обичаха майка си и седяха притихнали, изплашени.

— Деца мои! — рече тя, като ги хвана за ръце. — Аз ви напускам... Преди това искам да моля да изпълните едно мое желание...

Жестокосърдечния и решителен Мохамед-Шейбани изведнъж заплака, след него ревна и младият Султан-Махмуд. Майката ги милваше по главите с отслабналата си ръка, докато не се успокоиха.

— Чуйте молбата ми! — Аккозъ сякаш изведнъж доби сили, тя се привдигна на лакът. — Ето скъпата ми сестра Жахан. Някога заедно с нея ни доведоха от далечния Тарбагатай в чуждите земи. Може би затова, че сме били съвсем сами сред чужди хора, ние винаги сме оставали близки една на друга. Колкото и да враждуваха мъжете ни и бащите ни, нищо, освен дълбоко роднинско чувство не сме изпитвали една към друга. И сега аз искам от вас никога... чувате ли, никога да не вдигате меч срещу синовете ѝ и най-вече срещу султан Касъм, който рано или късно ще стане казахски хан!

Братята седяха слисани и не знаеха какво да кажат.

— Да, тя ще вземе такава клетва и от Касъм, и горко то му, който я наруши! — Аккозъ посочи с пръст към небето. — Майчинската клетва оттам е силна като божие проклятие! О, аз знам, че в жилите ви тече ханска кръв и жестокост към хората гнезди в сърцата ви. Безсилна съм да променя нещо. От прадедите ви е това проклятие. Но не смейте да дигате ръка на своя брат Касъм, ако не искате да извършите смъртен грях. Закълнете ми се пред Корана!

Тя извади иззад пердето Корана и една пшеничена питка, подаде ги на синовете си. Те целунаха хляба и книгата, зачетеха молитва след майка си...

Същия ден Аккозъ се пресели на оня свят. Всички около нея плачеха, защото искрено я обичаха. Дори Абълхаир не можеше да отрече голямото ѝ благородство.

Двамата юноши — Мохамед-Шейбани и Султан-Махмуд — изпратиха леля си Жахан далеч в степта и на раздяла мълчаливо склониха глави пред нея, сякаш да потвърдят клетвата, дадена пред майка им. У Жахан-бике остана топло чувство към тях, върху тях пренесе тя любовта към сестра си.

За тази клетва разказа сега на мъжа си и на сина си.

— Добре, щом е дадена клетва, така да бъде! — твърдо изрече хан Жанъбек. — Ние не сме от тези, които нарушават дадената дума. Нека си другаруват, ако щат и цял живот Мохамед-Шейбани и нашият Касъм. Рано или късно, точно Мохамед-Шейбани ще заеме трона на Абълхаир, а Касъм е мой наследник. Няма да е лош съюзът между тях. Така ли обаче ще бъде?

Човекът на ханския трон се чувства така, сякаш язди огненишаща хидра. За да не го погълне, той трябва от време на време да я храни с месото на баща си или на единствения си син. Във всички времена само така са се разплащали хората за властта над другите. Боя се, че на нашия Касъм ще му се наложи да се отбранява от същия този Мохамед-Шейбани въпреки всички клетви. Познавам аз породата на Абълхаир!

— Не, той е дал клетва на майка си и никога няма да тръгне пръв срещу Касъм! — настояваше на своето Жахан-бике.

— Като са давали клетва твоите мили племенници още не са знаели за какво въобще служат всякакви клетви при хановете! — Жанъбек криво се усмихна. — Езикът на хана е само затова, за да скрива умело мислите си. Да допуснем, че Мохамед-Шейбани и Султан-Махмуд наистина няма да закачат Касъм. А какво ще стане, ако един от тях прободете с копие то си Адик или Камбар батър, които не са твои синове, но въпреки това се падат братя на Касъм?

Жахан-бике беше смутена. Ами ако се случи така, както казва Жанъбек, и тя загуби заради тази клетва своя Касъм? Кой знае какви ще станат в бъдеще тези Абълхаирови внуци, които е родила сестра ѝ? И има ли право Касъм да не отмъщава за братята си?

Тя рязко отметна глава:

— Какво, в такъв случай... — В гласа ѝ се прояви твърдост. — В такъв случай — кръв за кръв! Султан Касъм е длъжен да отмъсти за смъртта на братята си, не дай, Боже, да доживеем до това! Той ще убие самият Абълхаир, ще отреже главите на многобройните му синове. Но повтарям: нека никога мечовете на моя син и синовете на сестра ми Аккозъ не се докоснат. Това може да стане само тогава, ако го нападнат първи. Искам той да ми се закълне в това. И ако не изпълни клетвата, аз до края на живота си ще пръскам към небето с майчиното си мляко в знак на проклятие!

Сякаш остър кинжал се заби в сърцето на султан Касъм от тези думи. Той скочи, падна пред майка си на едно коляно, извади меча от ножницата, допря го до челото си и целуна острието.

— Кълна ти се, майко! — викна той. — Кълна ти се, мой меч, да не те изваждам пръв от ножницата против моите братя Мохамед-Шейбани и Султан-Махмуд! А ако наруша тази клетва, нека да ослепея от млякото на собствената ми майка!

Жахан-бике взе меча от ръцете му и също целуна острието, подкрепяйки клетвата на сина си.

— О, синовни меч, ако те завладее жажда за братска кръв, то прободи сърцето ми, пожали Мохамед-Шейбани и Султан-Махмуд! — тихо каза тя. — Но ако нарушат клетвата, то тогава не жали и мен, тъй като няма нищо по-радостно за майката, отколкото да умре вместо сина си!

Хан Жанъбек мълчаливо слушаше и размишляваше. Той и по-рано знаеше, че Касъм силно обича майка си, но едва сега му се откри цялата дълбочина на тази любов и синовно уважение.

И Жахан-бике със своята женска слабост може да издържи всякакви изпитания, ако работата засяга честта и достойнството. Той съжали сега, че е решил да изпитва чувствата ѝ и дори си е позволил да се надсмива над тях.

На другия ден Жанъбек събра ханския съвет. Два дни продължи той, изказаха се всички бабъри, бийове, родови вождове, които се намираха в ханския му стан. После взе окончателно решение.

Беше назначен срок за настъпление срещу Северен Туркестан. Войската се раздели на две части. Едната под началството на Жанъбек и синовете му ще тръгне към Созак. Другата ще я командват бабъри, а ще ги предвожда султан Бурундук. Тази част от войската трябва да тръгне към Съгнак.

Цялата войска, преди да се раздели, трябва да се събере в низините на Сейхундаря. А засега към хакимите и бековете на градовете от Северен Туркестан бяха изпратени поверителни писма. Те бяха написани по различно, в зависимост от това към каква ориентация се придържаше един или друг владетел. Но смисълът им беше един и същ:

„Ние сега сме по-силни от Абълхаир и по-близо до вас, отколкото той. Войната не ни е нужна, но ние сме изпълнени с решимост да си върнем нашите градове. Нищо не ви заплашва с нашето идване, освен собственото неблагоприятие...“

Различно се отнасяха към тези писма бековете и хакимите на Абълхаир. Така владетелите на Созак и Съгнак дадоха подигравателни отговори, уверени в своята сила и в мощта на Абълхаир:

„Ако изпратилият тези писма наистина не се бои от великия Абълхаир, хан над всички земни ханове, то нека и се сражава с него. Ако победи, то ние с радост ще му поднесем ключовете от нашия град...“

Такъв дързък отговор само ускори събитията... Без да дочакат срока, Жанъбек и Бурундук оставиха аулите си и пристигнаха в Кара-Озек...

Скоро тук вече се бяха събрали около сто хиляди джигити и Жанъбек даде знак за тръгване. Сякаш две страшни вълни потекоха към зелените долини на Северен Туркестан. Отначало те се движеха почти успоредно, но в местността Шиели се разделиха, както се разделя вълчата глутница, преди да нападне. Бурундук се отправи към Съгнак, а синовете Жанъбек, Жиренче и Махмуд — към Созак. Самият хан Жанъбек заедно със синовете си Касъм и Камбар багър останаха в местността Шиели, на брега на Сейхундаря. Така от векове постъпваха степните пълководци при нападението срещу разпръснатите в оазисите градове...

Като кобри, изправени на опашките си засъскаха управниците на Созак и Съгнак, щом видяха приближаващата се казахска войска. Незабавно бяха затворени всички порти, а населението поголовно беше призовано да защитава градските стени. И тъкмо тук се прояви цялата слабост на Абълхаировата орда. Да не говорим за тези, които искрено съчувстваха на Жанъбек (те бяха повечето, особено от

угнетените бекове и хаками дехкан и дребните занаятчии), дори странящите към Маверанахър търговски аксакали незабавно заговориха за това да се предадат. „Какво ли ни засяга — шепнеха те един на друг по чайханите и притворите на църквите. — Нека дойде Жанъбек. Абълхаир ще го победи после, ние също ще останем настрана. Затова пък ако ни нападнат тези от степта — лошо ни се пише!“

Почти всички тези аксакали, бийове, търговци, стопаните на керван сараите бяха от степни родове. Сред наближилите войски на хан Жанъбек почти всеки имаше роднини в тези градове и това древно азиатско роднинство винаги ги беше спасявало от пълно унищожение.

Владетелят на Съгнак, щом разбра какви настроения царят сред поданиците му, реши да си плюе на петите, докато главата е на раменете му. С всичките си чада и домочадци, голяма част от които беше харемът, той избяга в Самарканд. След него потеглиха многобройните чиновници, събирачи на данъци и всички, които бяха заплашени от сериозни неприятности главно от самото население. Султан Бурундук влезе в Съгнак, без да пусне и една стрела...

Другояче постъпи управникът на Созак султан Бахтияр. Той беше енергичен военачалник, който държеше изкъсо своя край. Когато пристигналите в града търговци му донесоха предложение да се предадат доброволно, той заповяда да ги изловят и да ги затворят в зандана.

Самият град Созак беше разположен наред голата степ, нямаше естествени прикрития, а до върха на крепостната му стена лесно можеше да стигне яхнал камила човек. Затова Бахтияр събра тридесет хиляди лашкари и реши да се сражава с настъпващата войска казахи в откритата степ.

Това и го погуби, тъй като султан Бахтияр си мислеше, че към града както по-преди настъпва обикновена маса чергари, лошо запозната с военното дело. Той не знаеше това, че по заповед на Жанъбек специално разпратени хора се занимаваха с военната подготовка на джигитите. Да бъдат превърнати родените воини и конници в първокласна войска не беше трудно...

Казахските конници дори не дадоха възможност на тромавата, зле управлявана войска лашкари да се разгърне и хилядната им маса като лава заля предната линия на султан Бахтияр.

Най-много се изплаши Бахтияр от ожесточението, с което казахите се хвърлиха в боя. Да, това не бяха вече мирни пастири, които по-рано безмълвно и покорно отстъпваха пред силата. Сега те самите бяха страшна сила, която не се спира пред нищо. В такова състояние народът постига всичко и нищо не щади по пътя си, дори собствените си деца.

Султан Бахтияр незабавно поиска мир.

Веднага щом превзе тези градове, Жанъбек изпрати свои хора при управниците на Отрар, Яссь, Сауран и Узкент. На всички се предлагаше да се предадат без бой и да признаят върховната му власт.

Това се случи в 874 г., в годината на мишката по казахското летоброене, през 1468 г. от нашата ера. Хан Жанъбек изпревари хан Абълхаир, който през същата година начело на стохиядна войска, за да изпълни отколешната си мечта, тръгна да завладява Моголистан. Всичките планове на Абълхаир бяха нарушени, защото конницата на Жанъбек сега действително висеше на шията му...

Ала въпреки всичко стохиядната редовна войска на Абълхаир беше неизмеримо по-силна от казахското опълчение, въоръжено на практика само с мечовете на дедите, пики и тояги. С хорасанска стомана бяха защитени лашкарите на Абълхаир, исфаханските им остриета лесно прерязваха вражеските ризници от меко нискокачествено желязо, а военачалниците владееха всички тънкости на тогавашното военно изкуство.

Силно заби сърцето на Жанъбек, когато чу за настъплението на Абълхаировата орда. Причу му се отмереният тропот на стохиядната конница. Той добре познаваше този тропот, защото някога самият той беше един от военачалниците на Абълхаир. Познаваше също и пълководческия ум, и коварството на своя противник. Разкъсаният, раздиран от противоречия Моголистан едва ли ще може да се съпротивлява на Синята орда. Цялата надежда беше в него самия.

Едва завзел градовете на Северен Туркестан, хан Жанъбек събра всички известни ковачи и оръжейници на Съгнак, Созак и близките места. Той им заповяда да разпалват ковашките огнища, денем и нощем да коват оръжие от завладяната от оръжейниците стомана. Зарево грееше по цели нощи над Северен Туркестан. И изведнъж

пристигна нова вест, в която първоначално дори беше трудно да повярваш. Всичко се промени...

Вестоносец в черно яздеше на кон към ханския стан, още отдалеч викайки за мъка и смърт. Страшен враг беше хан Абълхаир, но вестта за смъртта му трябваше да бъде предадена по подобаващ начин. И вестоносецът слезе бързо от коня, застана на коляно, подложи на хан Жанъбек шията си с окачен на нея пояс в знак на печал...

Жанъбек дълго мълчаливо гледа вестоносеца. Като жив беше пред него хан Абълхаир, той имаше не едно лице, а хиляди лица. Но никога няма да забрави Жанъбек как се обърна той едно време по време на лова и видя Абълхаир, който нерешително вдигаше тояга над тила му. Кой знае защо не го удари тогава хан Абълхаир, макар че случаят беше изключително удобен за това...

В течение на четиридесет години този човек заставяше да трепери цялата степ Дещ-и-Къпчак, Маверанахър, Ирак, Иран. Колко мъка донесе той на земята, която го беше поила и хранила! И изведнъж всичко изчезна. Нито златен трон, нито слава, нито богатство не можеха поне с един ден да продължат живота му. Дори вълшебната отвара, приготвена заедно с тайни заклинания от бодлите на пустинната трева ебелек не го спаси от смъртта...

Хан Абълхаир заспа вечен сън в безжизнената пустиня на сред пътя между Джейхун и Сейхун. Военачалниците му Бахтияр багатур и Карачин багатур положиха тялото на хана в огромна продълговата дървена бъчва, пълна с мед, за да не се вмирише в тази жегата, и го откараха в Созак, зает сега от казахите. Пред смъртта отстъпва всичко — вражда, завист и всякакви страсти от тленния свят. С всячески почести погребяха хан Абълхаир в мраморен саркофаг до стените на Созак.

„Умря Мамай и пропадна миналото величие“, както казва народа... Жанъбек лежеше в юртата си, съвсем близо до целта, която беше да възвърне пояса от градове на своето ханство, и си мислеше, че всичко в света е преходно: победи и поражения. Властта и славата са като златни пръстени. Докато сме живи ние носим тези пръстени и се стараем да учудим и надминем околните. Ала кой след смъртта на баща си или дядо си пази тези пръстени? Освен може би, че те наистина са отлети от чисто злато и са украсени с редки камъни. Само тогава не ги претопяват. Славата на човека по всичко прилича на такъв

пръстен. Потомците ще я ценят само ако може да служи на техните интереси...

Мнозина ли помнят къде е погребан хан Урус, основателят на държавата? Откъде започва народът, ако не с умението си да се ориентира в миналото си и да го уважава?

Но защо да мислиш за бъдещето, за паметта, която ще оставиш във вековете? Трябва да вършиш своето дело и ако то наистина има смисъл, не го заплашва забвение. Той, Жанъбек, издига юртата на казахското ханство върху пепелище, останало от един от предците му хан Урус, а дело на потомците е да одобрят или предадат на забвение деянията му. Едно знае той със сигурност — никога няма да върви по пътя на Абълхаир и няма да се отвърне от степта, която го е откърмила!

Щом стигна до такъв извод, хан Жанъбек стана и излезе от юртата. Животът си вървеше и трябваше да продължава делото си...

Дойде отговор от хаким Сауран. „Победи и тогава говори с мен така!“ — писа горделивия хаким и Жанъбек даде знак за настъпление. Огромната войска, разположена на десния бряг на Сейхундаря, отново се раздели на отреди. Две седмици идваха отговори от различни градове и всеки път отряд настъпваше към този град, който не е пожелал да се подчини на Бялата орда. По всичко се виждаше, че бековете и хакимите са решили да се пазарят и да се продадат по-скъпо...

През това време древният вестител в степта „узун-кулак“ разнесе из целия свят съобщение, че вместо Абълхаир на престола ще седне синът му Шах-Хайдар. „Разбира се, Шах-Хайдар няма незабавно да разпусне стохилядната войска, събрана от Абълхаир — размишляваше Жанъбек. — Ала дълго ли ще е хан? Сега, очевидно, той трябва да мисли повече за укрепването на позицията си с помощта на войска, а не за сериозна война. Тъй че едва ли ще вземе да продължава походът срещу Моголистан. А за да завоюва авторитет, той може да тръгне към степта Дещ-и-Къпчак, още повече, че има и достатъчно основателен повод. Каквото и да говорим, загубата на градовете в Северен Туркестан е лошо начало за Шах-Хайдар... Какво да се прави, ако редовната войска, създадена и отхранена от Абълхаир, с цялата си мощ ще се стовари само върху нас? Не, няма да издържи обикновеното опълчение такъв удар въпреки целия му героизъм и самоотверженост. На мощен бик прилича войската на Шах-Хайдар. А с един голям бик

най-лесно се справят стършелите. От разни страни налитат и го жият те дотогава, докато бикът вдигне опашка и побягва, където му видят очите! Така и ще се наложи да се воюва с Шах-Хайдар. Всички батъри от Средна Азия, недоволни от Абълхаир, надигнали глави след смъртта му, трябва да бъдат обединени против сина му. Десетки, ако не и стотици летящи отряди трябва да бъдат създадени, за да не дават покой денем и нощем на войските на лашкарите. Ако не друго, то да устройват засади и да нападат неочаквано редовната войска батърите умеят. Докато тя стигне до нас, тормозена от всички страни, нейният плам ще затихне. А в това време ние ще се подготвим за неговото идване!“

Като стигна до такова заключение, хан Жанъбек разпрати множество писма с предложение за обединение против ненавистната за всички Абълхаирова орда. Първо такива писма бяха изпратени до старите майстори в набезите и грабежите. Те взеха от разни страни да обкръжават изостаналата по пътя войска на Шах-Хайдар. Заедно с това и в Северен Туркестан непрекъснато се стичаха отряди от недоволни бекове, емири, султани. Те само формално признаваха господството на хан Жанъбек, но и това беше добре, че тези местни владетели откликнаха на призива му. Скоро войската на Жанъбек надмина по численост армията на Шах-Хайдар, ала твърде разнородна беше тя. Трудно е да се отгатне отрано как ще се държи тя по време на бой. Налагаше се изцяло да се разчита само на доведените от степите казахски батъри и джигити.

Настъпиха есенните студове, а истинска война все още нямаше. Летящите отряди на хан Жанъбек много пъти безпокояха войската на Шах-Хайдар, стигнала до Сейхундаря, но до голямо сражение не се стигаше. Облечените в желязо лашкари отбиваха нападението на степните и свободните джигити, сами предприемаха набези в Северен Туркестан, но това и по-рано беше обичайно явление.

По време на такива набези отделните батъри от едната и другата страна проявиха умението и смелостта си. Особено се стараяше Карачин багатур, който имаше зъб на казахските батъри от времето на позорното му пленяване от султан Бурундук. Той упорито го търсеше по време на схватките и винаги имаше приготвено ласо. Ала джигитите не го допускаха до своя султан...

Няколко пъти селджукските лашкари на Карачин багатур атакуваха самия хан Жанъбек, но той вече имаше лична охрана от двеста най-смели батъри и джигити, които сега командваше Саян батър. Те всеки път отбиваха нападенията на лашкарите, а Саян батър, който не се отделяше от хан Жанъбек, на два пъти му спасяваше живота...

Зимата тази година се случи сурова и скоро Жанъбек се оттегли с войската си отвъд стените на Съгнак и в покрайнините му. Отстъпи и Шах-Хайдар. Както си му беше редът по онова време, голяма част от войската и от едната, и от другата страна беше засега разпусната по домовете си.

А враговете на покойния Абълхаир само това и чакаха. Едва Шах-Хайдар разпусна войската си и заедно с пет хиляди войника реши да навести Самарканд, изведнъж сякаш изпод земята се появи Айбак хан с двайсетхиляден отряд. Шах-Хайдар изпрати специални куриери, за да задържи разпуснатите отряди, но не успя да събере значителна войска.

Не беше твърде забележителен военачалник Шах-Хайдар, пък и не се отличавахе с храброст, но този път надмина себе си. Рамо до рамо с Карачин багатур се би той с воините на Айбак хан, докато имаше сили.

Ала няколко стрели, пратени в упор, пробиха бронята и ризницата му. Облян в кръв, той рухна на земята. Най-отчаяните джигити от две страни се хвърлиха напред, като се стремяха да завземат тялото на Шах-Хайдар. Но той преди смъртта си успя да извика на Карачин багатур да го остави и да спасява племенниците. Вече мъртъв съсичаха враговете сина на Абълхаир — Шах-Хайдар. А Карачин багатур, щом се увери, че битката е така или иначе загубена, взе със себе си седемнайсетгодишния Мохамед-Шейбани и петнайсетгодишния Султан-Махмуд, получили първото си бойно кръщение, и се изтегли през гъсталака. Враговете не можаха да го догонят...

След гибелта на Шах-Хайдар мнозина сподвижници на Абълхаир взеха да се отцепват от неговата орда. Те бяха също като дворни песове, способни да лаят само от прага на стопанина. А когато се наложи да се действа самостоятелно, досущ като хрътки, нападащи вълк, те бързо подвиха опашки. Разбягаха се по дупките си и се чуваха

само тогава, когато някой се приближаваше много или искаше да им вземе кокала...

Разбира се, от това обстоятелство незабавно се възползва самият Жанъбек, а също и временните му съюзници — моголските и джагатайските ханове и султани. Към тях се присъединиха многобройните тимуриди. Всички те взеха да разкъсват и разпръсват огромното и нестабилно ханство, оставено от Абълхаир. Не мина и година, откакто от него остана само спомен. „Великото ханство“, което толкова години създаваше хан Абълхаир, се превърна сега в разпокъсани, почти несвързани един с друг вилаети. Повтаряше се историята на Тимур Куция...

Хан Жанъбек все по-здравно се укрепваше в Северен Туркестан. С гибелта на Шах-Хайдар можеше да си позволи малка почивка. Освен това през зимата, както обикновено се случва по време на война, захванаха такива студове, каквито привикнали към всичко казахи и в Жаик не бяха виждали. Запасите на хан Жанъбек също не бяха големи. И Жанъбек разпусна по къщите по-голямата част от опълчението, като остави заедно със себе си пет хиляди войника. Столицата сега се разполагаше в древния Съгнак и цялата ханска войска се настани в градските домове.

„Да сте нащрек и да тръгвате при първия зов“ — заповяда хан Жанъбек на вождовете на разпуснатите отряди.

По това време думата му беше закон и войската можеше да се събере за най-кратко време. Все пак за пролетта, когато за чергарското стопанство е нужна работна ръка, той не взе да събира голяма армия. Без поддръжката на Абълхаировата орда останалите непокорени туркестански градове не искаха големи сили за превземането им. Те не можеха да обединят войските си и сега се защитаваха всеки поотделно. Освен това бековете и хакимите на тези градове станаха къде-къде по-сговорчиви...

Цялата зима си разменяха писма с тях. Този път Жанъбек не се съмняваше в успеха. Но какво ще стане, ако те, както и преди не отстъпват от своето? В края на краищата той ще превземе тези градове, но колко време и средства ще отидат за това! Яссъ, Сайрам, Сауран Отрар, Узкент и още двадесетина по-малки селища. Половин

живот може да мине, за да ги щурмуваш един по един. Особено костеливи орехи са Яссь и Сауран. За всеки случай трябва да се огледаш: кой от съседите може да попречи по време на война, кой да помогне...

От векове дружаха казахските родове с моголските и джагатайските ханове, на които е по-изгодно да виждат на северозападните си граници роднинското казахско ханство, отколкото Абълхаировата орда или тимуридите. „Нека да ми обръснат мустаците с брадва, ако не получа веществена помощ от Жунус хан!“ — реши Жанъбек. Та нали Жунус хан във всичко е наследил брат си Иса Буга, в това число и дружбата му с Жанъбек. Но работата не е само в Жунус хан, а в неговите приятели и роднините тимуриди. Ако Жанъбек се договори за всичко с Жунус хан, то и тимуридите ще бъдат обезвредени в определена степен. Тъкмо те в сегашния момент се явяваха основна сила, която негласно претендира за Северен Туркестан...

Докато умните се наумуват, трябваше да се решават и безчет въпроси на ханството. А въпросите бяха страшно много, при това не по-малко важни, отколкото подготовката за бойни действия против туркестанските градове. Съставянето на нови закони, облагането с данъци, събирането на парични, продоволствени и фуражни запаси, реорганизация на армията и подбор на чиновници — всичко отнемаше маса време. Наложиха се отделно да се заемат с търговските дела. Казахските търговци вече успешно търгуваха с Моголистан, с алтайските улуси, Астархан, Крим, Казан, с далечната Москва. Но не беше само това. Освен другото съвсем бяха западнали търговските пътища, от стотици години прокарани от търговци от разни страни и народи през казахската степ. Годишите на произвол, разпокъсаност и безвластие бяха направили тези пътища опасни; търговските кервани, които се бояха от нападения, ги заобикаляха, като така лишаваха ханската хазна от значителни доходи, а населението от необходимите стоки. Жестока борба поведе хан Жанъбек с аламаните — бродещи шайки джигити, които гледаха на преминаващите кервани като на своя законна плячка.

Така отмина пролетта. Жанъбек, спомнил си, че е син на чергарски народ, в края на пролетта се премести със стана си към Сейхундаря близо до Съгнак. Там, за разлика от шумния и прашен

град, цареше девствена тишина, миришеше на треви и цветя. Искаше ти се завинаги да останеш в този земен рай.

Повечето от хакимите от туркестанските градове изпращаха двойствени отговори. По всичко личеше, че хитруват, мъчейки се да спечелят време. Да се чака повече ставаше опасно. Ханът на Моголистан Жунус също изключително мъгляво отговаряше на предложенията му.

Както обикновено преди да приеме важно решение, Жанъбек свика съвета си. Това не беше нововъведение в казахската степ. От древни времена степните вождове имаха такова постоянно събрание, в което влизаха най-близките им роднини, а също подчинените вождове и бийове на родовете и племената. Макар крайното решение да зависеше обикновено от хана, при военночергарската организация той не можеше да не се съобразява с мнението на най-авторитетните хора...

По същество хан Абълхаир унищожи тази форма на широкото за това време волеизявление в степта. Той самовластно сменяше съвета си, изпъждаше от него неудобните, докато в него оставаха само напълно безгласни хора. Към края на неговото управление там рядко канеха уважавани хора.

Жанъбек не само възстанови тази форма на военно феодална демокрация, но и я видоизмени, приспособи я към новите условия. По негово време имаше два съвета: първият се наричаше „Големия съвет“, а вторият — „Малкия съвет“. На първия канеха всички вождове на родове без изключение и главните бийове и бабъри. На него се решаваха най-важните държавни дела, като обявяване на война или дори избиране на нов хан. На Малкия съвет се решаваха по-дребни въпроси: разпределяха се пасбищата и други земеделски земи между родовете, утвърждаваха се чиновници, отчитаха се събирачите на данъци и налози. Тук обикновено присъстваха по-малко хора, предимно тези, които имаха отношение към обсъжданите въпроси.

Ала това, което искаше да обсъди на Големия съвет хан Жанъбек, преди това доверяваше на Жахан-бике и на сина си Касъм, който по това време на практика управляваше наред с баща си. Това обикновено ставаше в юртата на Жахан-бике.

... Едва беше залязло слънцето и в ханския аул настъпи обичайната вечерна суматоха. Дигаше се шум от добитъка, който се

върщаше от пасищата, високо си подвикваха жените, които приготвяха вечерята, с викове тичаха дечурлига. Денят беше зноен, само привечер повя прохладен ветреца. Хан Жанъбек сам отвори широко вратите на юртата. Заповяда на стражата да се отдръпне по-надалеч и да не пуска никого.

— Свали си бешмета, нека вятърът охлади тялото ти! — рече той на влезлия си син и му посочи мястото до себе си.

Те помълчаха, гледайки как разсипва кумис Жахан-бике. В юртата беше станало съвсем тъмно.

— Май да запалим лампата?

Щом чу думите на мъжа си, Жахан-бике отмести кумиса, отиде до стената и взе да пали китайската лампа, окачена върху решетка керее. Жанъбек замислено изгледа жена си. За последните три години тя беше понапълняла, но още повече бе заприлича на горд лебед, плуващ из тихо езеро.

Жанъбек бавно отпи глътка кумис от тежка сребърна пиала и заговори, сякаш продължавайки току-що прекъснатия разговор:

— Днес от хан Жунус от Алмалък пристигна човек. — Той се обърна към Касъм. — Ти навярно си чул новината, дошла от сауранския хаким... — започна Жанъбек и изведнъж млъкна.

В същия миг Жахан-бике, която се беше приближила до торбата, за да извади от там кремък и огниво, извика и се хвърли към сина си, засланяйки го. Във въздуха проблесна хвърлен от някого кинжал и Жахан-бике падна възник на килима. Нечия сянка се мярна до входа...

Жанъбек се хвърли към вратата, но там нямаше никого. В синята тъма само се мярна сянка сякаш от гигантски прилеп.

— Хванете го!

Но и часовете не можаха да догонят неизвестно как промъкналия се в ханската юрта човек.

— Сякаш беше дяволска сянка!

— Стопи се, проклетият!

Щом чу гласовете им, Касъм, който седеше гърбом към вратата и отначало нищо не разбра, скочи и се хвърли към майка си. Ръцете ѝ бяха още топли. Точно срещу сърцето ѝ стърчеше дръжката на тежък кинжал. Касъм със сила извади кинжала и майчината кръв пръсна в лицето му, намокри очите му. Дотичалите хора го гледаха с ужас, а Касъм мълчеше. Това мълчание беше по-вярно от най-голямата клетва.

Цяла нощ не спаха аулите — търсеха убиеца. Но опитите им бяха напразни. Едва на разсъмване от брега на Сейхундаря донесоха черно вълнено наметало, лека шуба от крачета на норки и ботуши от нещавена камилска кожа. Убиецът най-вероятно беше преплувал на другия бряг. Хората не преставаха да се учудват на това. Реката тук беше бурна, а неотдавна се препълни от водата на бързо разтапящите се ледници. „Навярно това не е бил човек, а зъл джин, изпратен с умисъл в нашата орда!“ — казваха хората. Ала мнозина безпогрешно отгатнаха по дрехите, че престъпникът е техен земляк — от степта Дещ-и-Къпчак...

С голяма тържественост беше погребана Жахан-бике, хиляди хора искрено плакаха, спомняйки си нейният ум, красотата и доброта. В живота си тя на никого не беше сторила нищо лошо, а като жена на хана не странеше от хората и живееше като обикновена казахска жена. Когато мина поменът за нея след седмица, изведнъж остарелият Жанъбек отново повика сина си Касъм в същата юрта, където беше извършено подлото убийство. Той сложи на килима кинжала, с който беше убита Жахан-бике, после извади от пояса на сина си неговия кинжал и го сложи един до друг. Касъм ахна: кинжалите бяха съвършено еднакви!

— Да, сине мой, ти не си обърнал внимание на това, — каза Жанъбек. — А какво мислиш сега?

— Те са направени от един и същ майстор!

— Не просто от един майстор... Какво още ще си спомниш, ако погледнеш своя кинжал?

— Веднъж майка ми го взе и рече: „Нека вместо в твоето сърце да се забие той в моето, синко!“ Това беше, когато целувах острието му и се кълнях да не посягам пръв на Мохамед-Шейбани и Султан-Махмуд, моите братовчеди. Ето че майка ми направи това, което желаше!

— Да, майка ти беше велика жена! — скръбно повтори Жанъбек. — Нека земята бъде за нея ложе от бял пух, защото тя умря щастлива, че заслони сина си от смъртта. Да помниш коя майка е имала това щастие?

— Но кого е целил този чакал? — извика Касъм.

— Тебе или мене. Нямаше никого другиго в юртата. А сега чуй. Едва ли има в степта друг такъв кинжал. Работата е там, че двата

кинжала ги донесе от Дамаск ногайлинский бий, който отиваше в Мека. Единият подари на мене, а аз го привързах за пояса ти, когато ти стана на седем години. Другият кинжал остана в ногайлинската степ.

— Излиза, че и оттам, от бреговете на Едил не можем да чакаме покой?

— Вярно казваш... Голяма като камилска кожа е нашата степ Дещ-и-Къпчак. Всеки иска да отреже от нея поне парче за подметки на ботушите си. Още повече сега, когато сме заседнали в Туркестан и не е ясно кога ще се измъкнем оттука... Не, не са седели със скръстени ръце през цялото това време Темир бий на Едил и стопанинът му Касъм — астарханският султан. На север от нас е Казан, на запад — Крим. Всичките роднини не ни обичат твърде за това, че нашата степ е широка и прекрасна. И когато в такава широка степ расте ново младо ханство, те започват да се страхуват за собствените си кожи. Водят ги алчност и страх. И този кинжал, хвърлен оттам, говори много.

— Нима те се канят да ни нападнат?

— А ти как би постъпил на тяхно място? Нима сега не е най-удобният момент за това? Да, днес-утре трябва да очакваме набези от тях. Помисли какво трябва да предприемем в такова положение!

— Ако от две страни е врагът, станът трябва да е по средата — каза Касъм. — Четох как са постъпвали в такива случаи великите хора. Така е направил Искандер Двурогия, така са постъпили ромеите, като са пренесли в Константинопол столицата си. Нима не е направил така и Батий, като е пренесъл ханския си стан си в Улѣтау?

— Не, Улѣтау е далеч от тези места, откъдето е долетял кинжала, убил твоята майка. А ние тук вече достатъчно сме се укрепили и ако, освен това превземем Сауран, известно време няма защо да се опасяваме за тази граница. Още повече, че като преместим ханския стан от тези места, ние самите ще престанем да тегнем над Абълхаировата орда и тимуридите. На всички ще им бъде изгодно да спазват мира с нас и да се занимават един с друг. Пък и туркестанските градове ще видят, че не ги заплашва пълно подчинение от наша страна. Ние можехме да ги стъпчем и да ги пометем от лицето на земята, но не го направихме...

— Да, това е правилно, татко!

— Ще оставим Съгнак и целия вилает под управлението на Бурундук, а самите ние неочаквано ще се появим на западните

граница, където най-малко ни очакват. Та нали те предполагат да срещнат в степта отделни разпокъсани и беззащитни аули. Не е лоша плячка, нали?

— Къде тогава трябва да пренесем ханския стан през това време, татко?

— Мисля, че в град Сарайчик на Жаик. За да укрепим могъществото на нашата орда, трябва да сплотим всички казахи, чергаруващи по Едил, Жаик, Тургай, Жем. Ние през цялото време сме далеч и те почти са се откъснали от нас. А без тях е невъзможно съществуването на ханството вече поне поради това, че веднага зад тях са разположени враждебните ни ханства... А ако ни се отдаде да се закрепим в Сарайчик, тогава можем да помислим и за съюз с Рус... Всички ние ще станем по-близки в руската земя... Знаеш ли какво казахско ханство ще създадем тогава? Велико... За това и ще говоря пред бийовете и аксакалите!

На проведения Голям съвет това решение на хана беше подкрепено от всички, най-напред от представителите на тези родове, които имаха станове в западната част на степта Дещ-и-Къпчак. От собствения си горчив опит знаеха какво са набезите на близките по кръв ногайлински или астархански бийове и ханове.

С настъпването на зимата хан Жанъбек превзе Сауран. Към пролетта на другата година той остави Съгнак в попечение на султан Бурундук, управлението на Созак повери на сина си Махмуд, а Сауран — на големия си син Жиренче. Самият той заедно с ханския стан се засели на брега на Жаик, в древната столица Сарайчик.

Хан Жанъбек и синът му Касъм предусетиха събитията. Те разбраха това веднага след преместването на Жаик. Още няколко години и целият запад на казахската степ би попаднал под ярема на кримските, казанските и башкирските властелини. Казахските родове, които чергаруваха там, едва ли биха могли дълго да се съпротивляват на силните и лукави противници. При това част от тези родове сама наклоняше към тях, имайки вече роднински и други връзки със съседните ханства и търговски връзки с руските князе.

С присъщата му енергия и решителност хан Жанъбек се зае и тук да укрепва властта си над своята орда. С огън и меч мина десетхилядният отряд на джигитите на Жанъбек по станове на тези аули, които бяха пожелали да признаят властта на астарханския хан

или другите властелини. Част от метежниците избяга от своите аули отвъд Едил, в чуждите предели.

Мина съвсем малко време и нови облаци се появиха на изток от младото казахско ханство.

След смъртта на Шах-Хайдар пряк наследник на трона на Абълхаировата орда ставаше синът на покойния Шах-Будах Мохамед-Шейбани — първият син на Аккозъ. Той и по-малкия му брат Султан-Махмуд бяха напети, стройни юноши, които владееха всякакъв вид бой и освен това умееха да ръководят сражения. Школата на най-добрите бацьри при ханския стан на Абълхаир не беше минала за тях даром. Смели като лъвове, те, освен това бяха получили и нелошо за времето си образование в най-добрите средноазиатски медресе, които се славеха със своите учени и поети.

Бившите сподвижници на хан Абълхаир възлагаха големи надежди на това, че Мохамед-Шейбани, който се открояваше с по-остър ум, ще продължи делото на своя прародител и ще стане новият Чингизхан в този свят.

Щом отведе двамата наследници от бойното поле, на което загина Шах-Хайдар, Карачин багатур не ги изпрати в Самарканд. Времето беше такова, че на всяка крачка те можеха да бъдат убити от врагове или съперници. По тайни пътища откара юношите Карачин багатур отначало в Астархан, а после обратно в Маверанакър.

По пътя към тях се присъединиха няколко султани и бацьри, предани на Абълхаировата орда и виждащи бъдещето в нейното възраждане, а после и управниците на туркестанските градове Яссь, Отрар, Бухара, засега още непревзети от Жанъбек. Всички заедно решиха да напишат на своите знамена имената на внуците на Абълхаир, за да възстановят разрушения купол на Синята орда.

Така от една страна тимуридите, а от друга — някои моголски властители с подкрепата и съдействието на бившите сподвижници на Абълхаир се сплотиха в борбата против станалата за тях сериозна заплаха Бяла орда. Те провъзгласиха Мохамед-Шейбани за хан на Синята или Узбекската орда и започнаха трескаво да се готвят за война. Докато султан Бурундук отиваше да гостува на хан Жанъбек на брега на Жаик, младият хан Мохамед-Шейбани врѣхлетя смело и му отне Съгнак и взе недвусмислено да заплашва Жиренче султан, който се намирал около Яссь. Скоро падна и Сауран, чиито бийове и

аксакали бързо се прехвърлиха на страната на Мохамед-Шейбани. С това бяха сведени почти до нула неотдавнашните успехи на Жанъбек в Северен Туркестан. Мохамед-Шейбани засега не смееше да се движи в степта Дещ-и-Къпчак, но това нямаше да продължава дълго.

Лесно е да си представим как са възприели всичките тези новини, една след друга идващи от Туркестан, хан Жанъбек и синовете му. Едвам взе да се надига Бялата орда и вече се стремяха да я унищожат. Неслучайно настъплението срещу нея започваше именно от Туркестан, където се сблъскаха интересите на няколко държави наведнъж.

Да, Северен Туркестан, както и преди си оставаше ябълка на раздора между четири държавни обединения. Казахските ханове смятаха да останат в неговите градове, за да прикриват степта си и да имат излаз към световните търговски центрове. Иначе казано, те се бореха за запазването на младото си ханство. В същото време оттам, от Северен Туркестан те биха могли да държат вдигнат меч над няколкото свои врагове едновременно.

Моголските ханове желаели да владеят Северен Туркестан, за да контролират, а при случай и да изгонят казахите от Седморечието, а също и от своите северозападни граници. Със смъртта на Абълхаир и възкачването на престола в Алмалък на тясно свързания с тимуридите Жунус хан, те вече не се нуждаеха твърде от казахския щит на своята граница, още повече, че Жанъбек претендираше да ръководи всички казахи, включително и моголистанските.

Тимуридите искаха както преди да контролират Северен Туркестан, за да държат първенство в средноазиатската търговия със степта и да възстановят великата държава на Тимур Куция.

А чедата на Абълхаир просто не искаха да губят това, което до скоро им е принадлежало. Северен Туркестан беше ключът към степта Дещ-и-Къпчак, откъдето беше родом и самият хан Абълхаир.

Какво можеше да предприеме в създалите се условия хан Жанъбек? Можеше ли да продължи да остава на бреговете на Жаик, където беше спокойно и просторно? Загубата на Северен Туркестан отреждаше на Бялата орда положението на второразредно ханство без бъдеще, а с това не можеше да се съгласи никой от тези, които поне малко гледаха напред!

И хан Жанъбек, въпреки мнението на мнозина от своето обкръжение, реши да се върне в Туркестан и да продължи борбата. Не само войска, но и много аули поведе той със себе си. Той разбираше, че Северен Туркестан ще стане казахски само тогава, когато по неговите земи уседнат цели племенни обединения... Дори мъдрият Асан-Кайгъ укоряваше хан Жанъбек, че напуска такива волни места:

*Там, в степта се носят диви сърни
и сребърна риба играе в плитчините
на велики реки,
От охранен дивеч шумолят крайбрежните ракити,
и хората не знаят що е глад!
Но край река Жем не си свиквал сбор,
а по своя воля народа отведе!
Прекрасен беше Уил и водата му е сладка:
нейната прозрачност може да се сравни само
със сълзите на радост!
Ала и там, на Уил, не си свиквал сбор,
а по своя воля народа отведе!*

Така пееше Асан-Кайгъ, но въпреки него, хан Жанъбек този път постъпи посвоему. Отново към бреговете на Чу и Сарьсу реши да върне той напусналите ги казахски аули. За Чу Асан-Кайгъ съчини смешни куплети:

*От двете страни на Чу — само безплодни земи,
може да те заболи стомахът, само като глътнеш
глътка въздух.
Ножът там не излиза от ножницата,
мъжете са безсилни като скопени коне,
ясно е, че тамошните жени са
двулични и диви змии!*

И Каратау, където хан Жанъбек разпръсна част от аулите, с всичка сила хулеше народният жърау:

*Не се чуват там никакви птици, освен злоещата
Кукувица,
И зелена тревичка няма да видиш.
На изгнил плод прилича там земята,
жените не можеш да ги обгърнеш с ръце,
а мъжете като вървят, костите им дрънчат.
Каквато земята — такива и хората!
Дори добрият кон за пет години се превръща в дърт
хърбел,
а на двадесет и пет годишните джигити очите
сълзят
като на старци.
О, наказана от Бога земя!*

Не, Жанъбек беше непреклонен. Вървеше той на изток, като влачеше след себе си проточилите се през цялата степ кервани. Хората пътуваха тъжни и потиснати. Но не само за днешния ден трябва да мисли човек, който строи държава...

След пристигането хан Жанъбек незабавно взе да се готви за схватка с възкръсналата Абълхаирова орда. Към град Съгнак отново се отправи войска. Ханът на Бялата орда яздеше сред джигитите на Саян батър и не знаеше, че очите му за последен път виждат изгряващото слънце.

На широката равнина между Сауран и Яссъ се срещнаха войските на Жанъбек и Мохамед-Шейбани. Този път нямаше никакви схватки. Стремително хвърли напред конницата си хан Жанъбек. Като страшен таран мина тя през трите линии лашкари. И тук Жанъбек не издържа. Забравяйки, че вече е на шестдесет години, той изправи коня си на задни крака и се хвърли в бой. Нямаше в степта по-добър кон от коня на хана: джигитите на Саян батър едва смогваха след него и скоро Жанъбек се откъсна на цели двеста крачки. В същия миг от двете му страни напъряко се устремиха лашкари селджуки от личните телохранители на Мохамед-Шейбани, яздейки текински коне,

командвани от могъщия Аксофъ ходжа. Три пъти те плътно се доближаваха до хан Жанъбек, който продължаваше да се носи напред, три пъти покрай него се търкулваха посечени едва ли не на две туловища и глави с високи космати папахи. Ала на четвъртия път самият батър Аксофъ ходжа се оказа редом и докато хан Жанъбек замахваше наляво, той му нанесе отдясно страшен удар с боздуган. Заедно с коня рухна на твърдата, напукана земя ханът на Бялата орда...

В този момент сякаш се изви смерч и завъртя всичко наоколо. Това бяха догонилите своя хан джигити на Саян батър, които налетяха върху кръжащите около тялото на хан Жанъбек лашкари. За кратък миг лашкарите бяха посечени на парчета, а самият Мохамед-Шейбани, който пристигна, за да види мъртвия враг, едва се спаси от плена. Спаси го Аксофъ ходжа, прелетял покрай него и увлякъл след себе си ханския кон.

Тази битка свърши от само себе си. Мохамед-Шейбани отведе оредялата си войска отвъд крепостните стени в Яссъ, а казахите останаха в степта. Те загърнаха тялото на своя хан в бяла постеля, качиха го на бяла камила и потеглиха за град Созак, управляван от втория син на Жанъбек — Махмуд. Редом до мавзолея на Абълхаир със син купол беше издигнат същият мавзолей, в който легна Жанъбек. Двата вълка, на които им беше тясно заедно в безкрайната степ Дещ-и-Къпчак, сега мълчаливо понасяха своето съседство. А хората, които идваха да се помолят тук, скоро отдаваха вече еднакви почести на двамата...

Когато изминаха полагащите се четиридесет дни траур, бийовете и вождовете на Бялата орда вдигнаха на бяла постелка в знак, че го провъзгласяват за хан, смелият и строг батър Бурундук. Дойде редът му по старшинство да заеме ханския престол...

Не успяха да отпразнуват това събитие и Султан-Махмуд, помалкия брат на Мохамед-Шейбани, тръгна към град Созак начело на огромна войска, събрана от различни краища на Маверанахър, а също и предоставена от моголските ханове и тимуридите. Към него се присъединиха големи отряди от Ташкент, Яссъ и Отрар. Отново се лееше кръв като река, ала беше принуден да отстъпи от Созак воинственият внук на Абълхаир.

Резултатът от тези сражения беше все по-голямото разделение на родствените народи на две орди.

Възмъжа и стана по-мрачен през тези месеци султан Касъм, който рано или късно трябваше да стане хан. Смъртта на майка му, която го заслони с тялото си, а после и смъртта на баща му го потресоха.

Далеч в степта отиваше султан Касъм, когато го налягаха мисли. Безкрайните простори успокояваха разгорещената му глава, ветрецът отнасяше ненавист и злоба. Не, никога няма да наруши той дадената на майката клетва, защото няма нищо по-страшно за човека с душа!

„Това не е трудно, докато съм само обикновен изпълнител на заповедите на Бурундук — мислеше си той. — В един прекрасен ден ще ме вдигнат на бяла постелка и кого от хората ще интересуват моите клетви? Те ще поискат от мен действия. А кой сега е основният враг на нашата Орда, ако не моят братовчед Мохамед-Шейбани?“

Тази година се случи особено тежка за султан Касъм. Два пъти му се наложи да отстъпи в боя с военачалниците на Мохамед-Шейбани. Не твърде умният Бурундук в най-неизгодния момент го караше да влиза в бой. Хан Бурундук беше от тези безразсъдни степни пълководци, които влизат в битка щом видят врага. Те не се интересуват от последствията, а бягат от врага със същата лекота, с която и го нападат. Именно тази чергарска безразсъдност в крайна сметка ги довеждаше до поражение. Не, не трябва да се държат така истинските ханове!

И друго тревожеше хан Касъм. Все повече и повече се стичаха към отряда на Орак Едноокия бедни хора и батъри бегълци от цялата земя на Дещ-и-Къпчак, все по-често той взе да откарва табуните на богатите и знатните, без да гледа на коя орда принадлежат. Тези негови действия изразяваха озлоблението на народа против имащите. Султан Касъм видя в набезите на Орак действия, които разлагат единството на новото ханство и смяташе да нападне отряда му и да го унищожи веднъж завинаги. Касъм търсеше случай да се срещне с Орак, но такъв случай не се удаваше. Орак беше твърде недоверчив към хановете и султаните и умееше да се крие от тях.

Нещо повече, неуловимият Едноок батър, обявил война на всички ханове, взе да вилнее след смъртта на своята Аккозъ, отредена му от съдбата. През тази зима той отмъкна два главни табуна, които принадлежаха на самия Касъм и пасяха на бреговете на Каратал. Казваха, че Орак батър раздал тези коне на жителите на бедните аули около Аралско море. Предлагаха да стигнат до там с голям отряд и да ги върнат, но султан Касъм се отказа от това. Той знаеше, че ще стане хан и не искаше да започва дейността си с наказателни набези срещу подвластните аули...

Тази зима донесе и радост в юртата на султан Касъм. Никога степните султани не са се оплаквали от недостиг на деца, ала Касъм много се зарадва на раждането на сина си Хакназар. Може би отгатна, че именно на този син ще завещае после делото на целия си живот...

А засега, въпреки постигналите го загуби, той вдигна пир за половината степ с борба, конни игри и раздаване на скъпи подаръци.

— Батър Орак знаеше, че ще ми се роди такъв прекрасен син! — заяви, смеейки се, султан Касъм на този пир. — Нека раздадените от него коне са моят подарък за хората в прослава на Хакназар...

IV

Пак и пак повтаряха в Бялата орда старата казахска поговорка: „За да не се изкълват очите, Аллах е издигнал помежду им нос.“ С възкачването на Бурундук на ханския престол султан Касъм беше утвърден от всеобщия събор за главен военачалник. И от първия ден започнаха разпри. Твърде различни бяха тези хора.

А мъдрият нос миротворец тъкмо го нямаше помежду им и противоречията закономерно се превръщаха във вражда. Главното, за което не се погаждаха двамата султани, беше как виждат бъдещето на ханството. Бъдещето на своя народ Бурундук виждаше в непрестанни войни. Недалновиден воин, той поставяше могъществото на държавата в зависимост от завоюваните територии от съседните ханства. Цял живот не беше слизал от коня и искаше същото от всички като забравяше, че хората трябва да пасат добитък, да се грижат за семейство, да почиват и да се радват...

Султан Касъм твърдо беше решил да продължава делото на Жанъбек. Той смяташе, че държавата трябва да има неслучайно опълчение по метода на далечните предци — саки, а редовна, добре оборудвана армия, способна да защити труда на скотовъдите казахи. И не войната трябва да бъде главното занимание на казахите, защото тя води до израждане. Примерът на чингизхановите воители най-добре показва това. Достатъчно е земята на казахите и, дай Боже, да успеят да защитят това, което имат!

„Бих искал да постигна това, че на гърбовете на овците в страната ни да гнездят чучулиги!“ — казваше Касъм. Но Бурундук отхвърляше всичките му съвети, твърдеше, че непрестанната война закалява народа и го превръща в безстрашни вълци, които денем и нощем бродят из степта и търсят добра плячка. За такъв народ не са страшни нито зной, нито глад, нито студ. Всички богатства на земята ще започнат да докарват в юртите си. Няма да има на земята по-богати от казахите и всички наоколо ще треперят само като чуят името им!

В безизходно положение беше султан Касъм. Той самият настояваше за единовластието на хана и затова не можеше да не се

подчини на Бурундук. Безпрекословно изпълняваше всичките му заповеди, разбирайки вредата им. Неведнъж казахските войски претърпяваха поражения заради това, че нищо не искаше да разбира от истинска стратегия хан Бурундук. Той признаваше само настъпление и малко се грижеше за подготовката и нужното оборудване на войската.

А от политика още по-малко разбираше хан Бурундук. За главни врагове на ханството той смяташе само „Абълхаировите барсове“, както наричаха Мохамед-Шейбани и Султан-Махмуд. Струваше му се, че стига да се разправи с тях и всички пътища ще бъдат отворени. А султан Касъм по това време вече разбра, че не само заради роднинството с Аккозъ взимаше майка му клетва от него. С тънкия си женски усет тя разбра, че скоро ще бъде нужен мир между великите роднински ханства и само така те ще могат да се укрепят и възвеличат. Касъм вече не се съмняваше, че именно майка му е подсказала на сестра си Аккозъ мисълта за клетвата. Такива мъдри жени се срещаха в многовековната история на степта...

Да, мирната политика за дълги години е изгодна сега на двете ханства. В никакъв случай не бива да се пренебрегват собствените интереси, в това число и в спора за градовете в Северен Туркестан, трябва да се показва желанието за мир с Мохамед-Шейбани. Нека ръцете му да са развързани за борба с тимуридите, които са такива врагове и за Бялата орда. Нека младият и буен Мохамед-Шейбани се устреми на югоизток, накъдето винаги са се устремявали войнствените орди от Средна Азия. Натам, към Индия, Иран, Афганистан нека се премести центърът на тежестта на интересите на Абълхаировата орда. Нима няма да спечели от това казахското ханство? За тези години именно то ще стане основна сила тук, в древната си люлка.

А какво ще даде убийството на двамата „барсове“ освен незабавното засилване на тимуридите, на джагатайските и моголските ханове? А зъбите им не са само остри, ами и отровни. Не, по-добре е да имаш работа с барс, отколкото със змия!

Пукнатината, появила се между хан Бурундук и военачалника му Касъм, бързо се разширяваше и се превръщаше в цепнатина. Хан Бурундук вече не криеше, че са му непонятни симпатиите на Касъм към смъртните врагове. Именно на тези симпатии той приписваше понесените поражения.

Междувременно „Абълхаировите барсове“, без самите да го знаят, участваха в решаването на този спор.

Щом завладя ключови позиции в туркестанския край, каквито бяха градовете Съгнак, Отрар, Ахрук и Узкент, Мохамед-Шейбани реши да завземе и Сауран. Като узна за това, хакимът на града събра многобройни домочадци и близки и избяга в Ассъ, а аксакалите, бековете, търговците и други знатни хора решиха да го предадат на по-малкия брат на Мохамед-Шейбани — „юначния багър“ Султан-Махмуд. Той незабавно пристигна на техния зов и влезе в града. Мохамед-Шейбани пристигна като гост на своя брат. Ала като си заминаваше от града, той каза на Султан-Махмуд: „Не са ти предали този град с добри мисли... Изгони или убий, тези, които ти го предадоха!“ Но Султан-Махмуд не послуша братския съвет и скоро заплати за това...

С всеки ден растеше славата и властта на Мохамед-Шейбани. Емири, бекове, мирзи и султани, стъписани след разбиването на Синята орда, от всички страни се събираха под неговото знаме. А Мохамед-Мазит-тархан, най-старшият от всички северотуркестански хакими, не си намираще място от страх.

Като реши да се укрие от опасното съседство зад стените на Самарканд, Мохамед-Мазит-тархан като начало изпрати там един керван със скъпоценности. С този керван той изпрати и любимата си дъщеря — четиринадесетгодишната Ибадат. Ала случи се така, че за потеглянето на кервана узна един от привържениците на Мохамед-Шейбани. С отряд джигити той нападна кервана и го плякоса, откарвайки всичко на Мохамед-Шейбани. От всички скъпоценности младият хан си избра красавицата Ибадат и я взе за своя пета жена.

Тогава Мохамед-Мазит-тархан се обърна към Бурундук с молба за съюз. Чрез свой човек той предложи съвместно да нападнат Мохамед-Шейбани и да го изгонят от Туркестан. Тъй или иначе, политиката на изчакване, към която под прякото въздействие на султан Касъм се придържаше в последно време Бурундук, даде първите си плодове.

Обединената войска на Бялата орда и главния северотуркестански хаким обкръжиха Сауран и Султан-Махмуд взе дейно да се готви за отбрана. По съвета на султан Касъм Мохамед-Мазит-тархан написа послание до бийовете и аксакалите от Сауран,

като им напомняше за тяхното поданство и им предлагаше да избегнат кръвопролитията и да предадат града без бой. Те го послушаха и на таен съвет решиха да се предадат на милостта на хан Бурундук. Изпратените от тях хора хванаха нищо неподозиращия „Абълхаиров барс“ Султан и го предадоха на влезлия в града султан Касъм...

Това беше и капката, която препълни чашата на спора между Бурундук и Касъм. Султан Касъм и съюзникът му Мохамед-Мазит-тархан, обсадили града, вдигнаха пир по случай превземането на Сауран и връщането му под егидата на Бялата орда, с което най-накрая се съгласи упоритият главен хаким. Пристигналият в града Бурундук се беше излегнал на копринените възглавници и одеялата, които принадлежаха на Султан-Махмуд и пиала след пиала пиеше гъст кестам. Без дори да се посъветва със своя военачалник, той заповяда:

— Я ми доставете тука този Султан-Махмуд!

Вместо внука на Абълхаир влезе султан Касъм. Той се поклони на хана на Бялата орда, както беше прието според древните закони, и седна на посоченото му място.

— Предадоха ми, че вие, хане — повелителю мой, сте заповядал да ви доведат пленения батър Султан-Махмуд — каза той тихо. — За какво ви е той сега?

— Казваха ми, че е голям герой — каза, начумерен като есенен облак, хан Бурундук. — Искам да заповядам пред мен да му отсекат главата. Ще видим как ще запищи той — като батър или като жена!

Султан Касъм не повиши глас:

— Султан-Махмуд се озова при нас не като роб, купен за пари, и не като воин в открит бой. Така че ние нямаме власт да се разправим с него без общо решение. Какво и да е — той е внук на хан и единствен брат на хана. За да му бъде отрязана главата е нужно решение ако не на Големия, то поне на Малкия съвет!

Шията, лицето и ръцете на хан Бурундук се наляха с кръв. На огромен чувал с оборски тор заприлича той сред копринените възглавници. Той изведнъж скочи. Веждите му се събраха в една линия, очите му едва не изскочиха от орбитите заради страшния гняв.

— Аз ще бъда и Големия, и Малкия съвет за Абълхаировия изрод! — изрева той.

— В такъв случай моля да не забравяте, хане, повелителю мой, за друг древен закон... — Султан Касъм като преди говореше тихо, без

да повишава глас. — Султан-Махмуд е мой пленник. Освен това е мой братовчед по майчина линия. Аз, по този начин, съм най-близкият му роднина и представлявам неговите интереси.

Дори Бурундук не посмя да противоречи на този древен закон, приет в степта. Той клюмна и заломоти с обичайния му неясен говор:

— Какво искаш от мене? Колко казахски батъри е убил този Султан-Махмуд! Какво искаш? Да го пуснем, където му видя очите? Кажи!

Султан Касъм с разбиране поклати глава:

— Не, не искам да го пуснем. Но за да решим съдбата му, трябва да свикаме съвет. Ние не сме разбойници, а държава, и не ни прилича да даваме пример за беззаконие...

— Да... да... — съгласяваше се Бурундук.

— Само че да свикваме този съвет сега не е време. Моите ертоули ми донесоха, че Мохамед-Шейбани е наближил Яссъ. Той няма да успее в движение да превземе такава крепост. А ние, без да губим време, трябва незабавно да вземем Отрар!

Това предложение вече повече се хареса на Бурундук.

— Добре, тръгвай — съгласи се той и изсумтя. — А твоят Султан-Махмуд така или иначе няма да избегне въжето!

— Ще видим!

Дълго още кипя от злоба Бурундук, размишлявайки за случилото се. Той приличаше на котарак, на когото изпод носа са отмъкнали парче сланина. Хан Бурундук почти не слушаше ничии съвети, но особено не търпеше съветите на султан Касъм. Той и сега не би го послушал и би обезглавил пленника, но той беше под охраната на джигитите на Касъм и беше недосегаем за Бурундук.

Щом се завърна, султан Касъм незабавно повика Саян батър. Най-близък човек му беше станал честният и предан батър. Той неизменно изпълняваше най-опасни поръчения, като показваше необикновен ум и смелост.

— Жиен ага, искам да ви възложи една важна работа! — каза султан Касъм, обръщайки се към него като по-старши по възраст.

— От самото си рождение не съм имал нито един безопасен ден, — усмихна се Саян батър. — Заповядвай!

Султан Касъм помълча нерешително.

— Ето каква е работата... Не е съвсем безопасно да остава тук нашия пленник Султан-Махмуд и аз искам тайно да го изпратя в Созак. Ще ти се наложи да го съпровождаш и да останеш с него до нашето връщане от Отрар.

— Да, не ми даваш лесно поръчение — съгласи се бащата. — А не ти ли се струва, султано мой, че да доставя Султан-Махмуд в Созак е все едно да го отведеш на оня свят. Там управлява вашият брат и неговият адаш Махмуд с откъснатия нос и разсечената устна. И това го е направил нашия пленник!

— Брат ми няма да вземе да отмъщава на невъоръжен за това, което се е случило по време на схватка!

Саян баща поклати глава:

— Телесната рана бързо се затваря и престава да те безпокои. Но душевната...

— Трябва на всяка цена да опазим Султан-Махмуд. Заклел съм се пред майка си, че няма да причиня зло на децата на Аккозъ, ако те самите не вдигнат ръка срещу мен!

— Добре, ще направя всичко, за да спазите клетвата. Но нима хората не знаят, че се падам по линия на баща ми роден брат на Рабиа-султан-бегим, жената на покойния Абълхаир?

— Не, не съм знаел това. И какво се променя тогава?

— Нима не се е родил от Рабиа-султан-бегим Суюнчик? И нима не е във войската на Мохамед-Шейбани сега Суюнчик, моят пряк племенник?

— Там му е мястото...

— Така е, но, ако изведнъж избяга от мен Султан-Махмуд, няма ли волю-неволю да се окажа твой неприятел?

— Аз ти вярвам като на себе си!

— По-добре ме изпитай за друга работа — настояваше на своето честният баща. — Още веднъж те моля да дадеш поръчение на някой друг!

— Няма друг такъв човек! — твърдо каза султан Касъм. — Освен това Султан-Махмуд явно знае за твоето роднинство с него и няма да се съпротивлява при пътуването. Трябва да му запазим живота и да го върнем у дома жив и невредим!

— А защо в такъв случай да не го пусна?

— Хан Бурундук тогава ще обвини мене. Не, нека ханският съвет да решава съдбата му. Там болшинството ще послуша мене!

— Тогава не е нужно да посвещаваме в това самия пленник. Кой знае какво може да реши ханският съвет. А ако изведнъж Бурундук настои на своето?

— Твоят дълг е да охраняваш Султан-Махмуд до завръщането ни от Отрар! — отсечено произнесе султан Касъм, като гледаше бащата в очите.

— Разбирам... — Саян баща многозначително се усмихна. — Ще направя всичко, което е по силите ми, султано мой!

— Тръгвай днес, докато не се е случило нещо непредвидено. А пленника да бъде окован!

— Слушам, султано мой!

В същия ден Бурундук с Касъм начело на цялата войска тръгнаха към Отрар. Но Мохамед-Шейбани, веднага щом съгледвачите му доложиха за това, незабавно свали обсадата си от Яссь, за да не загуби най-здравата си крепост в Туркестан. Той добре помнеше степната поговорка за безрогата коза, която поискала от Бога рога, но останала без уши. Когато казахската войска приближила Отрар, Мохамед-Шейбани вече бе успял с големи усилия да се укрие зад дебелиите му стени.

Стените тук бяха по-дебели и по-високи отколкото в Яссь, освен това имаха кули със специални бойници за стрелците с лък. Височината им бе четиридесет мери, а изпечената сива глина, от които бяха издигнати, не отстъпваше по здравина на гранит. В града бяха събрали храни за година обсада, вода и топливо имаше също достатъчно. Затова пък обсаждащите се намираха в гола, изгорена от слънцето степ, храна и фураж трябваше да карат отдалеч, водата в каналите беше мръсна, нукерите боледуваха от нея. След месец обсада вече всички здравомислещи хора говореха за безсмислието да се стои пред стените на Отрар.

Но упоритият Бурундук, както винаги, не отстъпваше. Той заповяда да се подкопава под крепостните стени и с нетърпение чакаше кога ще се напие с прясната кръв на двамата „барсове“. Но в един прекрасен ден откъм Ташкент се вдигна прахоляк. Ертоулите

донесоха, че на помощ на Мохамед-Шейбани идва нова голяма войска. Нямаше никакъв смисъл да продължават обсадата и в същия ден Бурундук заповяда да бъде свалена.

Самият Бурундук с петхиляден отряд, яхнал кон, тръгна напред, а едва след седмица пристигнаха към Созак останалите войски начело с Касъм. Когато в далечината вече се показаха неравните стени на Созак, видяха носещ се бързо конник. По всичко личеше, че той бърза да съобщи нещо важно. Султан Касъм и спътниците му се разтревожиха: в такова време всичко може да се очаква. Зад всеки хълм е възможна засада...

Това беше Жадик — един от по-малките братя на султан Касъм. Конят му се беше запенил като след тридневна яздена, а самият той едва ли не презглава слезе от седлото.

— Ассалаумагалейкум!

— Умагалейкум асалам! — отговори Касъм. — Всичко ли е наред в нашите аули, Жадик?

— В аулите всичко е добре... Само една неприятна новина!

— Казвай!

— От каменния зандан е избягал Султан-Махмуд, с него и един от стражите...

— А къде е бил батър Саян?

— Заклали са го!

Според разказа на Жадик това станало така. Освен часовите отвън, самият Саян батър спял до Султан-Махмуд, опасявайки се да не го убият изпратени от Бурундук хора. Явно в отсъствие на батъра пленникът намерил общ език с пазач от мангътите, като му обещал неземни богатства. Така ли е било или не, но докато Саян батър спял, пазачът му прерязал гърлото. Под стените на зандана по-отрано бил изровен подземен ход и двамата избягали. Усетили се чак на сутринта, но следите им се изгубили в степта...

Щом чу за смъртта на най-близкия си човек, султан Касъм дори се олюля на седлото от душевна болка. Той слушаше разказа като насън. Дори когато цялата войска слезе от конете, за да прочете заупокойна молитва за Саян батър, когото всички много обичаха, Касъм не можа да го направи. Той се смяташе виновен за смъртта на приятеля си...

Войската наближи града, а той направи знак да го оставят там, където чу страшната вест. Скоро султан Касъм остана сам в степта.

— О, Саян батър! — каза той високо. — Кълна се, че стократно ще отмъстя за тебе!

После султанът падна на коляно и зашепна тихо, горестно:

— О, скъпа майко! Искях да бъда верен на клетвата, която ти дадох, а загубих баща си... Същата тази ръка направи брат ми Махмуд недъгав... А сега убих най-добрия си приятел в целия свят... какво да правя, мамо?

Вятърът шумеше в сухата трева, някъде в сивкавото туркестанско небе пееше невидима чучулига. Никой не отговаряше на султана, горестно недоумение се четеше в очите му.

— Взимам се клетвата обратно, мамо... Ще отмъстя за смъртта на баща ми и на приятеля ми... За твоята смърт, защото те и двамата бяха там, откъдето долетя при тебе кинжалът! Не бива да жертваме повече живите заради клетвата пред мъртвите!

Да, султан Касъм твърдо обеща на пленения Султан-Махмуд, че ще го пусне у дома жив и здрав. Той го молеше да не се отчайва и нищо да не предприема. Този обеща... Към такъв човек не може да има пощада!

Вече пред вратите на Созак догони султан Касъм войската си. Зад него яздеше брат му Жадик.

— Забравих да ти кажа, че сега в Созак гостува Темир бий от Едил, — каза му Жадик.

— Нали казваха, че е тежко болен — глухо отговори султан Касъм.

— Ами, болен... Казват, че това е от огорчение... Но на коня се качва сам и сам слиза от коня!

— Значи, още ще живее...

— А, не съм ти казал още, че Бурундук, нашият повелител, смята, че Саян батър е виновен за бягството на Султан-Махмуд...

— Та нали са го убили!

— Все едно... За да отмъсти на покойния дава бившата му жена Гулбахрам на Темир бий, откъсва я от децата ѝ. Сетил се, че е дъщеря на Абълхаир!

— Ей, чуй... Та нали Темир бий е болен, пък и на възраст е вече почти колкото пророка. Какво ще прави той с Гулбахрам?

— Да, той беше съвсем грохнал старец, когато дойде при нас — взе да разправя Жадик. — Едва слезе от коня. Ама когато му казаха за Гулбахрам, веднага се напери и взе да ходи важно-важно, като млад гъсок. Хората казват, че е остарял преди време от това, че не е могъл да стане пълен господар на земите на Едил и Жаик... А той, когато чул за смъртта на Саян багър, отначало се натъжил, а после взел да говори, че вдовицата принадлежи само на него. Едвам ханът се върнал от Отрар и Темир бий заявил претенциите си. На чичо ми това също му харесало. А пък щом чул за това големият син на багър Саян — петнайсетгодишният Аян, нахвърлил се с кинжал върху Темир бий. Сега Аян джигит е в зандана, готвят му бесилката. Ей затова яздох да ви срещна, за да побързате!

Жадик погледна в лицето на брат си, но то беше непроницаемо. Само едва-едва побутна султан Касъм своя кон и той припна напред, изпреварвайки войската.

Вестта за това, което се случва в Созак вече се разпространи сред багърите и те един подир друг мълчаливо се присъединиха към Касъм. Шумеше сухата трева под копитата, прахолякът тежко се утаяваше на земята...

Без да стига до ханския стан, Касъм отбра от язdecите след него хора няколко багъри от разни родове, с тях и двама джигити от личната охрана, които преди командваше Саян багър, и стигна до стана на Бурундук.

Тълпа се беше събрала на площада. Имаше толкова хора, че игла да хвърлиш, няма къде да падне.

— Дайте път... Дайте път!

Това завикаха хората, отстъпвайки пред султан Касъм. Без да слиза от коня, спря той пред ханския дворец. Едва сега се огледа и изведнъж видя пред себе си Бурундук. Като огромна квадратна скала се беше изправил той пред входа, а отстрани чакаше готов за настъпление отряд. Най-отпред беше Темир бий, облечен с плетена ризница и наметка от железни пластини, яхнал огромен стар кон. Той се беше прегърбил от старост и изглеждаше нелепо в бойните си одеяния.

А в самия край на отряда с лице към опашката на коня в знак на позор беше качена дребничката Гулбахрам, вдовицата на Саян батър. За робиня на Темир беше дадена дъщерята на страшния Абълхаир...

Ръцете ѝ бяха здраво завързани отпред, а за да не се чуват риданията ѝ, бяха запушили устата ѝ с парцал, а отгоре бяха завързали копринена кърпа. Гарвановочерните ѝ плитки висяха между краката на седящия пред нея сипаничав джигит и бяха здраво вързани към нагръдния ремък на коня. Така правеха обикновено джунгарите, вземайки в плен казахските девойки...

Погледна султан Касъм на другата страна и трепна, без да иска. Под наскоро издялана бесилка стоеше с тънко въже на шията джигит Аян, който приличаше на баща си Саян батър като две капки вода. Краят на праметнатия през напречната греда клуп държеше в ръцете си ханският палач — здравеняк, който по нещо приличаше на самия Бурундук. Да бяха обесили вече Аян, но Бурундук искаше на всяка цена това да стане пред очите на майка му, а Гулбахрам се съпротивляваше и не даваше да я вържат.

Дори Темир бий молеше хан Бурундук да не убиват джигит Аян, но Бурундук беше неумолим.

Не беше толкова глупав Бурундук, разбираше, че джигит Аян ще порасне и ще отмъщава за майка си. А стареещият Темир бий, прекарал живота си сред хиляди смърти и жестоки несправедливости, не взе да настоява на молбата си. Той само се поклони на Бурундук и му благодари за Гулбахрам, до която се домогваше толкова време.

Палачът сякаш само чакаше погледа на султан Касъм и дръпна към себе си въжения клуп.

— Пусни го!

Тихо, но страшно изрече това султан Касъм, и палачът се обърка. Той отпусна, но не хвърли въжето, гледайки с уплах военачалника, чието име се предаваше от уста на уста в степта Дещ-и-Къпчак и всички съседни страни. Но после палачът се обърна към Бурундук и завика с тънък глас:

— По заповед на нашия хан!

— Пусни го! — още по-тихо заповяда султан Касъм и палачът, сякаш беше змия, отхвърли от себе си края на въжения клуп.

Такава тишина настъпи на площада, че се чуваше как около главата на джигит Аян жужи долетяла от степта голяма пчела. Бавно

аленееше лицето му, докато изваждаше от ножницата тежката сабя. Направи крачка към коня си, когото държаха за юздите двама нукери. Но втора крачка не направи: стена от батъри стоеше зад гърба на султан Касъм, и крайният от тях едва забележимо поклати железен боздуган. Бурундук разбра, че ако направи следваща крачка, този боздуган ще набие главата му в стомаха. Той огледа строя. Тъмен огън гореше в очите на батърите.

— Свалете жената от коня и я доведете при мене! — заповяда Касъм.

Най-младият от батърите — Онай, скочи от коня, изтича към Гулбахрам и отвърза плитките й. После скъса кърпата от устата й, извади парцала. Див вопъл премина по площада.

Някой преряза въжето, с което бяха завързани зад гърба му ръцете на джигит Аян. Щом се освободи от въжената примка, той изтича към майка си.

— Опазването на живота им възлагам на тебе, Онай батър! — каза султан Касъм.

— Слушам, султане мой!

Хората изпълняваха разпорежданията на султан Касъм и дори не гледаха към Бурундук. Изведнъж Темир бий, който яростно прищпорваше своя пъстър кон, се приближи към султана.

— О, едвам поникнаха перата на соколчето и вече скубе стария орел! — завика той със старчески пресипнал глас. — Да ми върнат двадесет и пет години, веднага бих те повлякъл на опашката на своя кон, султане!

— Не пилейте авторитета си, Темир бий! — полугласно каза султан Касъм.

Но Темир бий не се укротяваше:

— Твоят баща Жанъбек не можа да ми отмъсти за това, че не дадох да се обединят под негова власт казахските родове Едил и Жаик, но сега ти го направи, като ме закопа жив! — викаше той и очакваше съчувствие от тълпата, и изведнъж рязко обърна коня. — Прощавай, хан Бурундук... Пази се не от Мохамед-Шейбани, а от султан Касъм... Помни думите ми!

И той препусна надалеч със своя отряд.

— Да си жив много години, батър Касъм!

Сякаш от едни гърди се изтръгна този вик от тълпата и Бурундук клюмна...

Нито Бурундук, нито Касъм мигнаха тази нощ. Всичките достойнства на Бурундук се състояха само от безстрашие и воинска доблест. Не беше надарен с много ум хан Бурундук, но дори той се досети какъв е смисълът на случилото се. В лицето на своите бацьри казахските родове сега ще почнат да подкрепят Касъм в негова вреда. Но той не се замисли как да си върне уважението на хората. Едничка злоба изпитваше той към отвърналите се от него бацьри и си обясняваше всичко със скритите действия на Касъм... „Пази се не от Мохамед-Шейбани, а от султан Касъм!“ Бурундук отново и отново чуваше тези дума, изречени от Темир бий и скърцаше със зъби от ярост.

„Ако искаш да надвиеш новия враг, сприятели се със стария.“ Като факел в нощта изгряха тези думи в съзнанието на Бурундук и той взе да прехвърля в паметта си всички врагове на Бялата орда. Първи сред тях бяха двата Абълхаирови „барса“...

Съвсем за друго мислеше в тази нощ султан Касъм. Той разбра, че работата не е в споровете с Бурундук, а в това, че няма единство и съгласие в Бялата орда, които царуваха по времето на Жанъбек и Керей. И причина за всичко това е недалновидната политика на Бурундук. Само със страх иска той да сплоти хората в една държава. Не е трайна тази спойка — човешкият страх. Пък и строгостта само тогава носи плодове, когато е редом със справедливостта. Най-малкото лукавство или отстъпление от правдата — и жестокото самовластие си проличава, за да погребее в най-близко време всичко около себе си. Нима неговият праотец Чингизхан не е показал, че това е прекият път към националното израждане?

Да, днес на първо място не своя авторитет стъпка в прахта хан Бурундук. Това беше авторитетът на цялата Бяла орда, а утре за това вече ще говорят по пазарите на Алмалък, Ташкент и Самарканд. Може би не трябваше пред всички така да се противопоставя на Бурундук. Да позволи да се извърши такава несправедливост обаче означаваше да се опетни навеки ханството. Кой от бацьрите ще бъде уверен тогава, че след смъртта му с неговата жена и деца няма да постъпят по същия начин? Струва ли си да се биеш за държава, в която цари произвол и беззаконие!

Сега е най-неудобният момент за разногласия. Зимата е близо, тогава волю-неволю ще трябва да се разпусне по къщите по-голямата част от войската. А Мохамед-Шейбани ще се възползва от караницата между управниците на Ташкент и Отрар, ще се облегне на Ташкент и ще завладее Яссъ. После ще погълне и самият Ташкент, ще възстанови властта на предишната Абълхаирова орда над цяла Средна Азия. Тимуридите, както обикновено, се джафкат помежду си и не са в състояние да му се съпротивляват дълго...

Ала накъде ще тръгнат конете му после: на югозапад — в Хорасан и Иран или в степта Дещ-и-Къпчак? Ако се сравни казахската степ със сандък, пълен с богатства, то катинарът му е, разбира се, Созак и Ультау. А ключът за него са разногласията на хан Бурундук с войската!

На свой ред и Бурундук иска челно да нападне Мохамед-Шейбани и да му отнеме другите градове в Северен Туркестан. Не му стига засечката с обсадата на Отрар. С такива необмислени действия той вероятно ще попречи на алчните мисли на Мохамед-Шейбани от Хорасан до Иран, ще ги привлече към себе си. И тогава голямата война е неизбежна. Дори в случай на удачна отбрана, ще спечели ли от нея казахското ханство?

Бурундук е готов тутакси да даде знак за тръгване. На дребна глупава рибка, която сама се тика в устата на гладния костур, прилича Бурундук. Отначало трябва да ти пораснат бодли на плавника като на бибан, а после можеш да разговаряш с костура. Когато има Бялата орда редовна, добре обучена войска, то и с Мохамед-Шейбани ще може да се говори другояче. А сега, въпреки караницата, трябва да протегне ръка на хан Бурундук. Не трябва да се дава на враговете повод да смятат Бялата орда за изгнила ябълка!

На заранта при султан Касъм се яви хански пратеник.

— Нашият повелител ви вика при себе си! — каза той като се поклони.

Докато се обличаше, Касъм завърза дамаския си кинжал, който обикновено висеше върху бешмета на колан, под него. Щом се убеди, че кинжалът не стърчи изпод дрехите му, той се отправи към хана.

Бурундук му протегна ръка:

— Истинските батъри след схватка обикновено се сприятеляват повече... Какво ще посъветваш, султане: да воюваме или да сключим

мир с Мохамед-Шейбани?

Касъм се подсмихна:

— Понякога батърите и без схватки започват да си другаруват... Като Мохамед-Мазит-тархан с Мохамед-Шейбани например.

Най-добре е да се попита самият отарски хаким много ли полза има от такава дружба! Е, и какво, Мохамед-Мазит си е Мохамед-Мазит, а хан Бурундук си е хан Бурундук!

Касъм сега откровено се разсмя, като гледаше хан Бурундук право в очите... Той действително беше смешен в неукротимото си самомнение. Няма какво да се прави. „Всеки стопанин цени своето козле повече от чуждия козел.“ Кой не се смята по-умен от всички! „Какъв е този Бурундук, — помисли султан Касъм. — Той иска сега да взема да ратувам за примирие с Мохамед-Шейбани. Тогава той ще има възможност да ме обвини едва ли не в сговор с враговете. А свидетели — ето ги: двайсетина човека са тук!“

— Ако се съди по това как взе под своя защита „барса“ Султан-Махмуд, аз реших, че вие не сте против да се сприятелите и с Мохамед-Шейбани! — не издържа Бурундук.

— Повелителю хане, не е едно и също да предлагаш мир при поражение или при победа — каза султан Касъм. — Трябва да извоюваш победа и аз съм готов да тръгна ако ще и днес. Заповядайте само към кой град!

— За това трябва да помисля! — промърмори сакисан Бурундук.

— Трябва да се мисли бързо!

— Защо?

— Докато ние сме тука, Мохамед-Шейбани сигурно ще обсади Яссъ. Ако ние тръгнем към някой град, той ще отстъпи от Яссъ, както вече стана с Отрар. А докато трае всичко това, Мохамед-Мазит-тархан ще се договори с други хакими за общи действия против Мохамед-Шейбани...

— Да, струва си да се помисли за това!

От самото начало султан Касъм заподозря нещо недобро и сега Бурундук се издаде неволно. Когато такива хора започват да хитруват, не е трудно да се досетиш накъде бият. Действително скоро беше сключен мир с Мохамед-Шейбани, само че инициативата излизаше от хан Бурундук, а Касъм само се присъединяваше към мнението му. Наистина, и този път не всичко мина гладко. Бурундук тайно обеща на

Мохамед-Шейбани да издаде своя съюзник Мохамед-Мазит-тархан. Но султан Касъм предупреди за това злощастния хаким и той успя навреме да се изплъзне...

Но какво значеше мирът, сключен тогава между хановете? Не мина и месец и отново по пътищата на Туркестан препускаха коне, горяха мирни селища и кръвта се лееше като река. Всичко ставаше така, както го беше предвидил султан Касъм. Мохамед-Шейбани отново тръгна към Яссь. Но по пътя той получи известие, че в Хан-Тагсе намира брат му Султан-Махмуд, избягал от плен. Той обърна цялата войска към Хан-Таг и скоро братята — „барсове“ се срещнаха.

Скоро след това Мохамед-Шейбани с мълниеносен рейд завзе Сауран и предаде на жестоки наказания тези, които отвориша портите на султан Касъм и му предадоха Султан-Махмуд. На мнозина бяха отнети добитъка и имуществото, а жените и децата продадени в робство. Едва след това братята отново обсадиха Яссь. Този път градът падна и Мохамед-Шейбани най-сетне стигна до своя тъст Мохамед-Мазит-тархан. Ала роднинството го задължаваше и вместо смърт нещастният хаким беше само окован и изпратен в Отрар.

Като вълци от различни глутници, които са се втурнали в едно стадо, ръмжаха, оглеждаха се, следяха един за друг хановете, емирите, хакимите. Ташкентският управник изведнъж с ужас разбра, че е дошъл неговият ред. Мохамед-Шейбани недвусмислено гледаше към Ташкент. Управникът взе трескаво да си търси съюзници сред роднините си — моголските емири. Като се посъветваха помежду си, моголските емири решиха да потърсят помощ от казахския хан. Бурундук искрено се зарадва на посланието им. Плю на ръцете си от удоволствие и възкликна:

— Е, сега ще повоюваме!

После с вдигнат над главите Коран и допирайки се гръд до гръд, те дадоха клетва за вечна дружба и вяност един на друг. А султан Касъм беше тъжен. Нищо добро не предвещаваеше тази война на казахите...

Заедно с моголските ханове се наложи да настъпват срещу Туркестанския вилает, който вече почти изцяло принадлежеше на Мохамед-Шейбани. Първо искаха да завладеят Яссь, но там през цялото време се намираше Мохамед-Шейбани с голяма войска, тогава

тръгнаха към Отрар. Безсмислена беше тази война и се водеше безразборно.

Не успяха да завладеят и Отрар. Там вече се намираше малкият син на Абълхаир. Който е израснал във вълче котило, без особени усилия ще научи тънкостите на вълчите работи. Той се разправи жестоко с тези, които само заговориха да се предаде градът, защити го.

Наложи се шарената обединена войска да се отправи към Сайрам, поне някак да оправдае тази война. По пътя започнаха грабежи, насилия, отвличане на добитъка от мирното население. На свой ред Мохамед-Шейбани изпрати летящи отряди в степта Дещ-и-Къпчак, които взеха да грабят и колят казахските аули. Войската, заета с обсадата на Сайрам, не можеше да защити цялата страна...

От двете страни се лееше кръв, смесвайки се със сълзи. Стотици градове, селища и аули бяха опожарени, десетки хиляди юноши и девойки бяха продадени в робство. На пазарите за роби в целия Изток можеше да се видят бръснати казахски глави. Случи се така, че редом с тях се продаваха роби, заловени от Бурундук в Туркестан...

В кървав ад се превърна казахската степ. И тогава над нея от край до край се понесе зов, и всички от мало до голямо яхнаха конете. Бяха забравени разприте между родовете и племената. Народът беше оглавен от многобройни безименни батъри. Един от тях беше знаменитият Едноок батър, за когото се пееха песни. Страшилище за грабителите и завоевателите станаха отрядите на народното опълчение. Като ранен тигър се бореше народът за своето съществуване. Едва сега разбраха хората това, което по-рано разбираха само отделни далновидни вождове и народни жърау прорицатели. Без силна единна държава на земята няма да останат казахи...

Изведнъж над степта се понесе лошата вест за това, че хан Бурундук се е помирил с Мохамед-Шейбани. Чакаха мира, но не сега, когато народът се вдигна на борба за своето съществуване. Нямаше човек в степта, който да не разбира, че Мохамед-Шейбани иска само да получи глътка въздух, да прегрупира силите си и тогава да се нахвърли върху степта Дещ-и-Къпчак. Именно сега, опирайки се на разгневения народ, можеше веднъж завинаги да се прегради пътя към степта на Абълхаировите „барсове“. Но Бурундук не даваше пет пари

за народа. В голяма степен сам предизвикал тази война, той изведнъж предпочете да се помири с коварния враг.

За най-велик хан в историята взе да се смята глуповатият Бурундук. И по-големи умове са се лъгали така. Къде ти можеше да устои простоватия степен султан, изведнъж станал по волята на съдбата хан на огромна степна държава! А Мохамед-Шейбани той взе за равен на себе си. Според него, двама такива властелини са по-близо един до друг, отколкото някакъв си там народ. Ъмпрам — масата — не значи нищо в сравнение с хана!

А Мохамед-Шейбани се зае с нова сила да възстановява Абълхаировата орда. Всички разбираха, че щом се увенчае с успех мечтата му, лошо се пише на казахите. Ръководена от горделивия Бурундук, Бялата орда не ще може да устои на укрепналия Мохамед-Шейбани...

Но не само заслеплението от властта бяха причина за такова поведение на хан Бурундук. В дълбините на душата си той разбираше, че казахските вождове и батъри, да не говорим за обикновените чергари, все повече клонят към султан Касъм. Мъдрите думи на Темир бий продължаваха да звучат в ушите му.

„Дружбата ми с Мохамед-Шейбани бързо ще затъкне кресливите гърла на всички недоволни! — мислеше си той. — Сега те ще се побоят да преминат на страната на Касъм и ще изпълняват безпрекословно моите нареждания. Стане ли нещо, конницата на Мохамед-Шейбани ще ми дойде на помощ в степта. Пък и моята конница винаги ще му помогне със своя ъмпрам! А за да затвърдим дружбата си, аз ще допра гръдта си до гръдта на Абълхаировия «барс» и ще му стана сват!“

Така и направи Бурундук. Най-красивата от дъщерите си даде за жена на „барса“ Султан-Махмуд, когото неотдавна взе в плен и искаше да убие и който избяга от плен с цената на живота на Саян батър. Другата си дъщеря — Жаухар, даде на малкия син на Абълхаир, властелина Сауран. Четиридесет дни продължаваше веселието в ханския стан, след което Бурундук изпрати двете си дъщери — едната в Отрар, другата в Сауран.

Сега всяка стъпка на султан Касъм следяха съгледвачите на Бурундук. Безогледно отворил обятията си за лютите врагове, Бурундук продължаваше негласно да обвинява Касъм в измяна. По

всякакъв начин обсъждаха историята за бягството на Султан-Махмуд, речите на Касъм за нуждата от мир със съседите. На него стоварваха всички нанесени поражения и несполучливи обсади на туркестанските градове. Това не беше ново за ханската политика от това време, пък и в по-нататъшните времена.

Султан Касъм възмъжа и се научи да се владее още по-добре. На слепоочията му се появиха бели коси и той заприлича досущ на баща си Жанъбек. Още повече привличаше към него сърцата на хората, разбрали от горчив опит кой е бил хан Жанъбек за казахите.

Веднъж в юртата на султан Касъм се появиха Каптагай батър и младият Онай батър. Но те не дойдоха само заради себе си, а от името на всички главни батъри от Бялата орда. Общото събиране на батърите при султан Касъм би извикало подозрението на ханските съучастници, въпреки че султан Касъм както по-рано се водеше главен военачалник на ордата.

— Действията на хан Бурундук препълниха чашата на търпението на казахските родове! — каза Каптагай батър. — Сега той стигна до там, че се сроди с лютите врагове, които не са измили още казахската кръв от ръцете си. Ние дойдохме при теб, султане мой, за да кажем: нека или ханът върне дъщерите си у дома, или да си върви от нас!

— Вие сте против сватбите на ханските дъщери или против мира с Мохамед-Шейбани? — попита ги султан Касъм.

— Не ни трябва нито едното, нито другото! Ханът е окото на народа. Следователно дъщерите му не принадлежат само на него. А ако той иска мир с Мохамед-Шейбани, то нека отначало да върне всички наши синове и дъщери, продадени в робство, нека да съживи мъртвите бащи и майки! Ако ли пък Бурундук не може да застави своя сегашен приятел да направи това, то нека да ни развърже ръцете!

— Вие отново искате да воювате ли?

— Да!

— Не сте ли забравили още как се държат пиките?

— Нима не воюваме от деня на раждането си?! Стана ясно само, че всичките ни жертви са били в името на това Абълхаировите наследници да се наслаждават на дъщерите на казахския хан! Между нас и ордата на Абълхаир има кръв. Ние помним добре самия Абълхаир и не искаме да сме в угода на неговите чеда. На острите зъби

на Абълхаировите „барсове“ иска да се облекне Бурундук, за да прекърши гръбнака на собствения си народ!

— Ханът няма да уважи вашето мнение.

— В такъв случай и той не ни е нужен. Нека да върви, където му видят очите!

— Къде да върви?

— Ами ако ще при роднините си!

— Вижте какво, батъри... Аз чаках вашето идване и ще ви отговоря също прямо. Не бива да затъпкваме в калта името на Бялата орда. Нека греши ханът, а не ханството. Ако изгоним Бурундук за това, че дава дъщерите си за жени на враговете, то тогава ще ни се смеят. А за предстоящата война пак ще ни обвинят нас. А ние не сме толкова силни, че да пренебрегваме нечие мнение за себе си. Трябва да направим така, че „барсове“ на Абълхаир сами да дадат повод за война. Няма да чакаме дълго. Мохамед-Шейбани видя, че ние сме слаби и разпокъсани. Степта Дещ-и-Къпчак му се струва узряла ябълка. Остава само да тръсне дървото, което той ще направи в най-скоро време.

— И ние всички така мислим... Твърде дълбока пропаст е зейнала между нас и ордата на Абълхаир — колко по-широка е станала тя, отколкото по времето на Абълхаир. Ала защо ханът не го разбира? Може би той и не иска да разбира?

— Може би — спокойно потвърди султан Касъм. — Не е толкова прост, както изглежда на пръв поглед. И вашите настроения са му добре известни. Всички надежди на хана са, че ако не се уплашите от него, то заедно с новите роднини той навярно ще се разправи с вас!

— Какво да правим?

— Ще чакате и ще се готвите за предстоящата война. Колкото по-добре се подготвим за нея, толкова по-сигурно ще я избегнем!

— Ами какво да правим с Бурундук?!

— Рано или късно той ще излезе от играта, която е захванал. Самите събития ще го заставят да го направи... Най-добре ще бъде, ако той, без да чака тези събития, сам замине нанякъде.

— А ако не поиска да замине?

Султан Касъм само се усмихна в отговор и батърите не го питаха вече за нищо.

Минаха още два дена и групата от главните казахски батъри начело със султан Касъм пристигна в ханския аул, където замина да си почине от непрекъснатите празненства Бурундук. Батърите не искаха повече да чакат и категорично предложиха на султан Касъм да тръгне с тях.

Бурундук освирепя, когато чу искането на батърите. В първата минута той искаше да викне нукерите, да събере войската и да разгроми аула на Касъм и на другите метежници. Но почти всички казахски батъри стояха пред него и той се укроти. Никой в степта не би се осмелил да излезе насреща им...

Отрядите на султан Касъм през цялото време се мяркаха из ханския аул докато Бурундук се приготвяше за тръгване. След две седмици огромният хански керван, в който бяха седемте хански жени, съпроводени от седемте си аула и петстотин нукери, бавно тръгна на северозапад, към Сарайчик на Жаик...

Насред кервана с почерняло от злоба лице пътуваше Бурундук. Само от време на време той гледаше накриво огромния чувал, който возеха на отделна камила, и в очите му пламваха тържествуващи пламъчета. Поне за едно нещо успя...

Работа е там, че през последната година Едноокия батър насочи цялата си ненавист към властващите върху едничкия хан Бурундук. И когато из степта тръгнаха слухове за променливите действия на хана, джигитите на Орак батър за няколко нощи отбиха и отведоха по-голямата част от ханските табуни. Само заловените чистопородни сиви петнисти аргамаци, с които отдавна се славеше степта, бяха около пет хиляди глави. Всичките коне бяха раздадени на жителите на аулите, пострадали най-силно от набезите на новия хански роднина Мохамед-Шейбани. Всичките степни бедняци се молеха за здравето на благородния батър, а пристигналите за конете хански туленгути посрещаха с насмешки.

Тогава везирите на Бурундук му подсказаха стар изпитан начин и веднъж през нощта двамина предатели от отряда на Орак батър докараха на хан Бурундук заловен и завързан насън степния вожд. Сега Бурундук го беше взел със себе си, за да се разправи с него както си му е редът по-далеч от хорските очи. Наоколо обикаляха джигити от простолудието, издирваха вожда си и ханът заповяда да сложат окования Орак батър в кожен чувал.

Синовете на Жанъбек отдавна вече започнаха да се разграничават от Бурундук. С тази цел те още преди три години останаха на бреговете на Чу, а есента отпътуваха към старото бащино селище край Каратал. Именно натам тръгна султан Касъм и там беше свикан сбор на вождове и батъри сред всичките казахи.

Предвижданията на султан Касъм се сбъдваха. За кратко време Мохамед-Шейбани докара до предишното подчинение тимуридите, които владееха Маверанахър, завоюва Андижан и Хорезъм, подчини Ташкент. Настъпи часът на Бялата орда. Според сведения на Касъм, „барсът“ на Абълхаир беше събрал петдесетхилядна войска и се готвеше за поход към Созак и Улъттау, като на първо време се стремеше да лиши Бялата орда от всички връзки с външния свят, във всеки случай от тази страна. Бурундук, който се намираше в Сарайчик, само формално се смяташе за хан, всичко сега решаваше султан Касъм. Беше очевидно, че Мохамед-Шейбани ще се помъчи да повлияе на тези разногласия между хана и главния военачалник.

През пролетта, щом се завърна на бреговете на Чу, султан Касъм даде знак да се събира опълчението. Той разпрати по всички краища на степта Дещ-и-Къпчак вестonosци с призива да се събират под знамето на Бялата орда. Само една фраза произнасяха вестonosците във всеки аул: „Ако ние не защитим Созак и Улъттау, казахите ще бъдат заличени от лицето на земята!“ Все нови и нови отряди пристигаха при султан Касъм, тези отряди бяха предвождани от батъри. Бяха забравени разногласията, взаимните обиди и неуредиците. Ставаше дума за живот и смърт...

А Мохамед-Шейбани дотолкова се увери, че Бялата орда окончателно се е разпаднала, че се реши да воюва едновременно на юг и на север. При това сам, с петдесетхилядна войска потегли за Хорасан и Иран, а против Бялата орда изпрати две отделни войски. Новият управник на Ташкент — синът на Абълхаир Суюнчик — с двайсет хиляди лашкари тръгна към вътрешността на степта за Улъттау, а брат му Кушкинчик, оглавил Туркестанския вилайет, обсади с тридесетхилядна войска Созак...

Появата на невижданата голяма армия на Бялата орда начело със султан Касъм и брат му Камбар батър беше напълно неочаквано за

двамата синове на Абълхаир. И макар още недостатъчно обучена да беше тази армия, но от първия ѝ натиск побягнаха редовните войски, съставени от опитни, закалени в боя лашкари. В един и същи ден бяха разбити поголовно двама от пълководците на Мохамед-Шейбани и повече от половината им войска легна пред подстъпите към степта Дещ-и-Къпчак. Останалите живи хукнаха да бягат, разпокъсаните отряди бегълци се събраха на същото това място, откъдето тръгнаха на поход.

А конницата на Бялата орда продължаваше преследването през безводните пясъци и неплодни земи. Хиляди трупове гниеха и се разлагаха под туркестанското слънце. Малцина от тръгналите войски стигнаха до Ташкент. Султан Касъм беше принуден да удържа батърите, които искаха да се втурнат в Ташкент и Маверанахър. Заради тяхната наивност им се струваше, че тази победа е решила всичко. А султан Касъм искаше Мохамед-Шейбани да остане колкото се може по-дълго в Хорасан и Иран. Той разбираше, че Бялата орда още не е готова за решителна схватка.

Скоро след тези събития с негласното разрешение на събора пристигна от Жаик с цялото си домочадие хан Бурундук. И сякаш заедно с него пристигнаха бедите. Нечуван джут — масово измиране на добитъка, се стовари върху степта, особено върху казахските и киргизките аули. Зимата се случи рядко студена и много аули бяха в бедствено положение.

Част от аулите на рода дулат не можа, както другите години, да стигне на летните пасбища към Чу и Жуан-арък. Добитъкът беше изтощен, а освен друго възрастните мъже, които можеха да седят на седло и да носят оръжие, стояха под знамето на Бялата орда на туркестанската граница. Не беше ясно още дали Мохамед-Шейбани ще продължава завоеванията си на югозапад или ще се върне и с цялата си мощ ще се стовари върху степта Дещ-и-Къпчак...

Засега останалите дулати заеха пустеещите пасища покрай река Талас. Ала в един нещастен ден мирните беззащитни аули бяха разбудени от силен зов: „Керей! Бурундук! Бурундук!“ Неизвестно откъде взели се конници удряха наляво и надясно с бичове, събаряха хората, тъпчеха ги с конете. Горяха юрти, диви викове, вопли, стонове и плач се смесиха в страшна симфония, която толкова добре познаваше степта...

Това беше завърналият се Бурундук. Щом узна, че в неговите пасбища са се заселили чужди аули, той се зарадва, че може поне някак да създаде неприятности на казахските родове, които не поискаха неговото управление. Летните пасбища от край време се смятаха за навеки закрепени към определени родове, аули и семейства. Този ред не беше посмял да променя никой, дори ханът. Така че султан Касъм няма да има никаква възможност да защити рода дулат. Изпълнен със злорадство, хан Бурундук начело на половин хилядна армия туленгути с тояги и бичове в ръце нападна беззащитните аули.

— Ще ви покажа аз как ще се завзема чуждо стопанство! — викаше той, издигайки се над плачещите жени и деца на грамадния си кон. — Мръсни кучета! Кой ви е разрешил да заемате земите ми? Крадци! Нахални голтаци!

— Та ние сме казахи, ваши поданици! — умоляваха го белобради старци. — Почакайте поне до утре и не съсипвайте юртите ни! Като съмне, ние сами ще заминем оттук!

— Незабавно вѐн, или всички ще ви завържа за конски опашки! — завика Бурундук и взе да удря с камшика си старците.

Не оставаха по-назад и туленгутите. Мнозина аксакали бяха пребити до смърт. Бурундук, който отдавна не беше помирисвал кръв на бойното поле, получи истинско удоволствие. Цяла нощ той се носи из нещастните аули, също като магьосник кръвопиец, изпогубил своите джинове.

Още преди разсъмване всички жители бяха изпѐдени в откритата степ, а юртите им съборени и изгорени.

Хората вървяха като след вражеско нашествие, носейки на раменете си убитите роднини, които не им позволиха дори да погребат...

Щом чуха за това безчинство, воините от рода дулат в пристъп на гняв решиха да изстребят ханските аули. Джигитите от другите родове бяха готови да им помагат, те рамо до рамо се бяха сражавали с войската на Абълхаировата орда. И само главата на рода дулат ги разубеди:

— В ханство живеем ние, макар и да е недостоеен ханът ни. Няма да повтаряме беззаконията, защото няма да им се види краят. Да съобщим за всичко на султан Касъм!

Ала самият султан Касъм вече яздеше към ханските земи, за да разбере какво се е случило там. Само няколко батъри го съпровождаха. Сякаш отрано да знаеше за идването, Бурундук посрещна султана на края на аула. Ханът седеше, сякаш гранитна канара, на огромен вран кон. А отзад на коне бяха четиримата хански сина, сякаш каменни изваяния — балбали около каменен идол. Всички те бяха облечени в броня от главата до петите, отляти доспехи закриваха гърдите им, ръцете и краката им бяха омотани в ризници. Боздугани с чугунени върхове висяха отстрани на хълбоците им, двуостри пики стърчаха над главите им...

В страшен мълчалив строй посрещнаха те приближаващите се батъри. Бурундук, който и в обикновен ден всяваше заплаха, сега беше наистина страшен. Почернялото му лице отдавна не беше бръснато, брадата му стърчеше като на стар глиган, очите му бяха кръвясали...

Батърите спряха на разстояние.

— Ассалаумагалекум, хан Бурундук! — поздравиха те, без да слизат от конете.

Само синовете едва размърдаха устни, а Бурундук дори не отговори на поздрава.

— Приблужи се до мене, султан Касъм — изръмжа той, размахвайки боздугана. — Имам какво да си поговоря с тебе!

Едва ли можеше да остане жив този, който се е срещнал с боздугана на Бурундук. А от този човек всичко може да се очаква. За да изпълни нещо, което е намислил, той не се отказва от най-гнъсни престъпления. Сега приличаше на тарантула, умираща от собственото си ухапване. И казахските батъри неволно пристъпиха напред, прикривайки с телата си султан Касъм.

— Пазете се от пътя ми, подла тълпа! — завика Бурундук, размахвайки боздугана. — Не можете да сте посредници между хановете! Ела насам, Касъм!

Батърите неволно се стъписаха от такова оскърбление.

— Дръпнете се назад, аз сам ще поговоря с него! — със спокоен глас заповяда султан Касъм и като разбута батърите, се доближи до Бурундук.

Изведнъж Касъм от объркване отпусна ръце. От очите на Бурундук се лееха сълзи, големи колкото лешници. Те се търкаляха по почернялото му лице и падаха в прахоляка. Само веднъж като дете

беше видял Касъм плачеща от ярост черна камила и без да иска си спомни тази страшна картина. Тръпки полазиха по гърба му и той неволно се отдръпна.

Но Бурундук не обърна внимание на това. Без ни най-малко да се смущава от сълзите си и дори без да ги изтрие, той страховито потегли към Касъм.

— Оказва се, че ханската титла само гори и мъчи човека, ако хората се отдръпнат от него! — заговори той с някакъв не свой, треперещ и пресипнал глас. — Защо не ми каза за това по-рано?

— Такива неща с думи не можеш да обясниш! — тихо промълви султан Касъм.

— Искях да излея гнева си върху някого, затова и нападнах мирните аули — продължи Бурундук. — Не си и мисли, никога няма да падна в краката на тази паплач, за да искам прошка. Ти го знаеш по-добре от всички, Касъм. Няма лекарство за моя недъг, щом съм станал ненужен за родната си земя! Смърт заслужавам заради тези хора, но какво е за мене смъртта? Никога не съм се страхувал от нея и сега няма да се уплаша. Най-страшното наказание съм избрал за себе си и няма друг път пред мене. Утре завинаги ще напусна родната степ...

Той помълча, и всички мълчаха, разбирайки какво страшно възмездие е постигнало този човек, който дълго време е бил техен хан.

— Да, така и ще направя! — Бурундук горчиво въздъхна. — Ти не си победил, и аз не съм победен. Ще отида в Самарканд при моя зет Мохамед-Темир султан. Вместо да заставам зет си да дойде към мен като „осиновен зет — кученце“, самият аз ще се явя при него като приет по милост бездомен „тъст — уличен пес“... И това е хан Бурундук! Така отива той в ордата на врага си Абълхаир! Нима може да се измисли по-голямо мъчение за човека!

Дай да свършим нашия разговор, Касъм. Връщай се назад с бащите си и не си и помисляй да ми даваш умни съвети, иначе ще се разделиш с ума си заедно с умната си глава... Не ме споменавай с лошо, братко Касъм!

Като обърна рязко коня си, Бурундук се понесе към своя аул. Касъм тъжно гледаше след него. Самият той беше такъв и разбираше състоянието на Бурундук...

Само за това се говореше в степта — за предстоящото отпътуване на Бурундук в Самарканд. Хората клатеха глави. Някои го

хвалеха за такова решение, някои го упрекваха, но никой не се огорчи от заминаването му. Всички разбираха, че ханът се е избавил сам от себе си.

Обаче Бурундук преди тръгването си извърши още една подлост. В една тъмна нощ неговите туленгути изгориха до основи построеният по негова заповед град, който така се и наричаше — Бурундук. „Нека да няма и помен от мен на тази земя!“ — каза той.

След това Бурундук най-после се отправя на път. Ала събралата се от разни посоки тълпа народ не даде на неговите туленгути да се придвижат и крачка напред. Степта чак до хоризонта беше изпълнена с хора, страшен ропот премина сред развълнуваната тълпа от край до край.

— Намери се... Намери се Едноокия батър!

— В дома на Бурундук е... Бурундук го държи завързан на верига и го храни от една копанка със своя вълкодав!

— Ей, хане, освободи нашия Орак батър, или от теб ще останат само костите ти!

За пръв път видя казахите в такова състояние султан Касъм и не повярва на очите си. Не бийове и аксакали, както обикновено, водеха хората, а някакви неизвестни вождове от простолудието. Простите хора се вълнуваха и строго искаха възмездие за самия хан. Такова нещо още не се беше случвало в степта...

На запенен кон пристигна Касъм в аула на Бурундук.

— Твоят аул е обкръжен от хора, Бурундук — каза той. — Не бъди упорит!

— Виждам глутница мръсни, рошави дворни псета, които искат да опитат вълче месо! — отговори Бурундук.

— Ако не искаш да те сдъвчат ей сега, веднага освободи Орак батър!

— Ами ако не го пусна?

— Не само прахът ти, но и прахът на твоите близки ще бъде разпилян. Повярвай ми, този път съм безсилен да ти помогна!

Бурундук заскърца със зъби и направи знак с ръка. Туленгутите отметнаха завесата на входа на черната опушена юрта, издигната настрана. Султан Касъм потрепна, без да иска. Редом с грамаден хански пес вълкодав, който обикновено водят на лов за тигри, свит на кълбо, лежеше окован във вериги едър човек със страшно

обезобразено лице. До него имаше и копанка — една за двама, и се търкаляха оглозгани кости. Това беше Едноокия батър — защитникът на народа, известен из цялата степ Дещ-и-Къпчак и далеч зад нейните предели. Най-голяма вреда нанесе той на нападналите някога лашкари на Мохамед-Шейбани. Хиляди хора беше отървал той от плен, много аули беше спасил от гладна смърт...

— Тръгвай! — глухо рече султан Касъм на Бурундук и този път не каза нищо повече...

Не мина и месец, откак вождовете и старшините на казахските родове вдигнаха на бяла постелка султан Касъм. Окъпаха го, както си му е редът, в мляко от четиридесет белоснежни кобили и го провъзгласиха за хан...

През пролетта на следващата година, когато хан Касъм подготвяше своите аули за отпътуване към летните пасбища в Улѝтау, при него дойде група жители от Сайрам начело с пратеник на хакима. Те молеха да ги приемат за поданици, защото не можеха самостоятелно да отбраняват града от всички желаещи да го разграбват в това смутно време. Тъй като градът отдавна принадлежеше на Бялата орда и повечето жители бяха кръвно свързани със степта, гражданите решиха да се върнат точно под предводителството на хан Касъм. Те казаха, че по-рано не са го направили само от страх пред Бурундук.

Скоро хан Касъм с огромна войска влезе в Сайрам, градът взе да му се подчинява. Касъм продължаваше похода си в Северен Туркестан към Ташкент. Помнеше той завета на баща си Жанъбек: не може да съществува казахска държава без южните ѝ градове. Предстоеше дълга и жестока борба, но нямаше друг изход...

Преди всичко новият хан уреди отношенията със съседен Моголистан. Още по времето на Жанъбек неговото семейство се сроди с хана на Моголистан Жунус. Един от синовете на Жанъбек беше женен за дъщерята на Жунус, същата тази отчаяна Султан, която спаси някога три хиляди чистокръвни коне на баща си с цената на една нощ, прекарана в юртата на султан Касъм. Най-накрая се сбъдна мечтата ѝ — тя стана жена на Касъм!

Едно не знаеше прекрасната Султан — че след петнадесет години няма да го има султан Касъм, тя ще замине в Моголистан при роднините си и ще я дадат за четвърти път за жена на кашгарския

управник, когото ненавижда от детските си години и над когото се беше надсмяла жестоко за неговата грозота.

Родовете, заселили се покрай Чу и Талас, засега признаха хан Касъм. По примера на баща си той настойчиво се зае да възстановява единната Бяла орда. Отново до всички казахски родове и племена пристигнаха вестоносци с призови за обединение.

Междувременно събитията се развиваха по реда си. Случваше се така, както предсказа още Жанъбек. Като покори цяла Средна Азия и както преди не видя твърде агресивни действия от страна на Бялата орда, Мохамед-Шейбани отложи по-нататъшното завоюване на степта Дещ-и-Къпчак и насочи всичките си помисли към Иран и близките до него страни. „Когато на човек му върви, и камък да хвърли, той се търкаля по склона.“ Същото ставаше и с Мохамед-Шейбани. Едно след друго сражение печелеше той, докато окончателно не отне от Иран Хорасан и Герат. Ала всичко му беше малко и той продължаваше да изпитва щастието си. Мохамед-Шейбани обърна войската си към Памир, разчитайки лесно да се справи с планинските, зле въоръжени племена. Но планинците, които познаваха като петте си пръста всичките пътеки, се оказаха неуловими за редовната войска. Лашкарите, които не бяха свикнали към главозамайващата височина и козите пътеки, падаха надолу и загиваха върху чудовищните камъни. Всички пропасти бяха осяяни с кости.

Към есента се измъкна войската от хилядите клисури. Повече от половината останаха в планините, нито един кон не остана на лашкарите. За беда заваляха дъждове и огромно количество хора потънаха в разлелите се реки. Самият Мохамед-Шейбани, едва жив от тропическа треска, с остатъците от армията се добра едвам до Хорасан...

Не, това не беше вече страшната войска, пред която трепереше скоро цяла Средна Азия. Жалки скелети, люшкаци се от вятъра, стигнаха най-накрая в Мерв. Лашкарите, само при споменаването на които децата преставаха да плачат, се превърнаха в безпомощно сборище от дрипльовци. Дори захвърлиха оръжието си по пътя и сега няколко жени с ластуни можеха да разгонят тази армия. Разбирайки, че ползата от такава войска е малка, Мохамед-Шейбани разпусна всички по къщите, за да се понахранят. Лашкарите се разбиха на множество

дребни шайки и се разпръснаха по цяла Средна Азия, за да грабят, убиват и да сеят смут...

В този момент, не без подсказване от хан Касъм, се появи под стените на Мерв шах Исмаил, владетелят на Иран. Не оставаше нищо друго на Мохамед-Шейбани, освен да приеме сражението. Ето какво казваха за това историците: „Който те застава да пиеш до дъно предсмъртна агония от чашата с шербет, той самият ще се напие с тази отрова... Неговата предсмъртна чаша е преливала вече, птицата на щастието е отлетяла от рамото му, острият кинжал се е притъпил, загубил е предишната си острота. Колкото е застава другите да пият от чашата на смъртта, толкова и самият той е изпил!“

В това сражение, с много не доживял възрастта на дядо си Абълхаир, загина в схватка с младия шах Исмаил хан Мохамед-Шейбани. Година след година се втурваше той в пределите на Иран, донасяйки нечувани страдания на народа му. Сега шах Исмаил заповяда да изработят от черепа на завоевателя чаша за пирове, и, както казват сред народа, виното от тази чаша ставало по-сладко...

А през това време хан Касъм продължаваше да сплотява казахските родове в единна държава и да създава редовна войска. И макар доста да му се налагаше да воюва, засилване на ханството и влиянието му в Средна Азия постигна хан Касъм не с войни, а с умела, съдържана и изчаквателна политика. Като продължаваше делото на баща си, той бавно, но сигурно отвоюва северотуркестанските градове. В навечерието на гибелта си Мохамед-Шейбани се разпореди да не бъдат допускани чергари от степта Дещ-и-Къпчак на пазарите на Туркестан. Тези, които им продаваха нещо, ги чакаше наказание, дори смърт. Така не можеше повече да продължава.

И ето времето настъпи!

Денят беше ясен, слънчев. Есенен лек ветреца шумолеше в пожълтялата трева. В обкръжението на водещите казахски бабъри от всички родове и жузове стоеше хан Касъм пред двореца си в Созак.

Тристахиладна конна войска, една трета вече от която редовна, чакаше сега знак от хана, за да тръгне срещу враговете, които отново се появиха на границите на казахското ханство: от изток и юг — войските на китайския богдыхан, на ойротския контайчи, на

тимуридите, от запад — отряди на кримски, ногайлински и други султани...

Касъм хан бавно обиколи с поглед построените войски. Изглеждаше сякаш от единия край на степта до другия са застинали неподвижно железни квадрати от готова да премине пред хана конница, проблясваха на слънцето равни редици от стоманени пики, отляти щитове бяха наметнати зад гърбовете на воините.

И изведнъж, нарушавайки всички правила, отнякъде от синята степ се изнесе неголям отряд. Начело яздеше огромен батър в черна ризница. Качулка покриваше лицето му и само тесен процеп при очите оставаше отворен. Ханът веднага позна конника и лицето му се озари от усмивка.

— Орак батър!

— Едноокия батър!

Познатото име премина по цялата войска от край до край. „Да, ако Орак батър е поискал да участва в похода, то това е добро предзнаменование — помисли Касъм хан. — Това ще рече, че делото ми се харесва на народа!“

Така и откри воинското шествие Орак батър, и макар и не с много равен строй премина неговият отряд, хан Касъм и всичките стоящи с него батъри и военачалници вдигнаха ръце за воински поздрав...

След тях вече се носеха квадратите на редовната войска. Касъм хан неволно се загледа в младия батър в огледална сребърна ризница върху млечнобял аргамак начело на един от отрядите.

— Кой е това? — попита той стоящия до него батър.

Този се усмихна.

— Нима толкова отдавна не сте виждали своя син Хакназар, повелителю хане?

Нито дума не пророни Касъм хан, само в очите му заигра едва забележимо огънче. Той сякаш предвиждаше бъдещето.

Осемдесет години се сражават казахските ханове за градовете на Северен Туркестан. И току-що преминалия на кон юноша — бъдещият хан Хакназар — изцяло ще освободи северотуркестанския вилает и ще пренесе ханския стан в Яссь. По негово време ще се раздели окончателно казахската степ на три жуза и ще се съедини в единно ханство с киргизите...

— Бъди здрав, сине мой! — тихо прошепна хан Касъм и се огледа: дали не е чул някой неволно изпуснатите думи.

Минаваха и минаваха покрай него в галоп страшните конни хиляди, по команда изваждаха сабите от ножниците за нужния поздрав, а хан Касъм мислеше за съдбата на казахската степ. Какво ли не е видяла тя, какви потресения не е преживяла през многовековната си история! Сякаш не е имало на земята завоеватели, които да не са минали през нея с огън и меч. Но като стъпкана от копитата трева, отново и отново се изправяше и оживяваше народът. Да, докато корените са в родната земя, не може да бъде изтръгнат, не може да бъде стъпкан той. Отново и отново ще оживее!

Касъм хан обърна глава към своя майсаръ — Онай батър.

— На какво прилича този народ? — попита той, сочейки летящите покрай тях конници. Навели копия, те се носеха сякаш буря и от стотиците хиляди копита трепереше земята под краката им. — Прилича на омагьосания меч... Помниш ли за този меч, който е поздрав от елмаз?

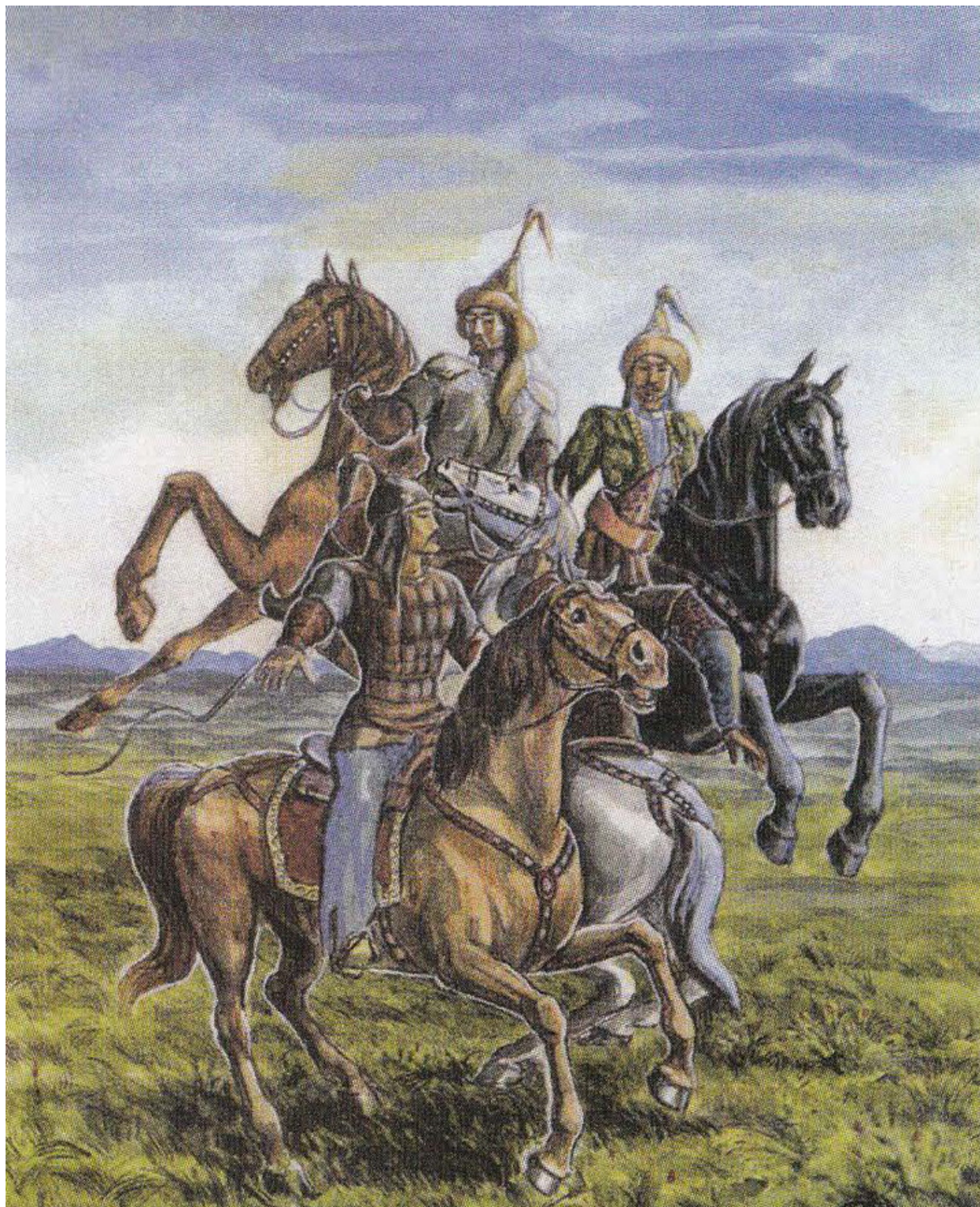
— В чиито ръце е, той ще победи! — отговори Онай батър с думите от древната легенда и умните му очи блеснаха. — В умението да го държиш се крие тайната. И освен това срещу кого се вади от ножницата елмазният меч!

Касъм хан кимна с глава:

— Истина е това... Трудно, много трудно е да се сражаваш с такъв меч в ръка... Ако непрекъснато удряш по камък, дори той ще се изтъпи. Ако не го изваждаш от кръвта на враговете си — ще започне да сече и правите, и виновните... Да, не всеки може да притежава този меч... Но този, който го владее честно, ще устои срещу всеки враг!

Сега вече е воин. Зорките му очи виждат плячката в чистото поле не по-лошо от степния орел, а опасността чува отдалеч. Малцина успяват да се доберат незабелязано до къпчакския стан.

Четирима сина имал Чингизхан: Джучи, Джагатай, Угедей и Туле.
Още приживе той разделил между тях завоюваните земи.

Най-отпред върху тъмносиви аргамаци препускаха султаните
Жанъбек и Керей.

Дори появата на Кобландъ батър всяваше ужас в сърцата на хората. Той беше човек с грамаден ръст, огромна глава, с ръце като ковашки чукове.

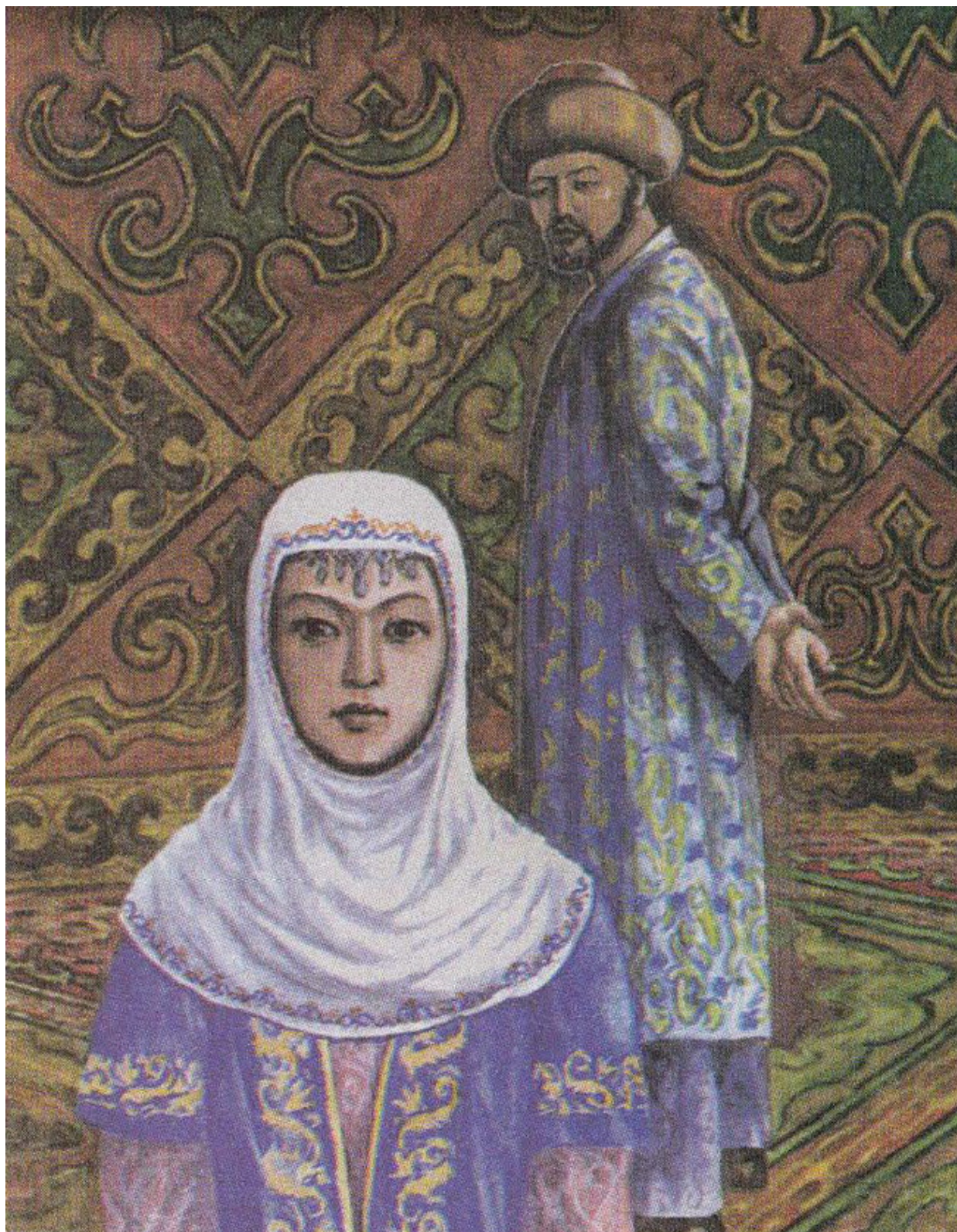

Бездънни и печални бяха песните на Асан-Кайгъ и както могъщата река приема в себе си безбройните потоци, те събираха в себе си надеждите и копнежите на всички казахски родове и племена.

Аккозъ смръщи красивите си, извити вежди..., „Кълна се да се омъжа само за теб, батъре мой!“ Орак батър усети огромна радост...

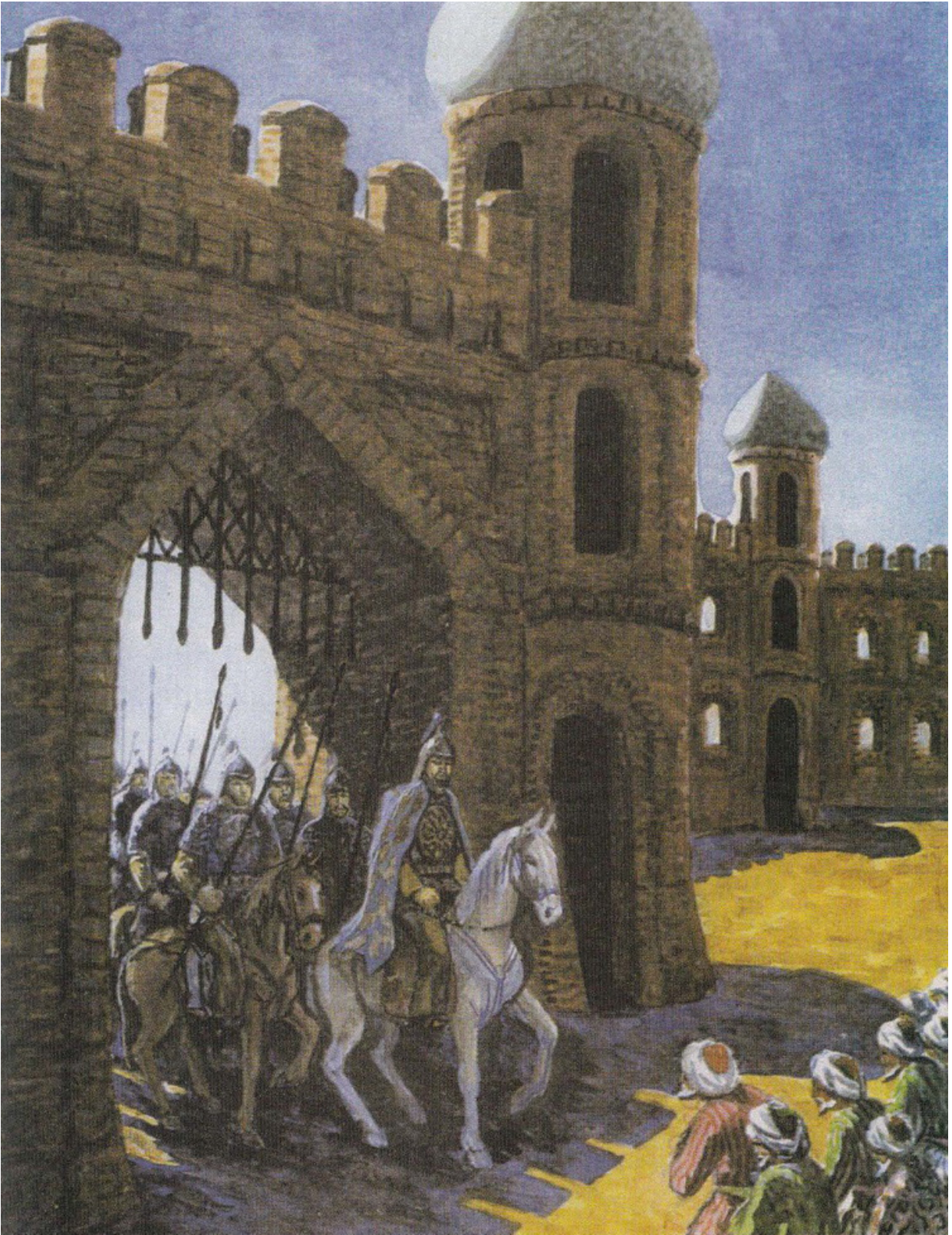

На седемнайсетгодишна девойка приличаше четвъртата жена на хан Абълхаир — Рабиа-султан-бегим, макар вече да беше на повече от

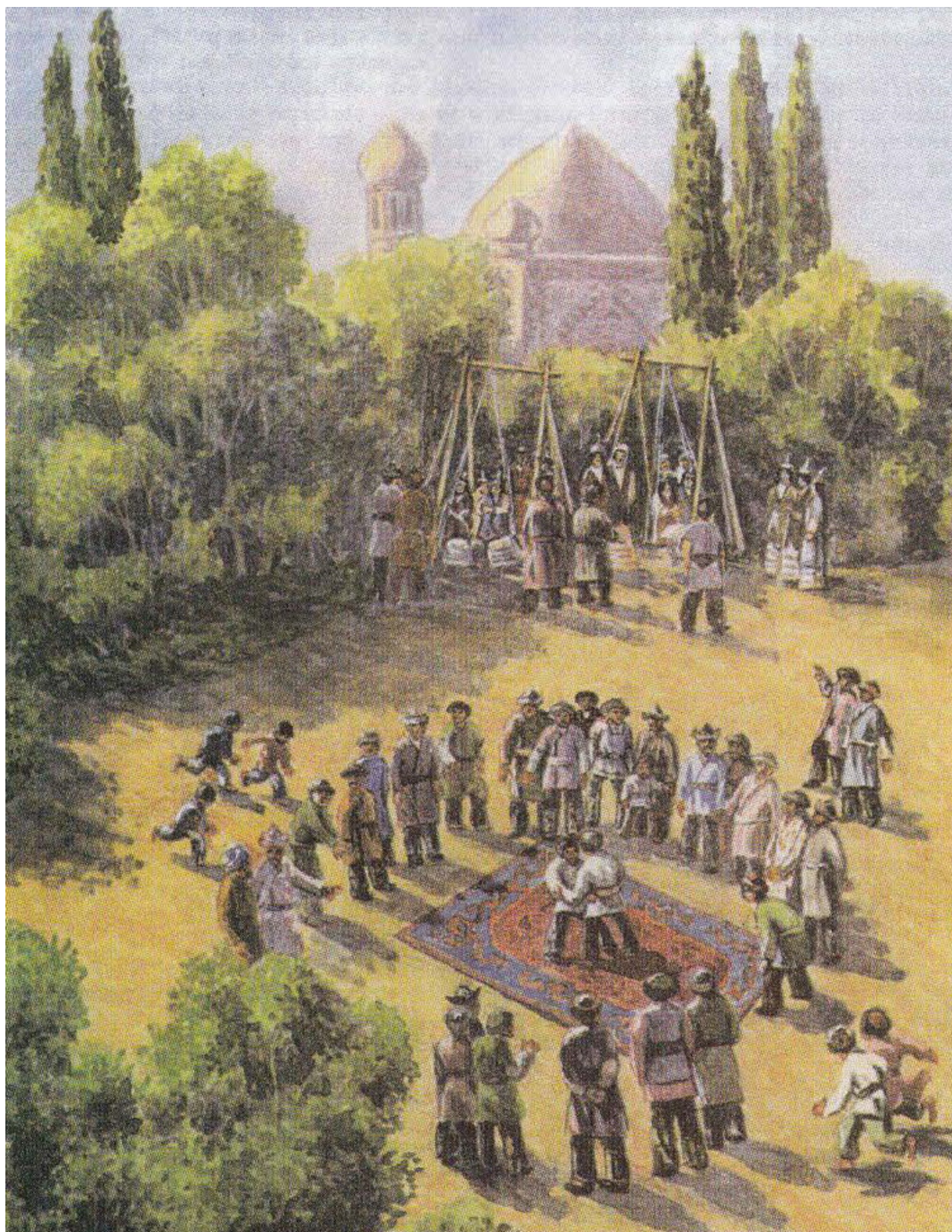
трийсет.

На най-почетното място... се издигаше синьо-черната, направена от вълната на специална порода овце, шестнадесетстранна траурна юрта, издигната специално за погребението на главния аргънски батър Акжол.

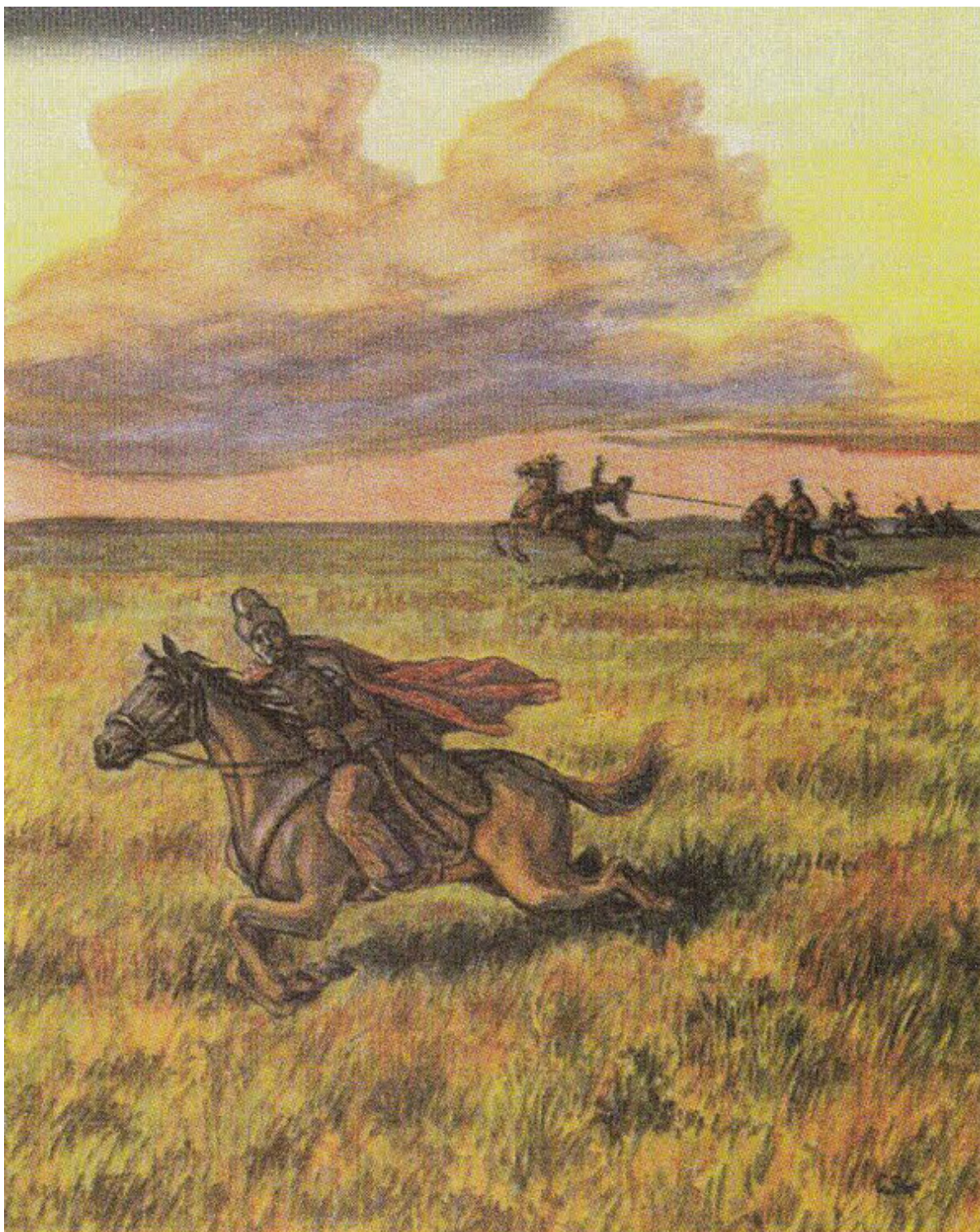

Щом армията на Абълхаир приближи Самарканд, управителят на града излезе да го посрещне и падна на колене, сложил ръце на главата си в знак на покорност.

В чест на пристигането на Мохамед-Джоки четвъртата жена на хана организира голям пир. Отново се състезаваха джигити и борци, от

сутрин до вечер в ханския парк се люлееха люлки.

Хан Абълхаир неволно погледна назад... откъдето се взе Орак, неговият бивш пастир.

Издание:

Автор: Илияс Есенберлин

Заглавие: Омагьосаният меч

Преводач: Валентин Корнилев

Година на превод: 2006

Език, от който е преведено: руски

Издание: Първо

Издател: „Изток-Запад“

Град на издателя: София

Година на издаване: 2006

Тип: роман

Националност: Казахстанска

Печатница: Изток-Запад

Излязла от печат: декември 2006 г.

Художник: Емил Трайков

Коректор: Людмила Петрова

ISBN: 954-321-296-1; 978-954-321-296-5

Адрес в Библиоман: <https://biblioman.chitanka.info/books/1795>

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.